પદાર્થ પ્રકાશ (ભાગ ૧૮)
શ્રીસિદ્ધપ્રાભૃત અને શ્રીસિદ્ધપંચાશિકા

પદાર્થ પ્રકાશ (ભાગ ૧૮)

શ્રીસિદ્ધપ્રાભૃત
અને
શ્રીસિદ્ધપંચાશિકા

(પદાર્થસંગ્રહ તથા મૂળગાથા-ટીકા-અવચૂરિ)

પરમ પૂજ્ય વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ
આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય **હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી** મહારાજા

પદાર્થ પ્રકાશ ભાગ ૧૮

શ્રીસિદ્ધપ્રાભૃત

અને

શ્રીસિદ્ધપંચાશિકા

પદાર્થસંગ્રહ તથા મૂળગાથા - ટીકા - અવચૂરિ

સંકલન + સંપાદન
પરમ પૂજ્ય વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ
આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા

વીર સં. ૨૫૩૯ વિ.સં. ૨૦૬૯ ઈ. સન્ ૨૦૧૩

પ્રકાશક

સંઘવી અંબાલાલ રતનચંદ જૈન ધાર્મિક ટ્રસ્ટ

સ્થાપક - શ્રાદ્ધવર્યા મૂળીબેન અંબાલાલ શાહ

પ્રાપ્તિસ્થાન

- **પી.એ. શાહ જ્વેલર્સ**
  ૧૧૦, હીરાપન્ના, હાજીઅલી, મુંબઈ-૪૦૦૦૨૬
  ફોન : ૨૩૫૨૨૩૭૮, ૨૩૫૨૧૧૦૮
- **દિલીપ રાજેન્દ્રકુમાર શાહ**
  ૪, નંદિત એપાર્ટમેન્ટ, ભગવાન નગરનો ટેકરો,
  પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૭
  ફોન : ૨૬૬૭૦૧૮૯
- **બાબુભાઈ સરેમલજી બેડાવાલા**
  હીરા જૈન સોસાયટી, સિદ્ધાચલ બંગલોઝ,
  સાબરમતી, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૫
  મો. ૯૪૨૬૫૮૫૯૦૪
- **ચંદ્રકાંતભાઈ એસ. સંઘવી**
  ૬/બી, અશોકા કોમ્પલેક્ષ, પહેલા ગરનાળા પાસે,
  પાટણ-૩૮૪૨૬૫, (ઉ.ગુ.)
  ફોન : ૦૨૭૬૬-૨૩૧૬૦૩
- **ડૉ. પ્રકાશભાઈ પી. ગાલા**
  બી/૬, સર્વોદય સોસાયટી, સાંઘાણી એસ્ટેટ,
  એલ.બી.એસ. માર્ગ, ઘાટકોપર, મુંબઈ-૪૦૦૦૮૬
  ફોન : ૨૫૦૦૫૮૩૭, મો. ૯૮૨૦૫૯૫૦૪૯
- **અક્ષયભાઈ જે. શાહ**
  ૫૦૬, પદ્મ એપાર્ટમેન્ટ, જૈન મંદિરની સામે,
  સર્વોદયનગર, મુલુંડ (પ.) મુંબઈ-૪૦૦૦૮૦.
  ફોન : ૨૫૬૭૪૭૮૦, મો. ૯૫૯૪૫૫૫૫૦૫

પ્રથમ આવૃત્તિ ● નકલ : ૩૫૦ ● મૂલ્ય રૂ. ૧૦૦/-

ટાઈપસેટિંગ : વિરતિ ગ્રાફિક્સ, અમદાવાદ, મો. 85305 20629

મુદ્રક : પરમગ્રાફિક્સ, મુલુંડ, મુંબઈ, મો. 9222244223

દિવ્યવંદના

પરમ પૂજ્ય સિદ્ધાંતમહોદધિ
આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય
પ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજા
પરમ પૂજ્ય વર્ધમાનતપોનિધિ
આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય
ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજા
પરમ પૂજ્ય સમતાસાગર પન્ન્યાસપ્રવર
શ્રી પદ્મવિજયજી ગણિવર્ય
આ પૂજ્યોના ચરણોમાં અનંતશઃ વંદના

શુભાશિષ

પરમ પૂજ્ય સિદ્ધાંતદિવાકર ગચ્છાધિપતિ
આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય
જયઘોષસૂરીશ્વરજી મહારાજા અને
પરમ પૂજ્ય વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ
આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય
હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી
મહારાજાની
અમીદૃષ્ટિ સદા અમારી
ઉપર વરસતી રહો.

ઉપકારી ઉપકાર તમારો
કદીય ન વિસરીએ

અમારા કુટુંબમાંથી દીક્ષિત થયેલ

પ.પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્યદેવ

શ્રીમદ્વિજય હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા

●

પૂ. પ્રવર્ત્તિની શ્રી વંસતપ્રભાશ્રીજી મહારાજ

●

પૂ.સાધ્વીજી શ્રી સ્વયંપ્રભાશ્રીજી મહારાજ

●

પૂ. સાધ્વીજી શ્રી દિવ્યયશાશ્રીજી મહારાજ

●

આ પૂજ્યોના ચરણોમાં ભાવભરી વંદના

● ● ●

પ્રકાશકીય

પદાર્થપ્રકાશ ભાગ ૧૮ને પ્રકાશિત કરતા આજે અમે અત્યંત આનંદ અનુભવીએ છીએ. આ પુસ્તકમાં શ્રીસિદ્ધપ્રાભૃત અને શ્રીસિદ્ધપંચાશિકા - આ બે ગ્રંથોના પદાર્થોનો સંગ્રહ કર્યો છે અને મૂળગાથા - ટીકા - અવચૂરિનું સંકલન પણ કર્યું છે. આ બન્ને ગ્રન્થોમાં સિદ્ધભગવંતો સંબંધી વિસ્તૃત માહિતી આપી છે. આ પુસ્તકનું સંકલન-સંપાદન પરમ પૂજ્ય વૈરાગ્ય-દેશનાદક્ષ ગુરુદેવ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજાએ કરેલ છે. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી પદાર્થોને સરળ અને રસાળ શૈલીમાં પીરસવાની આગવી કળા ધરાવે છે. પૂજ્યશ્રીએ આજ સુધીમાં અનેક પદાર્થગ્રન્થોના પદાર્થો અને મૂળગાથા - શબ્દાર્થોનું સંકલન કર્યું છે જે પદાર્થપ્રકાશશ્રેણિરૂપે પ્રકાશિત થયા છે. આ શ્રેણિમાં આજ સુધી ૧૭ ભાગો પ્રકાશિત થયા છે જેમાં ચાર પ્રકરણ, ત્રણ ભાષ્ય, છ કર્મગ્રન્થ, બૃહત્સંગ્રહણી, ક્ષેત્રસમાસ, કર્મપ્રકૃતિ, બાર પ્રકીર્ણક ગ્રન્થો, તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર, શ્રાવકવ્રતભંગપ્રકરણ અને ગાંગેયભંગપ્રકરણ - આ ગ્રન્થોના પદાર્થસંગ્રહ અને મૂળગાથા - શબ્દાર્થનું સંકલન થયું છે. આ જ શ્રેણિમાં આગળ વધતાં આજે આ ૧૮મો ભાગ પ્રકાશિત થઈ રહ્યો છે. આ શ્રેણિનું સંકલન-સંપાદન કરનાર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના અમે ખૂબ ખૂબ ૠણિ છીએ. આ અવસરે પૂજ્યશ્રીને અમે કૃતજ્ઞભાવે વંદન કરીએ છીએ.

પદાર્થપ્રકાશશ્રેણિમાં પદાર્થોનું સંકલન સરળ છતાં સચોટ અને સંક્ષિપ્ત છતાં સંપૂર્ણ શૈલીથી થયું છે. તેથી અભ્યાસુ આત્માઓ આ શ્રેણિના માધ્યમે ટૂંક સમયમાં પદાર્થગ્રન્થોનો ઝડપી અને સાંગોપાંગ અભ્યાસ કરી શકે છે. આજ સુધી અનેક પુણ્યાત્માઓએ આ શ્રેણિના પુસ્તકો દ્વારા સુંદર અભ્યાસ કર્યો છે. આગળ પણ આ જ રીતે અમને જ્ઞાનપિપાસુ આત્માઓનો લાભ મળતો રહે એજ શુભભાવના.

સટીક શ્રીસિદ્ધપ્રાભૃત ગ્રન્થનું આ પૂર્વે મુનિરાજશ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજે સંશોધન-સંપાદન કરેલ. તે વિ.સં. ૧૯૭૭ માં ભાવનગરની શ્રીઆત્માનંદજૈનસભા તરફથી પ્રકાશિત થયેલ. ત્યારબાદ વિ.સં. ૨૦૫૮ માં શ્રીજિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટે તેનું પુનઃપ્રકાશન કરેલ.

અવચૂરિ સહિત શ્રીસિદ્ધપંચાશિકા ગ્રન્થનું આ પૂર્વે મુનિરાજશ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજે સંશોધન-સંપાદન કરેલ. તે વિ.સં. ૧૯૬૯ માં ભાવનગરની શ્રીઆત્માનંદજૈનસભા તરફથી પ્રકાશિત થયેલ.

આ બન્ને ગ્રન્થોના આ પુનઃપ્રકાશન પ્રસંગે પૂર્વેના સંશોધકો, સંપાદકો અને પ્રકાશકોનો અમે ધન્યવાદ આપવાપૂર્વક ખૂબ ખૂબ આભાર માનીએ છીએ.

આ પુસ્તકનું સુંદર ટાઈપસેટીંગ કરનાર અખિલેશભાઈ મિશ્રાજી અને સુભગ મુદ્રણકાર્ય કરનાર પરમગ્રાફિક્સવાળા જીગરભાઈને આ અવસરે ધન્યવાદ આપીએ છીએ. આ પુસ્તકનું મનમોહક ટાઈટલ તૈયાર કરનાર મલ્ટીગ્રાફિક્સવાળા મુકેશભાઈને પણ આ પ્રસંગે ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

આ પુસ્તકના અભ્યાસ દ્વારા સહુ સિદ્ધભગવંતોના સ્વરૂપને જાણે, તે સ્વરૂપ પામવા પુરુષાર્થ કરે અને તે સ્વરૂપને પામે એજ શુભેચ્છા.

લી.

સંઘવી અંબાલાલ રતનચંદ જૈન ધાર્મિક ટ્રસ્ટ

ટ્રસ્ટીઓ

(૧) તારાચંદ અંબાલાલ શાહ (૨) ધરણેન્દ્ર અંબાલાલ શાહ

(૩) પુંડરીક અંબાલાલ શાહ (૪) મુકેશ બંસીલાલ શાહ

(૫) ઉપેન્દ્ર તારાચંદ શાહ

૭

જેની પાસે કંઈ નથી તે સાચા સુખી છે

એક બાદશાહનું સૈન્ય જઈ રહ્યું હતું. રસ્તામાં એક ફકીર બેઠો હતો. સૈન્યની આગળ ચાલનારા સૈનિકોએ તેને ખસી જવા કહ્યું. તે ન ખસ્યો. તેને ઘણું સમજાવ્યો, છતાં તે ન ખસ્યો. સૈન્ય અટકી ગયું. બાદશાહે કારણ પૂછ્યું. રસ્તામાં ફકીર બેઠો હોવાનું જાણ્યું. બાદશાહ પોતે તેની પાસે આવ્યો અને તેને ઊઠી જવા કહ્યું. તેણે ના પાડી. બાદશાહે કહ્યું, 'હું બાદશાહ છું.' ફકીરે કહ્યું, 'તું તો એક દેશનો બાદશાહ છે. હું તો પૂરી દુનિયાનો બેતાજ બાદશાહ છું.' બાદશાહે તેને કહ્યું, 'મારી પાસે સૈન્ય છે, જનાનખાનું છે અને ખજાનો છે, માટે હું બાદશાહ છું. તારી પાસે તો આમાંનું કશું જ નથી. તો પછી તું તારી જાતને બાદશાહ શી રીતે કહે છે ?' ફકીર બોલ્યો, 'બાદશાહ સલામત સૈન્ય, જનાનખાનું અને ખજાનો એ બાદશાહપણાની નિશાની નથી પણ ગુલામીની નિશાની છે. તમે સૈન્ય રાખ્યું છે એ સૂચવે છે કે તમને દુશ્મનોનો ભય છે. તેથી દુશ્મનોથી પોતાનું રક્ષણ કરવા તમારે સૈન્ય રાખવું પડે છે. તમે જનાનખાનું રાખ્યું છે એ સૂચવે છે કે તમે વાસનાના ગુલામ છો. તેથી વાસનાઓને પોષવા તમારે જનાનખાનું રાખવું પડે છે. તમે ખજાનો રાખ્યો છે એ સૂચવે છે કે તમે ભિખારી છો, અસંતુષ્ટ છો, તમને લોભ સતાવે છે. તે લોભનો ખાડો પૂરવા તમારે ખજાનો રાખવો પડે છે. તમારું સુખ વસ્તુઓને આધીન છે. તે વસ્તુઓ મેળવવા તમારે ખજાનો રાખવો પડે છે. આમ સૈન્ય એ ભયની નિશાની છે, જનાનખાનું એ વાસનાની નિશાની છે અને ખજાનો એ ભિખારીપણાની નિશાની છે. તેથી જ બધુ હોવા છતાં તમે દુઃખી છો. માટે હકીકતમાં તમે બાદશાહ નથી, પણ ગુલામ છો. તમારી પાસે જે છે તેમાંનું મારી પાસે કશું જ નથી. છતાં હું સુખી છું. મારે દુનિયામાં કોઈ દુશ્મન નથી. તેથી

મારે કોઈનો ભય નથી. માટે મારે સૈન્યની જરૂર નથી. મારે માટે સ્ત્રી એ મા, બહેન અને દીકરી સમાન છે. મને વાસના-વિકારો સતાવતા નથી. તેથી મારે જનાનખાનાની જરૂર નથી. મારી પાસે જે કંઈ સાધન-સામગ્રી છે તેનાથી હું સંતુષ્ટ છું. મારે વધુ કંઈ જોઈતું નથી. મારું સુખ વસ્તુઓને આધીન નથી. હું અંદરના સાચા સુખને માણું છું. તેથી મારે ખજાનાની જરૂર નથી. આમ મારે ભય, વાસના કે ઇચ્છા નથી. માટે મારે સૈન્ય, જનાનખાના કે ખજાનાની જરૂર નથી. મારી પાસે કંઈ ન હોવા છતાં હું સુખી છું. માટે બહારથી કદાચ હું ફકીર છું, પણ અંદરથી તો હું બાદશાહ છું. બોલો બાદશાહ સલામત ! તમે બાદશાહ કે હું ? તમારે ખસવાનું કે મારે ?' બાદશાહ શું જવાબ આપે ? ફકીરની વાત તેને સાચી લાગી. તે અને તેનું સૈન્ય બાજુમાં ખસીને નીકળી ગયા. ફકીર ત્યાં જ બેઠો રહ્યો.

આ પ્રસંગનો સાર આટલો છે, 'જેની પાસે કંઈ નથી તે સૌથી વધુ સુખી છે.'

ફકીર પાસે શરીર અને થોડી સાધનસામગ્રી હતી. તેથી તે તેટલો દુઃખી હતો. તે સુખી હતો, પણ સાચો સુખી ન હતો. સાચા સુખી તો આ જગતમાં એકમાત્ર સિદ્ધભગવંતો જ છે, કેમકે તેમની પાસે બહારની કોઈ સામગ્રી નથી. યાવત્ શરીર પણ નથી. તેઓ કોઈને પરાધીન નથી. તેઓ સંપૂર્ણપણે સ્વાધીન છે. તેમનામાં કોઈ દોષો નથી. તેઓ સર્વગુણસંપન્ન છે. તેમનામાં કોઈ મલિનતા નથી. તેઓ સંપૂર્ણપણે વિશુદ્ધ છે.

આમ સિદ્ધભગવંતો સાચા સુખી છે. તે સિવાયના જીવો અમુક અંશે તો દુઃખી છે જ. આપણે પણ સાચા સુખી બનવું હોય તો સિદ્ધ બનવું જરૂરી છે. તે માટે સિદ્ધોનું સ્વરૂપ જાણવું જરૂરી છે. સિદ્ધોનું સ્વરૂપ બતાવનાર બે ગ્રન્થરત્નોના પદાર્થોનું આ પુસ્તકમાં સંકલન કરાયું છે. તે બે ગ્રન્થરત્નો એટલે (૧) સટીક શ્રીસિદ્ધપ્રાભૃત અને (૨)

અવચૂરિસહિત શ્રીસિદ્ધપંચાશિકા.

કોઈક અજ્ઞાત પૂર્વાચાર્યએ અગ્રાયણીય નામના બીજા પૂર્વમાંથી ઉદ્ધાર કરીને શ્રીસિદ્ધપ્રાભૃતની રચના કરી છે. આ મૂળગ્રન્થની ૧૧૯ ગાથા છે. તેની ઉપર અજ્ઞાતકર્તૃક ટીકા છે. તે બારમી સદી પૂર્વે રચાયેલી છે. તે ૮૧૫ શ્લોક પ્રમાણ છે. આ ગ્રન્થમાં પહેલા ચાર નિક્ષેપાઓથી સિદ્ધોની વિચારણા કરી છે. પછી 'સિદ્ધ' પદની નિરુક્તિ કરીને તેનો અર્થ કર્યો છે. ત્યાર પછી છ અનુયોગદ્વારોથી સિદ્ધોની વિચારણા કરી છે. ત્યાર પછી આઠ દ્વારો વડે ૧૫ દ્વારોમાં અનંતરસિદ્ધોની વિચારણા કરી છે. ત્યાર પછી નવ દ્વારો વડે ૧૫ દ્વારોમાં પરંપરસિદ્ધોની વિચારણા કરી છે. આ ગ્રન્થની આ પુસ્તકમાં મુદ્રિત ટીકા સિવાયની પણ અજ્ઞાત પૂર્વાચાર્યે રચેલ બીજી એક પ્રાચીન ટીકા હતી જેનો ઉલ્લેખ પ્રસ્તુત ટીકામાં કર્યો છે. તે ટીકા હાલ અનુપલબ્ધ છે.

તપાગચ્છીય શ્રીજગચ્ચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્યરત્ન શ્રીદેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજે શ્રીસિદ્ધપ્રાભૃતમાંથી ઉદ્ધાર કરીને શ્રીસિદ્ધપંચાશિકાની રચના કરી છે. તેઓ વિક્રમની ૧૩મી સદીમાં થયા હતા. આ મૂળગ્રન્થમાં ૫૦ ગાથાઓ છે. તેની ઉપર અજ્ઞાતકર્તૃક અવચૂરિ છે. આ ગ્રન્થમાં સિદ્ધોના અનંતરસિદ્ધો અને પરંપરસિદ્ધો એમ બે ભેદ બતાવીને પહેલા આઠ દ્વારો વડે ૧૫ દ્વારોમાં અનંતરસિદ્ધોની વિચારણા કરી છે અને પછી નવ દ્વારો વડે ૧૫ દ્વારોમાં પરંપરસિદ્ધોની વિચારણા કરી છે. શ્રીસિદ્ધપ્રાભૃતમાંથી ઉદ્ધાર કરીને શ્રીસિદ્ધપંચાશિકાની રચના કરાઈ હોવાથી શ્રીસિદ્ધપંચાશિકાના પદાર્થો લગભગ શ્રીસિદ્ધપ્રાભૃતના પદાર્થોની સમાન છે.

આ પુસ્તકમાં અમે પહેલા શ્રીસિદ્ધપ્રાભૃતના પદાર્થસંગ્રહનું સંકલન કર્યું છે. પછી સટીક શ્રીસિદ્ધપ્રાભૃતનું સંકલન કર્યું છે. ત્યાર પછી શ્રીસિદ્ધપંચાશિકાના પદાર્થસંગ્રહનું સંકલન કર્યું છે. ત્યારપછી અવચૂરિસહિત શ્રીસિદ્ધપંચાશિકાનું સંકલન કર્યું છે. આ પુસ્તકમાં

પદાર્થોને કોઠાઓ દ્વારા સમજાવ્યા છે. તેથી સમજવામાં ખૂબ સરળતા રહે છે. જ્યાં જ્યાં બન્ને ગ્રન્થોના પદાર્થોમાં ભિન્નતા છે ત્યાં ત્યાં ટિપ્પણમાં તેની નોંધ કરેલ છે.

આ પુસ્તકના આધારે આ બન્ને ગ્રન્થોના પદાર્થો સમજવામાં, ગોખવામાં અને બીજાને સમજાવવા ખૂબ જ સુગમતા રહે છે. જેમ શુગરકોટેડ કડવી દવા સહેલાઈથી ગળે ઊતરી જાય છે તેમ આ પુસ્તકના માધ્યમે અઘરા પદાર્થો સહેલાઈથી મગજમાં ઊતરી જાય છે.

વસ્તુને વિવિધ દૃષ્ટિકોણોથી વિચારવાથી તેનો સંપૂર્ણ બોધ થાય છે. તેમ આ બન્ને ગ્રન્થોમાં વિવિધ દ્વારોથી સિદ્ધોની વિચારણા કરી હોવાથી આ પુસ્તકના અભ્યાસ દ્વારા સિદ્ધોનું વિસ્તૃત અને સંપૂર્ણ જ્ઞાન થાય છે.

આ પુસ્તકના અભ્યાસ દ્વારા સહુ કોઈ સિદ્ધોનું સ્વરૂપ સમજીને પોતાના આત્મામાં રહેલા સિદ્ધત્વને પ્રગટ કરવા પ્રયત્ન કરે અને સિદ્ધ બને એ જ શુભાભિલાષા.

પરમ પૂજ્ય પરમગુરુદેવ સિદ્ધાંતમહોદધિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજા, પરમ પૂજ્ય પ્રગુરુદેવ ન્યાયવિશારદ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજા અને પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવ સમતાસાગર પન્ન્યાસપ્રવર શ્રીપદ્મવિજયજી મહારાજા– આ ત્રણ શ્રેષ્ઠ ગુરુદેવોની કૃપાથી જ આ પુસ્તકનું સંકલન-સંપાદન થયું છે. તે પરમોપકારી ગુરુદેવોના ચરણોમાં અનંતશઃ વંદના.

આ પુસ્તકમાં અમે અમારા ક્ષયોપશમ અનુસાર પદાર્થોનું સંકલન કર્યું છે. ક્યાંય ક્ષતિ રહી ગઈ હોય તો તે બદલ ક્ષમા યાચીએ છીએ અને તેને સુધારવા બહુશ્રુતોને વિનંતિ કરીએ છીએ.

સુરેન્દ્રનગર
રવિવાર
પ્રભુવીરનો ચ્યવનકલ્યાણકદિન
વિ.સં. ૨૦૬૯, અષાઢ સુદ ૬

લિ.
પરમ પૂજ્ય સમતાસાગર
પં. પદ્મવિજયજી મહારાજનો
ચરણકજમધુકર **આચાર્યવિજયહેમચન્દ્રસૂરિ**

પરમ પૂજ્ય સિદ્ધાંતમહોદધિ પરમગુરુદેવ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજા કહેતા હતા....

+ લોકોત્તર શાસનમાં મર્યાદા કેટલી બધી છે ! કોઈ સામાન્ય સાધુ આવે તો પણ આચાર્યે ઊભા થઈ જ જવું જોઈએ.
+ જો આચાર્ય ગચ્છને ન સાચવે, ગચ્છની પાલના-લાલના ન રાખે તો એ આચાર્ય કસાઈ કરતાં ય ભયંકર કહ્યા છે. કસાઈ તો એક ભવના પ્રાણ લે છે, પણ આચાર્ય જો સાધુના સંયમનું પાલન ન કરે તો અનંત સંસાર વધારે છે.
+ ભણાવનાર નાનો હોય તો ય ભણનાર તેને વંદન કરે.
+ પંન્યાસપદમાં સર્વ શાસ્ત્રો વાંચવાની અનુજ્ઞા આપવાની હોય છે. જેને આ પદ લેવાનું છે તેનું જોખમ વધી જાય છે.
+ વર્તમાનમાં જેટલાં આગમો છે, તેટલાં તો વાંચી જવા જ જોઈએ.
+ અયોગ્યને પદવી આપે તે વિરાધક છે. યોગ્યને ન આપે તે ય વિરાધક ! માટે યોગ્યતા ન હોય તો યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવી. 'અમુક ઠેકાણે આમ થયું...' એ દૃષ્ટાંત આપણે ન લેવાય. આપણી યોગ્યતા વિચારી લેવી જોઈએ. જો યોગ્યતા નહીં વિચારો તો વિરાધનાના ભાગીદાર બનશો.
+ ધર્મના લેબાસમાં દુન્યવી દૃષ્ટિવાળા વધુ ભયંકર છે.
+ ત્યાગમાર્ગ પર આવ્યા છતાં દુનિયા તરફ, વિષય-કષાય તરફ ધસારો હોય તો ભયંકર બંધ પડે.
+ સાધુજીવનમાં જેમ બને તેમ ઇંદ્રિયો પર, કષાયો પર કાપ મૂકવો.
+ આચાર્ય પોતાના રત્નાધિકને વંદના ન કરે, પરંતુ વિનયમર્યાદા ન સાચવે તો આચાર્યને ગચ્છ છોડીને ચાલ્યા જવું પડે.

+ સંયમરક્ષા ખાતર નવી સામાચારી સ્થાપી શકાય. આર્યરક્ષિત-સૂરિજીએ બધાની માટે વ્યાખ્યાન વાંચવાનું બંધ કર્યું. વિહાર અને વ્યાખ્યાનનો અધિકાર ગીતાર્થને જ છે. આર્યરક્ષિતસૂરિજીએ વિચારીને સાધ્વીને છેદગ્રંથ ભણાવવાના બંધ કર્યા. પણ આ કોણ કરી શકે ? યુગપ્રધાન. સંઘમાં પરિવર્તન કરવાનો આપણો અધિકાર નહીં. મારા સમુદાયમાં હું ફેરફાર કરી શકું. એક આચાર્ય સંઘની સામાચારી ન ફેરવી શકે. માટે મહાત્માઓ ! ખ્યાલ રાખજો, સંઘની સંમતિ વિના કોઈ પરિવર્તન ન થાય. જો સંમતિ વિના કરશો તો અનંત સંસાર વધશે.
+ બોલતાં પહેલા વિચાર કરજો. બોલતાં પહેલા વિચારવું કે જે કહો છો તે પોતાનામાં છે કે નહીં ? તપ કે ત્યાગ છે કે નહીં ? તેવી આચરણા છે કે નહીં ? તે હશે તો લોકોના હૃદયમાં પરિણામ પામશે. બાકી તો નાટકીઆની જેમ બે ઘડી વાહ વાહ ! આ વાત તરફ લક્ષ આપવું.
+ ભક્તિમાં જે સમય જાય તે લેખે માનવો. ઉલ્લાસપૂર્વક ભક્તિ કરવી. નિર્જરાના ભાગી થવાશે.
+ તું વ્યાખ્યાન તારા આત્માને ઉદ્દેશીને આપજે. બાહ્યભાવમાં ન પડીશ.
+ આપણી કોઈ ભૂલ થાય તો 'મિચ્છામિ દુક્કડં' આપવું.
+ વડીલો સમક્ષ હાથ જોડીને વાત કરવી.
+ સંજ્ઞાઓ અનાદિની છે. એ જોર કરે, પણ આપણે એની સામે જોર વાપરવું. અનુકૂળતા-પ્રતિકૂળતામાં મધ્યસ્થ રહેવું.
+ ગુરુમહારાજ કહે તે તહત્તિ કરવું.
+ પૂજ્યોને જીવન સમર્પિત કરી દેવું.
+ જે સાધવા આવ્યા છીએ તે ન ભૂલાય.
+ સંયમ-સ્વાધ્યાયમાં એકલીનતા રાખવી, દોષો તો આપણા બધામાં છે.

પ.પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્વિજય **હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી** મહારાજા દ્વારા
લિખિત-સંપાદિત-સંકલિત-પ્રેરિત ગ્રંથોની સૂચિ

ગુજરાતી સાહિત્ય

(૧) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧ (જીવવિચાર-નવતત્ત્વનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)
(૨) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૨ (દંડક-લઘુસંગ્રહણીનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)
(૩) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૩ (૧લા, ૨જા કર્મગ્રંથનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)
(૪) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૪ (૩જા, ૪થા કર્મગ્રંથનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)
(૫) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૫ (ત્રણ ભાષ્યનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)
(૬) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૬ (પાંચમા કર્મગ્રંથનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)
(૭) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૭ (છઠ્ઠા કર્મગ્રંથનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)
(૮) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૮ (બૃહત્સંગ્રહણિનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)
(૯) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૯ (બૃહત્ક્ષેત્રસમાસ અને લઘુક્ષેત્રસમાસનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)
(૧૦) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૦ (કર્મપ્રકૃતિ બંધનકરણનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)

(૧૧) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૧ (કર્મપ્રકૃતિ સંક્રમકરણ, ઉદ્વર્તનાકરણ, અપવર્તનાકરણનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)

(૧૨) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૨ (કર્મપ્રકૃતિ ઉદીરણાકરણ, ઉપશમનાકરણ, નિધત્તિકરણ, નિકાચનાકરણનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)

(૧૩) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૩ (કર્મપ્રકૃતિ ઉદાયધિકાર તથા સત્તાધિકારનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)

(૧૪) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૪ (શ્રીક્ષુલ્લકભવાવલિપ્રકરણ, શ્રીસિદ્ધદંડિકાસ્તવ, શ્રીયોનિસ્તવ અને શ્રીલોકનાલિદ્વાત્રિંશિકાનો પદાર્થસંગ્રહ તથા મૂળગાથા-અવચૂરિ)

(૧૫) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૫ (શ્રીકાયસ્થિતિસ્તોત્ર, શ્રીલઘુઅલ્પબહુત્વ, શ્રીદેહસ્થિતિસ્તવ, શ્રીકાલસપ્તતિકાપ્રકરણ, શ્રીવિચારપંચાશિકા, શ્રીપુદ્ગલપરાવર્તસ્તોત્ર, શ્રીઅંગુલસત્તરી, શ્રીસમવરણસ્તવનો પદાર્થસંગ્રહ તથા મૂળગાથા-અવચૂરિ)

(૧૬) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૬ (શ્રીતત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)

(૧૭) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૭ (શ્રીશ્રાવકવ્રતભંગપ્રકરણ અને શ્રીગાંગેયભંગપ્રકરણનો પદાર્થસંગ્રહ તથા મૂળગાથા-અવચૂરિ)

(૧૮) મુક્તિનું મંગલદ્વાર
(ચતુઃશરણ સ્વીકાર, દુષ્કૃતગર્હા, સુકૃતાનુમોદનાનો સંગ્રહ)

(૧૯) શ્રીસીમંધરસ્વામીની આરાધના
(મહિમાવર્ણન-ભક્તિગીતો વગેરે)

(૨૦) ચાતુર્માસિક અને જીવનના નિયમો

(૨૧) વીશ વિહરમાન જિન સચિત્ર

(૨૨) વીશ વિહરમાન જિન પૂજા

(૨૩) બંધનથી મુક્તિ તરફ
(બારવ્રત તથા ભવ-આલોચના વિષયક સમજણ)
(૨૪) નમસ્કાર મહામંત્ર મહિમા તથા જાપ નોંધ
(૨૫) પંચસૂત્ર (સૂત્ર ૧લુ) સાનુવાદ
(૨૬) તત્ત્વાર્થ ઉષા (લે. પૂ. આ. શ્રી ભુવનભાનુસૂરિ મ.સા.)
(૨૭) સાત્ત્વિકતાનો તેજ સિતારો (પ.પં. પદ્મવિજયજી મ.નું જીવનચરિત્ર)
(૨૮) પ્રેમપ્રભા ભાગ-૧ (પૂ.આ. પ્રેમસૂરિ મ.ના ગુણાનુવાદ)
(૨૯) પ્રેમપ્રભા ભાગ-૨ (વિવિધ વિષયોના ૧૬૦ શ્લોકો સાનુવાદ)
(૩૦) પ્રેમપ્રભા ભાગ-૩ (બ્રહ્મચર્ય સમાધિ અંગે શાસ્ત્રીય શ્લોકો-વાક્યો સાનુવાદ)
(૩૧) સાધુતાનો ઉજાસ
(લે.પૂ.પં. પદ્મવિજયજી મ.) (પ્રેમપ્રભા ભાગ-૪)
(૩૨) વૈરાગ્યશતક, ઇન્દ્રિયપરાજયશતક, સિંદૂરપ્રકરણ, ગૌતમકુલક સાનુવાદ (પૂ.આ. જયઘોષસૂરિ મ.સા.) (પ્રેમપ્રભા ભાગ-૫)
(૩૩) ગુરુ દીવો, ગુરુ દેવતા (પ્રેમપ્રભા ભાગ-૬)
(૩૪) પ્રભુ ! તુજ વચન અતિ ભલું (પ્રેમપ્રભા ભાગ-૭)
(૩૫) સમાધિ સાર (પ્રેમપ્રભા ભાગ-૮)
(૩૬) પ્રભુ ! તુજ વચન અતિ ભલું ભાગ-૨ (પ્રેમપ્રભા ભાગ-૯)
(૩૭) કામ સુભટ ગયો હારી (પ્રેમપ્રભા ભાગ-૧૦)
(૩૮-૩૯) ગુરુની શીખડી, અમૃતની વેલડી ભાગ-૧, ૨ (પ્રેમપ્રભા ભાગ-૧૧, ૧૨)
(૪૦) પરમપ્રાર્થના (અરિહંત વંદનાવલી, રત્નાકર પચ્ચીશી, આત્મનિંદા દ્વાત્રિંશિકા આદિ સ્તુતિઓનો સંગ્રહ)
(૪૧) ભક્તિમાં ભીંજાણા (પં. પદ્મવિજયજી ગણિવર્ય)
(વીરવિજયજી મ. કૃત સ્નાત્રનું ગુજરાતીમાં વિવેચન)

(૪૨) આદીશ્વર અલબેલો રે (પૂ. ગણિ કલ્યાણબોધિવિજયજી) (શત્રુંજય તીર્થના ચૈત્યવંદનો-સ્તુતિઓ-સ્તવનોનો સંગ્રહ)

(૪૩) ઉપધાનતપવિધિ

(૪૪) રત્નકુક્ષી માતા પાહિણી

(૪૫) સતી-સોનલ

(૪૬) નેમિદેશના

(૪૭) નરક દુઃખ વેદના ભારી

(૪૮) પંચસૂત્રનું પરિશીલન

(૪૯) પૂર્વજોની અપૂર્વ સાધના (મૂળ)

(૫૦) પૂર્વજોની અપૂર્વ સાધના (સાનુવાદ)

(૫૧) અધ્યાત્મયોગી (આ. કલાપૂર્ણસૂરિજીનું સંક્ષિપ્ત જીવનદર્શન)

(૫૨) ચિત્કાર

(૫૩) મનોનુશાસન

(૫૪) ભાવે ભજો અરિહંતને

(૫૫) લક્ષ્મી-સરસ્વતી સંવાદ

(૫૬-૫૮) અરિહંતની વાણી હૈયે સમાણી ભાગ-૧, ૨, ૩

(૫૯-૬૨) રસથાળ ભાગ-૧, ૨, ૩, ૪

(૬૩) સમતાસાગર (પૂ.પં. પદ્મવિજયજી મ.ના. ગુણાનુવાદ)

(૬૪) પ્રભુ દરિસણ સુખ સંપદા

(૬૫) શુદ્ધિ (ભવ-આલોચના)

(૬૬) ઋષભ જિનરાજ મુજ આજ દિન અતિભલો

(૬૭) જયવીયરાય

(૬૮) પ્રતિકાર

(૬૯) તીર્થ-તીર્થપતિ

(૭૦) વેદના-સંવેદના

અંગ્રેજી સાહિત્ય

(૧) A Shining Star of Spirituality
(સાત્ત્વિકતાનો તેજ સિતારોનો અનુવાદ)

(૨) Padartha Prakash Part-1 (જીવવિચાર-નવતત્ત્વ)

(૩) Pahini-A Gem-womb Mother
(રત્નકુક્ષી માતા પાહિણીનો અનુવાદ)

સંસ્કૃત સાહિત્ય

(૧) समतासागरचरितम् (પં. પદ્મવિજયજી મ.નું જીવન ચરિત્ર)

ઉપરોક્ત પુસ્તકોમાંથી કોઈપણ પુસ્તકની પૂજ્ય સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતોને તથા શ્રાવક-શ્રાવિકાઓને જરૂર હોય તો અમને જાણ કરશો.

●●●

વિષયાનુક્રમ

ક્ર.	વિષય	પાના નં.
A	**શ્રીસિદ્ધપ્રાભૃતનો પદાર્થસંગ્રહ**	૧-૯૧
૧.	સિદ્ધના ચાર નિક્ષેપા	૧-૨
૨.	આવશ્યકનિર્યુક્તિમાં બતાવેલ સિદ્ધના ચૌદ પ્રકાર	૨-૩
૩.	'સિદ્ધ' પદનો અર્થ (નિરુક્તિ)	૩
૪.	૬ અનુયોગદ્વારોથી સિદ્ધોની વિચારણા	૩-૬
૫.	સિદ્ધોના બે ભેદો	૬
૬.	૮ દ્વારોના નામો	૬
૭.	૯ દ્વારોના નામો	૬
૮.	૧૫ દ્વારોના નામો	૬
૯.	નયોના ચાર પ્રકાર	૬-૭
૧૦.	નિશ્ચયપ્રત્યુત્પન્નભાવપ્રજ્ઞાપનીયનયની અપેક્ષાએ સિદ્ધોની ૧૫ દ્વારોમાં વિચારણા	૭-૮
૧૧.	આઠ અનુયોગદ્વારો વડે અનંતરસિદ્ધોની વિચારણા	૮-૪૫
૧૨.	અનંતરસિદ્ધોમાં સત્પદપ્રરૂપણાદ્વાર	૮-૧૩
૧૩.	અનંતરસિદ્ધોમાં દ્રવ્યપ્રમાણદ્વાર	૧૩-૨૧
૧૪.	અનંતરસિદ્ધોમાં ક્ષેત્રદ્વાર	૨૧
૧૫.	અનંતરસિદ્ધોમાં સ્પર્શનાદ્વાર	૨૧
૧૬.	અનંતરસિદ્ધોમાં કાળદ્વાર	૨૧-૨૮
૧૭.	અનંતરસિદ્ધોમાં અંતરદ્વાર	૨૮-૩૮
૧૮.	અનંતરસિદ્ધોમાં ભાવદ્વાર	૩૮-૪૩
૧૯.	ઔપશમિકભાવ	૩૯
૨૦.	ક્ષાયિકભાવ	૩૯

ક્ર.	વિષય	પાના નં.
૨૧.	ક્ષાયોપશમિકભાવ	૪૦-૪૧
૨૨.	ઔદયિકભાવ	૪૧-૪૨
૨૩.	પારિણામિકભાવ	૪૨
૨૪.	સાન્નિપાતિકભાવ	૪૨-૪૩
૨૫.	અનંતરસિદ્ધોમાં અલ્પબહુત્વદ્વાર	૪૩-૪૫
૨૬.	નવ અનુયોગદ્વારો વડે પરંપરસિદ્ધોની વિચારણા	૪૫-૯૧
૨૭.	પરંપરસિદ્ધોના બે પ્રકાર	૪૫
૨૮.	પરંપરસિદ્ધોમાં સત્પદપ્રરૂપણાદ્વાર, દ્રવ્યપ્રમાણદ્વાર, ક્ષેત્રદ્વાર, સ્પર્શનાદ્વાર, કાળદ્વાર, અંતરદ્વાર અને ભાવદ્વાર	૪૫-૪૬
૨૯.	પરંપરસિદ્ધોમાં અલ્પબહુત્વદ્વાર	૪૬-૬૫
૩૦.	પરંપરસિદ્ધોમાં સંનિકર્ષદ્વાર	૬૫-૯૧
B	**શ્રીસિદ્ધપ્રાભૃતના મૂળગાથા અને ટીકા**	**૯૨-૧૪૯**
C	**શ્રીસિદ્ધપંચાશિકાનો પદાર્થસંગ્રહ**	**૧૫૦-૧૯૫**
૧.	સિદ્ધોના બે પ્રકાર	૧૫૦
૨.	૮ દ્વારોના નામો	૧૫૦
૩.	૯ દ્વારોના નામો	૧૫૦
૪.	૧૫ દ્વારોના નામો	૧૫૧
૫.	અનંતરસિદ્ધોની ૮ દ્વારો વડે ૧૫ દ્વારોમાં વિચારણા	૧૫૧-૧૭૫
૬.	અનંતરસિદ્ધોમાં સત્પદપ્રરૂપણાદ્વાર	૧૫૧-૧૫૫
૭.	અનંતરસિદ્ધોમાં દ્રવ્યપ્રમાણદ્વાર	૧૫૫-૧૬૨
૮.	અનંતરસિદ્ધોમાં ક્ષેત્રદ્વાર	૧૬૨

ક્ર.	વિષય	પાના નં.
૯.	અનંતરસિદ્ધોમાં સ્પર્શનાદ્વાર	૧૬૨
૧૦.	અનંતરસિદ્ધોમાં કાળદ્વાર	૧૬૨-૧૬૮
૧૧.	અનંતરસિદ્ધોમાં અંતરદ્વાર	૧૬૮-૧૭૫
૧૨.	અનંતરસિદ્ધોમાં ભાવદ્વાર	૧૭૫
૧૩.	અનંતરસિદ્ધોમાં અલ્પબહુત્વદ્વાર	૧૭૫
૧૪.	પરંપરસિદ્ધોની ૯ દ્વારો વડે ૧૫ દ્વારોમાં વિચારણા	૧૭૫-૧૯૫
૧૫.	પરંપરસિદ્ધોમાં સત્પદપ્રરૂપણાદ્વાર દ્રવ્યપ્રમાણદ્વાર, ક્ષેત્રદ્વાર, સ્પર્શનાદ્વાર, કાળદ્વાર, અંતરદ્વાર અને ભાવદ્વાર	૧૭૫-૧૭૬
૧૬.	પરંપરસિદ્ધોમાં અલ્પબહુત્વદ્વાર	૧૭૬-૧૯૧
૧૭.	પરંપરસિદ્ધોમાં સંનિકર્ષદ્વાર	૧૯૨-૧૯૫
D	**શ્રીસિદ્ધપંચાશિકાના મૂળગાથા અને અવચૂરિ**	**૧૯૬-૨૨૦**

●●●

ચિરંતન આચાર્ય રચિત

શ્રીસિદ્ધપ્રાભૃત

અજ્ઞાતકર્તૃક ટીકા સહિત

પદાર્થસંગ્રહ

કોઈક અજ્ઞાત પૂર્વાચાર્યએ અગ્રાયણીય નામના બીજા પૂર્વમાંથી ઉદ્ધાર કરીને શ્રીસિદ્ધપ્રાભૃતની રચના કરી છે. તેની ઉપર અજ્ઞાતકર્તૃક ટીકા છે. આ બન્નેના આધારે આ પદાર્થોનો સંગ્રહ કર્યો છે.

આ ગ્રંથમાં (I) ચાર નિક્ષેપા વડે, (II) નિરુક્તિ (પદનો અર્થ) વડે, (III) છ અનુયોગદ્વારો વડે અને (IV) આઠ / નવ અનુયોગદ્વારો વડે પંદર દ્વારોમાં સિદ્ધોની વિચારણા કરવાની છે.

(I) સિદ્ધના ચાર નિક્ષેપા -

(A) **નામસિદ્ધ** - સિદ્ધભગવંતો સિવાયના જીવ કે અજીવનું સિદ્ધ એવું નામ કરાય તે નામસિદ્ધ, અથવા 'સિદ્ધ' એવું નામ તે નામસિદ્ધ.

(B) **સ્થાપનાસિદ્ધ** - ચિત્ર વગેરેમાં કરાયેલી સિદ્ધભગવંતોની સ્થાપના તે સ્થાપનાસિદ્ધ.

(C) **દ્રવ્યસિદ્ધ** - તે બે પ્રકારે છે - ૧) આગમથી ૨) નોઆગમથી.

૧) **આગમથી દ્રવ્યસિદ્ધ** - સિદ્ધોના જ્ઞાનવાળો જીવ તેમાં ઉપયોગ વિનાનો હોય તે આગમથી દ્રવ્યસિદ્ધ.

૨) **નોઆગમથી દ્રવ્યસિદ્ધ** - તે ત્રણ પ્રકારે છે -

(i) જ્ઞશરીરદ્રવ્યસિદ્ધ - જેણે ભૂતકાળમાં સિદ્ધોને જાણ્યા હતા તેવી વ્યક્તિનું શરીર તે જ્ઞશરીરદ્રવ્યસિદ્ધ.

(ii) ભવ્યશરીરદ્રવ્યસિદ્ધ - જે ભવિષ્યમાં સિદ્ધોને જાણશે તેવો બાળક તે ભવ્યશરીરદ્રવ્યસિદ્ધ.

(iii) તદ્વ્યતિરિક્તદ્રવ્યસિદ્ધ - તે ત્રણ પ્રકારે છે -

(a) ઉપસ્કરણથી - રંધાયેલા ભાત વગેરે.

(b) સંસ્વેદનથી - વઘારાઈને રંધાયેલા વાલ-ચણા વગેરે.

(c) પાલિપાકથી - ભૂમિ-ઘડા વગેરેમાં ઘાસ વગેરે વડે પાકેલા આંબા, આમળા, તિંદુક (ફળવિશેષ) વગેરે.

(d) ભાવસિદ્ધ - તે બે પ્રકારે છે -

૧) **આગમથી ભાવસિદ્ધ** - સિદ્ધોના જ્ઞાનવાળો જીવ તેમાં ઉપયોગવાળો હોય ત્યારે તે આગમથી ભાવસિદ્ધ છે.

૨) **નોઆગમથી ભાવસિદ્ધ** - તે બે પ્રકારે છે -

(i) **ક્ષાયિકભાવથી ભાવસિદ્ધ**-સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રથી ઔદયિક વગેરે ભાવોનો સર્વથા ક્ષય કરીને જેમણે ક્ષાયિકભાવને સાધ્યો છે તે ક્ષાયિકભાવથી ભાવસિદ્ધ.

(ii) **ક્ષાયોપશમિકભાવથી ભાવસિદ્ધ** - તે વિદ્યાસિદ્ધ, મંત્રસિદ્ધ, યોગસિદ્ધ વગેરે ૧૪ પ્રકારના છે.

આવશ્યકનિર્યુક્તિમાં સિદ્ધના ચૌદ પ્રકાર આ પ્રમાણે બતાવ્યા છે-

(૧) **નામસિદ્ધ** - સિદ્ધ એવું નામ તે નામસિદ્ધ, અથવા સિદ્ધના અર્થ વિનાની વસ્તુ કે વ્યક્તિનું સિદ્ધ એવું નામ રાખ્યું હોય તો તે વસ્તુ કે વ્યક્તિ નામસિદ્ધ છે.

(૨) **સ્થાપનાસિદ્ધ** - પૂતળા, મૂર્તિ વગેરેમાં સિદ્ધની સ્થાપના કરાયેલી હોય તે સ્થાપનાસિદ્ધ.

(૩) **દ્રવ્યસિદ્ધ** - રંધાયેલા ભાત, પકાવાયેલો ઘડો વગેરે દ્રવ્યસિદ્ધ છે.

(૪) **કર્મસિદ્ધ** - કર્મ એટલે આચાર્યના ઉપદેશ વિના શીખેલી, અતિશયવાળી, અદ્વિતીય ક્રિયા. દા.ત. ભાર વહન કરવો, ખેતી કરવી, વેપાર કરવો વગેરે. કર્મમાં નિષ્ણાત હોય તે કર્મસિદ્ધ.

(૫) **શિલ્પસિદ્ધ** - આચાર્યના ઉપદેશથી શીખેલું હોય તે શિલ્પ. દા.ત. કુંભારની કળા, લુહારની કળા વગેરે. શિલ્પમાં નિષ્ણાત હોય તે શિલ્પસિદ્ધ.

(૬) **વિદ્યાસિદ્ધ** - જે મંત્રની અધિષ્ઠાયિકા દેવી હોય તે વિદ્યા કહેવાય છે. વિદ્યાને સાધના દ્વારા સિદ્ધ કરાય છે. વિદ્યામાં નિષ્ણાત તે વિદ્યાસિદ્ધ.

(૭) **મન્ત્રસિદ્ધ** - જે મંત્રનો અધિષ્ઠાયક દેવ હોય તે મંત્ર કહેવાય છે.

મન્ત્ર સાધના વિના સિદ્ધ થાય છે. મન્ત્રમાં નિષ્ણાત તે મન્ત્રસિદ્ધ.

(૮) **યોગસિદ્ધ** - પરમ અદ્ભુત કાર્ય કરી આપનારા એવા દ્રવ્યના બધા યોગો કે એક યોગમાં જે નિષ્ણાત હોય તે યોગસિદ્ધ.

(૯) **આગમસિદ્ધ** - જેણે દ્વાદશાંગી ભણી હોય અને તેના ભાવો જાણતો હોય તે આગમસિદ્ધ.

(૧૦) **અર્થસિદ્ધ** - અર્થ એટલે ધન. જેની પાસે ઘણું ધન હોય તે અર્થસિદ્ધ, અથવા જે ધનમાં રચ્યો-પચ્યો રહેતો હોય તે અર્થસિદ્ધ.

(૧૧) **યાત્રાસિદ્ધ** - યાત્રા એટલે એક સ્થાનેથી બીજા સ્થાને જવું તે. તેમાં જે નિષ્ણાત હોય કે તેમાં જેને વરદાન મળેલું હોય તે યાત્રાસિદ્ધ.

(૧૨) **અભિપ્રાયસિદ્ધ** - અભિપ્રાય એટલે બુદ્ધિ. જેની બુદ્ધિ એક પદથી અનેક પદોને જાણવાના સામર્થ્યવાળી, નિર્મળ અને સૂક્ષ્મપદાર્થોને સમજવાના સામર્થ્યવાળી હોય તે અભિપ્રાયસિદ્ધ, અથવા જેની પાસે ઔત્પત્તિકી વગેરે ચાર પ્રકારની બુદ્ધિ હોય તે અભિપ્રાયસિદ્ધ.

(૧૩) **તપસિદ્ધ** - બાહ્ય-અભ્યંતર તપ કરવામાં જે થાકતો નથી તે તપસિદ્ધ.

(૧૪) **કર્મક્ષયસિદ્ધ** - જેના બધા કર્મોનો ક્ષય થઈ ગયો હોય તે કર્મક્ષયસિદ્ધ.

અહીં ક્ષાયિકભાવથી નોઆગમ ભાવસિદ્ધનો અધિકાર છે.

(II) 'સિદ્ધ' પદનો અર્થ (નિરુક્તિ) -

૧) જેના બધા કાર્યો સિદ્ધ થઈ ગયા છે, જેણે વિદ્યા-સુખ-ઈચ્છા વગેરે કંઈ સાધવાનું બાકી નથી એવા મુક્ત આત્મા તે સિદ્ધ.

૨) અનાદિકાળથી બંધાયેલા ૮ પ્રકારના કર્મોને સ્થિતિઘાત-રસઘાત વગેરેથી અલ્પ કરીને વ્યુપરતક્રિયાઅનિવૃત્તિશુક્લધ્યાનથી જે બાળી નાંખે (ક્ષય કરે) તે સિદ્ધ.

(III) ૬ અનુયોગદ્વારોથી સિદ્ધોની વિચારણા -

પ્રશ્ન : અહીં આ ૭ અનુયોગદ્વારોથી સિદ્ધોની વિચારણા શા માટે કરી છે ?

જવાબ : ભિન્ન ભિન્ન દર્શનવાળા સિદ્ધોનું ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપ માનતાં હોવાથી સિદ્ધોની બાબતમાં ભ્રમ થવાનો સંભવ છે. તેથી તે ભ્રમ દૂર કરવા અહીં ૭ અનુયોગદ્વારોથી સિદ્ધોની વિચારણા કરી છે.

૧) કિં ? સિદ્ધો શું છે ?

(i) સાંખ્યો માને છે કે સિદ્ધો દ્રવ્યમાત્ર છે, કેમકે મુક્ત આત્માઓ સુખ-દુઃખ વિનાના છે અને ગુણો પ્રકૃતિના છે.

(ii) બૌદ્ધો માને છે કે સિદ્ધો ગુણમાત્ર છે, કેમકે તેઓ શુદ્ધ વિજ્ઞાન માત્ર સ્વરૂપ છે.

(iii) કેટલાક બૌદ્ધો માને છે કે સિદ્ધો ક્રિયામાત્ર છે, કેમકે તેઓ અભાવક્રિયારૂપ હોવાથી દીવાના બુઝાવા સમાન મોક્ષ છે.

તેથી સંશય થાય કે, 'શું સિદ્ધો દ્રવ્ય છે, ગુણ છે કે ક્રિયા છે ?'

આ સંશયનું અહીં સમાધાન કરાય છે કે, 'સિદ્ધો ગુણમાત્રરૂપ કે ક્રિયામાત્રરૂપ નથી, પણ જ્ઞાન-દર્શન-સુખ વગેરે અનંત ગુણો અને પર્યાયોથી યુક્ત એવું જીવદ્રવ્ય એ સિદ્ધ છે.'

૨) કસ્સ ? - સિદ્ધો કોના છે ?

ઈશ્વરવાદીઓ માને છે કે, 'અજ્ઞ જીવ પોતાના સુખ-દુઃખ માટે પોતે સમર્થ નથી, ઈશ્વરથી પ્રેરાયેલો તે સ્વર્ગમાં કે નરકમાં જાય છે.' તેથી તેઓ ઈશ્વરને જીવનો સ્વામી માને છે. બીજાઓ અન્યને જીવનો સ્વામી માને છે. તેથી પ્રશ્ન થાય કે, 'સિદ્ધો કોના છે ? અથવા સિદ્ધો કોના સ્વામી છે ?'

આ પ્રશ્નનો અહીં જવાબ અપાય છે કે, 'સ્વતંત્ર અચિંત્ય પરમઐશ્વર્યના યોગથી સિદ્ધો પોતે જ પોતાના સુખ વગેરેના સ્વામી છે.'

૩) કેણ ? - સિદ્ધોને કોણે બનાવ્યા છે ?

ઈશ્વરવાદીઓ માને છે કે, 'ઈશ્વરે આ લોક બનાવ્યો છે. તેથી સિદ્ધોને પણ ઈશ્વરે બનાવ્યા છે.' તેથી પ્રશ્ન થાય કે, 'સિદ્ધોને કોણે બનાવ્યા ? અથવા, સિદ્ધો કયા હેતુથી થયા ?'

આ પ્રશ્નનો અહીં જવાબ અપાય છે કે, 'દ્રવ્યાસ્તિકનયની અપેક્ષાએ સિદ્ધોને કોઈએ બનાવ્યા નથી. બધા કર્મો દૂર થવાથી સ્વરૂપનો લાભ થવાથી સિદ્ધો થાય છે. પર્યાયાસ્તિકનય સિદ્ધોને કૃતક (બનાવી શકાય તેવા) માને છે. તેના મતે સમ્યગ્દર્શનથી માંડીને સર્વસંવરરૂપ શૈલેશીક્રિયા સુધીના હેતુઓથી સિદ્ધો થાય છે.'

૪) કત્થ ? - સિદ્ધો ક્યાં છે ?

સાંખ્યો માને છે કે, 'સિદ્ધો સર્વગત છે.' બૌદ્ધો માને છે કે, 'જ્યાં મુક્ત થયા હોય ત્યાં સિદ્ધો હોય છે.' કેટલાક માને છે, 'સિદ્ધો હંમેશા રહેલા છે.' તેથી સંશય થાય છે કે, 'સિદ્ધો ક્યાં છે ?'

આ પ્રશ્નનો અહીં જવાબ અપાય છે કે, 'સિદ્ધો સિદ્ધક્ષેત્રની ઉપર લોકને અંતે રહેલા છે, અન્યત્ર નહીં, કેમકે બધે રહેલા આત્માનો મોક્ષ ન થાય અને આત્મા લઘુ અને ઉપર જવાના સ્વભાવવાળો છે. જેમ સહાયકના અભાવમાં કૂદનારાની ગતિ થતી નથી તેમ સહાયક એવા ધર્માસ્તિકાયના અભાવમાં સિદ્ધોની લોકની ઉપર ગતિ થતી નથી.'

૫) કિયત્કાલં ? - સિદ્ધો કેટલો કાળ હોય છે ?

કેટલાક એમ માને છે કે, 'તીર્થને કરનારા મોક્ષમાં ગયા પછી પોતાના તીર્થની હાનિ જોઈને ફરી સંસારમાં આવે છે.' તેથી સંશય થાય કે, 'સિદ્ધો કેટલા કાળ સુધી હોય છે ?'

આ પ્રશ્નનો અહીં જવાબ અપાય છે કે, 'સિદ્ધો ફરીથી સંસારમાં આવતાં ન હોવાથી સાદિ અનંત કાળ સુધી હોય છે.'

૬) કઈ વ સિં ભેયા ? સિદ્ધોના કેટલા ભેદો છે ?

કેટલાક માને છે કે, 'જેમ ચન્દ્ર એક હોવા છતાં ભિન્ન ભિન્ન જલમાં અનેક ચન્દ્ર દેખાય છે તેમ એક જ જીવાત્મા બધા જીવોમાં રહેલો હોવાથી અનેક દેખાય છે.' તેથી સંશય થાય છે કે, 'સિદ્ધોના કેટલા ભેદો છે ? સિદ્ધો એક છે કે અનેક છે ?'

આ પ્રશ્નનો અહીં જવાબ અપાય છે કે, 'સિદ્ધો અનંતરસિદ્ધ-પરંપરસિદ્ધ વગેરે ભેદોથી અનંત છે. એક જીવના પણ અનંત ભેદો છે. કેમકે જીવ શુદ્ધ દ્રવ્ય છે. તેના દ્રવ્યાસ્તિકનયની અપેક્ષાએ ચેતનાપણું, દ્રવ્યપણું, પ્રમેયપણું, પ્રમાણપણું, જ્ઞેયપણું, જ્ઞાનીપણું, દર્શનીપણું, દશ્યપણું, સુખીપણું વગેરે અનંત આત્મપરિણામો છે અને પર્યાયાસ્તિકનયની અપેક્ષાએ કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, અનંત વીર્ય, અવ્યાબાધ સુખ વગેરે અનંત આત્મપરિણામો છે. આ પરિણામો જીવના પોતાના છે, જીવથી જુદા નથી.

વૈશેષિકો રૂપ વગેરે પરિણામોને દ્રવ્યથી અત્યંત જુદા માને છે. દ્રવ્યાસ્તિકનયની અપેક્ષાએ આત્મપરિણામો હંમેશ રહેલા છે. પર્યાયાસ્તિકનયની અપેક્ષાએ આત્મપરિણામો ઉત્પન્ન થાય છે અને નાશ પામે છે. સિદ્ધોના આ પરિણામો અસ્તિ-નાસ્તિ, નિત્ય-અનિત્ય, વક્તવ્ય-અવક્તવ્ય વગેરે બે-બે ભેદવાળા છે.'

(IV) આઠ / નવ અનુયોગદ્વારો વડે સિદ્ધોની વિચારણા -

સિદ્ધોના બે ભેદ છે - અનંતરસિદ્ધ અને પરંપરસિદ્ધ.

અનંતરસિદ્ધ - સિદ્ધપણાના પહેલા સમયે રહેલા સિદ્ધો તે અનંતરસિદ્ધ.

પરંપરસિદ્ધ - વિવક્ષિત સિદ્ધપણાના પહેલા સમયની પૂર્વે બીજા વગેરે સમયોમાં અનંત ભૂતકાળ સુધી થયેલા સિદ્ધો તે પરંપરસિદ્ધ.

અનંતરસિદ્ધોને ૮ અનુયોગદ્વારો વડે ૧૫ દ્વારોમાં વિચારવાના છે.

પરંપરસિદ્ધોને ૯ અનુયોગદ્વારો વડે ૧૫ દ્વારોમાં વિચારવાના છે.

● **૮ અનુયોગદ્વારો** આ પ્રમાણે છે -

૧) સત્પદપ્રરૂપણા	૨) દ્રવ્યપ્રમાણ
૩) ક્ષેત્ર	૪) સ્પર્શના
૫) કાળ	૬) અંતર
૭) ભાવ	૮) અલ્પબહુત્વ

● **૯ અનુયોગદ્વારો** આ પ્રમાણે છે -

ઉપરના ૮ + (૯) સંનિકર્ષ.

● **૧૫ દ્વારો** આ પ્રમાણે છે -

૧) ક્ષેત્ર	૨) કાળ	૩) ગતિ
૪) વેદ	૫) તીર્થ	૬) લિંગ
૭) ચારિત્ર	૮) બુદ્ધ	૯) જ્ઞાન
૧૦) અવગાહના	૧૧) ઉત્કર્ષ	૧૨) અંતર
૧૩) અનુસમય	૧૪) ગણના	૧૫) અલ્પબહુત્વ.

● **નયોના ચાર પ્રકાર છે -**

નયો બે પ્રકારના છે- (૧) **પૂર્વભાવપ્રજ્ઞાપનીયનય**-પૂર્વેના ભાવને

જણાવે તે. (૨) **પ્રત્યુત્પન્નભાવપ્રજ્ઞાપનીયનય**-વર્તમાનભાવને જણાવે તે.

પૂર્વભાવપ્રજ્ઞાપનીયનયના બે પ્રકાર છે -

(i) પરંપરપૂર્વભાવપ્રજ્ઞાપનીયનય, (ii) અનંતરપૂર્વભાવપ્રજ્ઞાપનીયનય

પ્રત્યુત્પન્નભાવપ્રજ્ઞાપનીયનયના બે પ્રકાર છે -

(i) સંવ્યવહારપ્રત્યુત્પન્નભાવપ્રજ્ઞાપનીયનય, (ii) નિશ્ચયપ્રત્યુત્પન્નભાવપ્રજ્ઞાપનીયનય.

અહીં પહેલા ત્રણ નયોનો અધિકાર છે. નિશ્ચયપ્રત્યુત્પન્નભાવપ્રજ્ઞાપનીયનયનો વ્યાપાર ક્ષેત્ર-ગતિ વગેરે કેટલાક દ્વારોમાં છે બધા દ્વારોમાં નથી. માટે તેનો અહીં અધિકાર નથી.

નૈગમ વગેરે નયોનો અહીં ઉપન્યાસ કર્યો નથી, કેમકે તે અહીં અનુપયોગી છે, અથવા તે સામાન્ય-વિશેષ સ્વરૂપ હોવાથી તેમનો ઉપરના નયોમાં જ સમાવેશ થઈ જાય છે.

● **નિશ્ચયપ્રત્યુત્પન્નભાવપ્રજ્ઞાપનીયનયની અપેક્ષાએ સિદ્ધોની ૧૫ દ્વારોમાં વિચારણા-**

૧) **ક્ષેત્ર** - સિદ્ધો સિદ્ધિક્ષેત્રમાં છે.
૨) **કાળ** - સિદ્ધિક્ષેત્રમાં કાળ ન હોવાથી કાળદ્વારનો અહીં અવતાર થતો નથી.
૩) **ગતિ** - સિદ્ધો સિદ્ધિગતિમાં છે.
૪) **વેદ** - સિદ્ધોને વેદ ન હોવાથી વેદદ્વારનો અહીં અવતાર થતો નથી.
૫) **તીર્થ** - તીર્થદ્વારનો અહીં અવતાર થતો નથી.
૬) **લિંગ** - સિદ્ધોને લિંગ ન હોવાથી લિંગદ્વારનો અહીં અવતાર થતો નથી.
૭) **ચારિત્ર** - સિદ્ધોને સ્વરૂપરમણતારૂપ ચારિત્ર હોય છે, પણ સામાયિક વગેરે પાંચ ચારિત્રમાંથી એકે ચારિત્ર હોતું નથી. તેથી ચારિત્રદ્વારનો અહીં અવતાર થતો નથી.

૮) **બુદ્ધ** - સિદ્ધો બોધ પામેલ છે.

૯) **જ્ઞાન** - સિદ્ધોને કેવળજ્ઞાન હોય છે.

૧૦) **અવગાહના** - સિદ્ધોની જઘન્ય અવગાહના ૪/૩ હાથ છે. સિદ્ધોની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ૩૫૦ ધનુષ્ય છે.

૧૧) **ઉત્કર્ષ** - આ દ્વારના ચાર વિકલ્પ છે -

(i) સમ્યક્ત્વથી પડ્યા વિના સિદ્ધ થાય છે.

(ii) સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી સંખ્યાતકાળે સિદ્ધ થાય છે.

(iii) સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી અસંખ્યાતકાળે સિદ્ધ થાય છે.

(iv) સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી અનંતકાળે સિદ્ધ થાય છે.

અહીં સિદ્ધો સમ્યક્ત્વથી પડેલા નથી.

૧૨) **અંતર** - અંતરદ્વાર અનેકનો આશ્રય કરતો હોવાથી તેનો અહીં અવતાર નથી, કેમકે નિશ્ચયપ્રત્યુત્પન્નભાવપ્રજ્ઞાપનીયનય ભૂત-ભવિષ્યને અને પારકાને માનતો નથી.

૧૩) **અનુસમય** - અનુસમયદ્વાર અનેકનો આશ્રય કરતો હોવાથી તેનો અહીં અવતાર નથી, કેમકે નિશ્ચયપ્રત્યુત્પન્નભાવપ્રજ્ઞાપનીયનય ભૂત-ભવિષ્યને અને પારકાને માનતો નથી.

૧૪) **ગણના** - સિદ્ધો ૧ સિદ્ધ છે.

૧૫) **અલ્પબહુત્વ** - ૧ સિદ્ધ અલ્પ છે.

સિદ્ધોએ પરંપરાએ ભૂતકાળમાં બધા ભાવોને અનુભવ્યા હોવાથી પરંપરપૂર્વભાવપ્રજ્ઞાપનીય નયનો પણ અહીં અધિકાર નથી.

તેથી અહીં બે નયોનો અધિકાર છે - અનંતરપૂર્વભાવપ્રજ્ઞાપનીય-નય અને સંવ્યવહારપ્રત્યુત્પન્નભાવપ્રજ્ઞાપનીયનય. સરળતા માટે અનંતરપૂર્વભાવપ્રજ્ઞાપનીયનયને સંક્ષેપથી પૂર્વભાવનય કહ્યો છે અને સંવ્યવહારપ્રત્યુત્પન્નભાવપ્રજ્ઞાપનીયનયને સંક્ષેપથી વર્તમાનનય કહ્યો છે.

● આઠ અનુયોગદ્વારો વડે અનંતરસિદ્ધોની વિચારણા-

(i) સત્પદપ્રરૂપણા -

૧) ક્ષેત્ર -

જ્યાં પૂર્વે કાઉસ્સગ્ગ, બેસવું કે સૂવું થયું નથી ત્યાં ચરમશરીરી પૂર્વે થયો નથી અને ભવિષ્યમાં થશે નહીં, કેમકે ત્યાં ચરમશરીરીનું શરીર સમાતું નથી. દા.ત. પર્વતના શિખર ઉપર, પોલાણરહિત વસ્તુમાં, અતિઅલ્પપોલાણવાળી વસ્તુમાં, વિદ્યુત્પ્રભ વગેરે ગજદંતગિરિઓના અગ્ર ભાગ ઉપર - આ બધા સ્થાનો ઉપર સિદ્ધો થતાં નથી. આવા સ્થાનોમાં ક્ષપકશ્રેણી, ઉપશમશ્રેણી અને કેવળજ્ઞાન થતાં નથી, વીતરાગને કે ક્ષપકને કોઈ ત્યાં લઈ જતું નથી. સાધ્વી, અવેદી, પરિહારવિશુદ્ધિચારિત્રવાળા, પુલાકલબ્ધિવાળા, અપ્રમત્તસંયત, ચૌદપૂર્વી અને આહારકશરીરીનું કોઈ સંહરણ કરતું નથી.

સિદ્ધો ઊર્ધ્વલોકમાં, તિર્ચ્છાલોકમાં અને અધોલોકમાં - એમ ત્રણ લોકમાં થાય છે. તિર્ચ્છાલોકમાં વર્ષધરપર્વતો ઉપર, દ્વીપોમાં અને સમુદ્રોમાં સિદ્ધો થાય છે. સંહરણની અપેક્ષાએ અઢી દ્વીપ અને બે સમુદ્રની અંદર રહેલા આકાશમાં સર્વત્ર સિદ્ધો થાય છે. જન્મની અપેક્ષાએ સિદ્ધો ૧૫ કર્મભૂમિઓમાં હોય છે.

૨) કાળ -

તત્કાલ - સિદ્ધ થવાનો કાળ (ચરમશરીરરૂપ દ્રવ્ય, કર્મભૂમિરૂપ ક્ષેત્ર વગેરેની જેમ જે કાળ બધા કર્મોનો ક્ષય કરવામાં સહકારી બને તે કાળ)- ઉત્સર્પિણી, અવસર્પિણી, નોઉત્સર્પિણી નોઅવસર્પિણી.

જન્મને આશ્રયીને-

અવસર્પિણીના ત્રીજા-ચોથા આરાઓમાં જન્મેલા જીવો ત્રીજા-ચોથા-પાંચમા આરાઓમાં સિદ્ધ થાય છે.

ઉત્સર્પિણીના બીજા-ત્રીજા-ચોથા આરાઓમાં જન્મેલા જીવો ત્રીજા-ચોથા આરાઓમાં સિદ્ધ થાય છે.

સંહરણ બે પ્રકારે છે -

વ્યાઘાતથી - જ્યાંથી મોક્ષે ન જવાતું હોય ત્યાં સંહરણ કરે તે વ્યાઘાતસંહરણ. વ્યાઘાતસંહરણથી ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીના બધા આરાઓમાં સિદ્ધ થાય છે.

નિર્વ્યાઘાતથી - જ્યાંથી મોક્ષે જવાતું હોય ત્યાં સંહરણ કરે તે નિર્વ્યાઘાતસંહરણ. નિર્વ્યાઘાતસંહરણથી સિદ્ધોનો કાળ જન્મને આશ્રયીને સિદ્ધોના કાળની જેમ જાણવો.

તદકાલ - સિદ્ધ થવાનો અકાળ. (મનુષ્યક્ષેત્રની બહારના ત્રણલોકની જેમ જે કાળ બધા કર્મોનો ક્ષય કરવામાં સહકારી ન બને તે કાળ) ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીના બધા સમયોનો સમૂહ તે તદકાલ. તે સર્વલોકમાં હોય છે. જેમ કોઈ સાધ્યરોગનો ક્ષય કરવા લીંબડો, શિરીષ વગેરે વનસ્પતિવિશેષ સમર્થ બને છે, પણ વનસ્પતિસામાન્ય નહી, તેમ વિશેષકાળ સિદ્ધ થવામાં સહાયક બને છે, સામાન્યકાળ સિદ્ધ થવામાં સહાયક બનતો નથી. આ સામાન્યકાળ એટલે તદકાલ. તે કેવલીસમુદ્‌ઘાતની અપેક્ષાએ અથવા સિદ્ધિક્ષેત્રમાં પ્રથમસમયસિદ્ધની અપેક્ષાએ કંઈક ઉપયોગી છે. તદકાલમાં પણ જન્મથી અને સંહરણથી સિદ્ધ થાય છે. સમયક્ષેત્રના કાળને આશ્રયીને બીજે પણ કાળનો વ્યવહાર થાય છે. જ્યારે ભરતક્ષેત્રમાં-ઐરવતક્ષેત્રમાં અવસર્પિણી હોય ત્યારે સર્વલોકમાં અવસર્પિણી હોય છે. જ્યારે ભરતક્ષેત્રમાં-ઐરવતક્ષેત્રમાં ઉત્સર્પિણી હોય ત્યારે સર્વલોકમાં ઉત્સર્પિણી હોય છે. જ્યારે ભરતક્ષેત્રમાં-ઐરવતક્ષેત્રમાં તે તે આરા હોય ત્યારે સર્વલોકમાં તે તે આરા હોય છે.

૩) ગતિ -

વર્તમાનનયને આશ્રયીને મનુષ્યગતિમાં સિદ્ધ થાય છે.

પૂર્વભાવનયને આશ્રયીને ચારે ગતિઓમાંથી આવેલ મનુષ્ય સિદ્ધ થાય છે.

૪) વેદ -

વર્તમાનનયને આશ્રયીને અવેદી સિદ્ધ થાય છે.

પૂર્વભાવનયને આશ્રયીને પુરુષવેદ, સ્ત્રીવેદ, નપુંસકવેદમાં રહેલો સિદ્ધ થાય છે.

૫) તીર્થ -

તીર્થંકરો અને તીર્થંકરીઓ સિદ્ધ થાય છે.

તીર્થંકરોના તીર્થમાં અતીર્થંકર પુરુષો, સ્ત્રીઓ અને નપુંસકો સિદ્ધ થાય છે.

તીર્થંકરીઓના તીર્થમાં અતીર્થંકર પુરુષો, સ્ત્રીઓ અને નપુંસકો સિદ્ધ થાય છે.

તીર્થંકરના તીર્થમાં અને તીર્થંકરીના તીર્થમાં નોતીર્થસિદ્ધ થાય છે. નોતીર્થસિદ્ધ એટલે પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ, કેમકે પ્રત્યેકબુદ્ધો એકદેશરૂપ ભાવતીર્થમાં સિદ્ધ થાય છે, રજોહરણ-મુહપત્તિરૂપ દ્રવ્યતીર્થ તેમને હોતું નથી.

તીર્થની સ્થાપના પૂર્વે પણ સિદ્ધ થાય છે.

૬) લિંગ -

દ્રવ્યલિંગની અપેક્ષાએ-

અન્યલિંગમાં ચરક વગેરે સિદ્ધ થાય છે.

ગૃહસ્થલિંગમાં મરુદેવીમાતા વગેરે સિદ્ધ થાય છે.

સ્વલિંગમાં સાધુ-સાધ્વી સિદ્ધ થાય છે.

ભાવલિંગ (સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન-સમ્યક્ચારિત્ર)ની અપેક્ષાએ સર્વસાવદ્યયોગની વિરતિરૂપ સંયમને આશ્રયીને સ્વલિંગમાં સિદ્ધ થાય છે.

૭) ચારિત્ર -

વર્તમાનનયની અપેક્ષાએ યથાખ્યાતચારિત્રમાં સિદ્ધ થાય છે.

પૂર્વભાવનયની અપેક્ષાએ-અવ્યંજિત (નામના ઉલ્લેખ વિના) - ૩, ૪ કે ૫ ચારિત્રવાળો સિદ્ધ થાય છે.

વ્યંજિત (નામના ઉલ્લેખસહિત)-

કેટલાક સામાયિક, સૂક્ષ્મસંપરાય, યથાખ્યાત-આ ૩ ચારિત્ર પામીને સિદ્ધ થાય છે.

કેટલાક સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, સૂક્ષ્મસંપરાય, યથાખ્યાત - આ ૪ ચારિત્ર પામીને સિદ્ધ થાય છે.

કેટલાક સામાયિક, પરિહારવિશુદ્ધિ, સૂક્ષ્મસંપરાય, યથાખ્યાત - આ ૪ ચારિત્ર પામીને સિદ્ધ થાય છે.

કેટલાક સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, પરિહારવિશુદ્ધિ, સૂક્ષ્મ-સંપરાય, યથાખ્યાત - આ ૫ ચારિત્ર પામીને સિદ્ધ થાય છે.

૮) બુદ્ધ -

સ્વયંબુદ્ધ, પ્રત્યેકબુદ્ધ, બુદ્ધબોધિત, બુદ્ધીબોધિત સ્ત્રીઓ, બુદ્ધીબોધિત

પુરુષો કે પુરુષો-નપુંસકો સિદ્ધ થાય છે. બુદ્ધ એટલે તીર્થંકર કે આચાર્ય વગેરે. બુદ્ધી એટલે મલ્લિનાથ ભગવાન વગેરે તીર્થંકરી કે સાધ્વી વગેરે.

૯) જ્ઞાન -

વર્તમાનનયની અપેક્ષાએ કેવળજ્ઞાનમાં સિદ્ધ થાય છે.

પૂર્વભાવનયની અપેક્ષાએ-અવ્યંજિત (નામના ઉલ્લેખ વિના)-પ્રતિપાતી કે અપ્રતિપાતી ૨, ૩ કે ૪ જ્ઞાનવાળો સિદ્ધ થાય છે. પ્રતિપાતી એટલે ચાલ્યા ગયા પછી ફરીથી થાય તે. અપ્રતિપાતી એટલે કેવળજ્ઞાન સુધી સતત રહે તે.

વ્યંજિત (નામના ઉલ્લેખ સહિત) -

કેટલાક મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-આ બે જ્ઞાન પામીને સિદ્ધ થાય છે.

કેટલાક મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-અવધિજ્ઞાન-આ ત્રણ જ્ઞાન પામીને સિદ્ધ થાય છે.

કેટલાક મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-મનઃપર્યવજ્ઞાન-આ ત્રણ જ્ઞાન પામીને સિદ્ધ થાય છે.

કેટલાક મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-અવધિજ્ઞાન-મનઃપર્યવજ્ઞાન-આ ચાર જ્ઞાન પામીને સિદ્ધ થાય છે.

૧૦) અવગાહના -

જઘન્યથી ૨ હાથની અવગાહનાવાળા સિદ્ધ થાય છે.

ઉત્કૃષ્ટથી ૫૦૦ ધનુષ્ય + ધનુષ્યપૃથક્ત્વની અવગાહનાવાળા સિદ્ધ થાય છે. (ધનુષ્યપૃથક્ત્વ = ઘણા ધનુષ્ય)

૧૧) ઉત્કર્ષ -

કેટલાક સમ્યક્ત્વથી પડ્યા વિના સિદ્ધ થાય છે.

કેટલાક સમ્યક્ત્વથી પડીને સંખ્યાતકાળ પછી સિદ્ધ થાય છે.

કેટલાક સમ્યક્ત્વથી પડીને અસંખ્યકાળ પછી સિદ્ધ થાય છે.

કેટલાક સમ્યક્ત્વથી પડીને અનંતકાળ પછી સિદ્ધ થાય છે.

સમ્યક્ત્વથી પડીને ઉત્કૃષ્ટથી દેશોન અર્ધપુદ્ગલપરાવર્ત કાળ પછી સિદ્ધ થાય છે.

૧૨) અંતર -

નિશ્ચય (વર્તમાન) નયની અપેક્ષાએ અંતર નથી.

પૂર્વભાવનયની અપેક્ષાએ-

જઘન્યથી ૧ સમયના અંતરવાળા સિદ્ધ થાય છે.

ઉત્કૃષ્ટથી ૬ માસના અંતરવાળા સિદ્ધ થાય છે.

૧૩) અનુસમય -

જઘન્યથી ૨ સમય સુધી નિરંતર સિદ્ધ થાય છે.

ઉત્કૃષ્ટથી ૮ સમય સુધી નિરંતર સિદ્ધ થાય છે.

૧૪) ગણના -

જઘન્યથી ૧ સમયમાં એક સાથે ૧ સિદ્ધ થાય છે.

ઉત્કૃષ્ટથી ૧ સમયમાં એક સાથે ૧૦૮ સિદ્ધ થાય છે.

૧૫) અલ્પબહુત્વ -

૧ સમયમાં અનેકસિદ્ધ અલ્પ છે.

૧ સમયમાં એકસિદ્ધ સંખ્યાતગુણ છે.

(ii) દ્રવ્યપ્રમાણ -

૧) ક્ષેત્ર -

ક્ષેત્ર	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
ઊર્ધ્વલોક, નંદનવન, જલ	૪	૧
પંડકવન, સમુદ્ર[1]	૨	૧
અધોલોક (અધોલૌકિકગ્રામ)	૨૦ પૃથક્ત્વ[2]	૧
૧ વિજય	૨૦	૧

૧. લવણસમુદ્ર અને કાલોદધિસમુદ્ર. ૨. પૃથક્ત્વ = ૨ થી ૯.

ક્ષેત્ર	**૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?**	
	ઉત્કૃષ્ટ	**જઘન્ય**
તિર્ચ્છાલોક, ૧૫ કર્મભૂમિ (જન્મથી)	૧૦૮	૧
૧૫ કર્મભૂમિ (સંહરણથી), ૩૦ અકર્મભૂમિ (સંહરણથી)	૧૦	૧
શેષ ટંક, શિખર, પર્વત, ક્ષેત્ર, વર્ષધર પર્વત	૧૦	૧

૨) **કાળ** - તત્કાલની અપેક્ષાએ -

અવસર્પિણી	**૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?**	
	ઉત્કૃષ્ટ	**જઘન્ય**
૧લો આરો	૧૦ (સંહરણથી)	૧
૨જો આરો	૧૦ (સંહરણથી)	૧
૩જો આરો	૧૦૮	૧
૪થો આરો	૧૦૮	૧
૫મો આરો	૨૦	૧
૬ઠ્ઠો આરો	૧૦ (સંહરણથી)	૧

ઉત્સર્પિણી	**૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?**	
	ઉત્કૃષ્ટ	**જઘન્ય**
૧લો આરો	૧૦ (સંહરણથી)	૧
૨જો આરો	૧૦ (સંહરણથી)	૧

ઉત્સર્પિણી	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
૩જો આરો	૧૦૮	૧
૪થો આરો	૧૦૮	૧
૫મો આરો	૧૦ (સંહરણથી)	૧
૬ઠ્ઠો આરો	૧૦ (સંહરણથી)	૧

તદકાલની અપેક્ષાએ બારે આરામાં ૧૦૮ સિદ્ધ થાય છે, કેમકે મહાવિદેહક્ષેત્રમાં ચોથો આરો છે તે બધે વર્તે છે.

૩) ગતિ -

કઈ ગતિમાંથી આવેલા મનુષ્યો ?	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
વૈમાનિક દેવ, અનુત્તરવાસી દેવ	૧૦૮	૧
શેષ દેવો, નરકગતિ, તિર્યંચગતિ, મનુષ્યગતિ	૧૦	૧

૪) વેદ -

જીવો	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
પુરુષ	૧૦૮	૧
સ્ત્રી	૨૦[૧]	૧
નપુંસક	૧૦	૧

૧. પ્રાચીનટીકાકારના મતે ૧ સમયમાં ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦ સ્ત્રીસિદ્ધ થાય છે.

જીવો	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
પુરુષવેદમાંથી આવી પુરુષ થયેલા	૧૦૮	૧
સ્ત્રીવેદમાંથી આવી પુરુષ થયેલા	૧૦	૧
નપુંસકવેદમાંથી આવી પુરુષ થયેલા	૧૦	૧
પુરુષવેદમાંથી આવી સ્ત્રી થયેલા	૧૦	૧
સ્ત્રીવેદમાંથી આવી સ્ત્રી થયેલા	૧૦	૧
નપુંસકવેદમાંથી આવી સ્ત્રી થયેલા	૧૦	૧
પુરુષવેદમાંથી આવી નપુંસક થયેલા	૧૦	૧
સ્ત્રીવેદમાંથી આવી નપુંસક થયેલા	૧૦	૧
નપુંસકવેદમાંથી આવી નપુંસક થયેલા	૧૦	૧

૫) તીર્થ -

જીવો	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
તીર્થંકર	૪	૧
તીર્થંકરના તીર્થમાં અતીર્થંકર સ્ત્રીસિદ્ધ	૨૦	૧
તીર્થંકરના તીર્થમાં અતીર્થંકર સિદ્ધ (પુરુષસિદ્ધ, નપુંસકસિદ્ધ)	૧૦૮	૧
તીર્થંકરના તીર્થમાં નોતીર્થસિદ્ધ (પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ)	૧૦	૧
તીર્થંકરી	૨	૧
તીર્થંકરીના તીર્થમાં અતીર્થંકર સ્ત્રીસિદ્ધ	૨૦	૧
તીર્થંકરીના તીર્થમાં અતીર્થંકર સિદ્ધ (પુરુષસિદ્ધ, નપુંસકસિદ્ધ)	૧૦૮	૧
તીર્થંકરીના તીર્થમાં નોતીર્થસિદ્ધ (પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ)	૧૦	૧

૬) લિંગ -

લિંગ	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
ગૃહીલિંગ	૪	૧
અન્યલિંગ	૧૦	૧
સ્વલિંગ	૧૦૮	૧

૭) ચારિત્ર - અવ્યંજિત-

ચારિત્ર	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
૩, ચારિત્ર, ૪ ચારિત્ર	૧૦૮	૧
૫ ચારિત્ર	૧૦	૧

વ્યંજિત-

ચારિત્ર	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
સામાયિક-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર, સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીય-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર	૧૦૮	૧
સામાયિક-પરિહારવિશુદ્ધિ-સૂક્ષ્મ-સંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર, સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીય-પરિહારવિશુદ્ધિ-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર	૧૦	૧

૮) બુદ્ધ -

જીવો	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
સ્વયંબુદ્ધ	૪	૧
પ્રત્યેકબુદ્ધ	૧૦	૧
બુદ્ધબોધિત સ્ત્રી	૨૦	૧
બુદ્ધબોધિત પુરુષ	૧૦૮	૧
બુદ્ધબોધિત નપુંસક	૧૦	૧
બુદ્ધીબોધિત સ્ત્રી	૨૦	૧
બુદ્ધીબોધિત પુરુષ-સ્ત્રી-નપુંસક	૨૦ પૃથક્ત્વ	૧

૯) જ્ઞાન - અવ્યંજિત -

જીવો	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
૨ જ્ઞાનવાળા	૪	૧
૩ જ્ઞાનવાળા, ૪ જ્ઞાનવાળા	૧૦૮	૧

વ્યંજિત-

જીવો	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાનવાળા	૪	૧
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા	૧૦	૧

જીવો	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-અવધિજ્ઞાનવાળા, મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-અવધિજ્ઞાન-મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા	૧૦૮	૧

૧૦) અવગાહના-

અવગાહના	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના	૨	૧
જઘન્ય અવગાહના	૪	૧
મધ્યમ અવગાહના	૧૦૮	૧
યવમધ્ય (૨૬૨$\frac{૧}{૨}$ ધનુષ્ય) અવગાહના	૮	૧

૧૧) ઉત્કર્ષ -

જીવો	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
સમ્યક્ત્વથી પડ્યાને અનંતકાળ થયો હોય તેવા	૧૦૮	૧
સમ્યક્ત્વથી પડ્યાને અસંખ્યકાળ થયો હોય તેવા, સમ્યક્ત્વથી પડ્યાને સંખ્યાતકાળ થયો હોય તેવા.	૧૦	૧
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા ન હોય તેવા	૪	૧

૧૨) અંતર-

જીવો	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
અંતરપૂર્વક સિદ્ધ થનારા	૧૦૮	૧

૧૩) અનુસમય -

૧ થી ૩૨ જીવો નિરંતર ૮ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. પછી અવશ્ય અંતર પડે.

૩૩ થી ૪૮ જીવો નિરંતર ૭ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. પછી અવશ્ય અંતર પડે.

૪૯ થી ૬૦ જીવો નિરંતર ૬ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. પછી અવશ્ય અંતર પડે.

૬૧ થી ૭૨ જીવો નિરંતર ૫ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. પછી અવશ્ય અંતર પડે.

૭૩ થી ૮૪ જીવો નિરંતર ૪ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. પછી અવશ્ય અંતર પડે.

૮૫ થી ૯૬ જીવો નિરંતર ૩ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. પછી અવશ્ય અંતર પડે.

૯૭ થી ૧૦૨ જીવો નિરંતર ૨ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. પછી અવશ્ય અંતર પડે.

૧૦૩ થી ૧૦૮ જીવો નિરંતર ૧ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. પછી અવશ્ય અંતર પડે.

દરેક વિકલ્પમાં શતપૃથક્ત્વ જીવો હોય. દરેક વિકલ્પમાં જઘન્યથી ૧ જીવ હોય. ઉપરના વિકલ્પોમાં નિરંતર ૮ સમય સુધી સિદ્ધ થનારાથી માંડીને નિરંતર ૨ સમય સુધી સિદ્ધ થનારા એ નિરંતરસિદ્ધ છે.

૧૪) ગણના -

જઘન્યથી ૧ સમયમાં એક સાથે ૧ સિદ્ધ થાય છે.

ઉત્કૃષ્ટથી ૧ સમયમાં એક સાથે ૧૦૮ સિદ્ધ થાય છે.

૧૫) અલ્પબહુત્વ -

૧ સમયમાં અનેકસિદ્ધ અલ્પ છે.

૧ સમયમાં એકસિદ્ધ સંખ્યાતગુણ છે.

(iii) ક્ષેત્ર - નિશ્ચય(વર્તમાન)નયની અપેક્ષાએ બધા સિદ્ધોનું ક્ષેત્ર મનુષ્યક્ષેત્રની તુલ્ય છે. એક સિદ્ધનું ક્ષેત્ર પોતાની અવગાહના જેટલું છે.

પૂર્વભાવનયની અપેક્ષાએ-

કેવલી જ્યારે શરીરસ્થ હોય ત્યારે લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં અવગાઢ હોય છે.

કેવલી જ્યારે કેવલીસમુદ્‌ઘાતમાં દંડઅવસ્થામાં હોય ત્યારે લોકના સંખ્યાતમા ભાગમાં અવગાઢ હોય છે.

કેવલી જ્યારે કેવલી સમુદ્‌ઘાતમાં મંથાન અવસ્થામાં હોય ત્યારે લોકના સંખ્યાતા બહુભાગોમાં કે લોકના [1]અસંખ્ય બહુભાગોમાં અવગાઢ હોય છે.

કેવલી જ્યારે કેવલીસમુદ્‌ઘાતમાં ચોથા સમયે હોય ત્યારે સર્વલોકવ્યાપી છે.

(iv) સ્પર્શના - એક સિદ્ધ અનંત સિદ્ધોને પોતાના બધા આત્મપ્રદેશોથી સ્પર્શે છે. તેના કરતા અસંખ્યગુણ સિદ્ધોને તે પોતાના થોડા આત્મપ્રદેશોથી સ્પર્શે છે. સિદ્ધના ક્ષેત્રમાં તે સિદ્ધની જેટલા આકાશપ્રદેશોમાં અવગાહના હોય તેટલા જ આકાશપ્રદેશો આવે. સિદ્ધની સ્પર્શનામાં તો જેટલા આકાશપ્રદેશોને તે સિદ્ધ સ્પર્શે તે બધા આકાશપ્રદેશો આવે. માટે બન્ને નયોની અપેક્ષાએ સ્પર્શના ક્ષેત્રથી કંઈક વધુ છે.

(v) કાળ - જ્યાં જ્યાં ૧ સમયમાં ૧૦૮ સિદ્ધ કહ્યા છે ત્યાં ત્યાં નિરંતર ઉત્કૃષ્ટથી ૮ સમય સુધી સિદ્ધ થાય છે. જ્યાં જ્યાં ૧ સમયમાં ૨૦ કે ૧૦ સિદ્ધ કહ્યા છે ત્યાં ત્યાં નિરંતર ઉત્કૃષ્ટથી ૪ સમય સુધી સિદ્ધ થાય છે. શેષ સ્થાનોમાં નિરંતર ઉત્કૃષ્ટથી ૨ સમય સુધી સિદ્ધ થાય છે. બધે જઘન્યથી ૧ સમય સુધી સિદ્ધ થાય છે.

---

૧. **સિદ્ધપ્રાભૃત**ની **ટીકા**માં લખ્યું છે કે, 'આ સમજાતું નથી, કેમકે મૂળકારનો અભિપ્રાય ખૂબ ગંભીર છે.'

૧) ક્ષેત્ર -

ક્ષેત્ર	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
ત્રણલોક, તિર્ચ્છાલોક, જંબૂદ્વીપ, ધાતકીખંડ, પુષ્કરવરદ્વીપ, ૧૫ કર્મભૂમિ, ભરતક્ષેત્ર, ઐરવતક્ષેત્ર, વિજયો	૮ સમય	૧ સમય
જલ, ૩૦ અકર્મભૂમિ, અધોલોક	૪ સમય	૧ સમય
ઊર્ધ્વલોક, નંદનવન, સમુદ્ર, લવણસમુદ્ર, કાલોદધિસમુદ્ર	૨ સમય	૧ સમય

૨) કાળ-

કાળ	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
ઉત્સર્પિણી, અવસર્પિણી, નોઉત્સર્પિણી-નોઅવસર્પિણી	૮ સમય	૧ સમય
અવસર્પિણીનો ૧લો આરો	૪ સમય	૧ સમય
અવસર્પિણીનો ૨જો આરો	૪ સમય	૧ સમય
અવસર્પિણીનો ૩જો આરો	૮ સમય	૧ સમય
અવસર્પિણીનો ૪થો આરો	૮ સમય	૧ સમય
અવસર્પિણીનો ૫મો આરો	૪ સમય	૧ સમય

કાળ	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
અવસર્પિણીનો ૬ઠ્ઠો આરો	૪ સમય	૧ સમય
ઉત્સર્પિણીનો ૧લો આરો	૪ સમય	૧ સમય
ઉત્સર્પિણીનો ૨જો આરો	૪ સમય	૧ સમય
ઉત્સર્પિણીનો ૩જો આરો	૮ સમય	૧ સમય
ઉત્સર્પિણીનો ૪થો આરો	૮ સમય	૧ સમય
ઉત્સર્પિણીનો ૫મો આરો	૪ સમય	૧ સમય
ઉત્સર્પિણીનો ૬ઠ્ઠો આરો	૪ સમય	૧ સમય

૩) ગતિ -

કઈ ગતિમાંથી આવેલા મનુષ્યો ?	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
દેવગતિ	૮ સમય	૧ સમય
નરકગતિ, મનુષ્યગતિ, તિર્યંચગતિ	૪ સમય	૧ સમય

૪) વેદ-

જીવો	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
પુરુષ	૮ સમય	૧ સમય

જીવો	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
સ્ત્રી	૪ સમય	૧ સમય
નપુંસક	૪ સમય	૧ સમય
પુરુષવેદમાંથી આવી પુરુષ થયેલા	૮ સમય	૧ સમય
સ્ત્રીવેદમાંથી આવી પુરુષ થયેલા	૪ સમય	૧ સમય
નપુંસકવેદમાંથી આવી પુરુષ થયેલા	૪ સમય	૧ સમય
પુરુષવેદમાંથી આવી સ્ત્રી થયેલા	૪ સમય	૧ સમય
સ્ત્રીવેદમાંથી આવી સ્ત્રી થયેલા	૪ સમય	૧ સમય
નપુંસકવેદમાંથી આવી સ્ત્રી થયેલા	૪ સમય	૧ સમય
પુરુષવેદમાંથી આવી નપુંસક થયેલા	૪ સમય	૧ સમય
સ્ત્રીવેદમાંથી આવી નપુંસક થયેલા	૪ સમય	૧ સમય
નપુંસકવેદમાંથી આવી નપુંસક થયેલા	૪ સમય	૧ સમય

૫) તીર્થ -

જીવો	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
તીર્થંકરના તીર્થમાં અતીર્થંકર પુરુષસિદ્ધ, તીર્થંકરીના તીર્થમાં અતીર્થંકર પુરુષસિદ્ધ	૮ સમય	૧ સમય

જીવો	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
તીર્થંકરના તીર્થમાં શેષ અતીર્થંકર સિદ્ધ, તીર્થંકરીના તીર્થમાં શેષ અતીર્થંકરસિદ્ધ, તીર્થંકરના તીર્થમાં નોતીર્થસિદ્ધ (પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ), તીર્થંકરીના તીર્થમાં નોતીર્થસિદ્ધ	૪ સમય	૧ સમય
તીર્થંકર, તીર્થંકરી	૨ સમય	૧ સમય

૬) લિંગ -

લિંગ	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
સ્વલિંગ	૮ સમય	૧ સમય
ગૃહીલિંગ	[૧]૪ સમય	૧ સમય
અન્યલિંગ	૪ સમય	૧ સમય

૭) ચારિત્ર - અવ્યંજિત-

ચારિત્ર	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
૫ ચારિત્ર	૪ સમય	૧ સમય
૪ ચારિત્ર, ૩ ચારિત્ર	૮ સમય	૧ સમય

---

૧. સિદ્ધપંચાશિકાની અવચૂરિમાં અહીં ૨ સમય કહ્યા છે.

વ્યંજિત -

ચારિત્ર	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
સામાયિક-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર, સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીય-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર	૮ સમય	૧ સમય
સામાયિક-પરિહારવિશુદ્ધિ-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર, સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીય-પરિહારવિશુદ્ધિ-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર	૪ સમય	૧ સમય

૮) બુદ્ધ -

જીવો	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
સ્વયંબુદ્ધ	૨ સમય	૧ સમય
પ્રત્યેકબુદ્ધ	૪ સમય	૧ સમય
બુદ્ધબોધિત	૮ સમય	૧ સમય

૯) જ્ઞાન-અવ્યંજિત-

જ્ઞાન	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
૨ જ્ઞાનવાળા	૨ સમય	૧ સમય

જ્ઞાન	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
૩ જ્ઞાનવાળા, ૪ જ્ઞાનવાળા	૮ સમય	૧ સમય

વ્યંજિત-

જીવો	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાનવાળા	૨ સમય	૧ સમય
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા	૪ સમય	૧ સમય
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-અવધિજ્ઞાનવાળા	૮ સમય	૧ સમય
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-અવધિજ્ઞાન-મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા	૮ સમય	૧ સમય

૧૦) અવગાહના -

અવગાહના	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના	૨ સમય	૧ સમય
જઘન્ય અવગાહના	૨ સમય	૧ સમય
યવમધ્ય અવગાહના	૪ સમય	૧ સમય
અજઘન્યાનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) અવગાહના	૮ સમય	૧ સમય

૧૧) ઉત્કર્ષ -

જીવો	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા ન હોય તેવા	૨ સમય	૧ સમય
સમ્યક્ત્વથી પડ્યાને સંખ્યાતકાળ થયો હોય તેવા, સમ્યક્ત્વથી પડ્યાને અસંખ્યકાળ થયો હોય તેવા	૪ સમય	૧ સમય
સમ્યક્ત્વથી પડ્યાને અનંતકાળ થયો હોય તેવા	૮ સમય	૧ સમય

૧૨) ૧૩) ૧૪) ૧૫) અંતર, અનુસમય, ગણના, અલ્પબહુત્વ

આ દ્વારોનો અહીં અવતાર થતો નથી.

(vi) અંતર -

સામાન્યથી-સિદ્ધોનું જઘન્ય અંતર ૧ સમય છે.

સિદ્ધોનું ઉત્કૃષ્ટ અંતર ૬ માસ છે.

વિશેષથી -

૧) ક્ષેત્ર -

ક્ષેત્ર	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
જંબૂદ્વીપ, ધાતકીખંડ, જંબૂદ્વીપ-ધાતકીખંડના ૩ મહાવિદેહક્ષેત્ર	વર્ષપૃથક્ત્વ	૧ સમય
પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપ, તેના ૨ મહાવિદેહક્ષેત્ર	સાધિક વર્ષ	૧ સમય

૨) કાળ - સામાન્યથી-

કાળ	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી (જન્મથી)	ન્યૂન ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ સમય
ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી (સંહરણથી)	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

વિશેષથી-

કાળ	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
ઉત્સર્પિણી (જન્મથી)	૧૯ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ સમય
અવસર્પિણી (જન્મથી)	૧૯ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ સમય
ઉત્સર્પિણી (સંહરણથી)	૧૦ કોડાકોડી સાગરોપમ + સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
અવસર્પિણી (સંહરણથી)	૧૦ કોડાકોડી સાગરોપમ + સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

એકાંતવિશેષથી-

કાળ	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
ઉત્સર્પિણીનો ૧લો આરો (સંહરણથી)	૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ સમય
ઉત્સર્પિણીનો ૨જો આરો (સંહરણથી)	૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ સમય
ઉત્સર્પિણીનો ૩જો આરો (જન્મથી)	[1]ન્યૂન ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ સમય
ઉત્સર્પિણીનો ૪થો આરો (જન્મથી)	[1]ન્યૂન ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ સમય
ઉત્સર્પિણીનો ૫મો આરો (સંહરણથી)	૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ સમય
ઉત્સર્પિણીનો ૬ઠ્ઠો આરો (સંહરણથી)	૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ સમય
અવસર્પિણીનો ૧લો આરો (સંહરણથી)	૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ સમય
અવસર્પિણીનો ૨જો આરો (સંહરણથી)	૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ સમય
અવસર્પિણીનો ૩જો આરો (જન્મથી)	[1]ન્યૂન ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ સમય
અવસર્પિણીનો ૪થો આરો (જન્મથી)	[1]ન્યૂન ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ સમય
અવસર્પિણીનો ૫મો આરો (સંહરણથી)	૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ સમય

---

૧. **સિદ્ધપ્રાભૃત**ની **ટીકા**માં અહીં ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ કહ્યું છે. અહીં તત્ત્વ કેવલીગમ્ય છે.

કાળ	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
અવસર્પિણીનો ૬ઠ્ઠો આરો (સંહરણથી)	૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ સમય

ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણીના સમાન આરાઓમાં સિદ્ધ થનારાનું અંતર-

કાળ	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
ઉત્સર્પિણીનો ૧લો આરો અને અવસર્પિણીનો ૬ઠ્ઠો આરો (સંહરણથી)	અસંખ્ય ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી	૧ સમય
ઉત્સર્પિણીનો ૨જો આરો[1] અને અવસર્પિણીનો ૫મો આરો (જન્મથી)	૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ—ન્યૂન ૮૪,૦૦૦ વર્ષ	૧ સમય
ઉત્સર્પિણીનો ૨જો આરો અને અવસર્પિણીનો ૫મો આરો (સંહરણથી)	૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ—૪૨,૦૦૦ વર્ષ	૧ સમય
ઉત્સર્પિણીના ૩જા આરાના અંતથી (જન્મથી) અવસર્પિણીના ૪થા આરાની શરૂઆત (જન્મથી) સુધી	૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ સમય
ઉત્સર્પિણીના ૪થા આરાના અંતથી (સંહરણથી) અવસર્પિણીના ૩જા આરાના અંત (જન્મથી) સુધી	૧૬ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ સમય
ઉત્સર્પિણીના ૪થા આરાના અંતથી (સંહરણથી) અવસર્પિણીના ૩જા આરાની આદિ (સંહરણથી) સુધી	૧૬ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ સમય
ઉત્સર્પિણીના ૪થા આરાની શરૂઆતથી (જન્મથી) અવસર્પિણીના ૩જા આરાના અંત (જન્મથી) સુધી	ન્યૂન ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ સમય

૧. ઉત્સર્પિણીમાં ૨જા આરામાં જન્મેલા ૩જા આરામાં સિદ્ધ થાય છે.

કાળ	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
ઉત્સર્પિણીના ૫મા આરાની શરૂઆતમાં સંહરણસિદ્ધ અને અવસર્પિણીના ૨જા આરાના અંતે સંહરણસિદ્ધ	૧૪ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ સમય
અવસર્પિણીના ૧લા આરાના અંતે સંહરણસિદ્ધ અને ઉત્સર્પિણીના ૬ઠ્ઠા આરાની શરૂઆતમાં સંહરણસિદ્ધ	૧૨ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ સમય

૩) ગતિ -

કઈ ગતિમાંથી આવેલા મનુષ્યો ?	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
નરકગતિ, તિર્યંચગતિ, મનુષ્યગતિ, દેવગતિ	સાધિક ૧ વર્ષ	૧ સમય
નરકગતિ (ઉપદેશથી બોધ પામેલા)	૧,૦૦૦ વર્ષ	૧ સમય
નરકગતિ (નિમિત્તથી બોધ પામેલા)	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
તિર્યંચગતિ (ઉપદેશથી બોધ પામેલા)	શતપૃથક્ત્વ વર્ષ	૧ સમય
તિર્યંચગતિ (નિમિત્તથી બોધ પામેલા)	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
તિર્યંચ સ્ત્રી, મનુષ્ય, મનુષ્ય સ્ત્રી, દેવી, દેવ (ઉપદેશથી બોધ પામેલા)	સાધિક ૧ વર્ષ	૧ સમય
તિર્યંચ સ્ત્રી, મનુષ્ય, મનુષ્ય સ્ત્રી, દેવી, દેવ (નિમિત્તથી બોધ પામેલા)	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

કઈ ગતિમાંથી આવેલા મનુષ્યો ?	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, વનસ્પતિકાય, ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
સૌધર્મ દેવ, ઈશાન દેવ	સાધિક ૧ વર્ષ	૧ સમય
સૌધર્મ દેવી, ઈશાન દેવી	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

૪) વેદ-

જીવો	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
પુરુષ	સાધિક ૧ વર્ષ	૧ સમય
સ્ત્રી	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
નપુંસક	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
પુરુષવેદમાંથી આવી પુરુષ થયેલા	સાધિક ૧ વર્ષ	૧ સમય
સ્ત્રીવેદમાંથી આવી પુરુષ થયેલા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
નપુંસકવેદમાંથી આવી પુરુષ થયેલા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
પુરુષવેદમાંથી આવી સ્ત્રી થયેલા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
સ્ત્રીવેદમાંથી આવી સ્ત્રી થયેલા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
નપુંસકવેદમાંથી આવી સ્ત્રી થયેલા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
પુરુષવેદમાંથી આવી નપુંસક થયેલા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

જીવો	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
સ્ત્રીવેદમાંથી આવી નપુંસક થયેલા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
નપુંસકવેદમાંથી આવી નપુંસક થયેલા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

૫) તીર્થ-

જીવો	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
તીર્થંકર	પૂર્વસહસ્રપૃથક્ત્વ	૧ સમય
તીર્થંકરી	અનંતકાળ	૧ સમય
અતીર્થંકર શેષ જીવો	સાધિક વર્ષ	૧ સમય
નોતીર્થસિદ્ધ (પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ)	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

૬) લિંગ -

લિંગ	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
સ્વલિંગ	સાધિક ૧ વર્ષ	૧ સમય
ગૃહીલિંગ	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
અન્યલિંગ	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

૭) ચારિત્ર-અવ્યંજિત-

ચારિત્ર	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
૩ ચારિત્ર	સાધિક ૧ વર્ષ	૧ સમય
૪ ચારિત્ર	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
૫ ચારિત્ર	સાધિક ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ સમય

વ્યંજિત -

ચારિત્ર	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
સામાયિક-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર	સાધિક ૧ વર્ષ	૧ સમય
સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીય-સૂક્ષ્મ સંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર, સામાયિક-પરિહારવિશુદ્ધિ-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચરિત્ર, સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીય-પરિહારવિશુદ્ધિ-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર	સાધિક[1] ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ સમય

૧. **સિદ્ધપંચાશિકાની અવચૂરિ**માં અહીં ન્યૂન ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમ કહ્યું છે.

૮) બુદ્ધ -

જીવો	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
સ્વયંબુદ્ધ	પૂર્વસહસ્રપૃથક્ત્વ	૧ સમય
બુદ્ધબોધિત પુરુષ	સાધિક વર્ષ	૧ સમય
બુદ્ધબોધિત સ્ત્રી, પ્રત્યેકબુદ્ધ	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

૯) જ્ઞાન - અવ્યંજિત -

જીવો	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
૨ જ્ઞાનવાળા	પલ્યોપમ/અસંખ્ય	૧ સમય
૩ જ્ઞાનવાળા	સાધિક ૧ વર્ષ	૧ સમય
૪ જ્ઞાનવાળા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

વ્યંજિત -

જીવો	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાનવાળા	પલ્યોપમ/અસંખ્ય	૧ સમય
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-અવધિજ્ઞાનવાળા	સાધિક ૧ વર્ષ	૧ સમય
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-મન:પર્યવજ્ઞાનવાળા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

જીવો	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-અવધિજ્ઞાન-મન:પર્યવજ્ઞાનવાળા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

૧૦) અવગાહના-

અવગાહના	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના, જઘન્ય અવગાહના, યવમધ્ય અવગાહના	સૂચિશ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલા આકાશપ્રદેશોનો અપહારકાળ	૧ સમય
મધ્યમ અવગાહના	સાધિક ૧ વર્ષ	૧ સમય

૧૧) ઉત્કર્ષ-

જીવો	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
સમ્યક્ત્વથી નહીં પડેલા	સાગરોપમ / અસંખ્ય	૧ સમય
સમ્યક્ત્વથી પડ્યાને સંખ્યાતકાળ થયો હોય તેવા, સમ્યક્ત્વથી પડ્યાને અસંખ્યકાળ થયો હોય તેવા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

જીવો	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
સમ્યક્ત્વથી પડ્યાને અનંતકાળ થયો હોય તેવા	સાધિક ૧ વર્ષ	૧ સમય

૧૨) અંતર -

જીવો	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
અંતરપૂર્વક સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

૧૩) અનુસમય -

જીવો	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
નિરંતર સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

૧૪) ગણના-

જીવો	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
એક સિદ્ધ થનારા, અનેક સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

૧૫) અલ્પબહુત્વ - આ દ્વારનો અહીં અવતાર નથી.

(vii) ભાવ -

ભાવો ૬ પ્રકારના છે. તે આ પ્રમાણે -

(૧) **ઔપશમિક ભાવ** - મોહનીયકર્મના સર્વથા ઉપશમથી એટલે કે વિપાકોદય અને પ્રદેશોદયના નિરોધથી થતો જીવનો ભાવ તે ઔપશમિક ભાવ. તેના બે પ્રકાર છે -

(a) **ઉપશમસમ્યક્ત્વ** - દર્શનમોહનીયકર્મના સર્વથા ઉપશમથી થતો ભાવ તે ઉપશમસમ્યક્ત્વ. પ્રથમસમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિ વખતે અને ઉપશમશ્રેણિમાં આ સમ્યક્ત્વ હોય છે.

(b) **ઉપશમચારિત્ર** - ચારિત્રમોહનીયકર્મના સર્વથા ઉપશમથી ઉપશમશ્રેણિમાં થતો ભાવ તે ઉપશમચારિત્ર.

મોહનીયકર્મનો જ સર્વથા ઉપશમ થાય છે. અન્ય કર્મોનો સર્વથા ઉપશમ થતો નથી.

(૨) **ક્ષાયિક ભાવ** - કર્મના સર્વથા ક્ષયથી થતો ભાવ તે ક્ષાયિક ભાવ. તેના ૯ પ્રકાર છે -

ક્ર.	**ક્ષાયિક ભાવ**	**કયા કર્મના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થાય ?**
૧	કેવળજ્ઞાન	કેવળજ્ઞાનાવરણ
૨	કેવળદર્શન	કેવળદર્શનાવરણ
૩	ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ	દર્શનમોહનીય
૪	ક્ષાયિક ચારિત્ર	ચારિત્રમોહનીય
૫	દાનલબ્ધિ	દાનાંતરાય
૬	લાભલબ્ધિ	લાભાંતરાય
૭	ભોગલબ્ધિ	ભોગાંતરાય
૮	ઉપભોગલબ્ધિ	ઉપભોગાંતરાય
૯	વીર્યલબ્ધિ	વીર્યાંતરાય

(૩) **ક્ષાયોપશમિક ભાવ** - કર્મના ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થતો ભાવ તે ક્ષાયોપશમિક ભાવ. તેના ૧૮ પ્રકાર છે -

ક્ર.	**ક્ષાયોપશમિક ભાવ**	**કયા કર્મના ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થાય ?**
૧.	મતિજ્ઞાન	મતિજ્ઞાનાવરણીય
૨.	શ્રુતજ્ઞાન	શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય
૩.	અવધિજ્ઞાન	અવધિજ્ઞાનાવરણીય
૪.	મનઃપર્યવજ્ઞાન	મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણીય
૫.	મતિઅજ્ઞાન	મતિજ્ઞાનાવરણીય
૬.	શ્રુતઅજ્ઞાન	શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય
૭.	વિભંગજ્ઞાન	અવધિજ્ઞાનાવરણીય
૮.	ચક્ષુદર્શન	ચક્ષુદર્શનાવરણીય
૯.	અચક્ષુદર્શન	અચક્ષુદર્શનાવરણીય
૧૦.	અવધિદર્શન	અવધિદર્શનાવરણીય
૧૧.	દાનલબ્ધિ	દાનાંતરાય
૧૨.	લાભલબ્ધિ	લાભાંતરાય
૧૩.	ભોગલબ્ધિ	ભોગાંતરાય
૧૪.	ઉપભોગલબ્ધિ	ઉપભોગાંતરાય
૧૫.	વીર્યલબ્ધિ	વીર્યાંતરાય
૧૬.	ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ	દર્શનમોહનીય

● જીવ જો પાપસ્થાનકોને પડતાં મૂકે, તો સંસાર જીવને પડતો મૂકે.

ક્ર.	ક્ષાયોપશમિક ભાવ	કયા કર્મના ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થાય ?
૧૭.	દેશવિરતિ	અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય કષાયમોહનીય
૧૮.	સર્વવિરતિ	પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય કષાયમોહનીય

ક્ષાયોપશમિક ભાવ ચાર ઘાતીકર્મવિષયક જ હોય છે.

ક્ષાયિક ભાવના જ્ઞાનાદિ એક સરખા હોય છે, ક્ષયોપશમની તરતમતાને કારણે ક્ષાયોપશમિક ભાવના જ્ઞાનાદિમાં તરતમતા હોય છે.

(૪) **ઔદયિક ભાવ** - કર્મના ઉદયથી થતો ભાવ તે ઔદયિક ભાવ. તેના ૨૧ પ્રકાર છે -

ક્ર.	ઔદયિક ભાવ	કયા કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થાય ?
૧.	મિથ્યાત્વ	મિથ્યાત્વમોહનીય
૨.	અજ્ઞાન (વિપરીત જ્ઞાન)	મિથ્યાત્વમોહનીય
૩.	અસિદ્ધત્વ	આઠ કર્મ
૪.	અસંયમ	ચારિત્રમોહનીય
૫-૧૦.	૬ લેશ્યા	મોહનીયકર્મ કે ત્રણયોગજનક કર્મ કે ૮ કર્મ
૧૧.	ક્રોધ	ક્રોધમોહનીય
૧૨.	માન	માનમોહનીય
૧૩.	માયા	માયામોહનીય
૧૪.	લોભ	લોભમોહનીય
૧૫.	નપુંસકવેદ	નપુંસકવેદમોહનીય

ક્ર.	ઔદયિક ભાવ	કયા કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થાય ?
૧૬.	સ્ત્રીવેદ	સ્ત્રીવેદમોહનીય
૧૭.	પુરુષવેદ	પુરુષવેદમોહનીય
૧૮.	નરકગતિ	નરકગતિ નામકર્મ
૧૯.	તિર્યંચગતિ	તિર્યંચગતિ નામકર્મ
૨૦.	મનુષ્યગતિ	મનુષ્યગતિ નામકર્મ
૨૧.	દેવગતિ	દેવગતિ નામકર્મ

ઉપલક્ષણથી ઔદયિકભાવના નિદ્રા ૫ વગેરે અન્ય ભેદો પણ જાણી લેવા.

(૫) પારિણામિક ભાવ - જીવો અને અજીવોએ જીવત્વાદિ સ્વભાવને અનુભવવો તે પારિણામિક ભાવ. આના જીવને આશ્રયી મુખ્યતયા ત્રણ ભેદ છે - (a) જીવત્વ (b) ભવ્યત્વ (c) અભવ્યત્વ.

(૬) સાન્નિપાતિક ભાવ - ઔપશમિક ભાવ વગેરે પાંચ ભાવોના દ્વિસંયોગી વગેરે ભેદો એ સાન્નિપાતિક ભાવ છે. પાંચ ભાવોના દ્વિસંયોગી વગેરે ૨૬ ભેદો છે. તે આ પ્રમાણે છે -

દ્વિસંયોગી ૧૦ ભેદો -

૧) ઔપશમિક - ક્ષાયિક
૨) ઔપશમિક - ક્ષાયોપશમિક
૩) ઔપશમિક - ઔદયિક
૪) ઔપશમિક - પારિણામિક
૫) ક્ષાયિક - ક્ષાયોપશમિક
૬) ક્ષાયિક - ઔદયિક
૭) ક્ષાયિક - પારિણામિક
૮) ક્ષાયોપશમિક-ઔદયિક
૯) ક્ષાયોપશમિક-પારિણામિક
૧૦) ઔદયિક-પારિણામિક

ત્રિસંયોગી ૧૦ ભેદો -

૧) ઔપશમિક - ક્ષાયિક - ક્ષાયોપશમિક

૨) ઔપશમિક-ક્ષાયિક-ઔદયિક

૩) ઔપશમિક-ક્ષાયિક-પારિણામિક

૪) ઔપશમિક-ક્ષાયોપશમિક-ઔદયિક

૫) ઔપશમિક-ક્ષાયોપશમિક-પારિણામિક

૬) ઔપશમિક-ઔદયિક-પારિણામિક

૭) ક્ષાયિક-ક્ષાયોપશમિક-ઔદયિક

૮) ક્ષાયિક-ક્ષાયોપશમિક-પારિણામિક

૯) ક્ષાયિક-ઔદયિક-પારિણામિક

૧૦) ક્ષાયોપશમિક-ઔદયિક-પારિણામિક

ચતુઃસંયોગી ૫ ભેદો -

૧) ઔપશમિક-ક્ષાયિક-ક્ષાયોપશમિક-ઔદયિક

૨) ઔપશમિક-ક્ષાયિક-ક્ષાયોપશમિક-પારિણામિક

૩) ઔપશમિક-ક્ષાયિક-ઔદયિક-પરિણામિક

૪) ઔપશમિક-ક્ષાયોપશમિક-ઔદયિક-પારિણામિક

૫) ક્ષાયિક-ક્ષાયોપશમિક-ઔદયિક-પરિણામિક

પંચસંયોગી ૧ ભેદ-

૧) ઔપશમિક-ક્ષાયિક-ક્ષાયોપશમિક-ઔદયિક-પારિણામિક.

પૂર્વભાવનયની અપેક્ષાએ ક્ષેત્ર વગેરે દ્વારોમાં યથાસંભવ ભાવો જાણવા. વર્તમાનનયની અપેક્ષાએ બધા દ્વારોમાં ક્ષાયિકભાવમાં કે ક્ષાયિક-પારિણામિક ભાવમાં સિદ્ધ થાય છે.

(viii) અલ્પબહુત્વ-

દ્રવ્યપ્રમાણ દ્વારમાંથી વિચારીને ક્ષેત્ર વગેરે દ્વારોમાં અલ્પબહુત્વ કહેવું.

જીવો	અલ્પબહુત્વ	હેતુ
૪ સિદ્ધ થનારા, ૧૦ સિદ્ધ થનારા	તુલ્ય	૪ સિદ્ધ તીર્થંકરો, જલમાં, ઊર્ધ્વલોકમાં વગેરે છે. ૧૦ સિદ્ધ સંહરણથી હરિ-વર્ષ વગેરે ક્ષેત્રોમાં અને ૧લા વગેરે આરામાં છે. માટે તુલ્ય છે.
૨૦ સિદ્ધ થનારા	અલ્પ	૨૦ સિદ્ધ અધોલોકમાં, સ્ત્રીઓ, ૧ વિજય વગેરેમાં છે. માટે ૪ સિદ્ધ અને ૧૦ સિદ્ધ કરતા ૨૦ સિદ્ધ અલ્પ છે.
૨૦ પૃથક્ત્વ સિદ્ધ થનારા	તુલ્ય	૨૦ પૃથક્ત્વસિદ્ધ અધોલોક, બુદ્ધીબોધિત વગેરેમાં છે. અલ્પ-ક્ષેત્રમાં, અલ્પકાળમાં અને ક્યારેક થતાં હોવાથી તે ૨૦ સિદ્ધની તુલ્ય છે.
૧૦૮ સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ	૧૦૮ સિદ્ધ જંબૂદ્વીપ, ભરતક્ષેત્ર, મહાવિદેહક્ષેત્ર વગેરેમાં સ્વસ્થાનથી મળે છે. માટે ૨૦ પૃથક્ત્વ સિદ્ધ કરતા ૧૦૮ સિદ્ધ સંખ્યાતગુણ છે.

આ પ્રમાણે ક્ષેત્ર વગેરે દ્વારોમાં પણ અલ્પબહુત્વ સમજવું. ક્ષેત્ર વગેરે દ્વારોમાં વિશેષઅલ્પબહુત્વ આગળ પાના નં. ૪૬ થી ૬૫ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જાણવું.

આમ અનંતરસિદ્ધોને ૮ દ્વારો વડે ૧૫ દ્વારોમાં વિચાર્યા.

● નવ અનુયોગદ્વારો વડે પરંપરસિદ્ધોની વિચારણા -

જેમ અનંતરસિદ્ધોને ૮ દ્વારો વડે ૧૫ દ્વારોમાં વિચાર્યા તેમ પરંપરસિદ્ધોને ૮ દ્વારો વડે ૧૫ દ્વારોમાં વિચારવા.

પરંપરસિદ્ધો બે પ્રકારના છે -

૧) ઉત્પદ્યમાનક પરંપરસિદ્ધ અને ૨) પૂર્વોત્પન્ન પરંપરસિદ્ધ.

૧) ઉત્પદ્યમાનક પરંપરસિદ્ધ - ૨ થી ૮ સમય સુધી નિરંતર સિદ્ધ થયેલા અને ઉત્પદ્યમાનકનયની અપેક્ષાએ થયેલા પરંપરસિદ્ધો તે ઉત્પદ્યમાનકપરંપરસિદ્ધો. જેમ અનંતરસિદ્ધોને ૮ દ્વારો વડે ૧૫ દ્વારોમાં વિચાર્યા તે જ રીતે ઉત્પદ્યમાનકપરંપરસિદ્ધોની ૮ દ્વારો વડે ૧૫ દ્વારોમાં વિચારણા જાણવી.

૨) પૂર્વોત્પન્નપરંપરસિદ્ધ - ૮ સમય પછી અવશ્ય સિદ્ધ થવાની ક્રિયાનો વિચ્છેદ થવાથી તે પૂર્વે થયેલા અને પરંપરપૂર્વોત્પન્નનયની અપેક્ષાએ થયેલા પરંપર સિદ્ધો તે પૂર્વોત્પન્નપરંપરસિદ્ધ.

પૂર્વોત્પન્નપરંપરસિદ્ધોને ૮ દ્વારો વડે ૧૫ દ્વારોમાં વિચારવાના છે. તે આ પ્રમાણે -

(i) સત્પદપ્રરૂપણા - બધા દ્વારોમાં અનંતરસિદ્ધોની જેમ.

(ii) દ્રવ્યપ્રમાણ - અનંતરસિદ્ધો સંખ્યાતા હતા. પરંપરસિદ્ધો અનંતા છે.

(iii) ક્ષેત્ર - બધા દ્વારોમાં અનંતરસિદ્ધોની જેમ.

(iv) સ્પર્શના - બધા દ્વારોમાં અનંતરસિદ્ધોની જેમ.

(v) કાળ - અનંતરસિદ્ધોનો કાળ ૮ સમય હતો. પરંપરસિદ્ધોનો કાળ અનાદિ અનંત છે.

(vi) અંતર - પરંપરસિદ્ધોનું બધા દ્વારોમાં અંતર નથી, કેમકે વિવક્ષિત પ્રથમસમયસિદ્ધ સિવાયના અનાદિ ભૂતકાળમાં થયેલા સિદ્ધો તે પરંપરસિદ્ધો છે.

(vii) ભાવ - બધા દ્વારોમાં અનંતરસિદ્ધોની જેમ.

(viii) અલ્પબહુત્વ-

(૧) ક્ષેત્ર -

ક્ષેત્ર	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
સમુદ્ર	અલ્પ
દ્વીપ	સંખ્યાતગુણ

ક્ષેત્ર	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
જલ	અલ્પ
સ્થલ	સંખ્યાતગુણ

ક્ષેત્ર	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
ઊર્ધ્વલોક	અલ્પ
અધોલોક	સંખ્યાતગુણ
તિર્ચ્છાલોક	સંખ્યાતગુણ

ક્ષેત્ર	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
લવણસમુદ્ર	અલ્પ
કાલોદસમુદ્ર	સંખ્યાતગુણ
જંબૂદ્વીપ	સંખ્યાતગુણ
ધાતકીખંડ	સંખ્યાતગુણ
પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપ	સંખ્યાતગુણ

જંબૂદ્વીપમાં

ક્ષેત્ર	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ	વિશેષ
લઘુહિમવંતપર્વત-શિખરીપર્વત	અલ્પ	પરસ્પર તુલ્ય
હિમવંતક્ષેત્ર-હિરણ્યવંતક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
મહાહિમવંતપર્વત-રુક્મીપર્વત	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
હરિવર્ષક્ષેત્ર-રમ્યકક્ષેત્ર	વિશેષાધિક[૧]	પરસ્પર તુલ્ય
નિષધપર્વત-નીલવંતપર્વત	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
ભરતક્ષેત્ર-ઐરવતક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	સ્વસ્થાન હોવાથી
મહાવિદેહક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	ક્ષેત્ર મોટું હોવાથી

ધાતકીખંડમાં-

ક્ષેત્ર	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ	વિશેષ
લઘુહિમવંતપર્વત-શિખરીપર્વત	અલ્પ	પરસ્પર તુલ્ય
મહાહિમવંતપર્વત-રુક્મીપર્વત	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
નિષધપર્વત-નીલવંતપર્વત	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
હિમવંતક્ષેત્ર-હિરણ્યવંતક્ષેત્ર	વિશેષાધિક	પરસ્પર તુલ્ય
દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
હરિવર્ષક્ષેત્ર-રમ્યકક્ષેત્ર	વિશેષાધિક	પરસ્પર તુલ્ય

૧. **સિદ્ધપંચાશિકાની અવચૂરિ**માં અહીં સંખ્યાતગુણ કહ્યું છે.

ક્ષેત્ર	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ	વિશેષ
ભરતક્ષેત્ર-ઐરવતક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	સ્વસ્થાન હોવાથી
મહાવિદેહક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	ક્ષેત્ર મોટું હોવાથી

પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપમાં-

ક્ષેત્ર	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ	વિશેષ
લઘુહિમવંતપર્વત-શિખરીપર્વત	અલ્પ	પરસ્પર તુલ્ય
મહાહિમવંતપર્વત-રુક્મીપર્વત	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
નિષધપર્વત-નીલવંતપર્વત	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
હિમવંતક્ષેત્ર-હિરણ્યવંતક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
હરિવર્ષક્ષેત્ર-રમ્યકક્ષેત્ર	વિશેષાધિક	પરસ્પર તુલ્ય
ભરતક્ષેત્ર-ઐરવતક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	સ્વસ્થાન હોવાથી
મહાવિદેહક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	ક્ષેત્ર મોટું હોવાથી

મનુષ્યક્ષેત્રમાં -

ક્ષેત્ર	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ	વિશેષ
જંબૂદ્વીપમાં લઘુહિમવંતપર્વત અને શિખરીપર્વત	અલ્પ	પરસ્પર તુલ્ય

ક્ષેત્ર	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ	વિશેષ
જંબૂદ્વીપમાં હિમવંતક્ષેત્ર અને હિરણ્યવંતક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
જંબૂદ્વીપમાં મહાહિમવંતપર્વત અને રુક્મીપર્વત	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
જંબૂદ્વીપમાં દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુ	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
જંબૂદ્વીપમાં હરિવર્ષક્ષેત્ર અને રમ્યકક્ષેત્ર	વિશેષાધિક[૧]	પરસ્પર તુલ્ય
જંબૂદ્વીપમાં નિષધપર્વત અને નીલવંતપર્વત	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
ધાતકીખંડમાં લઘુહિમવંતપર્વત અને શિખરીપર્વત	વિશેષાધિક	પરસ્પર તુલ્ય
ધાતકીખંડમાં મહાહિમવંત-પર્વત અને રુક્મીપર્વત તથા પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપમાં લઘુહિમવંત-પર્વત અને શિખરીપર્વત	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
ધાતકીખંડમાં નિષધપર્વત અને નીલવંતપર્વત તથા પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપમાં મહાહિમવંતપર્વત અને રુક્મીપર્વત	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય

૧. **સિદ્ધપંચાશિકાની અવચૂરિ**માં અહીં સંખ્યાતગુણ કહ્યું છે.

ક્ષેત્ર	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ	વિશેષ
ધાતકીખંડમાં હિમવંતક્ષેત્ર-હિરણ્યવંતક્ષેત્ર	વિશેષાધિક	પરસ્પર તુલ્ય
પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપમાં નિષધપર્વત-નીલવંતપર્વત	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
ધાતકીખંડમાં દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
ધાતકીખંડમાં હરિવર્ષક્ષેત્ર-રમ્યકક્ષેત્ર	વિશેષાધિક	પરસ્પર તુલ્ય
પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપમાં હિમવંતક્ષેત્ર-હિરણ્યવંતક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપમાં દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપમાં હરિવર્ષક્ષેત્ર-રમ્યકક્ષેત્ર	વિશેષાધિક	પરસ્પર તુલ્ય
જંબૂદ્વીપમાં ભરતક્ષેત્ર-ઐરવતક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
ધાતકીખંડમાં ભરતક્ષેત્ર-ઐરવતક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપમાં ભરતક્ષેત્ર-ઐરવતક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
જંબૂદ્વીપમાં મહાવિદેહક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	–
ધાતકીખંડમાં મહાવિદેહક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	–
પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપમાં મહાવિદેહક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	–

(૨) કાળ - સામાન્યથી -

કાળ	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
અવસર્પિણી	અલ્પ
ઉત્સર્પિણી	વિશેષાધિક
નોઉત્સર્પિણીઅવસર્પિણી	સંખ્યાતગુણ

વિભાગથી - તત્કાલની અપેક્ષાએ - અવસર્પિણી -

કાળ	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૬ઠ્ઠો આરો	અલ્પ
૫મો આરો	સંખ્યાતગુણ
૩જો આરો	અસંખ્યગુણ (કાળ અસંખ્યગુણ હોવાથી)
૨જો આરો	વિશેષાધિક
૧લો આરો	વિશેષાધિક
૪થો આરો	સંખ્યાતગુણ

ઉત્સર્પિણી -

કાળ	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૧લો આરો	અલ્પ
૨જો આરો	સંખ્યાતગુણ
૪થો આરો	અસંખ્યગુણ (કાળ અસંખ્યગુણ હોવાથી)
૫મો આરો	વિશેષાધિક

કાળ	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૬ઠ્ઠો આરો	વિશેષાધિક
૩જો આરો	સંખ્યાતગુણ

અવસર્પિણી-ઉત્સર્પિણી-

કાળ	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ	વિશેષ
અવસર્પિણીનો ૬ઠ્ઠો આરો, ઉત્સર્પિણીનો ૧લો આરો	અલ્પ	પરસ્પર તુલ્ય
ઉત્સર્પિણીનો ૨જો આરો	વિશેષાધિક	–
અવસર્પિણીનો ૫મો આરો	સંખ્યાતગુણ	–
અવસર્પિણીનો ૩જો આરો, ઉત્સર્પિણીનો ૪થો આરો	અસંખ્યગુણ	કાળ અસંખ્યગુણ હોવાથી, પરસ્પર તુલ્ય
અવસર્પિણીનો ૨જો આરો, ઉત્સર્પિણીનો ૫મો આરો	વિશેષાધિક	પરસ્પર તુલ્ય
અવસર્પિણીનો ૧લો આરો, ઉત્સર્પિણીનો ૬ઠ્ઠો આરો	વિશેષાધિક	પરસ્પર તુલ્ય
અવસર્પિણીનો ૪થો આરો, ઉત્સર્પિણીનો ૩જો આરો	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
[૧]ઉત્સર્પિણી	સંખ્યાતગુણ	–

૧. **સિદ્ધપંચાશિકાની અવચૂરિ**માં અવસર્પિણીના ૪થા આરાના સિદ્ધો અને ઉત્સર્પિણીના ૩જા આરાના સિદ્ધો કરતા અવસર્પિણીના સર્વસિદ્ધો સંખ્યાતગુણ અને તેના કરતા ઉત્સર્પિણીના સર્વસિદ્ધો વિશેષાધિક કહ્યા છે.

કાળ	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ	વિશેષ
અવસર્પિણી	વિશેષાધિક	–

તદકાલની અપેક્ષાએ-

અવસર્પિણી-

કાળ	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૬ઠ્ઠો આરો	અલ્પ
૫મો આરો	વિશેષાધિક (તીર્થ હોવાથી, શુભકાળ હોવાથી)
૪થો આરો	અસંખ્યગુણ
૩જો આરો	વિશેષાધિક
૨જો આરો	વિશેષાધિક
૧લો આરો	વિશેષાધિક

ઉત્સર્પિણી-

કાળ	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૧લો આરો, ૨જો આરો	અલ્પ, પરસ્પર તુલ્ય
૩જો આરો	અસંખ્યગુણ
૪થો આરો	વિશેષાધિક
૫મો આરો	વિશેષાધિક
૬ઠ્ઠો આરો	વિશેષાધિક

અવસર્પિણી-ઉત્સર્પિણી-

કાળ	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
અવસર્પિણીનો ૬ઠ્ઠો આરો, ઉત્સર્પિણીનો ૧લો આરો, ૨જો આરો	અલ્પ (પરસ્પર તુલ્ય)
અવસર્પિણીનો ૫મો આરો	વિશેષાધિક
અવસર્પિણીનો ૪થો આરો, ઉત્સર્પિણીનો ૩જો આરો	અસંખ્યગુણ (પરસ્પર તુલ્ય)
અવસર્પિણીનો ૩જો આરો, ઉત્સર્પિણીનો ૪થો આરો	વિશેષાધિક (પરસ્પર તુલ્ય)
અવસર્પિણીનો ૨જો આરો, ઉત્સર્પિણીનો ૫મો આરો	વિશેષાધિક (પરસ્પર તુલ્ય)
અવસર્પિણીનો ૧લો આરો, ઉત્સર્પિણીનો ૬ઠ્ઠો આરો	વિશેષાધિક (પરસ્પર તુલ્ય)

(૩) ગતિ -

કઈ ગતિમાંથી આવેલા મનુષ્યો ?	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
મનુષ્ય સ્ત્રી	અલ્પ
શેષ મનુષ્ય	સંખ્યાતગુણ
નરક	સંખ્યાતગુણ
તિર્યંચ સ્ત્રી	સંખ્યાતગુણ
શેષ તિર્યંચ	સંખ્યાતગુણ
દેવી	સંખ્યાતગુણ
દેવ	સંખ્યાતગુણ

કઈ જાતિમાંથી આવેલા મનુષ્યો ?	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
એકેન્દ્રિય	અલ્પ
પંચેન્દ્રિય	સંખ્યાતગુણ

કયા કાયમાંથી આવેલા મનુષ્યો ?	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
વનસ્પતિકાય	અલ્પ
પૃથ્વીકાય	સંખ્યાતગુણ
અપ્કાય	સંખ્યાતગુણ
ત્રસકાય	સંખ્યાતગુણ

ક્યાંથી આવેલા મનુષ્યો ?	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
પંકપ્રભા	અલ્પ
વાલુકાપ્રભા	સંખ્યાતગુણ
શર્કરાપ્રભા	સંખ્યાતગુણ
પર્યાપ્તા બાદર પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય	સંખ્યાતગુણ
પર્યાપ્તા બાદર પૃથ્વીકાય	સંખ્યાતગુણ
પર્યાપ્તા બાદર અપ્કાય	સંખ્યાતગુણ
ભવનપતિ દેવી	સંખ્યાતગુણ
ભવનપતિ દેવ	સંખ્યાતગુણ
વ્યંતર દેવી	સંખ્યાતગુણ
વ્યંતર દેવ	સંખ્યાતગુણ
જ્યોતિષ દેવી	સંખ્યાતગુણ

ક્યાંથી આવેલા મનુષ્યો ?	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
જ્યોતિષ દેવ	સંખ્યાતગુણ
મનુષ્ય સ્ત્રી	સંખ્યાતગુણ
મનુષ્ય	સંખ્યાતગુણ
રત્નપ્રભા	સંખ્યાતગુણ
તિર્યંચ સ્ત્રી	સંખ્યાતગુણ
તિર્યંચ	સંખ્યાતગુણ
અનુત્તરવાસી દેવ	સંખ્યાતગુણ
ગ્રૈવેયક	સંખ્યાતગુણ
અચ્યુત દેવલોક	સંખ્યાતગુણ
આરણ દેવલોક	સંખ્યાતગુણ
પ્રાણત દેવલોક	સંખ્યાતગુણ
આનત દેવલોક	સંખ્યાતગુણ
સહસ્રાર દેવલોક	સંખ્યાતગુણ
મહાશુક્ર દેવલોક	સંખ્યાતગુણ
લાંતક દેવલોક	સંખ્યાતગુણ
બ્રહ્મલોક દેવલોક	સંખ્યાતગુણ
માહેન્દ્ર દેવલોક	સંખ્યાતગુણ
સનત્કુમાર દેવલોક	સંખ્યાતગુણ
ઈશાન દેવલોકની દેવી	સંખ્યાતગુણ
સૌધર્મ દેવલોકની દેવી	સંખ્યાતગુણ

ક્યાંથી આવેલા મનુષ્યો ?	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
ઈશાન દેવલોકના દેવો	સંખ્યાતગુણ
સૌધર્મ દેવલોકના દેવો	સંખ્યાતગુણ

(૪) વેદ

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
નપુંસક	અલ્પ
સ્ત્રી	સંખ્યાતગુણ
પુરુષ	સંખ્યાતગુણ

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
નપુંસકવેદમાંથી આવી નપુંસક થયેલા	અલ્પ
નપુંસકવેદમાંથી આવી સ્ત્રી થયેલા	સંખ્યાતગુણ
નપુંસકવેદમાંથી આવી પુરુષ થયેલા	સંખ્યાતગુણ
નપુંસક	વિશેષાધિક

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
સ્ત્રીવેદમાંથી આવી નપુંસક થયેલા	અલ્પ
સ્ત્રીવેદમાંથી આવી સ્ત્રી થયેલા	સંખ્યાતગુણ
સ્ત્રીવેદમાંથી આવી પુરુષ થયેલા	સંખ્યાતગુણ
સ્ત્રી	વિશેષાધિક

- ભોગોની કામના કરી એણે તો દુર્ગતિને છંછેડી.

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
પુરુષવેદમાંથી આવી નપુંસક થયેલા	અલ્પ
પુરુષવેદમાંથી આવી સ્ત્રી થયેલા	સંખ્યાતગુણ
પુરુષવેદમાંથી આવી પુરુષ થયેલા	સંખ્યાતગુણ
પુરુષ	વિશેષાધિક

(૫) તીર્થ-

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
તીર્થંકરીસિદ્ધ	અલ્પ
તીર્થંકરીના તીર્થમાં પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ	સંખ્યાતગુણ
તીર્થંકરીના તીર્થમાં અતીર્થંકર શ્રમણીસિદ્ધ	સંખ્યાતગુણ
તીર્થંકરીના તીર્થમાં અતીર્થંકર મુનિસિદ્ધ	સંખ્યાતગુણ
તીર્થંકરસિદ્ધ	અનંતગુણ
તીર્થંકરના તીર્થમાં પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ	સંખ્યાતગુણ
તીર્થંકરના તીર્થમાં અતીર્થંકર શ્રમણીસિદ્ધ	સંખ્યાતગુણ
તીર્થંકરના તીર્થમાં અતીર્થંકર મુનિસિદ્ધ	સંખ્યાતગુણ

(૬) લિંગ -

લિંગ	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
ગૃહીલિંગ	અલ્પ
અન્યલિંગ	અસંખ્યગુણ
સ્વલિંગ	અસંખ્યગુણ

(૭) ચારિત્ર - અવ્યંજિત-

ચારિત્ર	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૫ ચારિત્ર	અલ્પ
૪ ચારિત્ર	અસંખ્યગુણ
૩ ચારિત્ર	સંખ્યાતગુણ

વ્યંજિત-

ચારિત્ર	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
છેદોપસ્થાપનીય-પરિહારવિશુદ્ધિ-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર	અલ્પ
સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીય-પરિહારવિશુદ્ધિ-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર	સંખ્યાતગુણ
છેદોપસ્થાપનીય-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર	અસંખ્યગુણ
સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીય-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર	સંખ્યાતગુણ
સામાયિક-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર	સંખ્યાતગુણ

(૮) બુદ્ધ-

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
સ્વયંબુદ્ધ	અલ્પ
પ્રત્યેકબુદ્ધ	સંખ્યાતગુણ
બુદ્ધીબોધિત	સંખ્યાતગુણ
બુદ્ધબોધિત	સંખ્યાતગુણ

(૯) જ્ઞાન - અવ્યંજિત-

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૨ જ્ઞાનવાળા	અલ્પ
૪ જ્ઞાનવાળા	અસંખ્યગુણ
૩ જ્ઞાનવાળા	સંખ્યાતગુણ

વ્યંજિત-

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા	અલ્પ
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાનવાળા	સંખ્યાતગુણ
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-અવધિજ્ઞાન-મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા	અસંખ્યગુણ
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-અવધિજ્ઞાનવાળા	સંખ્યાતગુણ

(૧૦) અવગાહના - સામાન્યથી -

અવગાહના	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
જઘન્ય (૨ હાથ) અવગાહના	અલ્પ
ઉત્કૃષ્ટ (૫૦૦ ધનુષ્ય + ધનુષ્યપૃથક્ત્વ) અવગાહના	અસંખ્યગુણ
મધ્યમ અવગાહના	અસંખ્યગુણ

વિશેષથી -

અવગાહના	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૫૦૦ ધનુષ્ય	અલ્પ

અવગાહના	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
સાધિક ૫૦૦ ધનુષ્ય	અસંખ્યગુણ
ન્યૂન ૫૦૦ ધનુષ્ય	સંખ્યાતગુણ

અવગાહના	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૭ હાથ	અલ્પ
ન્યૂન ૭ હાથ	અસંખ્યગુણ
સાધિક ૭ હાથ	સંખ્યાતગુણ

અવગાહના	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૭ હાથ	અલ્પ
૫૦૦ ધનુષ્ય	અસંખ્યગુણ[1]
ન્યૂન ૭ હાથ	અસંખ્યગુણ
સાધિક ૫૦૦ ધનુષ્ય	અસંખ્યગુણ
ન્યૂન ૫૦૦ ધનુષ્ય	સંખ્યાતગુણ
સાધિક ૭ હાથ	વિશેષાધિક

અહીં નોઉત્સર્પિણી (૪થા આરા)ના પ્રભાવને અનુસરનારા અને ઋષભદેવપ્રભુ-અજિતનાથપ્રભુના તીર્થમાં થયેલા સિદ્ધો પછીના સિદ્ધો લેવા.

પ્રશ્ન - મહાવિદેહક્ષેત્રમાં હંમેશા ૫૦૦ ધનુષ્યની અવગાહનાવાળા તીર્થંકરો સિદ્ધ થાય છે. તો પછી ૫૦૦ ધનુષ્યની અવગાહનાવાળા સિદ્ધો કરતા ન્યૂન ૭ હાથની અવગાહનાવાળા સિદ્ધો અસંખ્યગુણ શી રીતે હોય ?

જવાબ - ૫૦૦ ધનુષ્યની અવગાહનાનું એક જ અવગાહનાસ્થાન

---

૧. **સિદ્ધપંચાશિકાની અવચૂરિમાં** અહીં વિશેષાધિક કહ્યું છે.

છે. ન્યૂન ૭ હાથની અવગાહનાના ૭ હાથમાંથી ૧-૧ પ્રદેશની હાનિથી માંડીને ૨ હાથ સુધીના અસંખ્ય અવગાહનાસ્થાનો છે. ૨ હાથથી માંડીને ૧-૧ પ્રદેશની વૃદ્ધિવાળા તે અવગાહનાસ્થાનો ઉપર ઉત્તરોત્તર વિશેષાધિક સિદ્ધો મળે છે. તેથી એક અવગાહનાસ્થાનના સિદ્ધો કરતા અસંખ્ય અવગાહનાસ્થાનોના સિદ્ધો અસંખ્યગુણ જ છે. તેથી ૫૦૦ ધનુષ્યની અવગાહનાવાળા સિદ્ધો કરતા ન્યૂન ૭ હાથની અવગાહનાવાળા સિદ્ધો અસંખ્યગુણ છે.

પ્રશ્ન - વર્ધમાનસ્વામીના તીર્થમાં ન્યૂન ૭ હાથની અવગાહના-વાળા સિદ્ધો સંખ્યાતા કાળમાં થયેલા છે. તેથી તેઓ ૫૦૦ ધનુષ્યની અવગાહનાવાળા સિદ્ધો કરતા અસંખ્યગુણ શી રીતે હોય ?

જવાબ - ૫૦૦ ધનુષ્યની અવગાહનાવાળા તીર્થંકરો થોડા જ હોય. બીજા ૫૦૦ ધનુષ્ય કરતા ૧ પ્રદેશ ન્યૂન કે અધિક અવગાહનાવાળા તીર્થંકરો હોય. તેથી ૫૦૦ ધનુષ્યની અવગાહનાવાળા સિદ્ધો કરતા ન્યૂન ૭ હાથની અવગાહનાવાળા સિદ્ધો અસંખ્યગુણ છે. ઉપરનું અલ્પબહુત્વ બીજી રીતે ઘટતું ન હોવાથી આ વાત આ રીતે જ માનવી.

(૧૧) ઉત્કર્ષ -

જીવો	**સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ**
સમ્યક્ત્વથી નહીં પડેલા	અલ્પ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યાને સંખ્યાત કાળ થયો હોય તેવા	અસંખ્યગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યાને અસંખ્ય કાળ થયો હોય તેવા	સંખ્યાતગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યાને અનંત કાળ થયો હોય તેવા	અસંખ્યગુણ

(૧૨) અંતર -

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૬ માસના અંતરે સિદ્ધ થનારા	અલ્પ
૧ સમયના અંતરે સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ
૨ સમયના અંતરે સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ
⋮[1] ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
૩ માસના અંતરે સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ
૩ માસ + ૧ સમયના અંતરે સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણહીન
૩ માસ + ૨ સમયના અંતરે સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણહીન
⋮[2] ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
૬ માસ – ૧ સમયના અંતરે સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણહીન

(૧૩) અનુસમય-

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૮ સમય સુધી નિરંતર સિદ્ધ થનારા	અલ્પ
૭ સમય સુધી નિરંતર સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ
૬ સમય સુધી નિરંતર સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ
૫ સમય સુધી નિરંતર સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ

૧. યવમધ્ય (૩ માસ)ના અંતરે સિદ્ધ થનારા સુધી ૧-૧ સમય વૃદ્ધ અંતરે સિદ્ધ થનારા ઉત્તરોત્તર સંખ્યાતગુણ છે.

૨. યવમધ્યના અંતરે સિદ્ધ થનારા પછી ૬ માસના અંતરે સિદ્ધ થનારા સુધી ૧-૧ સમય વૃદ્ધ અંતરે સિદ્ધ થનારા ઉત્તરોત્તર સંખ્યાતગુણહીન છે.

સ્થાનઃ શેઠ હઠીસિંહની વાડી, અમદાવાદ

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૪ સમય સુધી નિરંતર સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ
૩ સમય સુધી નિરંતર સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ
૨ સમય સુધી નિરંતર સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ

(૧૪) ગણના-

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૧ સમયે ૧૦૮ સિદ્ધ થનારા	અલ્પ
૧ સમયે ૧૦૭ સિદ્ધ થનારા	અનંતગુણ
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
૧ સમયે ૫૦ સિદ્ધ થનારા	અનંતગુણ
૧ સમયે ૪૯ સિદ્ધ થનારા	અસંખ્યગુણ
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
૧ સમયે ૨૫ સિદ્ધ થનારા	અસંખ્યગુણ
૧ સમયે ૨૪ સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
૧ સમયે ૧ સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ

(૧૫) અલ્પબહુત્વ - આ દ્વારનો અહીં અવતાર નથી.

બીજી રીતે વિશેષ અલ્પબહુત્વ આ પ્રમાણે છે -

જીવો	અલ્પબહુત્વ
ઉત્તાનકસિદ્ધ (ચત્તા સૂતેલા સિદ્ધ)	સૌથી વધુ

જીવો	અલ્પબહુત્વ
પડખે સૂતેલા સિદ્ધ	સંખ્યાતગુણહીન
[1]ન્યુબ્જાસનસિદ્ધ	સંખ્યાતગુણહીન
[2]વીરાસનસિદ્ધ	સંખ્યાતગુણહીન
[3]ઉત્કટુકાસનસિદ્ધ	સંખ્યાતગુણહીન
ઊર્ધ્વસ્થિતસિદ્ધ (ઊભા ઊભા કાઉસ્સગ્ગમાં સિદ્ધ)	સંખ્યાતગુણહીન
અધોમુખસિદ્ધ	સંખ્યાતગુણહીન

પૂર્વના વૈરીઓ અધોમુખ કરીને લઈ જતાં હોય કે તેમણે અધોમુખ કરીને નાંખ્યા હોય એ અવસ્થામાં સિદ્ધ થાય તે અધોમુખસિદ્ધ. બાકીના આસનોમાં સિદ્ધ થનારાએ તે આસનો પોતે કર્યા હોય અથવા બીજાને લીધે થયા હોય.

આમ પૂર્વોત્પન્નપરંપરસિદ્ધોને ૮ દ્વારો વડે ૧૫ દ્વારોમાં વિચાર્યા. હવે તેમને સંનિકર્ષ દ્વાર વડે વિચારવાના છે.

(ix) સંનિકર્ષ - વિવક્ષિત કોઈ એકને આશ્રયીને વિવક્ષિત બીજાનું થોડાપણું કે ઘણાપણું વિચારવું તે. જેમકે, જંબૂદ્વીપ વગેરે ક્ષેત્રોના અનેક સિદ્ધોની સંખ્યાને આશ્રયીને એક સિદ્ધ વગેરેની સંખ્યા વિચારવી તે. તે બે પ્રકારે છે-

(૧) સ્વસ્થાન - જેને આશ્રયીને અન્યસિદ્ધોની વિચારણા કરવાની હોય તે.

(૨) પરસ્થાન - સ્વસ્થાનને આશ્રયીને જે અન્યસિદ્ધોની વિચારણા કરવાની હોય તે.

(૧) દ્રવ્યપ્રમાણ -

જ્યાં જ્યાં ૧ સમયમાં ૧૦૮ સિદ્ધ થાય છે ત્યાં ત્યાં આ પ્રમાણે

૧. ન્યુબ્જાસન = બેઠા બેઠા અધોમુખ થવું, ઊંધા થવું તે. ૨. વીરાસન = સિંહાસન પર બેઠેલાનું સિંહાસન લઈ લેવા છતાં તેમજ બેસવું તે. ૩. ઉત્કટુકાસન = ઉભડક પગે બેસવું તે.

વ્યાપ્તિ જાણવી - ૧૦૮ માંથી ૮ કાઢતા ૧૦૦ રહે. તેના ૪ ભાગ કરવા. પહેલા ચોથા ભાગમાં સંખ્યાતગુણહાનિ છે, બીજા ચોથા ભાગમાં અસંખ્યગુણહાનિ છે, પછી છેલ્લે સુધી અનંતગુણહાનિ છે. તે આ પ્રમાણે -

સિદ્ધો	**અલ્પબહુત્વ**
૧ સિદ્ધ	સૌથી વધુ
૨ સિદ્ધ	સંખ્યાતગુણહીન
⋮ ⋮	⋮
૨૫ સિદ્ધ	સંખ્યાતગુણહીન
૨૬ સિદ્ધ	અસંખ્યગુણહીન
૨૭ સિદ્ધ	અસંખ્યગુણહીન
⋮ ⋮	⋮
૫૦ સિદ્ધ	અસંખ્યગુણહીન
૫૧ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન
૫૨ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન
⋮ ⋮	⋮
૧૦૮ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન

જ્યાં જ્યાં ૧ સમયમાં ૨૦ સિદ્ધ થાય છે ત્યાં ત્યાં વ્યાપ્તિ આ પ્રમાણે જાણવી - ૨૦ ના ૪ ભાગ કરવા. પહેલા ચોથા ભાગમાં સંખ્યાતગુણહાનિ છે, બીજા ચોથા ભાગમાં અસંખ્યગુણહાનિ છે, ત્યાર પછી છેલ્લે સુધી અનંતગુણહાનિ છે. તે આ પ્રમાણે -

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
૧ સિદ્ધ	સૌથી વધુ
૨ સિદ્ધ	સંખ્યાતગુણહીન
⋮ ⋮	⋮
૫ સિદ્ધ	સંખ્યાતગુણહીન
૬ સિદ્ધ	અસંખ્યગુણહીન
૭ સિદ્ધ	અસંખ્યગુણહીન
⋮ ⋮	⋮
૧૦ સિદ્ધ	અસંખ્યગુણહીન
૧૧ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન
૧૨ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન
⋮ ⋮	⋮
૨૦ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન

જ્યાં જ્યાં ૧ સમયમાં ૧૦ સિદ્ધ થાય છે ત્યાં ત્યાં વ્યાપ્તિ આ પ્રમાણે જાણવી - ૧૦માંથી ૨ કાઢતા ૮ રહે. તેના ૪ ભાગ કરવા. જે ૨ કાઢ્યા હતા તેમાંથી ૧ પહેલા ભાગમાં અને ૧ ત્રીજા ભાગમાં નાખવો. આમ ૩, ૨, ૩, ૨ એ પ્રમાણે ૪ ભાગ થાય. પહેલા ભાગમાં સંખ્યાતગુણહાનિ છે, બીજા ભાગમાં અસંખ્યગુણહાનિ છે. ત્યારપછી છેલ્લે સુધી અનંતગુણહાનિ છે. તે આ પ્રમાણે-

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
૧ સિદ્ધ	સૌથી વધુ

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
૨ સિદ્ધ	સંખ્યાતગુણહીન
૩ સિદ્ધ	સંખ્યાતગુણહીન
૪ સિદ્ધ	અસંખ્યગુણહીન
૫ સિદ્ધ	અસંખ્યગુણહીન
૬ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન
૭ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન
⋮ ⋮	⋮
૧૦ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન

જ્યાં ચોથા ભાગમાં ૨ પદ કરતા વધુ પદ હોય ત્યાં ઉપર પ્રમાણે ૪ ભાગમાં ત્રણ પ્રકારની હાનિ હોય છે. જ્યાં ચોથા ભાગમાં ૨ પદ હોય ત્યાં એટલે કે જ્યાં ૧ સમયમાં ૮ સિદ્ધ થાય છે ત્યાં પહેલા બે ભાગમાં સંખ્યાતગુણહાનિ છે અને પછીના બે ભાગમાં અનંતગુણહાનિ છે. ત્યાં અસંખ્યગુણહાનિ નથી. તે આ પ્રમાણે-

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
૧ સિદ્ધ	સૌથી વધુ
૨ સિદ્ધ	સંખ્યાતગુણહીન
૩ સિદ્ધ	સંખ્યાતગુણહીન
૪ સિદ્ધ	સંખ્યાતગુણહીન
૫ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન
૬ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
૭ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન
૮ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન

જ્યાં જ્યાં ૧ સમયમાં ૪ સિદ્ધ થાય છે ત્યાં ત્યાં વ્યાપ્તિ આ પ્રમાણે જાણવી - ૪ના ૪ ભાગ કરવા. પહેલા ૨ ભાગમાં અસંખ્યગુણહાનિ છે. પછીના ૨ ભાગમાં અનંતગુણહાનિ છે. ત્યાં સંખ્યાતગુણહાનિ નથી. તે આ પ્રમાણે-

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
૧ સિદ્ધ	સૌથી વધુ
૨ સિદ્ધ	અસંખ્યગુણહીન
૩ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન
૪ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન

જ્યાં જ્યાં ૧ સમયમાં ૨ સિદ્ધ થાય છે ત્યાં ત્યાં વ્યાપ્તિ આ પ્રમાણે જાણવી - ત્યાં માત્ર અનંતગુણહાનિ છે.

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
૧ સિદ્ધ	સૌથી વધુ
૨ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન

આ પ્રમાણે બધા ક્ષેત્રોમાં સંનિકર્ષદ્વાર જાણવો.

(૨) કાળ -

જ્યાં ૧ સમયમાં ૧૦૮ સિદ્ધ થાય છે ત્યાં કાળ આ પ્રમાણે જાણવો -

૧ સમયમાં નિરંતર સિદ્ધ થનારા	કાળ	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
૧ સિદ્ધ	૪ સમય	૧ સમય
૨ સિદ્ધ	૪ સમય	૧ સમય
⋮ ⋮	⋮ ⋮	⋮ ⋮
૨૫ સિદ્ધ	૪ સમય	૧ સમય
૨૬ સિદ્ધ	૩ સમય	૧ સમય
૨૭ સિદ્ધ	૩ સમય	૧ સમય
⋮ ⋮	⋮ ⋮	⋮ ⋮
૫૦ સિદ્ધ	૩ સમય	૧ સમય
૫૧ સિદ્ધ	૨ સમય	૧ સમય
૫૨ સિદ્ધ	૨ સમય	૧ સમય
⋮ ⋮	⋮ ⋮	⋮ ⋮
૧૦૮[૧] સિદ્ધ	૨ સમય	૧ સમય

૧. પૂર્વે દ્રવ્યપ્રમાણમાં અનુસમય દ્વારમાં કહ્યું છે કે, '૧ થી ૩૨ જીવો નિરંતર ૮ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. પછી અવશ્ય અંતર પડે. ૩૩ થી ૪૮ જીવો નિરંતર ૭ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. પછી અવશ્ય અંતર પડે. ૪૯ થી ૬૦ જીવો નિરંતર ૬ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. પછી અવશ્ય અંતર પડે. ૬૧ થી ૭૨ જીવો નિરંતર ૫ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. પછી અવશ્ય અંતર પડે. ૭૨ થી ૮૪ જીવો નિરંતર ૪ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. પછી અવશ્ય અંતર પડે. ૮૫ થી ૯૬ જીવો નિરંતર ૩ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. પછી અવશ્ય અંતર પડે. ૯૭ થી ૧૦૨ જીવો નિરંતર ૨ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. પછી અવશ્ય અંતર પડે. ૧૦૩ થી ૧૦૮ જીવો નિરંતર ૧ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. પછી અવશ્ય અંતર પડે.' અહીં કાળને આશ્રયીને સંનિકર્ષદ્વારમાં કહ્યું છે કે, 'નિરંતર ૧

જ્યાં ૧ સમયમાં ૨૦ સિદ્ધ થાય છે ત્યાં કાળ આ પ્રમાણે જાણવો-

નિરંતર ૧ સમયમાં સિદ્ધ થનારા	કાળ	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
૧ સિદ્ધ	૪ સમય	૧ સમય
૨ સિદ્ધ	૪ સમય	૧ સમય
⋮ ⋮	⋮ ⋮	⋮ ⋮
૫ સિદ્ધ	૪ સમય	૧ સમય
૬ સિદ્ધ	૩ સમય	૧ સમય
૭ સિદ્ધ	૩ સમય	૧ સમય
⋮ ⋮	⋮ ⋮	⋮ ⋮
૧૦ સિદ્ધ	૩ સમય	૧ સમય
૧૧ સિદ્ધ	૨ સમય	૧ સમય
૧૨ સિદ્ધ	૨ સમય	૧ સમય
⋮ ⋮	⋮ ⋮	⋮ ⋮
૨૦ સિદ્ધ	૨ સમય	૧ સમય

જ્યાં ૧ સમયમાં ૧૦ સિદ્ધ થાય છે ત્યાં કાળ આ પ્રમાણે જાણવો-

નિરંતર ૧ સમયમાં સિદ્ધ થનારા	કાળ	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
૧ સિદ્ધ	૪ સમય	૧ સમય

સમયમાં ૧ સિદ્ધથી ૨૫ સિદ્ધનો દરેકનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ ૪ સમય છે, નિરંતર ૧ સમયમાં ૨૬ સિદ્ધથી ૫૦ સિદ્ધનો દરેકનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ ૩ સમય છે, નિરંતર ૧ સમયમાં ૫૧ સિદ્ધથી ૧૦૮ સિદ્ધનો દરેકનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ ૨ સમય છે.' અહીં તત્ત્વ કેવળીગમ્ય છે.

નિરંતર ૧ સમયમાં સિદ્ધ થનારા	કાળ	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
૨ સિદ્ધ	૪ સમય	૧ સમય
૩ સિદ્ધ	૪ સમય	૧ સમય
૪ સિદ્ધ	૩ સમય	૧ સમય
૫ સિદ્ધ	૩ સમય	૧ સમય
૬ સિદ્ધ	૨ સમય	૧ સમય
૭ સિદ્ધ	૨ સમય	૧ સમય
⋮ ⋮	⋮ ⋮	⋮ ⋮
૧૦ સિદ્ધ	૨ સમય	૧ સમય

જ્યાં ૧ સમયમાં ૮ સિદ્ધ થાય છે ત્યાં કાળ આ પ્રમાણે જાણવો -

નિરંતર ૧ સમયમાં સિદ્ધ થનારા	કાળ	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
૧ સિદ્ધ	૪ સમય	૧ સમય
૨ સિદ્ધ	૪ સમય	૧ સમય
૩ સિદ્ધ	૪ સમય	૧ સમય
૪ સિદ્ધ	૪ સમય	૧ સમય
૫ સિદ્ધ	૨ સમય	૧ સમય
૬ સિદ્ધ	૨ સમય	૧ સમય
૭ સિદ્ધ	૨ સમય	૧ સમય

નિરંતર ૧ સમયમાં સિદ્ધ થનારા	કાળ	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
૮ સિદ્ધ	૨ સમય	૧ સમય

જ્યાં ૧ સમયમાં ૪ સિદ્ધ થાય છે ત્યાં કાળ આ પ્રમાણે જાણવો -

નિરંતર ૧ સમયમાં સિદ્ધ થનારા	કાળ	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
૧ સિદ્ધ	૩ સમય	૧ સમય
૨ સિદ્ધ	૩ સમય	૧ સમય
૩ સિદ્ધ	૨ સમય	૧ સમય
૪ સિદ્ધ	૨ સમય	૧ સમય

જ્યાં ૧ સમયમાં ૨ સિદ્ધ થાય છે ત્યાં કાળ આ પ્રમાણે જાણવો -

નિરંતર ૧ સમયમાં સિદ્ધ થનારા	કાળ	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
૧ સિદ્ધ	૨ સમય	૧ સમય
૨ સિદ્ધ	૨ સમય	૧ સમય

એ પ્રમાણે ક્ષેત્ર, સ્પર્શના વગેરે દ્વારોમાં પણ સંનિકર્ષ જાણવો.

(૩) અંતર -

અહીં બે શ્રેણિ છે - અનંતરોપનિધા અને પરંપરોપનિધા

(i) અનંતરોપનિધા - પછી પછીના સ્થાનોની વિચારણા તે અનંતરોપનિધા.

(ii) પરંપરોપનિધા - અમુક અંતર પછીના સ્થાનની વિચારણા તે પરંપરોપનિધા.

અંતરપૂર્વક સિદ્ધ થયેલાની ક્ષેત્ર વગેરે માર્ગણાદ્વારોને વિષે આ બન્ને શ્રેણિઓ વિચારવી-

(૧) ક્ષેત્ર - સામાન્યથી - અનંતરોપનિધા-

સિદ્ધો	**અલ્પબહુત્વ**
જઘન્યક્ષેત્રમાં સંહરણ કરાઈને સિદ્ધ થયેલા	સૌથી વધુ
જઘન્યક્ષેત્ર + ૧ પ્રદેશ પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં સંહરણ કરાઈને સિદ્ધ થયેલા	વિશેષહીન
જઘન્યક્ષેત્ર + ૨ પ્રદેશ પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં સંહરણ કરાઈને સિદ્ધ થયેલા	વિશેષહીન
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
૪૫ લાખ યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં સંહરણ કરાઈને સિદ્ધ થયેલા	વિશેષહીન

૪૫ લાખ યોજન પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ ક્ષેત્ર સુધી ૧-૧ વધુ પ્રદેશવાળા ક્ષેત્રોમાં સંહરણ કરાઈને સિદ્ધ થયેલા ઉત્તરોત્તર વિશેષહીન છે.

અહીં પરંપરોનિધા નથી, કેમકે દ્વિગુણહીન સ્થાન મળતું નથી.

વિશેષથી - ભરતક્ષેત્ર વગેરેમાં પણ આ રીતે બે પ્રકારની શ્રેણિઓ વિચારવી.

(૨) કાળ-

સિદ્ધો	**અલ્પબહુત્વ**
અવસર્પિણીના ૧લા આરાના ૧લા સમયે સિદ્ધો	અલ્પ
અવસર્પિણીના ૧લા આરાના ૨જા સમયે સિદ્ધો	થોડા વધુ[1]
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
અવસર્પિણીના ૩જા આરાના જે સમયે ઋષભપ્રભુનું ચ્યવન થયું તે સમયે સિદ્ધો	સંખ્યાતગુણ
ત્યારપછીના ૧લા સમયે સિદ્ધો	સંખ્યાતગુણહીન

૧. **સિદ્ધપ્રાભૃત**ની ટીકામાં અહીં '**અપ્પાણંતરેણ**' શબ્દ મૂક્યો છે. અમે તેનો અર્થ '**અલ્પાનન્તરેણ**' એટલે કે થોડા વધુ એવો કર્યો છે. તેનો બીજો અર્થ થતો હોય તો બહુશ્રુતો પાસેથી જાણી બીજી રીતે પણ પદાર્થ બેસાડી શકાય. એમ આગળ પણ જાણવું.

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
ત્યાર પછીના ૨જા સમયે સિદ્ધો	થોડા વધુ
: : : : :	:
અવસર્પિણીના ૩જા આરાના જે સમયે ઋષભપ્રભુનો જન્મ થયો તે સમયે સિદ્ધો	સંખ્યાતગુણ
ત્યારપછીના ૧લા સમયે સિદ્ધો	સંખ્યાતગુણહીન
ત્યાર પછીના ૨જા સમયે સિદ્ધો	થોડા વધુ
: : : : :	:
અવસર્પિણીના ૩જા આરાના જે સમયે ઋષભપ્રભુનો રાજ્યાભિષેક થયો તે સમયે સિદ્ધો	સંખ્યાતગુણ
ત્યાર પછીના ૧લા સમયે સિદ્ધો	સંખ્યાતગુણહીન
ત્યાર પછીના ૨જા સમયે સિદ્ધો	થોડા વધુ
: : : : :	:
અવસર્પિણીના ૩જા આરાના જે સમયે ઋષભપ્રભુની દીક્ષા થઈ તે સમયે સિદ્ધો	સંખ્યાતગુણ
ત્યારપછીના ૧લા સમયે સિદ્ધો	સંખ્યાતગુણહીન
ત્યાર પછીના ૨જા સમયે સિદ્ધો	થોડા વધુ
: : : : :	:
અવસર્પિણીના ૩જા આરાના જે સમયે ઋષભપ્રભુને કેવળજ્ઞાન થયું તે સમયે સિદ્ધો	સંખ્યાતગુણ
ત્યારપછીના ૧લા સમયે સિદ્ધો	સંખ્યાતગુણહીન
ત્યાર પછીના ૨જા સમયે સિદ્ધો	થોડા વધુ
: : : : :	:

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
અવસર્પિણીના ૩જા આરાના જે સમયે ઋષભપ્રભુનું નિર્વાણ થયું તે સમયે સિદ્ધો (યવમધ્ય)	સંખ્યાતગુણ
ત્યાર પછીના ૧લા સમયે સિદ્ધો	વિશેષહીન
ત્યાર પછીના ૨જા સમયે સિદ્ધો	વિશેષહીન
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮

આ પ્રમાણે દરેક તીર્થંકર માટે સમજવું.

(૩) **ગતિ - નરકગતિ - અનંતરોપનિધા -**

ક્યાંથી આવીને સિદ્ધ થયેલા ?	**અલ્પબહુત્વ**
૧૦,૦૦૦ વર્ષના આયુષ્યવાળા નારકી	સૌથી વધુ
૧૦,૦૦૦ વર્ષ + ૧ સમયના આયુષ્યવાળા નારકી	વિશેષહીન
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા નારકી	વિશેષહીન

પરંપરોપનિધા -

ક્યાંથી આવીને સિદ્ધ થયેલા ?	**અલ્પબહુત્વ**
૧૦,૦૦૦ વર્ષના આયુષ્યવાળા નારકી	સૌથી વધુ
૧૦,૦૦૦ વર્ષ + પલ્યોપમપૃથક્ત્વના આયુષ્યવાળા નારકી	દ્વિગુણહીન
૧૦,૦૦૦ વર્ષ + (૨×પલ્યોપમપૃથક્ત્વ)ના આયુષ્યવાળા નારકી	દ્વિગુણહીન
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા નારકી	દ્વિગુણહીન

ક્યાંથી આવીને સિદ્ધ થયેલા ?	અલ્પબહુત્વ
ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા નારકી	અલ્પ
જઘન્ય આયુષ્યવાળા નારકી	સંખ્યાતગુણ
અજઘન્યઅનુત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા નારકી	સંખ્યાતગુણ
અજઘન્ય આયુષ્યવાળા નારકી	વિશેષાધિક
અનુત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા નારકી	વિશેષાધિક
આયુષ્યના સર્વ સ્થિતિસ્થાનોના નારકી	વિશેષાધિક

મનુષ્યગતિ - અનંતરોપનિધા-

ક્યાંથી આવીને સિદ્ધ થયેલા ?	અલ્પબહુત્વ
જઘન્ય આયુષ્યવાળા મનુષ્ય	અલ્પ
જઘન્ય આયુષ્ય + ૧ સમય ના આયુષ્યવાળા મનુષ્ય	વિશેષાધિક
: : : : : : : :	:
૮૪ લાખ પૂર્વ(યવમધ્ય)ના આયુષ્યવાળા મનુષ્ય	વિશેષાધિક
૮૪ લાખ પૂર્વ + ૧ સમયના આયુષ્યવાળા મનુષ્ય	વિશેષહીન
: : : : : : : :	:
ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા મનુષ્ય	વિશેષહીન

પરંપરોપનિધા -

ક્યાંથી આવીને સિદ્ધ થયેલા ?	અલ્પબહુત્વ
જઘન્ય આયુષ્યવાળા મનુષ્ય	અલ્પ
જઘન્ય આયુષ્ય + અંતર્મુહૂર્તના આયુષ્યવાળા મનુષ્ય	દ્વિગુણ
જઘન્ય આયુષ્ય + (૨×અંતર્મુહૂર્ત)ના આયુષ્યવાળા મનુષ્ય	દ્વિગુણ
: : : : : : :	:

ક્યાંથી આવીને સિદ્ધ થયેલા ?	અલ્પબહુત્વ
યવમધ્યના આયુષ્યવાળા મનુષ્ય	દ્વિગુણ
યવમધ્ય આયુષ્ય + અંતર્મુહૂર્તના આયુષ્યવાળા મનુષ્ય	દ્વિગુણહીન
યવમધ્ય આયુષ્ય + (૨ × અંતર્મુહૂર્ત)ના આયુષ્યવાળા મનુષ્ય	દ્વિગુણહીન
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા મનુષ્ય	દ્વિગુણહીન

ક્યાંથી આવીને સિદ્ધ થયેલા ?	અલ્પબહુત્વ
જઘન્ય આયુષ્યવાળા મનુષ્ય	અલ્પ
ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા મનુષ્ય	સંખ્યાતગુણ
યવમધ્ય આયુષ્યવાળા મનુષ્ય	સંખ્યાતગુણ
યવમધ્યની ઉપરના આયુષ્યવાળા મનુષ્ય	અસંખ્યગુણ
યવમધ્યની નીચેના આયુષ્યવાળા મનુષ્ય	વિશેષાધિક
આયુષ્યના બધા સ્થિતસ્થાનોવાળા મનુષ્ય	વિશેષાધિક

તિર્યંચગતિ - મનુષ્યગતિની જેમ

દેવગતિ -

ભવનપતિ દેવ - નારકીની જેમ

ભવનપતિ દેવી - નારકીની જેમ

વ્યંતર - અનંતરોપનિધા -

ક્યાંથી આવીને સિદ્ધ થયેલા ?	અલ્પબહુત્વ
૧૦,૦૦૦ વર્ષના આયુષ્યવાળા વ્યંતર	સૌથી વધુ
૧૦,૦૦૦ વર્ષ + ૧ સમયના આયુષ્યવાળા વ્યંતર	વિશેષહીન

ક્યાંથી આવીને સિદ્ધ થયેલા ?	અલ્પબહુત્વ
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા વ્યંતર	વિશેષહીન

પરંપરોપનિધા-

ક્યાંથી આવીને સિદ્ધ થયેલા ?	અલ્પબહુત્વ
૧૦,૦૦૦ વર્ષના આયુષ્યવાળા વ્યંતર	સૌથી વધુ
૧૦,૦૦૦ વર્ષ + $\frac{\text{પલ્યોપમ}}{\text{અસંખ્ય}}$ ના આયુષ્યવાળા વ્યંતર	દ્વિગુણહીન
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા વ્યંતર	દ્વિગુણહીન

ક્યાંથી આવીને સિદ્ધ થયેલા ?	અલ્પબહુત્વ
ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા વ્યંતર	અલ્પ
જઘન્ય આયુષ્યવાળા વ્યંતર	સંખ્યાતગુણ
અજઘન્યઅનુત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા વ્યંતર	સંખ્યાતગુણ
અજઘન્ય આયુષ્યવાળા વ્યંતર	વિશેષાધિક
અનુત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા વ્યંતર	વિશેષાધિક
આયુષ્યના સર્વ સ્થિતિસ્થાનોવાળા વ્યંતર	વિશેષાધિક

- સારું બહારથી નથી આવવાનું, અંદરથી કાઢવાનું છે.
- અપવિત્ર વિચાર એ કાયિક દુષ્કૃત્યને નોતરું છે.
- સંક્લેશ વધવાથી તો ઘર્ષણ વધે છે.

વૈમાનિક[1] -

અનંતરોપનિધા -

ક્યાંથી આવીને સિદ્ધ થયેલા ?	**અલ્પબહુત્વ**
જઘન્ય આયુષ્યવાળા વૈમાનિક દેવ	અલ્પ
જઘન્ય આયુષ્ય + ૧ સમયના આયુષ્યવાળા વૈમાનિક દેવ	વિશેષાધિક
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
પલ્યોપમપૃથક્ત્વ (યવમધ્ય)ના આયુષ્યવાળા વૈમાનિક દેવ	વિશેષાધિક
યવમધ્ય +૧ સમયના આયુષ્યવાળા વૈમાનિક દેવ	વિશેષહીન
યવમધ્ય +૨ સમયના આયુષ્યવાળા વૈમાનિક દેવ	વિશેષહીન
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા વૈમાનિક દેવ	વિશેષહીન

પરંપરોપનિધા[2] -

ક્યાંથી આવીને સિદ્ધ થયેલા ?	**અલ્પબહુત્વ**
જઘન્ય આયુષ્યવાળા વૈમાનિક દેવ	અલ્પ
જઘન્ય આયુષ્ય + પલ્યોપમપૃથક્ત્વના આયુષ્યવાળા વૈમાનિક દેવ	દ્વિગુણ

---

૧. **સિદ્ધપ્રાભૃત**ની **ટીકા**માં જ્યોતિષદેવોની અનંતરોપનિધા-પરંપરોપનિધા બતાવી નથી. ૨. **સિદ્ધપ્રાભૃત**ની **ટીકા**માં વૈમાનિકદેવોની પરંપરોપનિધા બતાવી નથી, પણ ઉપર બતાવ્યા મુજબ એ સંભવે છે.

ક્યાંથી આવીને સિદ્ધ થયેલા ?	અલ્પબહુત્વ
જઘન્ય આયુષ્ય + (૨ × પલ્યોપમપૃથક્ત્વ)ના આયુષ્યવાળા વૈમાનિક દેવ	દ્વિગુણ
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
યવમધ્યના આયુષ્યવાળા વૈમાનિક દેવ	દ્વિગુણ
યવમધ્ય + પલ્યોપમપૃથક્ત્વના આયુષ્યવાળા વૈમાનિક દેવ	દ્વિગુણહીન
યવમધ્ય + (૨ × પલ્યોપમપૃથક્ત્વ)ના આયુષ્યવાળા વૈમાનિક દેવ	દ્વિગુણહીન
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા વૈમાનિક દેવ	દ્વિગુણહીન

(૪) અવગાહના -

અનંતરોપનિધા -

અવગાહના	અલ્પબહુત્વ
જઘન્ય અવગાહના	અલ્પ
જઘન્ય અવગાહના + ૧ પ્રદેશની અવગાહના	વિશેષાધિક
જઘન્ય અવગાહના + ૨ પ્રદેશની અવગાહના	વિશેષાધિક
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
સાત હાથ (યવમધ્ય)ની અવગાહના	વિશેષાધિક
યવમધ્ય + ૧ પ્રદેશની અવગાહના	વિશેષહીન

અવગાહના	અલ્પબહુત્વ
યવમધ્ય + ૨ પ્રદેશની અવગાહના	વિશેષહીન
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના	વિશેષહીન

પરંપરોપનિધા -

અવગાહના	અલ્પબહુત્વ
જઘન્ય અવગાહના	અલ્પ
જઘન્ય અવગાહના + $\frac{\text{ઉત્સેધાંગુલ}}{\text{સંખ્યાત}}$ ની અવગાહના	દ્વિગુણ
જઘન્ય અવગાહના + $\left(૨ \times \frac{\text{ઉત્સેધાંગુલ}}{\text{સંખ્યાત}}\right)$ ની અવગાહના	દ્વિગુણ
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
યવમધ્યની અવગાહના	દ્વિગુણ
યવમધ્ય + $\frac{\text{ઉત્સેધાંગુલ}}{\text{સંખ્યાત}}$ ની અવગાહના	દ્વિગુણહીન
જઘન્ય અવગાહના + $\left(૨ \times \frac{\text{ઉત્સેધાંગુલ}}{\text{સંખ્યાત}}\right)$ ની અવગાહના	દ્વિગુણહીન
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના	દ્વિગુણહીન

● ભગવાન બહારથી મળ્યા પછી પણ ખરું અભ્યંતર મળવાનું તો આપણે જેવું ચારિત્ર પાળશું એના ઉપર મપાશે.

અવગાહના	અલ્પબહુત્વ
ઉત્કૃષ્ટ	અલ્પ
જઘન્ય	સંખ્યાતગુણ
યવમધ્ય	સંખ્યાતગુણ
યવમધ્યની નીચે	અસંખ્યગુણ
યવમધ્યની ઉપર	વિશેષાધિક
સર્વ અવગાહનાસ્થાનો	વિશેષાધિક

(૫) ઉત્કર્ષ -

સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી સંખ્યાત કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા- અનંતરોપનિધા-

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા વિના સિદ્ધ થયેલા	અલ્પ
[1]સમ્યક્ત્વથી એક વાર પડીને સિદ્ધ થયેલા	વિશેષાધિક
[2]સમ્યક્ત્વથી બે વાર પડીને સિદ્ધ થયેલા	વિશેષાધિક
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
[2]સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલા કાળ (યવમધ્ય) પછી સિદ્ધ થયેલા	વિશેષાધિક

૧. 'સમ્યક્ત્વથી એક વાર પડીને સિદ્ધ થયેલા'નો અર્થ 'સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી જઘન્ય કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા' એમ કરવો ઉચિત લાગે છે. ૨. 'સમ્યક્ત્વથી બે વાર પડીને સિદ્ધ થયેલા' નો અર્થ 'સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી (જઘન્ય કાળ + ૧ સમય) કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા' એમ કરવો ઉચિત લાગે છે. એમ આગળ પણ જાણવું.

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી $\left(\frac{\text{ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત}}{\text{સંખ્યાત}}\right)+$ ૧ સમય કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	વિશેષહીન
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	વિશેષહીન

પરંપરોપનિધા-

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા વિના સિદ્ધ થયેલા	અલ્પ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી જઘન્ય પરિત્ત અસંખ્યાતના છેદનકોના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલા કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	દ્વિગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી (૨ × જઘન્ય પરિત્ત અસંખ્યાતના છેદનકોનો સંખ્યાતમો ભાગ) કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	દ્વિગુણ
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી યવમધ્ય કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	દ્વિગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી (યવમધ્ય + જઘન્ય પરિત્ત અસંખ્યાતના છેદનકોનો સંખ્યાતમો ભાગ) કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	દ્વિગુણહીન
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	દ્વિગુણહીન

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત કાળ પછી પડીને સિદ્ધ થયેલા	અલ્પ
સમ્યક્ત્વથી ૧ સમય પડીને સિદ્ધ થયેલા	અસંખ્યગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી યવમધ્ય કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	અસંખ્યગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી યવમધ્ય કાળથી ઓછા કાળમાં સિદ્ધ થયેલા	અસંખ્યગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી યવમધ્ય કાળથી વધુ કાળમાં સિદ્ધ થયેલા	વિશેષાધિક

સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી અસંખ્યકાળ પછી સિદ્ધ થયેલા-

અનંતરોપનિધા-

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી જઘન્ય અસંખ્યકાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	અલ્પ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી જઘન્ય અસંખ્ય + ૧ સમય કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	વિશેષાધિક
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી જઘન્ય અનંતના છેદનકોના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા કાળ (યવમધ્ય) પછી સિદ્ધ થયેલા	વિશેષાધિક
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી યવમધ્ય + ૧ સમય કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	વિશેષહીન
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યકાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	વિશેષહીન

પરંપરોપનિધા-

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી જઘન્ય અસંખ્ય કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	અલ્પ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી જઘન્ય અનંતના છેદનકોના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	દ્વિગુણ
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી યવમધ્ય કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	દ્વિગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી (યવમધ્ય + જઘન્ય અનંતના છેદનકોનો અસંખ્યાતમો ભાગ) કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	દ્વિગુણહીન

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્ય કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	દ્વિગુણહીન

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્ય કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	અલ્પ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી જઘન્ય અસંખ્ય કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	અનંતગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી યવમધ્ય કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	અનંતગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી યવમધ્ય કાળથી ઓછા કાળમાં સિદ્ધ થયેલા	અનંતગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી યવમધ્ય કાળથી વધુ કાળમાં સિદ્ધ થયેલા	વિશેષાધિક

સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી અનંત કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા - અનંતરોપનિધા-

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી જઘન્ય અનંત કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	અલ્પ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી જઘન્ય અનંત + ૧ સમય કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	વિશેષાધિક

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી અભવ્ય કરતા અનંતગુણ કે સિદ્ધના અનંતમા ભાગ પ્રમાણ કાળ (યવમધ્ય) પછી સિદ્ધ થયેલા	વિશેષાધિક
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી યવમધ્ય + ૧ સમય કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	વિશેષહીન
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી ઉત્કૃષ્ટ કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	વિશેષહીન

પરંપરોપનિધા-

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી જઘન્ય અનંત કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	અલ્પ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી અભવ્ય કરતા અનંતગુણ કે સિદ્ધના અનંતમા ભાગ પ્રમાણ કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	દ્વિગુણ
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી યવમધ્ય કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	દ્વિગુણ

● અજ્ઞાન અને મોહના અંધારામાં સદ્ગતિના સીધા માર્ગે ક્યાંથી ચાલી શકશો ?

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી યવમધ્ય + અભવ્ય કરતા અનંતગુણ કે સિદ્ધના અનંતમા ભાગ પ્રમાણ કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	દ્વિગુણહીન
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
સમ્યક્ત્વથી પડ્યા પછી ઉત્કૃષ્ટ કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	દ્વિગુણહીન

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
સમ્યક્ત્વથી પડીને ઉત્કૃષ્ટકાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	અલ્પ
સમ્યક્ત્વથી પડીને જઘન્ય અનંત કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	અનંતગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડીને યવમધ્ય કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	અનંતગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડીને યવમધ્યથી ઓછા કાળમાં સિદ્ધ થયેલા	અનંતગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડીને યવમધ્યથી વધુ કાળમાં સિદ્ધ થયેલા	વિશેષાધિક

- સઘળા અનર્થોનું મૂળ મોહદૃષ્ટિ છે.
- દુશ્મન સાથે લડવામાં વીરતા નથી, એને ક્ષમાથી નવડાવી દેવામાં વીરતા છે.

સંખ્યાતકાલપતિત, અસંખ્યકાલપતિત, અનંતકાલપતિતનું ભેગું અલ્પબહુત્વ -

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
સમ્યક્ત્વથી પડીને ઉત્કૃષ્ટકાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	અલ્પ
સમ્યક્ત્વથી પડીને જઘન્ય અનંત કાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	અનંતગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડીને અનંતકાળના યવમધ્યકાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	અનંતગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડીને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યકાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	અનંતગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડીને જઘન્ય અસંખ્યકાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	અનંતગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડીને અસંખ્યકાળના યવમધ્યકાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	અનંતગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડીને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતકાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	અનંતગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડીને જઘન્ય સંખ્યાતકાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	અસંખ્યગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડીને સંખ્યાતકાળના યવમધ્યકાળ પછી સિદ્ધ થયેલા	અસંખ્યગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડીને સંખ્યાતકાળના યવમધ્યથી ઓછા કાળમાં સિદ્ધ થયેલા	અસંખ્યગુણ

સિદ્ધો	અલ્પબહુત્વ
સમ્યક્ત્વથી પડીને સંખ્યાતકાળના યવમધ્યથી વધુ કાળમાં સિદ્ધ થયેલા	વિશેષાધિક
સમ્યક્ત્વથી પડીને અસંખ્યકાળના યવમધ્યથી ઓછા કાળમાં સિદ્ધ થયેલા	સંખ્યાતગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડીને અસંખ્યકાળના યવમધ્યથી વધુ કાળમાં સિદ્ધ થયેલા	વિશેષાધિક
સમ્યક્ત્વથી પડીને અનંતકાળના યવમધ્યથી ઓછા કાળમાં સિદ્ધ થયેલા	અસંખ્યગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડીને અનંતકાળના યવમધ્યથી વધુ કાળમાં સિદ્ધ થયેલા	વિશેષાધિક

આમ પરંપરસિદ્ધોને ૯ દ્વારો વડે ૧૫ દ્વારોમાં વિચાર્યા.

શ્રીસિદ્ધપ્રાભૃતનો પદાર્થસંગ્રહ સમાપ્ત

●●●

- મનની અવસ્થા જ સુખરૂપ કે દુઃખરૂપ છે. મન સારું તો બધું સારું, મન ખરાબ તો બધું ખરાબ.
- સુંદર જીવન જીવવાની આ કળા છે. હંમેશા સારા વલણવાળા બન્યા રહી દરેક વસ્તુને, દરેક વચનને લાભકારી રૂપમાં લેવા, અને શુભ વિચારોનું વૃક્ષ ઉગાડવું, તે અનુસાર વાણી-વર્તાવ કરવા.
- ભૌતિક સામ્રાજ્ય હેઠળ રહેવાની ગુલામી જ પરમાત્મા પ્રત્યે પણ કૃતજ્ઞતા બજાવવાનું ભુલાવે છે.
- ક્ષમા વીરની, ગુસ્સો કાયરનો, સમતા જ્ઞાનીની, ઉકળાટ અબૂઝનો.
- આત્માનો વિચાર હોય, પરલોકનો ભય હોય અને ટૂંકાશા કિંમતી માનવભવને હારી ન જવાની ભારે ચિંતા હોય તો અહિંસા, સત્ય અને નીતિનો ખપ કરાય ! તો સ્વાર્થલાલસાને જતી કરાય !

चिरन्तनाचार्यप्रणितं

॥ श्रीसिद्धप्राभृतं सटीकम् ॥

यत्किञ्चिन्निवेदनम् ।

इदं गम्भीरार्थसार्थं सिद्धवक्तव्यताप्रधानं **सिद्धप्राभृता**भिधानं चिरत्नं प्रकरणरत्नं कैः सूरिशिरोमणिभिः कदा च निर्मितम् ? इति जिज्ञासा तु एतेषां नामाद्युपलम्भाभावेन शास्त्रान्तरेऽपि क्वापि तथाविधोल्लेखादर्शनेन च न परिशाम्यति ।

अस्य प्रकरणस्य विज्ञातानेकजिनागमरहस्या विवृतिकारका अपि कतमं भूमण्डलं मण्डयामासुः किं नामधेयाश्चाभूवन् ? इत्येतद्विषयो निर्णयोऽप्यनन्तरोदितकारणेन कर्तुं न शक्यते, किन्तु ११३८ मितसंवत्सरे तालपत्रोपरिलिखितपुस्तकोपलम्भान्नैतेऽर्वाचीना इति निर्णीयते ।

अस्य प्रकरणस्य मुद्रितविवृतितोऽपरा चिरन्तनाचार्यसन्दर्भिता टीकाप्यासीदिति मुद्रितविवृतिमध्यवर्त्तिशाक्ष्युपदर्शनेन स्पष्टं स्पष्टीभवति, परं सा साम्प्रतं क्वापि दृष्टिपथपान्थतां न समायाति ।

सान्वर्थस्यास्य प्रकरणस्य विषयविवेचनं तु विद्वद्वर्यैरस्य परिभावने स्वयमेवावभोत्स्यत इति ।

अस्य मुद्रणवैषयिकं द्रव्यसाहाय्यं तु श्रीमद्वल्लभविजयमुनिवर्यप्रशिष्येण प्रज्ञांसेत्युपाधिधारिणा श्रीमता उमङ्गविजयगणिना तखतगढनिवासिश्रावकेभ्य उपदेशद्वारा कारितम् ।

यैः तखतगढवास्तव्यैः पुस्तकोद्धाररसिकमानसैर्महाशयैरस्य मुद्रणे द्रव्यसाहाय्यं दत्तं तेषां नामावली अध उपन्यस्यते –

श्रीतखतगढसङ्घः, श्रेष्ठि–गुमानमल लखमाजी, श्रेष्ठि–सेसमल इंदाजी, श्रेष्ठि–स्वरूपचन्द्र फूआजी ।

अस्य संशोधनसमये पुस्तकानां पञ्चकं समासादितम् । तत्राद्यं कसञ्ज्ञकं परमगुरुप्रवर्तकश्रीमत्कान्तिविजयमुनिचित्कोशसम्बन्धि नूतनमशुद्धं च । द्वितीयं पुनः खसञ्ज्ञकं प्रवर्तकश्रीमत्कान्तिविजयान्तेवासिमुनिश्रीभक्तिविजयसत्कं

प्राचीनं नात्यशुद्धम् । तृतीयचतुर्थे च गघसञ्ज्ञके श्रीमद्विजयवीरसूरिसत्के नूतनप्रायेऽशुद्धे च । पञ्चमं तु ङसञ्ज्ञकं पालीताणान्तर्वर्तिश्रेष्ठिआनन्दजी-कल्याणजी इत्येतस्य चित्कोशसत्कं 'सं. ११३८ वैशाखशुदि १४ गुरौ लिखितं श्रीमदणहिलपाटके वालभ्यान्वये कायस्थभाइलेन' इत्येतत्संवत्सरे लिखितं शुद्धप्रायं जीर्णं च ।

एभिः पुस्तकैः संशोधनकर्मणि साहाय्यमुपलभमानः पुस्तकप्रदातृणां महाशयानां परोपकृतिं स्मरणगोचरतां नयामि ।

एतदनन्तरोक्तपुस्तकाधारेण सावधानतया महता प्रयासेन संशोधितेऽप्यस्मिन् प्रकरणे गम्भीरतरविषयत्वेन प्रमादपारवश्येन सीसकाक्षरयोजकदोषेण वा यत्र क्वचनाऽशुद्धिरवशिष्टा यदि वाचकमहाशयानां दृष्टिपथं समवतरेत् तदा तत्र संशोध्य वाचनीयमिति प्रार्थयते –

प्रवर्तकश्रीमत्कान्तिविजयचरणसेवाहेवाकः

चतुरविजयो मुनि : ।

●●●

- સહારાના રણમાં પાણીની આશા રાખવી, ચોરની પલ્લીમાં માનવું કે ઠગાઈ નહી થાય, અગ્નિમાં હાથ ઘાલી વિચારવું કે નહી બળું, એવું ભૌતિક સામ્રાજ્યમાં સુખ ઇચ્છવાનું છે.
- ભોગવવાથી ભૂખ વધે છે, મટતી નથી, કેમકે ભોગવટો એના કુસંસ્કાર જ એવા વધારે છે કે નવી નવી ભૂખ, ને નવી નવી ચળ ઉપડ્યા જ કરે.
- પૂરા સુખી થવું હોય તો સંયોગ માત્રથી મુક્ત બનવું જોઈએ. સંયોગ જેટલો ઓછો તેટલું દુઃખ ઓછું, ને સુખ વધારે, સંયોગ બિલકુલ નહી તો દુઃખ બિલકુલ નથી.

॥ अर्हम् ॥

न्यायाम्भोनिधिश्रीमद्विजयानन्दसूरीश्वरपादपद्मेभ्यो नमः ।

सुविहितकोटिकोटीरचिरन्तनाचार्यप्रणीतं

श्रीसिद्धप्राभृतं सटीकम् ।

सकलभुवनेशभूतान्निखिलातिशयान् जिनान् गुरून् स्तुत्वा ।
सिद्धप्राभृतटीका, [१]तदर्थिहितकाम्यया क्रियते ॥१॥

इह परमपुरुषाभिव्यक्ताप्तागमप्रतिबद्धसिद्धवक्तव्यताभिधित्सया प्रवृत्त्यङ्गत्वान्मङ्गलादिचतुष्टयप्रतिपादकमिदं गाथात्रयमाह, तत्राप्याद्यगाथया मङ्गलं गुरुपर्वक्रमसम्बन्धं चाह–

तिहुयणपणए तिहुयण-गुणाहिए तिहुयणा[२]तिसयणाणे[णी]।
[३]उसभातिवीरचरिमे, तमरयरहिए पणमिऊणं ॥१॥

सुणिउणआगमणिहसे, सुणिउणपरमत्थसुत्तगंथधरे ।
चोद्दसपुव्विगमाई, कमेण सव्वे पणमिऊणं ॥२॥

णिक्खेवणिरुत्तीहि य, छहिँ अट्ठहिँ चाणुओगदारेहिं ।
[४]खेत्तातिमग्गणेसु य, सिद्धाणं वण्णिया भेया ॥३॥

"**तिहुयणपणए**" इत्यादि ॥ 'त्रिभुवनप्रणतान्' इत्यनेनाचिन्त्यफलसम्पादकत्वेन पूजार्हत्वादुत्तमोत्तमत्वमाह । अथ कस्मात्त(त्तान्) एव नत्वा ? इत्याह–'त्रिभुवनगुणाधिका' यत इति, अनेनापि गुणद्वारकं पूजार्हत्वमुत्तमोत्तमत्वं च दर्शयति । कुतः ? इत्याह–'त्रिभुवनातिशयज्ञानिनः' त्रिभुवनेऽतिशया ज्ञानं च येषां ते त्रिभुवनातिशयज्ञानिन इति, अनेनापि अतिशयसन्दोहत्वात्परमदेवतात्वं ख्याप्यते । क एते एवंविधाः ? इत्याह–'**उसभातिवीरचरिमे**'

---

१. 'तदर्थ'-इति क-ग-घ-ङ पुस्तकेषु । २. 'इसय'-ङ पुस्तके । ३. 'उसभादि'-ङ पुस्तके । ४. 'खेत्ताइमग्गणासु'-ङ पुस्तके ।

ऋषभादिवीरचरमान् इति, एतदपि अतीतानागतजिनोपलक्षणार्थं, गुरुपर्वक्रम-सम्बन्धं चानेनाह । किंविशिष्टास्ते ? इत्याह–**'तमरयरहिए'** तमोरजोरहितान् इति, अत्र तमः-छादकत्वात् संसारप्रतिबन्धकृत्त्वाच्च ज्ञानावरणादिघातिचतुष्टयं परिगृह्यते, रजो-भवोपग्राहि कर्म, अथवा पूर्वबद्धं तमः बध्यमानं [१]तु रजः, ताभ्यां रहितास्तमोरजोरहिता इति, अनेनापि मुक्त्यवस्थितेः भूतावस्था कथ्यते अर्थतः प्रयोजनं सूचयति, तदर्थत्वात्सकलप्रयासस्येति । तान् प्रणम्य, किम् ? [२]इत्युपरिष्टात्सम्बध्यत इति गाथार्थः ॥१॥

एवं तावद् येभ्यः समुद्भवत्यागमस्तान् गुरूनभिधाय साम्प्रतं येभ्यः परम्परयाऽऽगतस्तेषामपि नमस्कारार्हत्वात्स्तवमाह–

"**सुणिउणआगमणिहसे**" इत्यादि ॥ सुनिपुणो-जीवाद्यशेषपदार्थाभिधाने कुशलो य आगमः-आप्तवचनं तस्य निकषभूताः-कषपट्टका ये ते सुनिपुणागमनिकषा इति, अनेन युगप्रधानागमत्वं कथ्यते । तथा 'सुनिपुण-परमार्थसूत्रग्रन्थधरान्' इत्यत्र परमः-पूजितोऽनन्तगमपर्यायात्मकत्वाद्[वा]अर्थः परमार्थः, सकलप्रमाणनयपरिच्छेदित्वात्सुनिपुणः परमार्थो ययोः सूत्रग्रन्थयोः तौ धारयन्तीति सुनिपुणपरमार्थसूत्रग्रन्थधरा इति, एतत् सकलोपाध्यायाचार्य-सङ्ग्रहार्थम् । किमाद्यास्ते ? इत्याह–**'चोद्दसपुव्विगमाई'** यावज्जघन्यसूत्रधरा इति, क्रमेण-आनुपूर्व्या सर्वान् प्रणम्येति । पुनः क्रियाभिधानं स्थविरावलिकादि-भेदप्रतिपादनार्थमिति गाथार्थः ॥२॥

इदानीमभिधेयप्रतिपादनार्थमाह–

"**णिक्खेवणिरुत्तीहि य**" इत्यादि ॥ निक्षेपनिरुक्तिभ्यां किमादिभिश्च षड्भिरनुयोगद्वारैः सत्पदप्ररूपणादिभिः अष्टाभिश्चानुयोगद्वारैः क्षेत्रादि-मार्गणाद्वारेषु चाधारेषु 'सिद्धानां' प्राभृताभिधेयतया प्रक्रान्तानां भगवत्यागमे द्रव्यार्थादेशादनाद्यपर्यवसानतया ये वर्णिता भेदास्तीर्थकरगणधरैस्तान् वर्णया-

---

१. 'च' ख पुस्तके । २. निक्षेपनिरुक्तीत्यादिगाथोक्तान् भेदान् वर्णयामीति तृतीयगाथया सम्बध्यत इति ।

मीति क्रियाध्याहारः । किमेवं वाक्यार्थो विवक्षितः ? इति चेदुच्यते, वाक्यवैचित्र्यप्रदर्शनेन अनन्तवाक्यार्थगतिप्रदर्शनार्थम् । उक्तं च—

"**कत्थइ देसग्गहणं, कत्थइ भण्णंति णिरवसेसाइं ।**
उक्कमकमबद्धाइं, कारणवसओ णिरुत्ताइं ॥१॥"

आदिमध्यावसानेषु क्वचित्पदादेर्देशस्यार्थलभ्यत्वादित्यलं प्रसङ्गेनेति गाथात्रयवाक्यार्थः ॥३॥

एवं तावत्प्राभृतशरीरं मङ्गलादिचतुष्टयमुक्तम्, इदानीं ये सिद्धभेदा अभिधेयतया निर्दिष्टा निक्षेपनिरुक्त्यादिभिस्तत्र निक्षेपाभिधित्सयाऽऽह—

णामं ठवणा दविए, भावम्मि चउव्विहो हवइ सिद्धो ।
णोआगमओ दुविहो, भावे खयउवसमखए य ॥४॥

"**णामं ठवणे**"त्यादि ॥ नामस्थापने गतार्थे । द्रव्यसिद्ध आगमतो नोआगमतश्च । '**नोआगमतो दुविहो**' ज्ञशरीरद्रव्यसिद्धस्तद्व्यतिरिक्तश्चेत्येवं द्विविधः प्रतिद्वन्द्विपदापेक्षया भावाभाववद्, अन्यथा त्रिविधः स्यात्, भव्यशरीरद्रव्यसिद्धश्चेति, तत्थ वइरित्तदव्वसिद्धो उवक्खडणाओ संसेयणाओ पालिपागाओ, उवक्खडणाओ जहा ओयणादीणं पागो, संसेयणाओ णिप्फावचणगादीणं, पालिपागाओ जहा भूमिघडाइसु पलालाइणा अंब-अंबाडयतें[१]दुसयमादीणं । क्रियाक्रियावतोश्चाभेदमाश्रित्य चिरन्तनटीकाकृता सिद्धिर्व्याख्यातेति । भावसिद्धोऽपि नोआगमतो द्विविधः, '**खयउवसमखए**' त्ति क्षायिकं भावं क्षायोपशमिकं चाधिकृत्येति गाथार्थः ॥४॥

अधुना निरुक्तिमाह—

ओदइयाई भावे, अत्थेणं सव्वहा [२]खवित्ताणं ।
साहियवं जं [३]खतियं, भावं तो भावसिद्धो उ ॥५॥

"**ओदइयाई**" गाहा ॥ औदयिकादीन् भावान्, आदिग्रहणात् क्षायोप-

---

१. 'तिंदुरुय'–ङ पुस्तके, 'तेंदुरुय' ख पुस्तके । २. 'खवेत्ताणं' ङ पुस्तके, 'खवित्तूणं' ग पुस्तके । ३. 'खइअं' ङ पुस्तके ।

शमिकज्ञानादिपरिग्रहः, '**अत्थेणं**'ति अर्यमाणेन सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्ररूपेण सर्वथा क्षपयित्वा साधितवान् 'यद्' यस्मात्क्षायिकं भावं ततोऽसौ क्षायिकभावसिद्धः । क्षायोपशमिकभावसिद्धस्तु "**विज्जा मंते जोगे**" इत्यादि चतुर्दशधा । तुशब्दो विशेषणार्थः, स एव भावसिद्ध [१]इहाधिकृतः अतिशया-(य्य) सर्वसिद्धान् यो वर्तत इति गाथार्थः ॥५॥

प्रकारान्तरेण निरुक्तिमाह—

सिद्धाणि सव्वकज्जा-णि जेण ण य से असाहियं किंचि ।
विज्जासुहइच्छाती[२], तम्हा सिद्धो त्ति से सद्दो ॥६॥

"**सिद्धाणि सव्वकज्जाणि**" गाहा ॥ सिद्धानि सर्वकार्याणि, न पुनः साधनाय व्याप्रियते, 'येन' कारणेन न च '**से**' तस्य सिद्धस्यासाधितं किञ्चिदस्ति । किं तत् ? विद्यासुखेच्छादि, तस्मात् सिद्ध इत्ययं '**से**' तस्य मुक्तात्मनः शब्द इति गाथार्थः ॥६॥

इदानीं निरुक्तपदमधिकृत्याह—

दीहकालरयं जं तु, कम्मं सेसियमट्ठहा ।
***सियं धंत त्ति सिद्धस्स, सिद्धत्तमुवजायइ* ॥७॥ ॥ दारं ॥**

"**दीहकालरयं**" गाहा ॥ दीर्घः-अनाद्यनुपरतप्रबन्धत्वाद्दीर्घः कालो यस्य रजसस्तद्दीर्घकालम्, दीर्घकालं रजो-रञ्जकस्वभावो यस्य कर्मणः, रयो-वेगो वा यस्य, "**लाउयएरंडफले अग्गीधूमे य उसुधणुविमुक्के**"त्ति वचनात् । तत्र गतः सिध्यतीति, कर्मकृतो वेग इति भावार्थः । तदेवंविधं यत्कर्म क्षीणशेषं किञ्चिन्मात्रमित्येतद् विशेषयति तुशब्दः, तत्कर्म 'शेषितं' स्थितिघात-रसघातादिभिः स्वल्पीकृतं सद्यदष्टधा 'सितं' पूर्वं बद्धमासीत्, '**षिञ् बन्धने**' इत्यस्य क्तान्तस्य सितमिति रूपम् , 'ध्मा' इत्यस्यापि निष्ठान्तस्य ध्मातमिति, '**ध्मा शब्दाग्निसंयोगयोः**' इति धात्वर्थात् सितं-बद्धं कर्म ध्मातं-व्युच्छिन्न-क्रियध्यानानलसंयोगमापादितं यतस्तेन भगवता अतो निरुक्तपदविधिना

---

१. 'इह किंभूतः अतिशयान्' क-ख-ग पुस्तकेषु । २. 'दी' ङ पुस्तके ।

वर्णलोपलक्षणेन सिद्धोऽसावुच्यते, तस्य सिद्धस्येत्थं 'सिद्धत्वमुपजायते' सिद्धिक्षेत्रप्राप्तस्य सिद्धभावो भवतीति गाथार्थः ॥७॥

इदानीं 'षड्भिरनुयोगद्वारैः सिद्धानां वर्णिता भेदाः' इति यदुक्तं तदभिधानायाह—

किं कस्स केण कत्थ व, केवइकालं कई व सिं भेया ।
जियअत्तपरीणामा, आया साई अणंत दुहा ॥८॥

"**किं कस्स केण**" इत्यादि ॥ किमर्थमेतदुपन्यासः ? इति चेदुच्यते-विप्रतिपत्तिसम्भवात् । तद्यथा साङ्ख्याः-निःसुखदुःखा मुक्तात्मानः निर्गुणाश्च प्रकृतेर्गुणवत्त्वात्, ततः "द्रव्यमात्रः सिद्धः" इति प्रतिपन्नाः, बौद्धास्तु "गुणमात्रः" इति शुद्धविज्ञानमात्रत्वात्, केचित्तु "क्रियामात्रः" इति अभावक्रियारूपत्वात् प्रदीपनिर्वाणकल्पो मोक्ष इति सन्देहे सति किं द्रव्यम् ? उत गुणः ? उत कर्म सिद्धः ? इति प्रश्नः । अस्य प्रतिवचनमुच्यते-न गुणो नापि कर्ममात्रम्, किन्तु ज्ञानदर्शनसुखाद्यनन्तगुणपर्यायकलापान्वितो[१] जीवो द्रव्यं सिद्ध इति स्थिते कैश्चिदीश्वरकारणिकादिभिरीश्वरादिस्वामिक इष्यते तत्फलस्यापि च । यथाऽऽहुः-

"**अज्ञो जन्तुरनीशोऽय-मात्मनः सुखदुःखयोः ।**
ईश्वरप्रेरितो गच्छेत्, श्वभ्रं वा स्वर्गमेव वा ॥१॥"

अतः स्वस्वामित्वे सत्याह—कस्यासौ कस्य वा स्वामी ? इत्युच्यते-स्वत एव स्वस्य सुखादेः स्वतन्त्राचिन्त्यपरमैश्वर्ययोगादसौ स्वामीति । यद्येवंप्रकारोऽसौ कृतकत्वात् कृतकत्वविवक्षायां किंस्वभावोऽसौ , कुतोऽयं विकल्पः ? इति चेदुच्यते—"**ईसरेण कडे लोगे**" इत्यादेरभूतभावेन सिद्धत्वाभ्युपगमात् । अतः कर्तृविवक्षायां तावदाह-केन ? इति प्रश्नः, अस्योत्तरम्-द्रव्यास्तिकनयापेक्षया न केनचित्सिद्धः कृतः, अशेषकर्ममलापगमेन स्वरूपलाभात् । कृतकविवक्षायां केन हेतुना ? इत्युच्यते सम्यग्दर्शनादिना सर्वसंवररूपशैलेशीक्रियापर्यन्तेन हेतुकलापेन निर्वर्त्यत्वात् कृतकः सिद्ध इति । अथ

---

१. 'कलपा' क-ख-ग पुस्तकेषु ।

कोऽस्याधारः ?, कुतोऽयं विकल्पः ? इति तदुच्यते कैश्चित्साङ्ख्यादिभिः सर्वगत इष्यते बौद्धैश्च कैश्चिद्यत्र मुक्तः कैश्चिन्नित्यगः, इति संशये आह—'**कत्थ व**' कुत्र वाऽसौ ? इत्युच्यते-लोकमूर्धनि सिद्धिक्षेत्रे नान्यत्र, सर्वगतस्यानिर्मोक्षादिप्रसङ्गाद्य(द)त्र मुक्तस्य सतो लघुत्वाद् ऊर्ध्वगौरवधर्मत्वाच्च ।

"**यथाऽधस्तिर्यगूर्ध्वं च, लोष्ठवाय्वग्निवीतयः ।**
स्वभावतः प्रवर्तन्ते, तथोर्ध्वं गतिरात्मनः ॥१॥"

परतोऽपि न गतिः प्लवक इवोपग्रहाभावादिति । तथा कैश्चिदिष्यते 'दग्धेन्धनः पुनरुपैति भवं प्रमथ्यापि स्वतीर्थपरिभवादेः' अतः संदिहान आह—'**केवइकालं**' कियन्तं कालमसौ सिद्धः ? इत्युच्यते भवोपादानाभावात्साद्यपर्यवसानमिति । किमसावेकः ? उतानेकः सन् ?, कुत इयमारेका ?, यतः केचिदाहुः-

"**एक एव हि भूतात्मा, भूते भूते व्यवस्थितः ।**
एकधा बहुधा चैव, दृश्यते जलचन्द्रवत् ॥१॥"

इत्याह—'**कई व सिं भेय**'त्ति कति वा '**सिं**' तेषां परमगुरूणां 'भेदाः' विकल्पा इत्युच्यते-गणनाप्रमाणेन तावदनन्तरसिद्धपरम्परसिद्धादिना अनन्ताः, एकस्याप्यनन्तद्रव्यपर्यायविकल्पापेक्षया । यतः पश्चार्धमाह—'**जियअत्तपरीणामे**'त्यादि । जीवः शुद्धं द्रव्यं, तदाश्रिताः द्रव्यास्तिकाऽभिमताश्चेतनात्वद्रव्यत्वप्रमेयत्वप्रमाणत्वज्ञेयत्वज्ञानित्वदर्शनित्वदृश्यत्वसुखित्वादयोऽनन्ताः, पर्यायास्तिकाभिमतास्तु '**अत्तपरिणामा**' आत्मनः परिणामाः आत्मपरिणामाः केवलज्ञानदर्शनवीर्यसुखादिपर्यायास्तेऽप्यनन्ताः । आत्मशब्दः परिणामानां विशेषणतयोपात्तः, तद्भावः परिणाम इति दर्शनार्थम्, न तु यथा वैशेषिकाणां द्रव्यादत्यन्तमन्ये रूपादय इति, स्वपर्यायख्यापनार्थं च । कुतोऽवसीयते जीवो द्रव्यम् ? यदाश्रिता अनन्ता इति, उच्यते-यतः आत्मा "**अत सातत्यगमने**" अतति-सततं सन्दधाति तांस्तान् पर्यायानित्यात्मा । अनेनैतद्दर्शयति-अनुपरतप्रबन्धेन प्रतिक्षणवर्तिनस्ते चेतनात्वादय इति । आत्मपरिणामास्तु सादयः, "**उप्पज्जंति वयंति य, भावा णियमेण पज्जवणयस्स ।**" त्ति

वचनात् । एवमनन्तरोदितनीत्या, किम् ? अत आह–'**अणंत**'त्ति, एवमेतेऽन्योऽन्यानुगमादात्मनो द्रव्यपर्यायास्तिकापेक्षयाऽनन्ताः । कथं ? '**दुह**'त्ति सप्रतिपक्षयुगलितधर्मप्रकारेण द्विधा । तद्यथा–अस्ति नास्ति, नित्यः अनित्यः, वक्तव्यः अवक्तव्यः, इत्यादिना । द्रव्यक्षेत्रकालभावप्रतिबन्धेनेत्येवं न केवलं सिद्धभट्टारकः सर्वमपि सचेतनाचेतनं वस्तु मन्तव्यमित्येवं परमार्थसदिति । केचित्तु षण्णामप्येषां किमादीनामनुयोगद्वाराणामिदं पश्चार्धं यथासङ्ख्येन सम्बन्धयन्ति–किं सिद्धः ? इति प्रश्नस्योत्तरं जीवः, कस्यात्मपरीणामाः ? सिद्धस्येत्यादि, एवं तु न सुष्ठु प्रतीमः । यतः कस्य सन्देहः सिद्धो जीवः अजीव इति वा, एतावता च सन्दर्भेण किं फलमनुयोगद्वारोपन्यासस्येत्यलं प्रसङ्गेनेति गाथार्थः ॥८॥

साम्प्रतं यदुक्तं '**कई व सिं भेदा**' इत्येषां गणनाप्रमाणोपलक्षणार्थं स्वत एव ग्रन्थकार आह–

ते तु अणंतरसिद्धा, परंपरा चेव होंति नायव्वा ।
संतादीहि य अट्ठहि, एक्केक्कपरूवणा भणिया ॥९॥
[१]संतपयपरूवणया, दव्वपमाणं च खेत्तफुसणा य ।
कालो य अंतरं भाव-अप्पबहु सण्णिगासे य ॥१०॥ ॥दार०॥

"**ते उ अणंतरसिद्धा**" इत्यादि प्रागदर्धं कण्ठ्यम् । पश्चार्द्धेन यदुक्तं "**अट्ठहिं चाणुओगदारेहिं**" इत्यस्य सम्बन्धं लगयति । '**संतादीहि य अट्ठहि एक्किक्कपरूवणा**' एकैकं–सत्पद[२]प्ररूणा एकं द्रव्यप्रमाणं चेति द्वितीयं क्षेत्रमिति तृतीयं स्पर्शनेति चतुर्थं कालश्च पञ्चमं अन्तरं षष्ठं भावः सप्तमं अल्पबहुत्वमष्टमम् । अष्टाभिश्चेत्यत्र चशब्देनान्वाचयशिष्टः सन्निकर्षो नवमम्, न तु परमार्थाद्, यतोऽल्पबहुत्वद्वारात्सन्निकर्षो न भिद्यत इत्यक्षरार्थः । भावार्थस्त्वयम्–षडनुयोगद्वारोपलक्षितं यत्सिद्धतत्त्वं तस्य [३]परमार्थसतः

---

१. *व्याख्यानोपलम्भेऽपि प्रक्षेपरूपेयमिति प्रतीये व्याख्यानुसारेण* । २. '*प्ररूपणता*' ख–ङ पुस्कतयोः । ३. 'परमार्थसत्सत्पदप्ररूपणाभावो' क–ख–ग–घ पुस्तकेषु ।

सत्पदप्ररूपणभावोऽनन्तः क्षेत्रकालगत्यादिमार्गणाद्वारेषु विस्तरेण कथ्यते । पुनस्तेनैव क्षेत्रादिमार्गणानुक्रमेण सिद्धद्रव्यमानमुच्यते । कुत्र ? भरतैरावत-वर्षधरपर्वतादौ किंपरिमाणाः सिध्यन्ति ?, अन्यत्र नेति[१] । ततस्तेषामेव द्रव्यतया मितानां यदुक्तं सामान्यतः '**कत्थ व**' कुत्र वा क्षेत्रे ? इत्येतदेवाधुना पञ्चचत्वारिंशद्योजनलक्षप्रमाणं विस्तरतः क्षेत्रादिविभागेनाख्यायते । तथा– "**तिण्णि सया तित्तीसा, धणुत्तिभागो य होइ बोद्धव्वो ।**" यावत् "**एगा य होइ रयणी, अट्ठेव य अंगुलाइं साह्नि(ही)या**" इत्यादि । पुनरवगाहना-नन्तरं स्पर्शना तेनैव क्षेत्रात्कथञ्चिद्भिन्ना । यथा–

"**फुसइ अणंते सिद्धे, सव्वपएसेहिं णियमसो सिद्धो ।**
ते उ असंखेज्जगुणा, देसपएसेसु जे पुट्ठा ॥१॥" इत्यादि ।

तदनन्तरं यदुक्तं सामान्यतः '**केवइकालं**' स एव काल इह क्षेत्रादि-विशेषेणोच्यते । यथा सिद्धा अन्योऽन्यावगाहिनः सर्वदेशप्रदेशस्पर्शवृत्त्या साद्यपर्यवसानं सर्वकालं तिष्ठन्तीत्यादि । शेषान्तरादिद्वाराणामप्यनेनैव क्षेत्रादि-मार्गणानुक्रमेण भावार्थोऽवसेयो यावत्सन्निकर्षः । सन्निकर्ष इति सर्वद्वार-सम्बन्धेन सम्–एकीभावेनाल्पबहुत्वचिन्तनमिति गाथार्थः ॥९॥ ॥१०॥

साम्प्रतं क्षेत्रादिमार्गणाद्वारोपन्यासार्थमाह–

खेत्ते काले गइवे-यतित्थलिंगे चरित्तबुद्धे य ।
णाणोगाहुक्कस्से[२], अंतरमणुसमयगणणमप्पबहू[३] ॥११॥

॥ मग्गणयदार० ॥

"**खेत्ते काले गइवेद**" [४]इत्यादि ॥ एषां स्वरूपं पुनरुक्तपरिहारं च स्वस्थान एव वक्ष्याम इति ॥११॥

साम्प्रतमेभिर्मार्गणाद्वारैः सत्पदादिद्वारान्वेषणार्थं नयान् प्ररूपयति, यतः–

---

१. 'वेति' ङ पुस्तके । २. "हुक्कस्सो" इति क-ग-घ पुस्तकेषु । ३. "अप्पबहुं" इति ख-ङ पुस्तकयोः । ४. "अस्या व्याख्यानं न सङ्गतम्, अतो विचार्यम् ॥" इति ख-पुस्तकेऽधिकः पाठो बहिर्लिखितः ।

"**णत्थि णएहिं विहूणं सुत्तं अत्थो व जिणमए** [१]**कोई ॥**" विशेषत इह प्रक्रमे । अत आह—

दुविहो णओ [२]**उ भणिओ, पच्चुप्पण्णो य पुव्वभावो य ।**
दुविहो पुण एक्केक्को, आइल्लेसु तिसु पगयं ॥१२॥

"**दुविहो णओ उ भणिओ पच्चुप्पण्णो य**"त्ति ॥ अत्रोत्तरपदलोपात् प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनीयश्चेत्येवं द्रष्टव्यम्, '**पुव्वभावो य**' त्ति पूर्वभावप्रज्ञापनीयश्च । चशब्दौ स्वगतभेदसूचकौ । यत आह—'**दुविहो पुण एक्केक्को**' अयं च बन्धानुलोमक्रमः न त्वर्थक्रमः । अर्थक्रमः कः ? इति चेदुच्यते, "**पाठक्रमादर्थक्रमो बलीयान्**" इति न्यायादर्थक्रमोऽयम्–परम्परपूर्वभावप्रज्ञापनीयः प्रथमः अनन्तरपूर्वभावप्रज्ञापनीयश्च, एतौ आद्यनयविकल्पौ । अर्थश्च क्रमोपन्यासादिकः आर्षः सौत्रः स्पष्ट एव । द्वितीयनयविकल्पाविमौ–संव्यवहारप्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनीयः निश्चयप्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनीयश्च । अनेनैव क्रमेणामी चत्वारो नयाः । यत आह—"**आदिल्लेसुं तिसुं पगतं**" प्रकृतं–प्रयोजनं संव्यवहार इत्यर्थः । यतो निश्चयप्रत्युत्पन्नस्य क्षेत्रगत्यादिषु कतिपयेष्वेव द्वारेषु व्यापारो न सर्वेष्विति ॥१२॥

साम्प्रतं स्वत एव प्रभेदोपन्यासार्थमाह—

पच्चुप्पण्णो दुविहो, संववहारो य णिच्छओ चेव ।
दुविहो य पुव्वभावे, अणंतर परंपरो चेव ॥१३॥

"**पच्चुप्पण्णो दुविहो**" इत्यादि गतार्था ॥ अत्राह परः–नैगमादिनयोपन्यासः किं न कृतः ? इत्युच्यते–तेषामिहानुपयोगित्वात् सामान्यविशेषात्मकत्वाद्वा तेषामत्रैवान्तर्भावादिति ॥१३॥

साम्प्रतं चतुर्थनयस्याल्पवक्तव्यत्वाद् व्यापारं प्रदर्शयन्नाह—

खेत्तगई आयभावे, सिद्धगई चेव होति[३] **णिच्छए ।**
कालंतरमणुसमयं, वेदादिचउक्करहितो य ॥१४॥

---

१. "किंचि" ङ पुस्तके । २. 'तु' ङ पुस्तके । ३. 'होइ' ङ पुस्तके ।

"**खेत्तगई आयभावे**" इत्यादि ॥ क्व क्षेत्रे आधारे सिद्धो भवति ? उच्यते–'**आयभावे**' सिद्धभावे यतः सिद्धो भवति स च सिद्धिक्षेत्रे अतः सिद्धिक्षेत्राधार एवसिद्धो नान्याधारः । एवं '**सिद्धिगई चेव होइ णिच्छइए**' सिद्धिरेव नान्या गतिराधारत्वेन प्ररूपयितव्या, निश्चयप्रत्युत्पन्ननयमङ्गी-कृत्येत्यर्थः । 'कालंतरे'त्यादि पश्चाद्धोक्तद्वारत्रितयेन रहित एव सिद्धः प्ररूपयितव्य एतन्नयदृष्ट्या । यतः कालो नास्ति सिद्धिक्षेत्रे । अन्तर-मप्यनेकाश्रयं, अनुसमयद्वारं च, यतः अतीतानागते परकीयं चास्य नास्ति । "**णाईयमणुप्पन्नं, परकीयं वा पओयणाभावा ।**" इति वचनात् । वेद-तीर्थलिङ्गचरित्रद्वारचतुष्टयेनापि रहितः, भावतीर्थलिङ्गचरित्राणामपि तत्राभावः, "**नो [१]चारित्री [नो अचारित्री]सिद्धः**" इति न्यायादिति गाथार्थः ॥१४॥

बुद्धे णाणोगाहण, अप्पडिवडितो य आयभावे[२] त्ति ।
णिच्छ्य पढमणयस्स [३]य, अंतपया दोण्णि चउसुं पि ॥१५॥

"**बुद्धे णाणोगाहण**" इत्यादि ॥ [बुद्धत्वादि]युक्त एव सिद्धः यत आत्मभाव एव सिद्धो भवति न च परभावे । '**अपरिवडिओ**' त्ति अयमुत्कृष्ट-द्वारविकल्पः, यतस्तस्य चत्वारो विकल्पाः–अप्परिवडिया १ संखेज्जकाल-परिवडिया २ असंखेज्जकालपरिवडिया ३ अणंतकालपरिवडिय ४ त्ति । '**णिच्छ्य**'त्ति निश्चयप्रत्युत्पन्नस्यैषा प्ररूपणा समाप्तेति । अथ प्रथमस्य पुनः का ? भण्यते–पढमणयस्स उ '**खेत्ते काले गतिवेदे**' त्याद्यशेषद्वारविषयेति वाक्यशेषः । कुत एषोऽर्थो लभ्यते ? इति तदुच्यते–"**आइल्लेसुं तिसुं पगयं**" इत्यस्मात्सर्वद्वारविषया प्ररूपणाऽस्येति । '**अंतपया दोण्णि चउसुं पि**' त्ति "**गणणप्पबहुं**" इत्येते द्वारे चतुर्ष्वपि नयेषु ल्यब्लोपे सप्तमी, चतुरोऽपि नयानधिकृत्य वक्तव्ये इत्यर्थः । यतो गणनाद्वारे एगाई सिद्धा अष्टशतं यावत् अतो निश्चयस्यापि एकसिद्धः परमार्थः । अल्पबहुत्वेऽपि एकसिद्धोऽल्प इति गाथार्थः ॥१५॥

---

१. 'चरित्री' ख-ङ पुस्तके । २. 'भावेन' क-ग पुस्तकयोः । 'भावे य' ख पुस्तके । ३. 'उ' ख-ङ पुस्तकयोः ।

इदानीं याभ्यां व्याप्तिर्दृष्टा ताभ्यां निर्दिशन्नाह—

बितियततिएहिं एत्तो, णएहिं खेत्ताइमग्गणा भणिया ।
संखेवे वित्थारे, जो य विसेसो य विण्णेओ ॥१६॥

"**बितियतइएहिं**" गाहा ॥ '**एत्तो**'त्ति द्वितीयतृतीयाभ्यां अनन्तर-पूर्वभावप्रज्ञापनीयसांव्यवहारिकप्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनीयसञ्ज्ञाभ्यां खेत्ताइमग्गणा भणिया आप्तैः सङ्क्षेपं [1]विस्तरं चाधिकृत्य सैवेहापि [2]नयोक्ते प्रकरणे विज्ञेया । यश्चात्र विशेषः स च विज्ञेय इति गाथार्थः ॥१६॥

अमुमेवार्थं स्पष्टयन्नाह—

पगयं पच्चुप्पण्णे-णण्णतरेणं च पुव्वभावेणं ।
जम्हा सव्वे भावा, परंपरत्ते समणुभूया ॥१७॥

"**पगयं पच्चुप्पण्णेणे**"त्यादि कण्ठ्यं प्रागर्धम् । पश्चार्धमपि '**जम्हे**'-त्यादि । अतः परम्परपूर्वभावप्रज्ञापनीयोऽपि[3] नाधिक्रियते । पारिशेष्याद् द्वावेव नयौ अधिक्रियेते इति गाथार्थः ॥१७॥

एवं तावदुपयोगिनो ये नयास्ते प्ररूपितास्तद्विषयविभागश्च प्रदर्शितः । साम्प्रतं सत्पदादीनां मार्गणाद्वारेषु प्ररूपणा क्रियते । तत्रापि '**यथोद्देशस्तथा निर्देशः**' इति न्यायात्क्षेत्रद्वारमधिकृत्य तावत् क्रियते । सिद्ध इत्यस्य पदस्य क्व क्षेत्रे पदार्थसद्भावोऽस्ति ? क्व वा नास्ति ?, तत्र यत्र नास्ति तत्क्षेत्रप्रदर्शनायाह—

जत्थ णवि भूयपुव्वं, ठाणणिसीयणतुयट्टणं वा वि ।
तत्थ उ चरिमसरीरो, ण भूयपुव्वो भविस्सो वा ॥१८॥

"**जत्थ णवि भूयपुव्वं**" इत्यादि ॥ किं तत् ? इत्याह—स्थानं-कायोत्सर्गः निषीदनं-आसनं त्वग्वर्तनं-शयनं वापि । तत्र तु चरिमशरीरो न भूतपूर्व इति, कोऽर्थः ?-अतीते काले अनादौ, भविष्ये वेति एवमागामिनि कालेऽनन्ते । कस्मात् ? यतस्तत्र चरमशरीरस्य शरीरकं न सम्माति न चावतिष्ठते, पर्वतकूटादौ निःशुषिरेऽतिस्वल्पशुषिरे वा गोपुच्छाकृतौ वा अग्रे वा

१. 'विस्तारं' ख-घ-ङ पुस्तकेषु । २. 'मयोक्ते' ख-घ-ङ पुस्तकेषु । ३. 'यो ना'-क-ग-पुस्तकयोः ।

विद्युत्प्रभादीनां यथा मेरुसमीपे एतेषु स्थानेषु न सिध्यति । एषामेवोपरि आकाशे सिध्यतीति गाथार्थः ॥१८॥

एएसुं ण वि [१]खमणा, उवसमणा सव्वणाणलंभो वा ।
ण वि को वि वीयरागं, खवेंतगं वा तहिं णेइ ॥१९॥

"**एएसुं ण वि**" गाहा ॥ 'एतेषु' अनन्तरगाथासम्भावितेषु एते क्षपणादयो भावा न भवन्ति, न चैतत्कर्तॄन् कश्चित्तत्र नयति, स्वभावादनु-भावान्यथाऽनुपपत्तेरिति गाथार्थः ॥१९॥

एतांश्च न नयति कश्चिदित्याह—

समणिं अवगयवेयं, परिहार पुलाग[२] अप्पमत्तं वा ।
चोद्दसपुव्विं आहा-रगं च ण वि कोइ संहरइ ॥२०॥

"**समणिं**" गाहा कण्ठ्या ॥ नवरं, 'अपगतवेदः' क्षीणवेदो गृह्यते । 'परिहारः' परिहारतपस्वीति ॥२०॥

अधुना यत्र सन्ति सिद्धास्तदाह—

खेत्ते उ उड्ढलोए, तिरिए य अहे य तिविहलोए वि ।
तिरिए वासहरेसुं, दीवेसुं तहा समुद्देसु ॥२१॥

"**खेत्ते उ उड्ढलोए**" गाहा कण्ठ्या ॥२१॥

विशेषमाह—

दीवसमुद्दे[३]सड्ढा-इएसु वाघायखेत्तओ सिद्धा ।
णिव्वाघाएण पुणो, पण्णरससु कम्मभूमीसु ॥२२॥ ॥ दारं ॥

"**दीवसमुद्देसड्ढाइ**" गाहा ॥ अर्धतृतीयद्वीपसमुद्रान्तर्वर्तिनि आकाशे सर्वव्याप्त्या सिद्धा व्याघातक्षेत्रमधिकृत्य । व्याघातः-संहरणम् । णिव्वाघाओ जत्थुप्पण्णो, सेसं कंठमिति गाथार्थः ॥२२॥

---

१. 'खवणा' ङ पुस्तके । २. '-गमप्प-' क-पुस्तके । ३. 'अड्ढाइएसु' ङ पुस्तके ।

गतं क्षेत्रद्वारम्, कालद्वारमाह–

तक्कालो तयकालो, तक्कालोसप्पिणीइ तिविहो उ ।
तयकालो ओसप्पिणि, उस्सप्पिणि सव्वलोए वि ॥२३॥

"**तक्कालो तदकालो**" इत्यादि ॥ तेषां-सिद्धानां कालस्तत्कालः चरमशरीरद्रव्यकर्मभूमिक्षेत्रवद् यस्तेषां कृत्स्नकर्मक्षयसहकारिकारणत्वेनोपयुज्यते । उक्तं च–

"**उदयक्खयक्खओवस-मोवसमा जं च कम्मुणो भणिया ।**
दव्वं खेत्तं कालं, भवं च भावं च संपप्प ॥१॥"

स च त्रिविधः, ओसप्पिणी उस्सप्पिणी णोओसप्पिणीणोउस्सप्पिणीरूवो-एतद्द्वयविकलो महाविदेहेषु [१]नोत्सर्पिण्यवसर्पिणीरूपो द्रष्टव्यः । तदकालः पुनर्यस्तेषां सहकारित्वेन नोपयुज्यते, समयक्षेत्रबाह्यशेषत्रैलोक्यवत् । तथा चाह– "**तदकालो ओसप्पिणी उस्सप्पिणी सव्वलोए वि**" अतो द्विविधः । अयमत्र भवार्थः-ओसप्पिणीए उस्सप्पिणीए य सव्वो समयरासी तदकालो भण्णइ । जो य तत्थ महाविदेहगो तयक्कालो सिज्झइ सो य तक्कालो एगसमयलक्खणो दव्वट्ठयाए समयखेत्तप्पमाणो । जओ लोगपमाणे भणियं–

"**हेट्ठा मज्झे उवरिं, छव्वीझल्लरिमुइंगसंठाणो ।**
लोगो अद्धागारो, अद्धा खेत्तागिई णेओ ॥१॥"

पज्जवट्ठयाए पुण सव्वलोगवावी, जओ जीवा समयखेत्ते उप्पज्जंति वियंति य । जीवा य समुग्घाएणं उववाएण य सव्वं लोगं वावेंति, ते य कालाणण्णत्तणओ कालो, अओ सव्वलोगेऽवि । चिरन्तनटीकाकारेणावि भणियं–"**एवं तदकालो जया भरहेरवएसु ओसप्पिणी तया सव्वलोए वि ओसप्पिणी, [२]एवं उस्सप्पिणी वि, एवं सुसमसुसमाइया वि भेया ।**" प्रकृतानुपयोगित्वादेवं कस्मात्प्ररूपणा ? इति चेदुच्यते–पूर्वभावप्रज्ञापनीयनयापेक्षया केवलिसमुद्घाते प्रथमसमयसिद्धस्य वा सिद्धिक्षेत्रे कथञ्चिदुपयोगित्वादित्यलमतिप्रसङ्गेनेति

---

१. 'नोत्सर्पिणी द्रष्टव्या' क-ख-ग-घ-पुस्तकेषु । २. 'जया भरहेरवएसु उस्सप्पिणी तया सव्वलोए वि उस्सप्पिणी वि' ङ-पुस्तके ।

गाथार्थः ॥२३॥

तत्र तावत्तत्कालप्रभेदप्रदर्शनायाह—

जम्मणसाहरणेणं, दुविहो जम्मेण तिविह कालेणं ।
ओसप्पिणिउस्सप्पिणि, तिरिए उभयस्स पडिसेहो ॥२४॥

"**जम्मणे**"त्यादि ॥ जम्मओ साहरणयो य दुविहो तक्कालो, सुसमदूसमाइजाओ जम्मओ । एवं सो पुणो दुविहो, जम्मेण सुसमदुसमादुसमसुसमासु जाओ । तिविहो कालेणं सुसमदुसमादुसमसुसमासु जातो तासु चेव सिद्धो दुसमसुसमाए जाओ दूसमाए सिद्धो जहा जंबुणामो । दोसु वि ओसप्पिणीउस्सप्पिणीसु जायस्स तिरिक्खजोणियस्स '**उभयस्स पडिसेहो**'त्ति कालस्स दुविहजम्मतिविहकाललक्खणयस्सेति गाथार्थः ॥२४॥

अमुमेवार्थं वितन्वन्नाह—

दोसु वि समासु जाया, सिज्झंतोसप्पिणीए कालतिगे ।
तीसु य जाया उस्स-प्पिणीएँ सिज्झंति कालदुए ॥२५॥

"**दोसु वि समासु जाया**" इत्यादि ॥ व्याख्यातार्थौ भेदौ । एवं ताव [1]*ओसप्पिणीए,* "***तीसु य जाया उस्सप्पिणीए***" *तिसु अरएसु दूसमाइसु जाया* सिज्झंति पुण कालदुए [2]सुसमादुसमादिसु, जत्थ उसभो [3]उप्पण्णो । इति गाथार्थः ॥२५॥

संहरणस्य प्रभेदप्रदर्शनायाह—

साहरणे भेयदुगं, णिव्वाघाए तहेव वाघाए ।
वाघाए सव्वसमा, णिव्वाघाएण जम्मसमा ॥२६॥

"**साहरणे भेददुगं**" इत्यादि ॥ साहरणं-अन्नत्थ णयणं । द्वैविध्यमाह— "**णिव्वाघाए तहेव वाघाए**" व्याहननं व्याघातः-यत्र सिद्धभावो व्याहन्यते एकान्तसुषमादि, तदन्यस्तु निर्व्याघातस्तत्रैव संह्रियत इति हृदयार्थः । शेषं गतार्थम् ॥२६॥

---

१. 'उस्सप्पिणीए' ख-ग-घ-पुस्तकेषु । २. 'दुसमासुसमादिसु' ङ पुस्तके । ३. पूर्ववाक्यगतादिशब्देन सुषमदुष्षमारकग्रहात् साधर्म्यमात्रदर्शनायैतत् ।

अत्राह परः–यः कारणभावं न प्रतिपद्यते किं तेन प्ररूपितेन ? इत्याशङ्क्याह–

समयक्खेत्ते वट्टं–तएण कालेण सव्वलोए वि ।
[1]संववहारो जह तह, [2]तयकालेणं पि दुविहेणं ॥२७॥

"**समयक्खेत्ते वट्टंतएणे**"त्यादि ॥ अत्रस्थेन कालेन यथा 'संव्यवहारः' जीवपुद्गलानां भवस्थितिकर्मस्थितिकायस्थितिप्रभृतिर्देवनारकेषु यथायुष्कं त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणीत्यादि तह तयकालेणं पि '**दुविहेणं**'ति दुविहेणं यथा केवलिसमुग्घाए सिद्धौ गच्छतः, प्रदर्शितं चैतदादावेवेति गाथार्थः ॥२७॥

अत्र–

[3]तदकालम्मि य दुविहे, छव्विहभेए वि एक्कमेक्कम्मि ।
जम्मउ साहरणे वा, सिज्झइ एवं वियाणेज्जा ॥२८॥ ॥ दारं ॥

"**तदकालम्मि य दुविहे**" गाहा ॥ 'द्विविधे' उक्तलक्षणे । पुनः प्रभेदानाह–'**छव्विहभेए वि**' एकान्तसुषमादिके षडरके '**एक्कमेक्कम्मि**'त्ति एकैकस्मिन् समयराशावपि विंशतिसागरोपमकोटीकोट्यन्तर्वर्तिनि '**जम्मदो साहरणे वा**' एते अधिकृत्य । जम्मओ उसभादीणं पि यथा तत्कालः तत्कारणात्मना उपकरोति उत्सर्पिणीसुषमदुष्षमादिरूपः, नैवमतत्कालः, सामान्यरूपत्वात्समस्तसमयक्षेत्रव्यापकत्वादस्य । यथा साध्यरोगविशेषक्षयार्थं प्रभवन्ति निम्बशिरीषादयो वनस्पतिविशेषाः, नैवं वनस्पतिः, सामान्यरूपत्वादस्य । तदकालेऽपि जम्मदो साहरणे वा सिज्झइ एवं वियाणेज्जा, तदकालस्य उभयोरपि तुल्यत्वादिति गाथार्थः ॥२८॥

साम्प्रतं गतौ सत्पदप्ररूपणां मार्गयन्नाह–

मणुयगईए सिज्झइ, पच्चुप्पण्णं पडुच्च उ णयं तु ।
सव्वासु पुव्वभावे–णणंतरभवेण सिज्झणया ॥२९॥ ॥ दारं ॥

---

१. 'संववहारे' ग–घ–पुस्तकयोः । २. 'तदकालेणं' ङ पुस्तके । ३. 'तदकालम्मी दुविहे' ग–घ–ङ पुस्तकेषु ।

"मणुयगईए" गाहा ॥ गतार्था । नवरं 'सर्वासु' चउसु गईसु पुव्व-भावणयदरिसणेण अनन्तरभवं अंगीकाउं ति गाथार्थः ॥२९॥

अधुना वेदमधिकृत्याह—

अवगयवेओ सिज्झइ, पच्चुप्पण्णं णयं पडुच्चा उ ।
सव्वेहि वि वेएहिं, सिज्झइ समईयणयवाया ॥३०॥ ॥ दारं ॥

"**अवगयवेदो**" गाहा ॥ णवरं वेया तिण्णि पुरिसित्थिणपुंसगा । समतीतनयवादात्, समतीतो–पुव्वभावपण्णवणिज्जो त्ति गाथार्थः ॥३०॥

तीर्थद्वारमाह—

णोतित्थसिद्ध तित्थं-करा य तित्थगरतित्थऽतित्थगरा ।
सिद्धा य अतित्थयरी, एवं तित्थंकरीतित्थे ॥३१॥ ॥ दारं ॥

"**णोतित्थसिद्ध**" इत्यादि ॥ णोतित्थसिद्धा–पत्तेयबुद्धा, एकदेश-[1]भावतीर्थे सिद्धत्वात्, द्रव्यतीर्थं रजोहरणमुखवस्त्रिकादि, तच्च तेषां नास्ति, तेण नोतित्थसिद्धा भण्णंति, एगो वियप्पो, तित्थंकरा य त्ति द्वितीयः । '**तित्थ-गरतित्थ**'त्ति तीर्थकरतीर्थे अकारप्रश्लेषादतीर्थकराश्च तृतीयः । एते च पुंनपुंसकलिङ्गाः सर्वे गृहीताः । '**सिद्धा य अतित्थकरी**' इत्थी सिद्धा इत्यर्थः । [2]*चत्वारोऽप्येते विकल्पास्तीर्थकरतीर्थे । तीर्थकरीतीर्थेऽप्येत एव । यत आह*— '**एवं तित्थंकरीतित्थे**' प्राङ्न्यायाद्गतार्थमेतत् । विशेषस्तु तीर्थकरीतीर्थाभिलाप इति मल्लिस्वामिनीप्रभृतीनामिति गाथार्थः ॥३१॥

लिङ्गद्वारमाह—

लिंगेण अण्णलिंगे, गिहत्थलिंगे तहेव य सलिंगे ।
सव्वेहिं दव्वलिंगे, भावेण सलिंग संजमओ ॥३२॥ ॥ दारं ॥

"**लिंगेण**" गाहा ॥ अण्णलिंगं चरगाईणं, गिहत्थलिंगं मरुदेवीपभिईणं, सलिंगं साहुसाहुणीणं, भावेण सम्मत्ताइणा तिविहेण णियमो सलिंगे, संजमओ

---

१. '-भावतीर्थसि-' ग-घ-पुस्तकयोः । २. 'एते चत्वारो वि-' ग-घ-ङ पुस्तकेषु ।

सव्वसावज्जजोगविरइलक्खणं पडुच्चेति गाथार्थः ॥३२॥

चरित्रद्वारमाह—

चरणम्मि अहक्खाए, पच्चुप्पण्णेण सिज्झइ णएणं ।
पुव्वाणंतरचरणे, तिचउक्कगपंचगगमेणं ॥३३॥
वंजियमवंजिए या, चरित्तणाणे य दोण्ह वी भेया ।
णामरहिया अवंजिय, णामग्गहणम्मि वंजणया ॥३४॥ ॥ दारं ॥

"**चरणम्मि**" गाहा ॥ पुव्वद्धं कंठं । पच्छद्धं '**पुव्वाणंतरचरणे**'त्ति अणंतरपुव्वभावपण्णवणिज्जं णयं पडुच्चेत्यर्थः । तिचउक्कगपंचगगमेणं सिज्झइ त्ति सम्बन्धः ॥३३॥ कथम् ? इत्याह—"**वंजियमवंजिए या**" गाहा ॥ वंजियं नाम उक्कित्तियं सामाइयादि, '**अवंजियं**' अणुक्कित्तियं चरित्रज्ञानयो- र्द्वयोरपि यावन्तः केचिदिह सिद्धप्राभृते भेदाः प्ररूप्यन्ते सत्पदप्ररूपणादयः सन्निकर्षपर्यन्ता एवं द्रष्टव्याः । पश्चार्धं स्पष्टमिति गाथार्थः ॥३४॥

बुद्धद्वारमाह—

पत्तेय सयंबुद्धा[१]बुद्धेहि य बोहिया मुणेयव्वा ।
[२]एय सयंसंबुद्धा, बुद्धीहि य बोहिया दोण्णि ॥३५॥ ॥ दारं ॥

"**पत्तेय**" गाहा ॥ पत्तेयबुद्धा एक्के १ '**सयं(बुद्धा) बुद्धेहिं बोहिया**' स्वयमात्मना, स्वतः परतो वा बुद्धाः, स्वयंबुद्धबुद्धास्तैर्बोधिता द्वितीओ वियप्पो २। एवं सयंबुद्धा ततिओ ३। बुद्धीहि य वियप्पिया दोण्णि विगप्पा-बुद्धीहिं इत्थीहिं बोहियाओ मणुस्सित्थीओ ४, बुद्धीहि य बोहिया मणुस्सा केवला मिस्सा वा ५, एवं पञ्च भेदा इति गाथार्थः ॥३५॥

ज्ञानद्वारमाह—

णाणे केवलणाणी, पच्चुप्पण्णेण सिज्झइ णएणं ।
पडिवाइ अपडिवाई, दुगतिगचउणाण पुव्वणया ॥३६॥ ॥ दारं ॥

---

१. 'दीर्घता प्राकृतत्वात्' । २. 'एव' ङ पुस्तके ।

"**णाणे केवलणाणी**"त्यादि ॥ प्रागर्धं कण्ठ्यम् । '**पडिवाइ**'त्ति परिवडिउं पुणो होंति, '**अप्पडिवाई**' संतता जाव केवलं । दुगतिगचउणाण पुव्वणयवादादव्यञ्जिते, व्यञ्जिते मतिश्रुते द्विकं, मतिश्रुतावधयस्त्रिकं, मतिश्रुतमनः[१]पर्यायत्रिकं वा, मनःपर्यायान्तश्चतुष्कमिति ॥३६॥

अवगाहनद्वारमाह—

ओगाहणा जहण्णा, रयणिदुगं तह[२] पुणाइ उक्कोसा ।
पंचेव धणुसयाइं, धणूपुहुत्तेण अहियाइं ॥३७॥ ॥ दारं ॥

"**ओगाहणा**" गाहा ॥ कण्ठ्या । णवरं धणुपुहुत्तेण अहियाइं मरुदेवी-कालवत्तीणं, जओ मरुदेवी वि आएसंतरेणं णाभितुल्ल त्ति पंचविंसधणु-अब्भहिया इति भणियं होइ । पुहुत्तसद्दो बहुत्तवाई कम्मपगडिसंगहणीए भणिओ त्ति गाथार्थः ॥३७॥

उत्कृष्टद्वारमधुना, यतः-उत्कृष्टत [३]उपार्धपुद्गल[४]परावर्त्ते प्रतिपतिताः सिध्यन्ति अतः शेषभेदत्रयोपलक्षणार्थमेतदित्याह—

लद्धुं अप्पडिवादी-दंसणमादीहिं कोइ सिज्झिज्जा ।
पडिवइयकालभेया, संखमसंखा अणंता य ॥३८॥

"**लद्धुं अप्पडिवाई**" गाहा ॥ दर्शनादिभिः सम्पूर्णमार्गं लब्ध्वा तस्माद-प्रतिपतित एव कश्चित् सिध्यति । केचित्तु सङ्ख्येयासङ्ख्येयानन्तकाल-प्रतिपतिताः, अतो भेदचतुष्कमिति गाथार्थः ॥३८॥

अन्तरद्वारमाह—

समओ [५]य अंतरम्मी, जहण्ण उक्कोसएण छम्मासा । ॥ दारं ॥
दोण्णि समया जहण्णे, णिरंतरुक्कस्स समयट्ठं ॥३९॥ ॥ दारं ॥

"**समओ य अंतरम्मी**" [६]गाथा ॥ निश्चयस्य नास्त्यन्तरम्, एकत्वात्तस्य ।

---

१. 'पर्याया वा' इति ङपुस्तके । २. 'अह' ङपुस्तके । ३. '-अपार्ध-' ग-घ-पुस्तकयोः । ४. '-परावर्त्तप्रति-' ङपुस्तके । ५. 'उ' ख-ग-ङ । ६. 'गाहा' ङ ।

पूर्वनयस्य पुनरनेकापेक्षयाऽस्ति व्यवहारपरत्वादस्येति । शेषं प्रकटार्थमिति प्रागर्धम् । पश्चार्धेनाणुसमयद्वारमाह—'**दोण्णि समये**'त्यादि प्रकाशमिति गाथार्थः ॥३९॥

गणनाद्वारमाह—

संखाएँ जहण्णेणं, एक्को उक्कोसएण अट्ठसयं ॥ ॥ दारं ॥
सिद्धाऽणेगा थोवा, एक्कगसिद्धा उ संखगुणा ॥४०॥ ॥ दारं ॥

"**संखाए**" गाहा ॥ प्रागर्धं कण्ठ्यम् । पश्चार्धेनाल्पबहुत्वद्वारमाह—'**सिद्धाऽणेगा थोवा**' नैके-अनेकसिद्धा एकसमयेन स्तोकाः । तेभ्य एक एव सिद्धाः [1]सङ्ख्येयगुणा इति गाथार्थः ॥४०॥

यथा सत्पदप्ररूपणाद्वारं पञ्चदशभिः क्षेत्रादिमार्गणाद्वारैरुक्तम्, एवमेव सकलमार्गणाद्वारव्याप्त्या द्रव्यप्रमाणादिमूलद्वारचतुष्टयमपि द्रष्टव्यम्, तथैव वक्ष्यमाणत्वात् । अत एव सत्पदप्ररूपणामध्येऽतिदिशन्नाह—

अंतरदारं कालो, दव्वप्पमाणं च अप्पबहुदारं ।
एएसिं सट्ठाणे, तह वि य दारं करे सफलं ॥४१॥

"**अंतरदारं कालो**" गाहा ॥ सम्बन्धेनैव [2]गतार्थं गाथार्धम् । किमर्थमिदम् ? इत्युच्यते-यतो मार्गणाद्वारेषु यदन्तरं तथा कालः तथा गणनैव द्रव्यप्रमाणमुच्यते, सङ्ख्या चेत्यनर्थान्तरम्, तथाऽल्पबहुत्वमित्येतद् द्वारचतुष्टयमपि मूलद्वारचतुष्टयादभिन्नार्थमतः किमर्थं पुनर्मार्गणाद्वारेषूपन्यस्यते ? इत्यस्य सन्देहस्यापनोदार्थम्, अयमत्र भावार्थः—एभिः सत्पदादीनां सन्मात्रादिविभागप्रदर्शनार्थमुपन्यासः । विस्तरार्थस्त्वेषां मूलद्वारगत एव द्रष्टव्यः । तथा चाह—'**एतेसिं सट्ठाणे**' एतेषां त्वैदम्पर्यार्थः-विस्तरार्थः 'स्वस्थाने' मूलद्वारेषु द्रष्टव्यः । 'तथाऽपि चे'त्येतत्प्रागभिहिताशङ्कितोत्तरद्वारं किञ्चिदिहावसरप्राप्तं करोमि सफलं यथेदं सत्पदप्ररूपणाद्वारमिति गाथार्थः ॥४१॥

---

१. 'संखगुणा' ङ। २. 'गतार्थमर्धम्' क-ख-ग-घ ।

अत एवान्यत्राप्युपदेशार्थमाह–

जत्थ [१]हविज्ज विसेसो, तत्थ परूवेज्ज जं वियाणेज्जा ।
जत्थ ण [२]होज्ज विसेसो, तत्थ वि एयं चिय भणेज्जा ॥४२॥

॥ संतपयपरूवणादारं सम्मत्तं ॥

"**जत्थ भवेज्ज विसेसो**" गाहा ॥ 'यत्र' भावाल्पबहुत्वादौ द्वारान्तरे हवेज्ज '**विसेसो**' भेदो यथा नारकगत्याद्यनन्तरौदयिकभावे तथा निसर्गौपशमिकसम्यग्दर्शनाद्यनन्तरभाव इत्यादि अल्पबहुत्वे च यथा परम्परसिद्धप्ररूपणायां तत्र प्ररूपयेद्यत्किञ्चिज्जानीयात् । जत्थ ण होज्ज विसेसो [३]तत्र किम् ? '**तत्थ वि एयं चिय भणेज्जा**' सत्पदाभिहितं सन्मात्रमिति गाथार्थः ॥४२॥

गतं सत्पदप्ररूपणद्वारम् । साम्प्रतं प्रथमपदे सन्मात्रतया निरूपितानां सिद्धानां पञ्चदशभिरेव मार्गणाद्वारैर्द्रव्यप्रमाणमुच्यते । तत्राद्यद्वयमधिकृत्य लाघवार्थमोघतोऽतिदेशमाह–

उभयम्मि खेत्तकाले, सट्ठाणे सिज्झई उ अट्ठसयं ।
वीसपुहुत्तं वीसा-एगयरे दस उ साहरणे ॥४३॥

"**उभयम्मि खेत्तकाले**" इत्यादि ॥ क्षेत्रं च कालश्चेत्येतदेवोभयं तत्र, एतस्मिन् किम् ? अत आह–'**सट्ठाणे [४]सिज्झई तु अट्ठसयं**' यत्र जातः सिध्यति तत्स्वस्थानं-तिर्यग्लोकादि क्षेत्रम्, कालस्तु अवसर्पिणीउत्सर्पिणीनोउत्सर्पि(ण्यवसर्पि)ण्यादि, तत्राष्टशतं सिध्यति । वीसपुहुत्तं अहोलोए, द्विप्रभृतिरानवभ्यः पृथक्त्वम्, अधोलोईयगामेसु एयं, वीसा एगयरे विजय इत्यर्थः । दस उ साहरणे जत्थ जा(नी)ओ तत्थ देवकुरूत्तरकुरुप्रभृतिकाले सुसमसुसमाइए इति गाथार्थः ॥४३॥

साम्प्रतं क्षेत्रमेवाधिकृत्य विभागत आह–

चत्तारि उड्ढलोए, जले चउक्कं दुवे समुद्दम्मि ।
अट्ठसयं तिरिलोए, वीसपुहुत्तं अहोलोए ॥४४॥

---

१. 'हवेज्ज' ङ। २. 'होइ' ग-घ। ३. 'तत्थ' ङ। ४. 'सिज्झति' ङ।

"**चत्तारि उड्ढलोए**" गाहा ॥ सव्वत्थ वि उड्ढलोए एगसमएणं चत्तारि सिज्झंति, एवं सव्वत्थ समयखेत्ते । जलमज्झे चउक्कं । '**दुवे समुद्दम्मि**' एक्कंमि लवणे [1]कालायणे वा । अट्ठसयं तिरियलोए, जओ सो सट्ठाणं तेण । '**वीसपुहुत्तं अहोलोए**' भावितार्थमेतदिति गाथार्थः ॥४४॥

साम्प्रतं संहरणविभागार्थमाह–

संकामणाए दसगं, दो चेव य होंति पंडगवणम्मि ।
समएण य अट्ठसयं, पण्णरससु कम्मभूमीसु ॥४५॥ ॥ दारं ॥

"**संकामणाए दसयं**" गाहा ॥ तीसाए अकम्मभूमीसु पन्नरससु कम्मभूमीसु सव्वत्थ संकामणाए दस सिज्झंति । पडंगवणे दो, [2]णंदणवणे चत्तारि । सेसंमि टंके वा कूडे वा सेले वा वासे वा वासहरे वा उक्कोसेणं एगसमए दस सिज्झंति । एए य भेया लिहिया अप्पबहुत्तदारे उवओगिणेत्ति काउं । पच्छद्धं कण्ठ्यम् । जम्मओ एयं ति गाथार्थः ॥४५॥

गतं क्षेत्रद्वारम् । कालद्वारमाह–

ओसप्पिणिउस्सप्पिणि-तइयचउत्थासमासु अट्ठसयं ।
पंचमियाए वीसं, दसगं दसगं च सेसासु ॥४६॥
तक्कालम्मि उ एवं, तदकाले सव्वहिं पि अट्ठसयं ।
जम्हा विदेहकालो, वट्टइ सव्वेसु कालेसुं ॥४७॥ ॥ दारं ॥

"**ओसप्पिणी**" गाहा ॥ दोसु वि ओसप्पिणीउस्सप्पिणीसु तइयचउत्थेसु अरएसु अट्ठसयं । पंचमियाए दूसमाए वीसं, ओसप्पिणीए एयं, ण उ उस्सप्पिणीए, तीर्थाभावात् । सेसेसु अरएसु दस सिज्झंति दोसु वि ओसप्पिणी-उस्सप्पिणीसु संहरणे त्ति गाथार्थः ॥४६॥ "**तक्कालम्मि**" गाहा ॥ एवं तत्कालमधिकृत्योक्तम् । तदकाले 'सव्वहिं पि' एगंतसुसमाइसु दुवालसेसु वि अरएसु एयं अट्ठसयं, कम्हा ? जम्हा विदेहकालो इत्याद्येतच्चाधस्ताद्भा-वितमेवेति गाथार्थः ॥४७॥

---

१. 'कालोयणे' क । २. 'णंदणे' ख-घ-ङ ।

अधुना गतिद्वारमाह—

वेमाणिय अट्ठसयं, सिज्झंति अणंतरागया इहइं ।
जत्थ व पडंति ओहे, सेसाण गईण दस दसगं ॥४८॥ ॥ दारं ॥

"**वेमाणिय**" गाहा ॥ प्रागर्धं कण्ठ्यम् । '**जत्थ व पडंति ओहे**' यत्र वा गतिभेदा यथा अनुत्तरेभ्य आगता अष्टशतम् । सेसाण गईण तिण्हं दस दस सिज्झंति त्ति गाथार्थः ॥४८॥

सम्प्रति वेदद्वारमाह—

अट्ठसयं पुरिसाणं, वीसं इत्थीण दस णपुंसाणं ।
ओहेण एक्कसमए, पुरिसाण य होइ सट्ठाणे ॥४९॥
सेसा उ अट्ठभंगा, दसगं दसगं तु होइ एक्केक्कं । ॥ दारं ॥

"**अट्ठसयं पुरिसाणं**" ति कोऽर्थः ? पुरुषाः सिध्यन्ति । एवं विंशतिः स्त्रियः । चिरन्तनटीकाकारमतात्तु दश, एतच्च पुनरनादृत्य सूत्रोक्तमेवानुवर्तिष्यते, यतोऽल्पबहुत्वद्वारे वक्ष्यति—"**अणंतरागयणपुंसेहिं अणंतरागइत्थीलिंग-सिद्धा सङ्ख्येयगुणाः**" न चान्यदाशङ्कितव्यम्, सर्वत्रास्त्रीसिद्धभङ्गेषु दशसङ्ख्याभिधानादिति, एतदेव साधनं विंशतिसङ्ख्यायाः सङ्ख्येय-गुणत्वान्यथानुपपत्तेरित्यलं प्रसङ्गेन । एवं दस नपुंसाणं मज्झे सिज्झंति । एवमणंतरपच्छाकडवेदेसु तिण्णि भङ्गा भणिया । सेसा णव अणंतरागयभंगा, तं जहा—पुरिसेहिंतो अणंतरुव्वट्टा पुरिसा इत्थी णपुंसा वा भवंति, एए तिण्णि । एवं इत्थीहिंतो तिण्णि, णपुंसेहिंतो वि तिण्णि । तत्थ पढमपुरिसभंगे '**पुरिसाण य होंति सट्ठाणे**' पुरिसेहिंतो आगता पुरिसा चेव सिज्झंति त्ति सट्ठाणपदमिति गाथार्थः ॥४९॥ "**सेसा उ अट्ठभंगा**" गाहा ॥ सुगमं प्रागर्धम् ।

पश्चार्धेन तीर्थद्वारमाह—

चउरो दस अट्ठसयं, वीसं तित्थगरसिद्धाई ॥५०॥
दोण्णि उ तित्थगरीओ, सेसतिगं जह उ तित्थगरतित्थे । ॥ दारं ॥

"**चउरो**" इत्यादि ॥ चउरो तित्थगरा । दस पत्तेयबुद्धा । अट्ठसयं

अतित्थगराणं । वीसं इत्थिसिद्धाणं । एते तित्थगरादीति गाथार्थः ॥५०॥ "दोण्णि उ" गाहा ॥ दोण्णि य तित्थयरीओ सिज्झंति । सेसभंगतिगं पत्तेयबुद्धादीति द्वारम् ।

लिङ्गद्वारमाह—

चउरो दस अट्ठसयं, गिहण्णलिंगे सलिंगे य ॥५१॥ ॥ दारं ॥

'**चउरो दस अट्ठसयं**' यथासङ्ख्येन चरमपाद इति गाथार्थः ॥५१॥

चरित्रद्वारमाह—

पच्छाकडं चरित्तं, तिगं चउक्कं च तेसि अट्ठसयं ।
परिहारिएहिं सहियं, दसगं दसगं च पच्छकडे ॥५२॥ ॥ दारं ॥

"**पच्छाकडं चरित्तं**" गाहा ॥ '**तिगं चउक्कं च**' त्ति अव्यञ्जितं भङ्गद्वयम् । व्यञ्जितं सामाइगं सुहुमसम्परायं अहक्खाय (यं ति) तिगं, सामाइगं छेओवट्ठावणीयं सुहुमसंपरायं अहक्खायं ति चउक्कं, एएसु दोसु भंगेसु अट्ठसयं । जत्थ भंगे परिहारियं पविसइ तत्थ दसगं सिज्झति । दसगं च पच्छकडे त्ति गाथार्थः ॥५२॥ ॥ द्वारम् ॥

बुद्धद्वारमाह—

पत्तेयबुद्धदसगं, बुद्धेहि य बोहियाण अट्ठसयं ।
बुद्धेहिं बोहियाणं, वीसा पुण एक्कसमएणं ॥५३॥

"**पत्तेयबुद्धदसगं**" गाहा ॥ पत्तेयबुद्धा दस सिज्झंति । बुद्धेहिं बोहियाणं अट्ठसयं । तहा बुद्धेहिं चेव बोहियाणं वीसं सिज्झंति, इत्थीणं ति भणियं होइ । *बुद्धा य तित्थगरा वा आयरियादि वा पुरिसा इति गाथार्थः ॥५३॥*

साम्प्रतं यदुक्तं "**बुद्धीहि य बोहिया दोण्णि विगप्पा**" तदाह—

बुद्धीहिँ बोहियाणं, वीसा पुण होइ एक्कसमएणं ।
बुद्धीहिँ बोहियाणं, वीसपुहुत्तं तु सिद्धाणं ॥५४॥ ॥ दारं ॥

"**बुद्धीहिँ बोहियाणं**" गाहा ॥ बुद्धीहिं बोहियाणं वीसा । तथा बुद्धीहिँ

चेव बोहियाणं पुरिसाईणं सामण्णेणं वीसपुहुत्तं [१]सिज्झति । जओ बुद्धीओ सयंबुद्धीओ मल्लिपमुहाओ अण्णाओ य सामण्णसाहुणीपमुहाओ बोहिंति [२]अओ, जइ वि चिरन्तनटीकाकारेण सव्वत्थ एयं ण लिहियं तथाऽप्यवगम्यत इति गाथार्थः ॥५४॥

ज्ञानद्वारमाह–

दुगणाणे [३]पच्छाकड, चउरो सेसाण होइ अट्ठसयं ।
वंजिय मणणाणजुए, दसगं सेसाण पुव्वगमो ॥५५॥

"**दुगणाणे पच्छाकड**" गाहा ॥ दुगणाणपच्छाकडाणं चउरो सिज्झंति । '**सेसाण**' तिगचउक्कभंगाण मज्झे अट्ठसयं, एयं तावदव्वंजिए । अथ व्यञ्जिते मनःपर्याययुतयोर्द्वयोर्भङ्गकयोर्दश सिध्यन्ति । 'सेसाण पुव्वगमो'त्ति अवधियुतयोरष्टशतमव्यञ्जितवदिति गाथार्थः ॥५५॥

अवगाहनद्वारमाह–

[४]उक्कोसियाए ओगा-हणाए [५]दो सिद्ध एगसमएणं ।
चत्तारि जहण्णाए, अट्ठसयं मज्झिमाए उ ॥५६॥

"**उक्कोसियाए**" गाहा ॥ पंचधणुसयपुहुत्तब्भहियाए दो । चत्तारि जहण्णाए । अट्ठसयं मज्झिमाए तु, तुशब्दाद् [६]जवमज्झे [७]अट्ठ, अजहण्णुक्कोसाए अट्ठसयं, अल्पबहुत्वार्थमेतदिति गाथार्थः ॥५६॥

उत्कृष्टद्वारमाह–

जेसिं अणंतकालो, पडिवाओ तेसि होइ अट्ठसयं ।
अप्पडिवडए चउरो, दसगं दसगं च सेसाणं ॥५७॥ ॥ दारं ॥

---

१. 'सिज्झंति' क-ख-ग-घ । २. 'अतो' ङ । ३. 'पच्छकडा' ङ । ४. 'उक्कोसगाहणाए, दो सिद्धा होंति एगस-' क । ५. 'दो होंति एग-' ङ । ६. 'उत्कृष्टावगाहनायाः पञ्चविंशत्यधिकपञ्चशतधनूरूपाया अर्धं द्विषष्ट्युत्तरद्विशतधनूंषि, एवमग्रेऽपि समार्धस्य यवमध्यमिति सञ्ज्ञा ज्ञेया' इति सिद्धपञ्चाशिकावचूर्याम् । ७. 'अट्ठसयं' क-ख ।

"**जेसिं अणंतकालो**" गाहा कण्ठ्या ॥५७॥

अन्तरानुसमयद्वारद्वयाभिधित्सयाऽऽह –

संतरणिरंतरं वा, एगादी सिज्झई उ अट्ठसयं ।
दोण्णि य णिरंतराणं, जाव पुहुत्तं सयाणं तु ॥५८॥ ॥ दारं ॥

"**संतरणिरंतरं वा**" गाहा ॥ सान्तरं निरन्तरं वा एक्को दो बहवो वा यावदष्टशतं सिध्यन्तीति । अन्तरद्वारम् । णिरंतरं वा एक्को बहवो वा सिध्यन्ति । कथम् ?, एगाई बत्तीसंता अट्ठसमए जाव णिरंतरं सिज्झंति । एवं तेत्तीसाई अडयालंता सत्तसमए । अउणपण्णाई सट्ठिपज्जंता छस्समए । एगसट्ठिप्पभिई बावत्तरिपज्जंता पञ्चसमए । तेवत्तरिआई चुलसीतिपज्जंता चत्तारि समए । पंचासीतिपभिई छण्णउइपज्जंता तिण्णि समए । सत्ताणउइप्पभिई दुरहियसय-पज्जंता दोसमए । अट्ठसयं एक्कं चेव समयं सिज्झइ । तत्र '**दोण्णि य णिरंतराणं**'ति एवं अट्ठसमया द्विसमयपर्यन्ता निरन्तरसिद्धा वेदितव्याः । तत्रैकेकस्मिन् विकल्पे शतपृथक्त्वं मन्तव्यमिति गाथार्थः ॥५८॥

गणनाद्वारमाह–

संखाए जहण्णेणं, एक्को उक्कोसएण अट्ठसयं । ॥ दारं ॥

"**संखाए**" गाथार्धं कण्ठ्यम् । पश्चार्द्धेनाल्पबहुत्वद्वारमाह–

सिद्धा णेगा थोवा, एक्कगसिद्धा उ संखगुणा ॥५९॥

॥ दव्वपमाणं गयं ॥

"**सिद्धा णेगा थोवा**" कण्ठ्यम् । इति गाथार्थः ॥५९॥ मूलद्वारेषूक्तं द्रव्यप्रमाणम् ॥

इदानीं तेषां परमार्थसतां गणनया प्रमितानां क्षेत्रम्-अवगाहः स्पर्शना च तुल्ययोगक्षेमत्वाद्द्वे अप्युच्येते । तत्र क्षेत्रं सत्पदप्ररूपणानुसारतोऽवगतपरमार्थं सर्वं प्रत्युत्पन्ननयदृष्ट्या वेदितव्यम्, यत ऋजुश्रेणिगत्या तत्र गताः सिध्यन्ति, "**इहं बोंदिं चइत्ताणं तत्थ गंतूण सिज्झति**" त्ति वचनात्, अतः सर्वसिद्ध-व्याप्त्या समयक्षेत्रतुल्यम् । एकैकसिद्धापेक्षया तु स्वावगाहमात्रम् । स्पर्शना-

ऽप्यवगाहविशेष एव मनागतिरिक्ता । यथा परमाणुः-"**एगपएसोगाढो सत्तपएसा य से फुसणा ।**" अत एव सा एवं मन्तव्या–

"**फुसइ अणंते सिद्धे, सव्वपएसेहिँ णियमसो सिद्धो ।**
तेऽवि असंखेज्जगुणा, देसपएसेहिँ जे पुट्ठा ॥१॥"

यथा स्वप्रदेशैः स्पृष्टाः सिद्धास्तद्विवक्षित[1]सिद्धाः अन्य(सिद्धान्य)-सिद्धावगाहोऽप्यतः क्षेत्रादतिरिच्यते स्पर्शनेति । एवं तावन्निश्चयनयात् क्षेत्रस्पर्शने उक्ते । पूर्वभावप्रज्ञापनीयापेक्षया त्वाह–

संखेज्जमसंखेज्जे, भागे भागेसु सव्वलोए वा ।
पुच्छा वागरणं पि य, खेत्ते फुसणा य बीएणं ॥६०॥

॥ खेत्तदारं ॥ ॥ फुसणादारं ॥

"**संखेज्ज**" गाहा ॥ केवलिनमधिकृत्यैतदुच्यते-भागा देशाः खण्डानीत्यनर्थान्तरम् । लोकाकाशस्य एकद्वित्र्यादिविभागाः । यथोक्तमार्षे "**आगासत्थिकायस्स पएसा**" तत्रैवंविधा देशा इति । अतः सरीरत्थो जया केवली तया असंखेज्जइमे भागे लोगस्सावगाढो । संखेज्जे वा भागे दंडपढमे समए, एत्थ उड्ढाहोलोगवावित्तणओ थूरणयाभिप्पाएणं जहा–"कहिं भवं वसइ ? लोगे वसामि" इत्यादि, एवमत्रापि विशेषखण्डापेक्षया । संखेज्जेसु वा भागेसु मंथावत्थाए, जओ तत्थ लोगस्स चत्तारि खंडाणि पूरियाणि भवंति । असंखेज्जेसु वा भागेसु, एतत्तु नावगच्छामि, [2]अतिगम्भीरत्वादभिप्रायस्य । सव्वलोए वा, चउत्थे समये लोकव्यापित्वादिति । '**पुच्छा**' "किं केवली लोगस्स असंखेज्जभागे होज्जा संखेज्जभागे वा होज्जा ?" इत्यादि, वागरणं पि य एवमेव । '**खेत्ते**'त्ति एवं तावत्क्षेत्रमधिकृत्य । फुसणा य '**बितिएणं**' द्वितीयेनानेनैव व्याख्या[3]प्रकारेणेदमेव गाथासूत्रमङ्गीकृत्येति गाथार्थः ॥६०॥ उक्ते क्षेत्रस्पर्शनाद्वारे ॥

साम्प्रतं तेषामेव क्षेत्रस्पर्श[4]नावतामवस्थितिपरिणामावधारणार्थं काल उच्यते,

---

१. '-तसिद्धावगाहोऽप्यतः क्षे-' ङ। २. 'अतिगभीर-' ङ। ३. '-प्रकारेणैवमेव' क-ख । ४. '-नावस्थि-' क-ख ।

तत्रापि विशिष्टक्षेत्रस्पर्शनयोर्हेतुत्वात्सिद्धद्रव्येयत्तावधारणेन [1]संस्थानविशेषोपलम्भार्थमुत्कृष्टेतरं सिध्यतिक्रियाकालमेव तावदभिधित्सुरिदमतिदिशन्नाह—

जहिँ अट्ठसयं सिज्झइ, अट्ठ [2]य समया णिरंतरं कालं ।
वीसदसएसु चउरो, सेसा सिज्झंति दो समए ॥६१॥ ॥ कालदारं गयं ॥

"**जहिँ**" गाहा ॥ यत्र क्वचित्क्षेत्रादौ अष्टशतं सिध्यति अष्टावेव तत्र समया 'निरन्तरं'अविच्छिन्नं सिध्यतिकालो वेदितव्यः । एवं '**वीसदसएसु चउरो**' जहा वीसं च दूसमाइए इत्यादि दस णपुंसेसु इत्यादि । '**सेसा**' दशकेभ्यः आरतः- यथा जवमज्झे [3]अट्ठ जले चउक्कं, उड्ढलोए चउक्कं दिट्ठं जाव दो पंडगे दो [4]तित्थगरीत्यादीति गाथार्थः ॥६१॥ एवं ताव ओघओ सुत्तकारेण कालो एगगाहाए चेव अइदिट्ठो । संपयं वित्थरत्थो एईए चेव गाहाए खेत्ताइमग्गणादारक्कमेण विवरिज्जइ-तत्थ खेत्ते ओघेण [5]तेलोक्के उक्कोसेणं अट्ठसमया णिरंतरं सिज्झइकालो । विभागेणं पुण जंबुद्दीवे अट्ठसमया, एवं धायइसंडे पुक्खरवरे कम्मभूमीसु सव्वासु भरहेरवएसु विजएसु अट्ठसमया । जले साहरणाए चत्तारि समए, एवं हरिवासाइसु य सव्वखेत्तेसु । अहेलोए चत्तारि, उड्ढलोए दो, णंदणे दो, समुद्दे दो, लवणे दो, [6]कालोयणे दो, खेत्ते त्ति गयं । काले त्ति, ओसप्पिणीउस्सप्पिणीणोउस्सप्पि(णीओसप्पि)णीसु ओघओ अणुसमयं अट्ठ समये सिज्झंति । विभागओ सुसमसुसमाए सुसमाए य चत्तारि समए, सुसमदूसमाए दूसमसुसमाए य अट्ठ समए, दूसमाए अइदूसमाए य चत्तारि समए, एवं उस्सप्पिणीए वि, कालो त्ति सम्मत्तं । गइ त्ति, णिरयगईए अणंतरागया चत्तारि समए, जहिं वेमाणिया पडंति तहिं अट्ठ समए, सेसे चत्तारि, गइ त्ति सम्मत्तं । वेइ त्ति, पुरिसवेयपच्छाकडा पुरिसवेयअणंतरागयपुरिसेसु भंगेसु अट्ठ समए । सेसेसु दससु चत्तारि । वेए त्ति सम्मत्तं । तित्थ त्ति, तित्थगरतित्थे णोतित्थगरसिद्धा अट्ठसमए, एवं तित्थगरीतित्थे णोतित्थगरसिद्धा वि । तित्थगरा दो समए, तित्थगरी दो समए, सेसेसु[7] दससु चत्तारि । लिंगे त्ति, सलिंगे

---

१. '-स्थानवि-' ख । २. 'उ' क । ३. 'अट्ठसयं' क-ख । ४. 'तित्थगरीओ इ' ख । ५. 'तिलोके' क । ६. 'कालयणे' ख-ङ । ७. '-सु चत्ता-' ख-घ-ग-ङ ।

अट्ठसमए, सेसे चत्तारि समए। चरित्ते त्ति, अवंजिए पंचचरित्ते चत्तारि समए, सेसे अट्ठसमए। वंजिए सामाइयसुहुमअहक्खाएसु अट्ठ समए, जत्थ परिहारो पडइ तत्थ चत्तारि समए, चरित्ते त्ति सम्मत्तं। बुद्धे त्ति, सयंबुद्धा दो समए, बुद्धबोहिया अट्ठ समए, पत्तेयबुद्धा चत्तारि समए। णाणे त्ति, [1]अव्वंजिए दुण्णाणपच्छाकडा दो समए, तिण्णाणचउण्णाणपच्छाकडा य अट्ठ समए। वंजिए आभिणिबोहियसुयपच्छाकडा दो समए, जहिं ओहिणाणं पडइ तहिं अट्ठ, सेसेसु णाणसंजोएसु चत्तारि समए। जओ भणियं—"**वंजिय मणणाणजुए दसगं**"ति। ओगाहण त्ति, उक्कोसियाए ओगाहणाए दो समए, जहण्णियाए ओगाहणाए दो समए, जवमज्झाए चत्तारि समए, अजहण्णाणुक्कोसाए अट्ठ समए, ओगाहणा सम्मत्ता। उक्कस्से त्ति, अपरिवडिया दो समए सिज्झंति, संखेज्जकालपडिया चत्तारि असंखेज्ज-कालपडिया चत्तारि अणंतकालपडिया अट्ठ समए णिरंतरं सिज्झंति। काले त्ति मूलद्वारं पञ्चमम्।

साम्प्रतं द्रव्यप्रमाणादिविशेषप्रदर्शनार्थमन्तरद्वारमुच्यते—तं च ओघओ विसेसओ वि य २, ओघओ जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं छम्मासा। संपयं ओघविभागेहिं अंतरं भण्णइ—

जंबुद्दीवे धायइ, ओह विभागे य तिसु विदेहेसु।
वासपुहुत्तं अंतर, पुक्खर उभयं पि वासहियं ॥६२॥

"**जंबुद्दीवे**" गाहा ॥ जंबुद्दीवे धायइसंडे य '**ओहे**' त्ति सव्वम्मि चेव दीवे, विभागेणं पुण '**तिसु विदेहेसु**' जंबुद्दीवे एक्को दो धायइसंडा एएसु जहण्णेण एक्कं समयं उक्कोसेणं वासपुहुत्तं अंतरं। पुक्खरे '**उभयं पि**' ओघओ विभागतो य [2]वासमहियं ति गाथार्थः ॥६२॥

जम्मउ भरहेरवए-सु [3]तिसुं अट्ठारकोडकोडुदही।
[4]साहरणि संखवासा, सेसेसु जहण्णओ समओ ॥६३॥

---

१. 'अवं-' ख-ग-घ। २. 'वासपुहत्त त्ति' क-ख-ग-घ। ३. 'तीसु' ङ। ४. 'संहरणे' क। 'संहरणे' ङ।

"**जम्मतो**" गाहा ॥ भरहेरवएसु '**तिसुं**' ति तिसु अरगेसु अंतरं भाणितव्वं सुसमदूसमाए १ दूसमसुसमाए २ दूसमाए य ३, जओ एत्थ जाया सिज्झंति, तत्थ दुसु जायाणं '**अट्ठारसकोडकोडुदधी**' ओसप्पिणीसत्का नव उस्सप्पिणी-सत्काश्च नव एकान्तसुषमाद्याः, एता अष्टादश समाद्वयेऽप्योघतो विवक्षिताः । साहरणे '**संखवासा**' वाससहस्सा एए दट्ठव्वा । सेसेसु अरएसु एगंतसुसमाइसु तिसु ट्ठिई, [1]सुसमासुसमाइसु संहारस्याविशेषात्, जहण्णओ समओ सर्वत्रान्तर-मिति गाथार्थः ॥६३॥

साम्प्रतं [2]द्वयोरप्यवसर्पिण्युत्सर्पिण्योर्विभागत आह—

ओसप्पिणिउस्सप्पिणि, जम्मतो उगुवीसकोडकोडुदही ।
दस साहरणे अहिया, वीस विसुद्धा विभागेणं ॥६४॥
जं सेसं पत्तेयं-तरं तु ओघम्मि दुगदुगविसुद्धा ।
उभओ बहुतरउक्को-सयं तु समओ जहण्णेणं ॥६५॥

"**ओसप्पिणिउस्सप्पिणी**" गाहा ॥ द्वयोरपि जम्मओ उगुवीसकोड-कोडुदधी जहा जंबुणामस्स मरुदेवीए य अंतरं उस्सप्पिणीसंबंधिणीओ दस ओसप्पिणीए य एगंतसुसमादीणं केरियाओ णव, एवं उगुवीसा उस्सप्पिणीए वि । '**दस साहरणे अहिया**' उस्सप्पिणीए साहरितसिद्धा पुणो अण्णे [3]उक्कोसतो केवइकालेणं ओसप्पिणीए चेव सिज्झिहिंति ?, दसहिं कोडा-कोडिहिं संखेज्जवाससहस्सब्भहियाहिं, जओ एगंतसुसमाए संखेज्जवास-सहस्सा उक्कोसं अंतरं दिट्ठं, एवं उस्सप्पिणीए वि । '**वीस विसुद्धा विभागेणं**' ति जम्मतो साहरणतो य एगंतविभागेणं पुण वीसाए कोडाकोडीणं विसुद्धाए, जहा दूसमादीए सिद्धा पुणो तम्मि चेव [4]तत्र कालतो जंबूणामादी विदेहगा वा [5]संहरणतो केवतिकालेण सिज्झिहिंति ?, भण्णइ, वीसाए विसुद्धा कोडा-कोडीहिं । एवं सेसारगेसु वि, एवं उस्सप्पिणीए वि नेयव्वं । संपयं दोण्हं

---

१. 'सुसमादुसमाइसु' ख-ग-घ-ङ। २. 'रप्युत्सर्पिण्यवसर्पिण्योः' क-ख-ग-घ । ३. 'उक्कोसा' क । ४. 'तत्' ग-घ-ङ। ५. 'संहरंता' क-ख-ग-घ ।

पि ओसप्पिणिउस्सप्पिणीण एगतो दोण्हं दोण्हं अरगाणं उक्कोसं अंतरं चिंतिज्जति-तत्थ दूसमाए दूसमाए य दोण्हं पि किं अंतरं ?, भण्णति-एताओ चेव वीस विसुद्धा विभागेणं कोडाकोडी जम्मतो कालतो किंचूणचूल-सीतिवाससहस्सूणाओ, जतो उस्सप्पिणीए दूसमा जाता दूसमसुसमाए सिज्झंति। तक्कालतो जंबुणामादी साहरणतो पुण बिचत्तालीसवास-सहस्सूणाओ, एवं ताव दूसमारगाणं दोण्हं । सेसारगाणं पि उवरिहुत्तं णेतव्वं ॥६४॥ जतो आह–"**जं सेसं पत्तेयंतरं तु**" गाहा ॥ उवउत्ता जं अण्णं तं सेसं दोण्हं दोण्हं अरगाणं पत्तेयं अंतरं उक्कोसं किं होति ?–'**ओघम्मि**' उस्सप्पिणिओसप्पिणीदुगे सामण्णेणं विवक्षिते '**दुगदुगविसुद्धा**' ता चेव वीसकोडाकोडीओ कोडाकोडिदुगेण[१] विसुद्धाओ संतीओ इमं होति-उस्सप्पिणी-दूसमसुसमाचरमंताओ उवरिहुत्तं आढत्तं जाव ओसप्पिणीदूसमसुसमादि त्ति, एत्थ अट्ठारस कोडाकोडीओ । एवं उस्सप्पिणीसुसमदूसमाचरमंताओ आढत्तं जाव ओसप्पिणीसुसमदूसमाचरमंतो जत्थ मरुदेवीसिद्धा एत्थंतरं सोलस कोडाकोडीओ त्ति । किमेतदेवमरकान्तरं गृह्यते ? इति चेदुच्यते, '**उभओ बहुयरउक्कोसगं तु**' '**उभओ**'त्ति द्वयोरपि जन्मतत्कालसंहरणलक्षणतत्-कालयोर्बहुतरमुत्कृष्टमन्तरं लभ्यते इति कृत्वा, सङ्क्षेपेण द्वयोरपि कालयोर्युग-पदेकप्रयत्नेनैतदन्तरं प्रारब्धं तेन संहरणतः सुषमदुष्षमाचरमान्तसिद्धस्य द्वितीयसुषमदुष्षमारकादिसिद्धस्य चैताः षोडशान्तरम्, जन्मतत्कालतस्तु सिद्धस्य सम्भवान्यथानुपपत्तेरष्टादशैवेत्यलं प्रसङ्गेन । प्रकृतं प्रस्तुमः-तओ सुसमदुसमंतराओ सोलसहिंतो दुगे सुद्धे चोद्दस कोडाकोडीओ उस्सप्पिणी-सुसमादिसंहरणसिद्धस्स ओसप्पिणीसुसमाचरमंतसिद्धस्स य एयं अंतरं होइ । एतत्पुनः किमेवं गृह्यते ? इति चेदुच्यते, [२]अनयोर्द्वयोः समयोरपि तुल्यानु-भावत्वात्प्रायस्तुल्यसिद्धराशिख्यापनार्थम्, एतच्च कालश्रेण्यां भावयिष्यत इति । सुसमंतरओ दुए सुद्धे दुवालसकोडाकोडीओ एगंतसुसमाणं अंतरं एवं चेव भावत्थसहियं दट्ठव्वं । एवं ताव एयं उक्कोसं अंतरं, समओ जहण्णेणं एक्को ।

---

१. '-दुगुण-' क-ख-ग-घ । २.'द्वयोर्द्वयोः समयो-' ख-ग-घ-ङ।

सव्वं चेदमेव सत्थं चिंतिज्जइ महासिद्धपाहुडपण्णवणाए ओसप्पिणीउस्सप्पिणीवत्तिसु [१]दोसु दोसु समएसु तुल्लाणुभावेसु कालसेढीए सिद्धविसेसपण्णवणत्थमिति गाथार्थः ॥६४॥ ॥६५॥

साम्प्रतमेकान्तदुष्षमयोरुत्कृष्टमन्तरमाह–

ओसप्पिणी असंखा, साहरणुक्कस्स अंतरं होइ ।
अइदुस्समाण दोण्ह वि, एक्को समओ जहण्णेणं ॥६६॥ ॥ दारं ॥

"**ओ[२]सप्पिणी असंखा**" गाहा सुगमेति गाथार्थः ॥६६॥

अधुना गतिद्वारमाह–

एगसमयं जहण्णं, वासा संखेज्ज सव्वगइसुं पि ।
साहियवासं वेमा-णिएसु पडिया व जे जत्थ ॥६७॥ ॥ दारं ॥

"**एगसमयं**" गाहा ॥ '**वासा संखेज्ज**' त्ति वाससहस्सा संखेज्जा, एवं सव्वत्थ दट्ठव्वं जत्थ संखेज्जवासगहणं । '**सव्वगइसुं पि**' णिरयतिरियमणुयदेवगइहिंतो अणंतरागताणमेव अंतरं साहियं संवच्छरं, '**वेमाणिएसु पडिया व जे जत्थ**'त्ति जहा णेरइएहिं उक्कोसेणं वाससहस्सं उवएसेण हेउणा संखेज्जाणि वाससहस्साणि । उवएसं लहिउं संबुद्धा सिद्धा, हेउं-निमि[३]त्तमित्तं दट्ठुं संबुद्धा सिद्धा, एवं सव्वत्थ दट्ठव्वं । तिरिक्खजोणिगेहिं उवएसेण वाससयपुहुत्तं हेउणा संखेज्जाणि । एवं तिरिक्खजोणिणीहिं मणुस्सेहिं मणुस्सीहिं देवीहिं देवेहिं वासं साइरेगं उवएसओ हेउणा वाससहस्सा संखा । एगिंदिएहिं पंचिंदिएहिं-पुढविआउवणस्सइ[४]गब्भवक्कंतिएहिं आइं काउं जाव दोच्चा [५]पुढवि त्ति एएहिं सव्वेहिं संखेज्जाणि वाससहस्साणि । ईसाणएहिं सोहम्मएहिं य संवच्छरसाइरेगं । ईसाणसोहम्मदेवीहिं संखेज्जवाससहस्सा अंतरं, एवं सेसा वि नेयव्वा । 'गइ' त्ति गयं ॥६७॥

---

१. 'दोसु स-' क-ख-ग-घ । २. "उस्सप्पिणी" क-ख-ग-घ । ३. '-त्तमेत्तं' ग-घ-ङ । ४. '-इमणुस्सगब्भव-' ङ । ५. 'पुढवि त्ति । ईसाणसोहम्मदेवीहिं सङ्खेज्जवाससहस्सा अंतरं । गइत्ति गयं' क-ख-ग-घ ।

वेए त्ति दारमाह–

एगसमयं जहण्णं, संखा वासाण पुंसइत्थीसुं ।
पुरिसे वासं अहियं, अणंतरं तेसु एमेव ॥६८॥ ॥ दारं ॥

"**एगसमयं**" गाहा ॥ पुरिससिद्धाणं पुरिसाणंतरसिद्धाण य दोण्हं पि भंगाणं अंतरं वासं अधियं । सेसपुरिसे इत्थिणपुंसगभंगेसु संखिज्जाणि वाससहस्साणि अंतरं ति गाथार्थः ॥६८॥

तीर्थद्वारमाह–

पुव्वसहस्सपुहुत्तं, तित्थगर अणंतकाल तित्थगरी ।
णोतित्थगरा वासा-हिगं तु सेसा उ संखसमा ॥६९॥ ॥ दारं ॥

"**पुव्वसहस्स**" गाहा [१]कण्ठ्या । णवरं सेसेसु भंगेसु '**संखसमे**'त्ति संखेज्जवाससहस्स त्ति गाथार्थः ॥६९॥

लिङ्गद्वारमाह–

एएसिं च जहण्णं, समओ तं चिय सलिंगमाईणं ।
वासहियं तु सलिंगे, परं तु सेसा उ संखसमा ॥७०॥ ॥ दारं ॥

"**एएसिं च**" गाहा ॥ '**एएसिं**' तित्थगरादीणं जहण्णं समओ, तं चिय अंतरं समओ सलिंगमादीणं, संवच्छरं साहियं सलिंगे, '**परं तु**' उक्कोसयं पुण एयं । '**सेसा उ**' अण्णलिंगगिहिलिंगसिद्धा संखेज्जाओ समाओ अंतरं काउं सिज्झंति त्ति गाथार्थः ॥७०॥

चरित्रद्वारमाह–

तिचरित्ते वासहियं, वंजिय छेयपरिहाररहिए य ।
अट्ठार कोडकोडी, सेसा उक्कस्स सम इयरं ॥७१॥

"**तिचरित्ते**" गाहा ॥ अव्वंजिए तिचरित्तपच्छाकडाणं वासं अहियं उक्कोसमंतरं, चउचरित्तपच्छागडसिद्धाणं संखेज्जाणि वाससहस्साणि, पंचहिं

---

१. 'कंठा' क ।

पच्छाकडाणं अट्ठारस कोडाकोडीओ साइरेगाओ । व्यञ्जिते छेदपरिहाररहिते चैतदेव वर्षं साधिकम् । कथम् ? सामाइयसुहुमअक्खायपच्छाकडाणं संवच्छरं सातिरेगं, सामाइयच्छेदोवट्ठावणीयसुहुमअहक्खायपच्छाकडाणं अट्ठारस कोडा-कोडीओ सातिरेगाओ, पंचहिं पच्छाकडाणं पि ता चेव अट्ठारस साहियाओ । सेसाण वि द्वयोरनयोर्विकल्पयोः समयः 'इतरं' जघन्यमिति गाथार्थः ॥७१॥

बुद्धद्वारमाह–

बुद्धेहिँ बोहियाणं, वासहियं सेसयाण संखसमा ।
पुव्वसहस्सपुहुत्तं, होइ सयंबुद्ध सम इयरं ॥७२॥

"**बुद्धेहिँ**" गाहा ॥ '**वासहियं**' ति साधिकम् । शेषाणां विकल्पानां पत्तेगबुद्धाणं बुद्धबोहियाणं च इत्थीणं '**संखसम**'त्ति संखेज्जाणि वासह-स्साणि । सयंबुद्धाणं पुण पुव्वसहस्सपुहत्तं, समयः '**इतरं**' जघन्यमिति गाथार्थः ॥७२॥

ज्ञानद्वारमाह–

दुगणाण मइसुयाणं, पलियासंखेज्जभाग सेसाणं ।
वासहियं मणपज्जव-णाणरहे सेस संखसमा ॥७३॥

"**दुगणाण**" गाहा ॥ दुगणाणपच्छाकडाणं पलिओवमस्स असंखेज्जइ-भागं । तिणाणपच्छाकडाणं संवच्छरं साइरेगं । चउणाणपच्छाकडाणं संखेज्जाणि वाससहस्साणि । वंजिए मइसुयाणं पलियासंखेज्जभागो । सेसाणं विगप्पाणं वासं अहियं, तंजहा-आभिणिबोहियसुयओहिनाणपच्छाकडाणं, एयं '**मणपज्जवणाणरहे**'त्ति मण(पज्जव)णाणरहियाणं । सहियाणं पुण सेस-भंगाणं आभिणिबोहियसुयमणपज्जवणाणपच्छाकडाणं चउपच्छाकडाणं वा '**संखसम**'त्ति संखेज्जाणि वाससहस्साणि त्ति गाथार्थः ॥७३॥

अवगाहनाद्वारमाह–

उक्कोसजहण्णोगा-हणाण सेढीएँऽसंखभागं तु ।
वासाहियं तु सेसे, जहन्न समओ उ दट्ठव्वो ॥७४॥ ॥ दारं ॥

"**उक्कोस**" गाहा ॥ [१]उक्कसियाए ओगाहणाए जहण्णियाए जवमज्झाए अ सेढीए असंखेज्जइभागो । अजहण्णुक्कोसियाए वासं अहियं । सव्वत्थ जहण्णओ समओ दट्ठव्वो त्ति गाथार्थः ॥७४॥

उत्कृष्टद्वारमाह—

उयहिअसंखो भागो, अप्परिवडियाण सेस संखसमा ।
वासाहियं अणंते, समओ [२]उ जहण्णओ होइ ॥७५॥ ॥ दारं ॥

"**उदहि**" गाहा ॥ सागरोवमस्स असंखेज्जइभागो अप्परिवडियाणं । सेसाणं–संखेज्जकालपडियअसंखेज्जकालपडियाणं संखेज्जा वाससहस्सा । वासं अहियं अणंतका[३]लवडियाणं । सव्वेसिं जह[४]ण्णो समओ होइ त्ति गाथार्थः ॥७५॥

साम्प्रतमन्तरादिद्वारत्रयं व्याचिख्यासुराह–

संतरनिरंतराणं, एगाणेगाण अंतरुक्कोसं ।
संखेज्जवास समओ, जहण्णयं ओघओ होइ ॥७६॥

॥ अंतरदारं गयं ॥

"**संतर**" गाहा ॥ सान्तरं वा सिध्यतामेककानामनेकेषां वा '**निरंतराणं**'ति नैरन्तर्येण वा सिध्यतामन्तरमुत्कृष्टं सङ्ख्येयानि वर्षसहस्राणि, जघन्यः समय ओघतः सर्वत्रान्तरं इति गाथार्थः ॥७६॥ षष्ठं मूलद्वारमन्तरं समाप्तम् ॥

साम्प्रतं भावद्वारमाह—

भावे ओदइयाई, सव्वे वि जहक्कमेण वण्णेउं ।
खेत्ताइएसु पुच्छा, वागरणं सव्वहिं खइओ ॥७७॥ ॥ भावदारं ॥

"**भावे**" गाहा ॥ भावद्वारमधिकृत्यौदयिकादीन् सर्वानेव भावान् यथा-क्रमेण वर्णयित्वा, तद्यथा—उदएणं कम्माणं णिप्फण्णो ओदइओ गइ-कसायाइएगवीसभेयभिन्नो अणंतरभावपण्णवगणयावेक्खाए खेत्ताइएसु

१. 'उक्कोसियाए' ख । २. 'य' क । ३. '–लपडिव–' ख । ४. '–णओ' ख ।

मग्गणादारेसु पुच्छियव्वो । जहा–कयराहिंतो खेत्तकालगइहिंतो अणंतरागया सिज्झंति ?, वागरणं, अहोलोगदसवाससहस्सा णिरयगइमाइअणंतरागया णेरयाई चउगइगा वि सिज्झंति । पच्चुप्पण्णणयावेक्खाए पुण सव्वहिं खइओ भावो पण्णवेयव्वो, जम्हा खइएणं सिज्झंति, खातियजीवपरिणामदुगसण्णिवाएण वा। एवं तिव्वघाइकम्मोवसमेणं उवसमिओ भावो दुविहो सम्मत्तचारित्त-लक्खणो । खाइओ सम्मत्तचारित्ताई णवविहो । खाओवसमिओ णाणण्णाण-दरिसणाई अट्ठारसविहो । पारिणामिओ भव्वत्तजीवत्ताइओ । एए सव्वे वि जहक्कमेण वण्णेउं खेत्ताइएसु एएसिं पुच्छा वागरणं च पुव्वभावणयं पडुच्च वत्तव्वं । पडुपण्णं तु पडुच्च '**सव्वहिं**' खेत्ताइदारसंकुले जहासंभवं खइओ वत्तव्वो त्ति गाथार्थः ॥७७॥ उक्तं भावद्वारम् ।

सम्प्रत्यल्पबहुत्वद्वारातिदेशमाह–

अप्पाबहुयं एत्थं, खेत्ताईएसु जं तु उक्कोसं ।
संखगुणं तुल्लं वा, दव्वपमाणेहिँ साहेज्जा ॥७८॥

"**अप्पाबहुयं**" गाहा ॥ अप्पाबहुयं दव्वप्पमाणादीहिं साहेज्ज त्ति वाक्याभिसम्बन्धः । 'अत्र' सिद्धप्राभृते क्षेत्रादिषु मार्गणाद्वारेषु मध्ये यदेवोत्कृष्टमल्पबहुत्वं मार्गितम् "**सिद्धाणेगा थोवा एक्कगसिद्धा उ संख-गुणा**" इत्यादि, एतदेवाह–'**संखगुणं तुल्लं वा**' । तदेतद्द्रव्यप्रमाणादभ्यूह्य '**साहेज्ज**' कथयेदिति गाथार्थः ॥७८॥

अधुनाऽतिदेशविशेषमाह–

चउदसगा तह वीसा, वीसपुहत्ता य जे य अट्ठसया ।
तुल्ला थोवा तुल्ला, संखेज्जगुणा भवे सेसा ॥७९॥ ॥ अप्पबहुदारं ॥

"**चउदस**" गाहा ॥ पुव्वद्धस्स जहासंखं पच्छद्धेण संबंधो । चउ–दसगा दो वि तुल्ला, जओ चउक्कसिद्धा तित्थगरा जले उड्ढलोए एवमाइ, दससिद्धा संहरणओ हरिवस्ससुसमसुसमाइसु, तओ तुल्ला । वीसगसिद्धा इत्थी अहो-लोगेगविजयाइसु, अओ चउ–दसगेहिंतो थोवा । वीसपुहुत्तसिद्धा सव्वाहोलोग-बुद्धीबोहियादी, अतो वीसगेहिं तुल्ला, स्वल्पक्षेत्रकालकादाचित्कत्व-

सम्भवादित्यर्थः । तओ अट्ठसयसिद्धा संखेज्जगुणा, जम्बुद्दीवभरहेरवय-विदेहाइसु सट्ठाणओ लब्भंति त्ति काउं । तथा द्विरावृत्तेर्न्यायात्सङ्ख्येयगुणा भवन्ति शेषा अप्यल्पबहुत्वविकल्पाः, तद्यथा–

"**सव्वत्थोवा जलसिद्धा १, थलसिद्धा संखेज्जगुणा २ ।**

सव्वत्थोवा समुद्दसिद्धा १, दीवसिद्धा संखेज्जगुणा २" ॥ इत्यादि ।

एतच्च विशेषवक्तव्यतायां वक्ष्यति '**सामुद्ददीवजलथल**' इत्यादीति गाथार्थः ॥७९॥ एवं तावदियमनन्तरसिद्धप्ररूपणा कृता ।

अधुना परम्परसिद्धप्ररूपणा क्रियते, अल्पबहुत्वविस्तराधिगमार्थम् । यदुक्तं प्राक् "**ते तु अणंतरसिद्धा, परंपरा चेव होंति णायव्वा ।**" तत्र परम्परसिद्धप्ररूपणातिदेशमाह–

जेण कमेण परूवण, सिद्धाण अणंतराण दारेसुं ।
तेण कमेण परंपर-सिद्धा वि परूविया दुविहा ॥८०॥

जेण कमेण परूवणं सिद्धाणमणंतराण '**दारेसुं**' सत्पदप्ररूपणादिषु मूलद्वारेषूत्तरेषु च क्षेत्रादिमार्गणाद्वारेषु तेण कमेण परंपरसिद्धा वि परूविया दट्ठव्वा इति वक्कसेसो । तत्र प्ररूप्यमाणप्ररूपणयोरभेदात् सैषा परम्परसिद्ध-प्ररूपणा वक्ष्यमाणा द्विविधेति गाथार्थः ॥८०॥

तां चाह–

उप्पज्जमाणगपरं-परा उ जा होइ अट्ठसमया उ ।
तेण परेण परंपर-पच्चुप्पण्णा मुणसु सिद्धा ॥८१॥

"**उप्पज्जमाण**" गाहा ॥ तत्रैका उत्पद्यमानकनयाभिमता परम्परा । सा पुनः का ?, जा '**होइ अट्ठसमया उ**' तुशब्दो विशेषणार्थः, द्विप्रभृति यावद्भवन्त्यष्टसमयास्ते नैरन्तर्येण सिद्धिक्रियायोगादुत्पद्यमानकनयपक्षमापतितेति वाक्यशेष इति भावार्थः, '**तेण परेणं**'ति ततोऽष्टभ्यः समयेभ्यः परतो नियमतः सिद्धिक्रियाव्यवच्छेदात्परम्परपूर्वोत्पन्ननयाभिमताम् । 'जानीध्वम् सिद्धान्' इति एवं परम्परपूर्वोत्पन्नभावप्रज्ञापनीयनयमतेन यथोक्तलक्षणोत्पद्यमानपरम्परभाव-

प्रज्ञापनीयनयमतेन च सर्वानाद्यनन्तसिद्धप्ररूपणा द्रष्टव्येति गाथार्थः ॥८१॥

अत एवाधस्तादभिव्यक्तिपक्ष आसृत आगमस्य, साम्प्रतमस्याः सत्पद-प्ररूपणादिषु मूलोत्तरद्वारेष्वतिदेशार्थमाह—

उप्पज्जमाणगपरं-परा उ जह चेवऽणंतरा सिद्धा ।
संताइए तह च्चिय, अभिलावविसेसिया णेया ॥८२॥

"**उप्पज्जमाण**" गाहा ॥ उत्पद्यमानकपरम्परसिद्धाः कथं द्रष्टव्याः ? उच्यते—'**जह चेवऽणंतरा सिद्धा**' अनन्तरप्रकरणे ये विस्तरेणोक्तास्तद्वदेतेऽपि । क्व ? '**संतादिके**' सत्पदादिद्वारविधौ तथैव द्रष्टव्याः । यदि परं '**अभिलावविसेसिया णेया**' परम्परसिद्धा इत्यनेनाभिलापेन विशेषिता इति गाथार्थः ॥८२॥

अधुनाऽतिदेशविशेषमाह—

संतपय खेत्त फुसणा, भावो य परंपराण सिद्धाणं ।
पुव्वुप्पण्णाण तहा, सेसपयाणं विसेस इमो ॥८३॥
परिमाणेण अणंता, कालोऽणाईअणंतओ तेसिं ।
णत्थि य अंतरकालो, अप्पाबहुयं अओ वोच्छं ॥८४॥
सामुद्द दीव जल थल, दोण्हं दोण्हं तु थोवसंखगुणा ।
उड्ढअहतिरियलोए, थोवा संखा गुणा संखा ॥८५॥

"**संतपय खेत्त फुसणा भावो य**" एतद्द्वारचतुष्टयं यथोत्पद्यमान-परम्पराणां सिद्धानामतिदिष्टं '**पुव्वुपण्णाण तहा**' पूर्वोत्पन्नपरम्परभाव-सिद्धानामपि तथैव द्रष्टव्यम्, द्वारचतुष्टयमप्यङ्गीकृत्य विशेषाभावात् । यत्र तु विशेषस्तान्याह—'**सेसपयाणं**' दव्वप्पमाणाईणं '**विसेसो**' भेयो अणंतर-सिद्धपरूवणाओ सगासा इमो ॥८३॥ तंजहा—"**परिमाणेण अणंता**" गाहा ॥ परम्परसिद्धा ण उ जहा अणंतरसिद्धा संखेज्जा इति दव्वपमाणभेओ । '**कालोऽणाईअणंततो तेसिं**' परंपरसिद्धाणं अनादित्वात्, न तु जहा अणंतर-सिद्धाणं अट्ठसमया इति कालदारविसेसो । '**णत्थि य अंतरकालो**' कुतो ?

यतो विवक्षितप्रथमसमयसिद्धेभ्यो येऽन्येऽतिक्रान्तानादिकालसिद्धास्ते सर्वे परम्परसिद्धाः, अतो नास्त्यन्तरमिति । "**अप्पाबहुअं अओ वोच्छं**" ॥८४॥

तद्यथा–"**सामुद्द दीव**" गाहा ॥ एवं विस्तराल्पबहुत्वाधिगमार्थमत्रैव परम्पर-सिद्धप्ररूपणा कृता । अधुनैतदल्पबहुत्वमुच्यते–समुद्दसिद्धेहिंतो दीवसिद्धा संखेज्जगुणा, जलसिद्धेहिंतो थलसिद्धा संखेज्जगुणा । एवं दोण्हं दोण्हं तु पयाणं थोवसंखगुणा सिद्धा अल्पबहुत्वमधिकृत्य वक्तव्या इत्यर्थः । उड्ढलोगसिद्धा थोवा, अहोलोगसिद्धा संखेज्जगुणा, तिरियलोए संखेज्जगुणा, इति गाथार्थः ॥८५॥

साम्प्रतं क्षेत्रकालयोर्विशेषपरिज्ञानार्थमतिदेशमाह–

खेत्तं कालो य जहा, बहुओ बहुया तहा उ सिद्धा उ ।
सट्ठाणवज्जियाणं, सट्ठाणे बहुय ते सिद्धे ॥८६॥

"**खेत्तं कालो य**" गाहा कण्ठ्या । णवरं सट्ठाणवज्जिया साहरणओ सट्ठाणे पुण थेवेसु वि खेत्तकालेसु बहुसिद्ध त्ति गाथार्थः ॥८६॥

अधुना विभागमधिकृत्याह–

लवणे कालोए वा, जंबुद्दीवे य धायईसंडे ।
पुक्खरवरे य दीवे, कमसो थोवाइसंखगुणा ॥८७॥ ॥ खेत्तदारं ॥

"**लवणे**" गाहा ॥ समुद्दीवे अहिकिच्च अप्पाबहुयं सुत्तसिद्धं । खेत्तविभागं पुण अहिकिच्च अत्थओ दंसिज्जइ–जंबुद्दीवे सव्वत्थोवा भरहेरवए सिद्धा, विदेहसिद्धा संखेज्जगुणा । संहरणतो सव्वथोवा चुल्लहिमवंतसिहरिसिद्धा १, हेमवएरण्णवयसिद्धा संखेज्जगुणा २, महाहिमवंतरुप्पिसिद्धा संखेज्जगुणा ३, तओ देवकुरूत्तरकुरुसिद्धा संखेज्जगुणा ४, हरिवस्सरम्मगवाससिद्धा विसेसाहिया ५, णिसहणेलवंतसिद्धा संखेज्जगुणा ६, तेहिंतो भरहेरवयसिद्धा संखेज्जगुणा ७ सट्ठाणं ति काउं, महाविदेहसिद्धा संखेज्जगुणा ८ । संपयं धायइसंडे सव्वत्थोवा चुल्लहिमवंतसिहरिसिद्धा १, महाहिमवंतरूप्पिसिद्धा संखेज्जगुणा २, णिसहणेलवंतसिद्धा संखेज्जगुणा ३, हेमवएरण्णवए य सिद्धा विसेसाहिया ४, देवकुरूत्तरकुरुसिद्धा संखेज्जगुणा ५, हरिवस्सरम्मगवाससिद्धा

विसेसाहिया ६, भरहेरवयसिद्धा संखेज्जगुणा ७, महाविदेहसिद्धा संखेज्जगुणा ८। पुक्खरवरदीवड्ढे सव्वत्थोवा चुल्लहिमवंतसिहरिसिद्धा १, महाहिमवंतरुप्पिसिद्धा संखेज्जगुणा २, णिसहणेलवंतसिद्धा संखेज्जगुणा ३, हेमवएरण्णवयसिद्धा संखेज्जगुणा ४, देवकुरूत्तरकुरुसिद्धा संखेज्जगुणा ५, हरिरम्मगवाससिद्धा विसेसाहिया ६, भरहेरवयसिद्धा संखेज्जगुणा ७, महाविदेहसिद्धा संखेज्जगुणा ८। एगओ दंडओ कायव्वो-सव्वत्थोवा जंबुद्दीवे चुल्लहिमवंतसिहरिसिद्धा १, तओ हेमवएरण्णवयसिद्धा संखेज्जगुणा २, महाहिमवंतरुप्पिसिद्धा संखेज्जगुणा ३, देवकुरूत्तरकुरुसिद्धा संखगुणा ४, हरिरम्मगवाससिद्धा विसेसाहिया ५, णिसहणेलवंतसिद्धा संखगुणा ६, तओ धायइसंडे चुल्लहिमवंतसिहरिसिद्धा दो वि तुल्ला विसेसाहिया ७, ततो धायइसंडगमहाहिमवंतरुप्पिसिद्धा पुक्खरदीवगचुल्लहिमवंतसिहरिसिद्धा य चत्तारि वि तुल्ला संखेज्जगुणा ८, धायइसंडगणिसहणीलसिद्धा पुक्खरदीवगमहाहिमवंतरुप्पिसिद्धा य चतुरो वि संखेज्जगुणा ९, ततो धायइसंडहेमवएरण्णवयसिद्धा विसेसाहिया १०, पुक्खरणिसहणीलसिद्धा संखेज्जगुणा ११, धायइसंडदेवकुरूत्तरकुरुसिद्धा संखेज्जगुणा १२, धायइहरिरम्मगवाससिद्धा विसेसाहिया १३, पुक्खरहेमवएरण्णवयसिद्धा संखगुणा १४, पुक्खरदेवकुरूत्तरकुरुसिद्धा संखगुणा १५, पुक्खरहरिरम्मगसिद्धा विसेसाहिया १६, जंबुद्दीवभरहेरवयसिद्धा संखगुणा १७, तओ धायइभरहेरवयसिद्धा १८, पुक्खरभरहेरवयसिद्धा १९, जंबुद्दीवविदेहसिद्धा २०, तओ धायइविदेहसिद्धा २१, तओ पुक्खरविदेहसिद्धा संखगुणा २२ ॥८७॥

खेत्ते त्ति सम्मत्तं ॥ कालद्वारमाह—

ओसप्पिणिए थोवा, उस्सप्पिणिए विसेसमहिगा उ।
संखेज्जगुणा य तओ, णोसप्पुस्सप्पिणीएवि ॥८८॥ ॥ ओघो ॥

"**ओसप्पिणि**" गाहा कंठा ॥८८॥

ओघओ भणियं। संपयं विभागओ तक्कालतो य भण्णइ-तत्थ तक्कालओ—

अइदूसमाएँ थोवा, संख असंखा दुवे विसेसहिया ।
दूसमसुसमा संखा, गुणा उ ओसप्पिणीसिद्धा ॥८९॥
अइदूसमाएँ थोवा, संख असंखा य दोण्णि सविसेसा ।
दुस्समसुसमा संखा, गुणा उ उस्सप्पिणीसिद्धा ॥९०॥
थोवा दोण्ह विसेसो, संख असंखा दुवे य पुव्वकमा ।
ओसप्पिणिउस्सप्पिणि-तइयाए संख सविसेसा ॥९१॥

"**अइदूसमाएँ**" गाहा ॥ ओसप्पिणीए सव्वत्थोवा अइदूसमाए सिद्धा १, दूसमाए सिद्धा संखेज्जगुणा २, सुसमदूसमाए असंखेज्जगुणा ३, कालस्स असंखेज्जत्तणओ । तओ सूसमाए विसेसाहिया ४, सूसमसुसमाए विसेसाहिया ५, दूसमसुसमाए संखेज्जगुणा ६ ॥८९॥ संपयं उस्सप्पिणीमहिकिच्चाह– "**अइदूसमाएँ**" गाहा कंठा ॥९०॥ एवं ताव पत्तेयं, संपयं दोण्हं पि एगओ आह–"**थोवा दोण्हं**" गाहा ॥ सव्वथोवा दोण्हं पि अइदूसमाणं १, तओ उस्सप्पिणीदूसमाए विसेसाहिया २, तओ ओसप्पिणीदूसमाए संखेज्जगुणा ३, '**असंखा दुवे य**' त्ति दोण्ह वि सुसमदूसमाणं असंखेज्जगुणा ४, '**दुवे य पुव्वकम**'त्ति ततो दोण्ह वि सुसमाणं विसेसाहिया ५, एगंतसुसमाणं दोण्हं वि विसेसाहिया ६, '**ओसप्पिणिउस्सप्पिणितइयाए संख**'त्ति उस्सप्पिणीए तइयारगे ओसप्पिणीए य चउत्थारगे एएसिं दोण्हं पि अरगाणं संखेज्जगुणा ७ । किमर्थमेवं सूत्रबन्धः ? इति चेदुच्यते–द्विरावृत्त्यर्थम्, अत एव यथासङ्ख्येन तओ उस्सप्पिणीए सव्वसिद्धा संखेज्जगुणा ८, ततो ओसप्पिणीसिद्धा विसेसाहिया ॥९१॥ तक्काले त्ति सम्मत्तं ॥

संपयं तयकालओ आह–

अइदूसमाएँ थोवा, सविसेस असंख तिण्णि सविसेसा ।
तदकाले ओसप्पिणि-सिद्धाणऽप्पाबहुं एयं ॥९२॥

"**अइदूसमाएँ**" गाहा ॥ ओसप्पिणीए अइदूसमाए सव्वत्थोवा सिद्धा १, दूसमाए विसेसाहिया २, तीर्थसद्भावात् शुभतरकालयोगादित्यर्थः । तओ

दूसमासुसमाए असंखेज्जगुणा ३, तओ उवरिहुत्तं तिण्णि अरगा विसेसाहिया णेयव्वा । पच्छद्धं कण्ठं ति गाथार्थः ॥९२॥

संपयं उस्सप्पिणीमहिकिच्चाह—

अइदूसमाइ दुण्णि उ, थोव असंखा तिई विसेसहिया ।
तयकाले उस्सप्पिणि-सिद्धाणऽप्पाबहुं एयं ॥९३॥ ॥ कालदारं ॥
(उभए तिण्हं थोवा, सविसेस असंख तह विसेसहिया ।
दुगदुग विसेसमहिया, तदकालुभय भवे सिद्धा ॥९४॥)

"**अइदूसमाइ**" गाहा ॥ उस्सप्पिणीए अइदूसमाए आइगहणा दूसमाए य एए दोण्णि वि अरए अहिकिच्च सव्वथोवा सिद्धा १, दूसमसुसमो असंखगुणा २, '**तिई विसेसहिय**'त्ति तिण्णि अरगा विसेसाहिया णेयव्वा । पच्छद्धं कण्ठं ति गाथार्थः ॥९३॥ काल त्ति सम्मत्तं ॥

गतिद्वारमाह—

मणुई मणुया णारय, तिरिक्खिणी तह तिरिक्ख देवीओ ।
देवा य जहाकमसो, संखेज्जगुणा मुणेयव्वा ॥९४॥
एगिंदिएहिँ थोवा, सिद्धा पंचिंदिएहि संखगुणा ।
तरुपुढविआउतस-काइएहिं संखा गुणा कमसो ॥९५॥
णरगचउत्था पुढवी, तच्चा दोच्चा तरू पुढवि आउ ।
भवणवइदेविदेवा, एवं वणजोइसाणं पि ॥९६॥
मणुसी मणुस्स पढमा, उ णारया तह तिरिक्खि तिरिया य ।
देवा अणुत्तरादी, सव्वे वि सणंकुमारंता ॥९७॥
ईसाणदेविसोह-म्मदेविईसाणदेवसोहम्मा ।
सव्वेसि जहाकमसो, अणंतरायाण संखगुणा ॥९८॥ ॥ गइदारं ॥

"**मणुई**" गाहा ॥ सव्वत्थोवा मणुस्सीहिं अणंतरागया सिद्धा १, मणुस्सेहिं संखेज्जगुणा २, णेरइएहिं संखेज्जगुणा ३, तिरिक्खिणीहिं

संखेज्जगुणा ४, *तिरिक्खजोणिगेहिं असंखेज्जगुणा* ५, देवीहिं *संखेज्जगुणा* ६, देवेहिं संखेज्जगुणा ७ । इति सूत्रार्थः । विस्तरार्थस्त्वयम्–"**गइ इंदिए य काए**" अस्य द्वारत्रयस्य गतिमधिकृत्योक्तम् ॥९४॥ इंदिए त्ति "**एगिंदिएहिं**" गाहा ॥ एगिंदिएहिं अणंतरागया सिद्धा थोवा १, पंचिंदिएहिं संखेज्जगुणा २ । काए त्ति सव्वत्थोवा वणप्फईकाइएहिं अणंतरागया सिद्धा १, पुढविकाइएहिं अणंतरागया संखेज्जगुणा २, आउकाइएहिं संखेज्जगुणा ३, तसकाइएहिं संखेज्जगुणा ४ ॥९५॥ संपयं एगओ भण्णइ–"**णरगचउत्था**" गाहा ॥ सव्वत्थोवा चउत्थपुढवीओ अणंतरागया सिद्धा १, तच्चाओ संखेज्जगुणा २, दोच्चाओ संखेज्जगुणा ३, पत्तेयबायरपज्जत्तयवणप्फइहिंतो संखेज्जगुणा ४, बायरपज्जत्तपुढविकाइएहिंतो संखेज्जगुणा ५, एवं आउक्काइएहिं संखेज्जगुणा ६, भवणवासिणीहिं संखेज्जगुणा ७, भवणवासीहिं संखेज्जगुणा ८, वाणमंतरीहिं संखेज्जगुणा ९, वाणमंतरेहिं संखेज्जगुणा १०, जोइसिणीहिं संखेज्जगुणा ११, जोईसिएहिं संखेज्जगुणा १२ ॥९६॥ "**मणुसी**" गाहा ॥ मणुस्सीहिं संखेज्जगुणा १३, मणुस्सेहिं संखेज्जगुणा १४, पढमणेरइएहिं संखेज्जगुणा १५, तिरिक्खीहिं संखेज्जगुणा १६, तिरिक्खेहिं संखेज्जगुणा १७, अणुत्तरोववाइएहिंतो आढत्तं हेट्ठाहुत्तं ताव आणेयव्वं जाव सणंकुमार त्ति ॥९७॥ "**ईसाणदेवि**" गाहा ॥ ततो ईसाणदेवीहिं संखेज्जगुणा, तओ सोहम्मदेवीहिं संखेज्जगुणा, ततो ईसाणदेवेहिं संखेज्जगुणा, तओ सोहम्मदेवेहिं संखेज्जगुणा । गइ त्ति सम्मत्तं ॥९८॥

वेदद्वारमाह–

थोवा णपुंस इत्थी, संखा संखागुणा तओ पुरिसा ।
ताणमणंतरमागय-भेयाण वि ते वि एमेव ॥९९॥ ॥ वेददारं ॥

"**थोवा णपुंस**" गाहा ॥ सव्वथोवा णपुंसगसिद्धा १, इत्थीसिद्धा संखेज्जगुणा २, पुरिससिद्धा संखेज्जगुणा ३ । संपयं अणंतरागएऽहिकिच्चाह– ताणं अणंतरागयभेयाण वि ते वि एमेव । कहं ? नपुंसगेहिंतो अणंतरागया सव्वत्थोवा णपुंसगसिद्धा १, तेहिंतो चेव इत्थीसिद्धा संखेज्जगुणा २, तेहिंतो

चेव पुरिससिद्धा संखेज्जगुणा ३, णपुंसगसिद्धा विसेसेणाहिया ४, इत्थीहिंतो अणंतरागया सव्वथोवा णपुंसगसिद्धा १, इत्थीहिंतो अणंतरागया इत्थीसिद्धा संखेज्जगुणा २, ताहिंतो चेव पुरिससिद्धा संखेज्जगुणा ३, इत्थीसिद्धा विसेसाहिया ४ । पुरिसेहिंतो अणंतरागया सव्वथोवा णपुंसगसिद्धा १, तेहिंतो चेव इत्थीसिद्धा संखेज्जगुणा २, तेहिंतो चेव पुरिससिद्धा संखेज्जगुणा ३, पुरिससिद्धा विसेसाहिया ४ ॥९९॥

तित्थदारमाह—

थोवा तित्थगरीओ, अतित्थसिद्धा य साहुणी साहू ।
कमसो संखा तित्थं-करा अणंता पुणो संखा ॥१००॥

॥ तित्थदारं ॥

"**थोवा तित्थगरीओ**" गाहा ॥ सव्वत्थोवा तित्थगरिसिद्धा १, तित्थ-गरितित्थे णोतित्थसिद्धा संखेज्जगुणा २, तित्थगरितित्थे णोतित्थगरिसिद्धाओ संखेज्जगुणा ३, तित्थगरितित्थे णोतित्थगरसिद्धा संखेज्जगुणा ४ । तेहिंतो तित्थगरा अणंतगुणा, पुणो संखगुणा तिण्णि भंगा जहक्कमेणं ति दारं ॥१००॥

लिङ्गद्वारमाह—

गिहिअण्णसलिंगेहिं, सिद्धा थोवा दुवे असंखगुणा ।
पंचचरित्ते चउ तिग, थोव असंखा अ संखगुणा ॥१०१॥
थोवं परिहारचऊ, पंचग संखा असंख छेयतिगं ।
छेयचउक्कं संखे, सामाइतिगं च संखगुणं ॥१०२॥ ॥ दारं ॥

"**गिहिअण्णसलिंगेहिँ सिद्धा थोवा दुवे असंखगुण**"त्ति कंठं । पच्छद्धेण चरित्तदारमाह—पंचचरित्तपच्छागडसिद्धा सव्वत्थोवा १, चउचरित्त-पच्छागडसिद्धा असंखेज्जगुणा २, तिचरित्तपच्छागडसिद्धा संखेज्जगुणा ३ ॥१०१॥ एवं ता अवंजिए, वंजिए आह—"**थोवं परिहारचऊ**" गाहा ॥ सव्वथोवा छेदपरिहारसुहुमाहक्खायचउचरित्तपच्छागडसिद्धा १, पंचहिं पच्छागडसिद्धा संखेज्जगुणा २, '**असंख छेयतियं**'ति छेयसुहमाहक्खायति-

चरित्तपच्छाकडसिद्धा असंखेज्जगुणा ३ '**छेयचउक्के संखे**'त्ति तओ सामाइ-यच्छेयसुहुमाहक्खायचउचरित्तपच्छाकडसिद्धा संखेज्जगुणा ४, '**सामाइतियं च संखगुणं**'ति सामाइयसुहमाहक्खायतिचरित्तपच्छाकडसिद्धा संखेज्जगुणा ५ ॥१०२ ॥

बुद्धद्वारमाह–

थोवा उ सयंबुद्धा, पत्तेयाई हवेज्ज संखगुणा । ॥ दारं ॥
दुगचउतिगणाणीणं, थोव असंखा य संखगुणा ॥१०३॥
मणपज्जवणामतिगे, दुगे चउक्के मणस्स णाणस्स ।
थोवा संख असंखा, ओहितिगे होंति संखेज्जा ॥१०४॥ ॥ दारं ॥

"**थोवा उ सयंबुद्धा**" गाहा ॥ सव्वत्थोवा सयंबुद्धसिद्धा १, सेसा पत्तेयादी तिण्णि वियप्पा जहक्कमं संखगुणा ॥ पच्छद्धेण णाणदारमाह– सव्वत्थोवा दुणाणपच्छागडसिद्धा १, चउनाणपच्छागडसिद्धा असंखेज्जगुणा २, तिण्णाणपच्छागडसिद्धा संखेज्जगुणा ३ ॥१०३॥ एवं ता अव्वंजिए, वंजिए आह–"**मणपज्जव**" गाहा ॥ आभिणिबोहियसुयणाणमणपज्जवतिणाण-पच्छागडा सव्वत्थोवा १, आभिणिसुयणाणपच्छाकडा संखगुणा २, एवं पच्छद्धेणं संखा जोएयव्वा । '**चउक्के मणस्स णाणस्स**'त्ति मणणाणचउक्क-पज्जंतपच्छाकडा असंखेज्जगुणा ३, मइसुतोहितिनाणपच्छाकडा संखेज्जगुणा ॥१०४॥ णाणे त्ति गयं ।

ओगाहणाद्वारमाह–

ओगाहणा जहण्णा, थोवा उक्कोसिया असंखगुणा ।
तत्तो वि असंखगुणा, णायव्वा मज्झिमाए वि ॥१०५॥ ॥ दारं ॥

"**ओगाहणा**" गाहा ॥ ओगाहणा जहण्णा दुहत्था, तीए सव्वत्थोवा १, उक्कसिया धणुपुहुत्ताहिगपंचधणुसइगा, तीए असंखगुणा २, तत्तो वि असंखगुणा मज्झिमाए ३ त्ति सुत्तत्थो । विसेसत्थो पुण इमो–सव्वत्थोवा पंचधणुसइगाए ओगाहणाए सिद्धा १, साइरेगपंचधणुसइगाए असंखेज्जगुणा २, ऊणगपंचधणुसइगाए संखेज्जगुणा ३ । सत्तरतणिगाए सिद्धा सव्वत्थोवा १,

ऊणगसत्तरतणिगाए असंखेज्जगुणा २, साइरेगसत्तरयणिगाए संखेज्जगुणा ३ । एगओ पुण सत्तरतणियाए ओगाहणाए सिद्धा सव्वत्थोवा १, पंचधणुसतिगाए असंखेज्जगुणा २, तओ ऊणगसत्तरतणियाए असंखेज्जगुणा ३ । कहमेयं लब्भइ ? जओ महाविदेहगदा तित्थगरा पंचधणुसयावगाहणगा सिज्झंति सव्वकालं, भण्णइ-पंचधणुसइगं एगं चेव ओगाहणाठाणं, ऊणसत्तरतणिगाणि पुण सत्तरतणिहिंतो आढत्ताणि पएसहाणीए जाव दुहत्थसिद्धा ताव एत्थंतरे असंखेज्जाणि ओगाहणट्ठाणंतराणि लब्भंति, तेसु य सव्वेसु दुहत्थेहिंतो आरब्भ पएसुत्तराइएसु विसेसाहिया सिद्धा लब्भंति, तेणं एगट्ठाणसिद्धेहिंतो असंखिज्जट्ठाणसिद्धा असंखिज्जगुणा चेव हवंति । अह मण्णसि वद्धमाणतित्थे चेव संखेज्जकालवत्तिणो ऊणसत्तरतणिगा तहिं पंचधणुसइएहिंतो विवरीयसंखगुणा ण होंति त्ति, भण्णइ, पंचधणुसइगाणं पविरलभावत्तणओ जइ एगेणावि पएसेण ऊणाहिया तित्थगरादी लब्भंति तहा वि अहिकदत्थो लब्भइ, अणंतरवयणण्णहाणुववत्तितो मन्तव्यमित्यलमतिप्रसङ्गेन । अनया दिशा शेषमपि भावितव्यम् । तओ ऊणसत्तरतणिसिद्धेहिंतो अइरेगपंचधणुसइगाए असंखेज्जगुणा ४, ऊणपंचधणुसइगाए संखेज्जगुणा ५, अइरेगसत्तरतणिगाए विसेसाहिया ६ । णोउस्सप्पिणीअणुभावाणुवत्तिउसभाजियतित्थसिद्धेहिंतो आरओ एए इह पक्कमे घेप्पंति ॥१०५॥ ओगाहणे त्ति सम्मत्तं ॥

उक्कस्से त्ति दारमाह–

अप्पडिवइया सिद्धा, संखासंखा अणंतकाला य ।
थोव असंखेज्जगुणा, संखेज्जगुणा असंखगुणा ॥१०६॥ ॥ दारं ॥

"**अप्प**" गाहा ॥ अप्परिवडिया थोवा १, संखेज्जकालपरिवडियसिद्धा असंखेज्जगुणा २, असंखेज्जकालपरिवडियसिद्धा संखेज्जगुणा ३, अणंतकालपरिवडियसिद्धा असंखेज्जगुणा ४ ॥१०६॥ उक्कस्से त्ति सम्मत्तं ॥

अंतरद्धारमाह–

छम्मासियम्मि थोवा, समए एक्कम्मि होंति संखेज्जा ।
एवं अंतरसिद्धा, णिरंतराणं कमो इणमो ॥१०७॥

अट्ठसमयम्मि थोवा, संखेज्जगुणा य सत्तसमए उ ।
एवं परिहायंते, जाव पुणो दोण्णि समया उ ॥१०८॥ ॥ दारं ॥

"**छम्मासि**" गाहा ॥ छम्मासियअंतरसिद्धा थोवा, एगसमयंतरसिद्धा संखेज्जगुणा, एवं जाव जवमज्झं, तओ हीणे त्ति संतरदारं गयं ॥ अणुसमयदारं वत्तुकामो सयमेव संबंधेइ-णिरंतराणं कमो इणमो ॥१०७॥ "**अट्ठसमयम्मि**" गाहा ॥ अट्ठसमयसिद्धा थोवा, सत्तसमयसिद्धा संखेज्जगुणा, एवं संखेज्ज-गुणवड्ढिए जाव दोसमए ॥ दारं ॥ १०८॥

गणणादारमाह—

अट्ठसयसिद्ध थोवा, सत्तहियसया अणंतगुणियाओ ।
एवं परिहायंते, सपयाओ जाव पण्णासं ॥१०९॥
तत्तो पण्णासाओ, असंखगुणिया उ जाव पणुवीसं ।
पणुवीसा आरद्धा, संखगुणा होंति एगंता ॥११०॥ ॥ दारं ॥

"**अट्ठसय**" गाहा ॥ गणणाए अट्ठसयसिद्धा थोवा, सत्तहिगसयसिद्धा अणंतगुणा, एवं परिहायंतं अणंतगुणवड्ढिए सपयाओ जाव पण्णास त्ति । सपयं-चउत्थभागो उवरि भण्णिहिइ त्ति गाथार्थः ॥१०९॥ "**तत्तो**" गाहा ॥ तत्तो पण्णासाओ आरब्भ असंखगुणवुड्ढी णेयव्वा । कहं ? अउणपण्णाससिद्धा असंखेज्जगुणा, एवं जाव पणुवीसा । पच्छद्धं कंठमिति गाहत्थो ॥११०॥ गतं गणणादारं ॥

भङ्ग्याऽल्पबहुत्वविशेषख्यापनार्थं [१]स्थानाल्पबहुत्वद्वारमाह—

उत्ताणग पासेल्लग, णिकुज्ज वीरासणे य उक्कुडुए ।
उद्धट्ठिय ओमंथिय, संखेज्जगुणेणहीणाए ॥१११॥ ॥ अप्पाबहुयं ॥

"**उत्ताणग**" गाहा ॥ यथासङ्ख्यमुद्देशिनामुत्तानादीनां सङ्ख्या योज-यितव्या । कथम् ?, उत्ताणगसिद्धा सव्वबहुगा १, पासेल्लगसिद्धा संखेज्ज-गुणहीणा २, णिकुज्जसिद्धा संखेज्जगुणहीणा ३, एवं वीरासणसिद्धा ४

१. 'मार्गणा' ग-घ-ङ।

उक्कुडुयसिद्धा ५ उद्धट्ठियगसिद्धा ६ ओमत्थिगसिद्धा अहोमुहसिद्धा ७ पुव्व-वेरिहिं णिज्जमाणा अहोमुहणिखित्ता वा, सेसविगप्पा सओ परतो वा । एवं च खेत्तफुसणादारेसु दव्वपमाणविसेसजाणणत्थं भणियं ति गाथार्थः ॥१११॥ गयमप्पबहुत्तं मूलद्वारम् ।

इदानीं सर्वद्वारविशेषोपलम्भार्थं सन्निकर्षद्वारमुच्यते, तत्र "**तत्त्वभेद-पर्यायैर्व्याख्या**" इति न्यायात् क्रमतस्तत्त्वप्रदर्शनायाह–

एत्तो य सण्णिगासो, दारेसु जहक्कमेण विण्णेओ ।
संजोगसण्णिगासो, पडुच्चसंबंध एगट्ठा ॥११२॥

"**एत्तो य**" गाहा ॥ 'अतः' अल्पबहुत्वात्पूर्वं सन्निकर्षो विज्ञेयः । क्व कथम् ? इत्युच्यते–'द्वारेषु' सर्वेषु द्रव्यप्रमाणादिषु 'यथाक्रमेण' उक्तलक्षणेन । स किंतत्त्वः ? उच्यते–संयोगः-द्रव्यप्ररूपणादीनामल्पबहुत्वसङ्ख्येयसम्बन्धो यः सन्निकर्षः-संहितानां तेषामुच्चारणं ह्रस्वदीर्घतावत् । 'प्रतीत्यसम्बन्धः' यथा जम्बूद्वीपादिक्षेत्रानेकसिद्धसङ्ख्यां प्रतीत्यैकसिद्धानां बह्वी सङ्ख्या । एवमापद्यन्ते एकार्थाः शब्दा इति गाथार्थः ॥११२॥

साम्प्रतं भेद उच्यते–

दुविहो उ सण्णिगासो, सट्ठाणे चेव तह परट्ठाणे ।
पुरिसाणं सट्ठाणं, परठाणं होइ सरिसाणं ॥११३॥

"**दुविहो उ सण्णिगासो**" गाहा ॥ कहं दुविहो तु ? "**सट्ठाणे चेव तह परट्ठाणे**" स्वस्थानं-यदाश्रित्य ओघतस्तत्प्रथमतया सिद्धभावोपलम्भः, यथा पुरिसाणं अट्ठसयं जत्थ सिद्धं तत्थ तित्थुप्पत्ति त्ति काउं सट्ठाणं भन्नइ । "**परठाणं होइ सरिसाणं**"ति जओ सण्णिगासणाऽहिकता तेण तत्थ चेव जे अण्णसंखवत्तिणो सिद्धा ते परठाणं ति । अत एवेत्थं चिरन्तनटीकाकृदाह– "**सण्णिगासणा इच्छियव्वा**" जे एक्कगा सिज्झंति ते बहुगा, जे दो दो सिज्झंति ते संखेज्जगुणहीणा, एवं जाव पणुवीस त्ति । तेण परं असंखेज्ज-गुणहीणा जाव पण्णास त्ति । तेण परं अणंतगुणहीणा जाव अट्ठसयं ति । एयं ओघेण विभागेण वि । एवं चेव जंबूद्दीवे भरहेरवएसु महाविदेहे । एवं धायइसंडे

पोक्खरवरदीवड्ढे य जे एक्कगसिद्धा ते बहुगा, इयरे थोव त्ति । पूर्ववत्संहरणम् । अणंतरागइं वा पडुच्च ओघसट्ठाणपरट्ठाणे । यतः स एवाह—"**लवणे जे एक्कगा सिज्झंति ते बहुगा, जे दो दो सिज्झंति ते [1]असंखेज्जगुण-हीणा । एवं [2]कालोयणे वि ।**" एवं कालादिष्वपि सर्वमार्गणाद्वारेषु स्वस्थानपरस्थाने द्रष्टव्ये इति गाथार्थः ॥११३॥

एनामेवार्थगतिं दर्शयन् सर्वव्याप्त्यर्थं करणमाह—

दट्ठूणं अट्ठसयं, सेसपयाणं तु चउहिँ हियलद्धं ।
बहुयाइहाणिसेसा, कमेणिमेणं तु णायव्वा ॥११४॥
पढमे भागे संखा, असंख बिइए अणंत तइयाइ ।
बिपए बहुसंखेज्जा, संखेज्जविवज्जिय चउक्के ॥११५॥
खेत्ताइएसु एवं, णेयं काले वि लक्खणं इणमो ।
इक्कगमाई काला, चउतिगदुगसमयभागकमा ॥११६॥ ॥ दारं ॥

"**दट्ठूणं**" गाहा ॥ जत्थ जत्थ अट्ठसयं संभवइ तत्थ तत्थ '**सेस-पयाणं**'ति अट्ठगं अवणेत्तु सेसपयं सयं तस्स '**चउहिं हियलद्धं**'ति चउहिं भागे हिते लद्धं बहुयादी चत्तारि हाणिपया सेसा लब्भंति । ते य कमेणिमेणं तु णायव्वा ॥११४॥ "**पढमे भागे संखा**" गाहा ॥ पढमो चउत्थभागो पणुवीसा, तत्थ '**संखा**' इति संखेज्जगुणा हाणी दट्ठव्वा । बीए असंखगुणहाणी पण्णासं जाव त्ति । '**अणंत तइयाइ**'त्ति तइयपयं आइकाउं चउत्थपयं जाव अट्ठसयं ताव अणंतगुणहाणी एगपण्णासाओ आरब्भ दट्ठव्व त्ति । एवं व्यापक-त्वात्करणसूत्रस्य '**दट्ठूणं अट्ठसयं**'ति अस्य चोपलक्षणत्वात् तेण जत्थ वीसा सिज्झंति तत्थ जे एक्कगसिद्धा ते बहुगा । दुगमादी जाव पंच एए संखेज्ज-गुणहीणा । तेण परं छादिसिद्धा असंखेज्जगुणहीणा जाव दस ताव एसा हाणी, "**असंख बितिए**"त्ति वचनात् । ततो एक्कारसाइ जाव वीसा ताव अणंत-गुणहाणी, '**अणंत तइयाइ**'त्ति वचनात् । एवं सर्वत्र भावना अधोलोकादिषु

---

१. 'संखेज्ज' ङ। २. 'कालायणे वि' ग-घ-ङ।

विंशकेषु द्रष्टव्या । हरिवस्से दस दिट्ठा, तत्थ दो अवणेत्तु सेसस्स चउहिं हियलद्धा दो ट्ठाणा दुगं तिगं च तत्थ संखाहाणी । तं जहा—एक्कगसिद्धेहिंतो दुगदुगसिद्धा संखेज्जगुणहीणा, तेहिंतो तिगतिगसिद्धा संखेज्जगुणहीणा, तेहिंतो चउचउसिद्धा असंखेज्जगुणहीणा, तओ पंचपंचसिद्धा असंखगुणहीणा । तओ छप्पभिइ अणंतगुणहीणा जाव दस त्ति । एवं ताव जत्थ दुपयाइरित्ता संखा दिट्ठा तत्थ तिगहाणी । जत्थ पुण दुपया तत्थ कहं ? अत आह—'**बिपए बहु-संखेज्जा**'? द्वाभ्यां निष्पन्नं पदं द्विपदं—चतुर्थभाग इत्यर्थः, तत्थ बहु-संखेज्जा, जहा जवमज्झे अट्ठ सिद्धा, तत्थ जे एक्कगा सिद्धा ते बहुया, दो दो संखेज्जगुणहीणा, एवं जाव चत्तारि । तओ पंचगाई अणंतगुणहीणा जाव अट्ठ त्ति । असंखगुणहाणी णत्थि, कुतः ? विशेषणान्यथानुपपत्तेः । अत एवैकपदे चान्तरमाह—'**संखेज्जविवज्जिय चउक्के**' जत्थ चत्तारि सिद्धा दिट्ठा तत्थ संखेज्जगुणहीणा णत्थि । जहा उड्ढलोए जे एक्कगा सिद्धा ते बहुगा, जे दो दो ते असंखेज्जगुणहीणा जे तिण्णि तिण्णि ते अणंतगुणहीणा, एवं चत्तारि वि । एगेण पयं, दुसु अद्धं, तेण परं '**अणंत तइआदी(ई)**'ति वचनादर्धात्परेणा-नन्तगुणहानिः । लवणे दो सिद्धा दिट्ठा, तत्थ एक्कगसिद्धा बहुगा, दुगसिद्धा अणंतगुणहीणा । एवं कम्मभूमिअकम्मभूमीअंतरदीवेसु सव्वखेत्तेसु अणु-मग्गणा कायव्वा । एवं चेव सव्वमग्गणादारेसु ॥११५॥ अत एवातिदेशमाह—"**खेत्ताइएसु एवं**" गाहा ॥ जहेव दव्वपमाणं मग्गियं खेत्ताइएसु मूलदारेसु एवं चेव सन्निकासणादारं 'णेयं' ज्ञेयं णेतव्वं वा । काले वि मूलदारे एवं चेव । णवरं लक्खणं इणमो—"**एक्कगमादी**"त्यादि पच्छद्धं । एक्कगमादी सिद्धा जाव पणुवीसा, एए कहं सण्णिगासेतव्वा ? चउसमए जाव । कहं ? भण्णइ-'**काला**' जंबुद्दीवे जे एक्कया अणुसमयं सिज्झंति ते केवच्चिरं कालओ होंति ? जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं चत्तारि समए । एवं दो दो, एवं तिण्णि तिण्णि जाव पणुवीस त्ति । तेण परेण छव्वीसा कहं सण्णिगासेतव्वा ? '**तिग**'त्ति तिण्णि समए जाव । कहं ? भण्णइ—जे छव्वीसं छव्वीसं सिज्झंति ते केवइकालं सिज्झंति ? जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं तिण्णि समए, एवं जाव पण्णास त्ति । तेण परेण एक्कपण्णाई कहं सन्निगासेतव्वा ? भण्णइ—

'**दुग**'त्ति दोण्णि समए जाव । कहं ? भण्णइ–जे एगावन्नं एगावन्नं सिज्झंति ते केवइकालं सिज्झंति ? जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं दो समए, एवं जाव अट्ठसयं ति । एवं सेसं पि वीसपुहुत्ताइ अणुमग्गेयव्वं ॥११६॥ काले त्ति सम्मत्तं ॥

संपयमंतरदारं सेढीदुगेण सन्निगासिज्जइ त्ति काउं अओ सेढिदुगं आह–

एत्तो य होइ सेढी, दुविहा खेत्ताइएसु दारेसु ।
ता वि जहसंभवेणं, अट्ठसु वि हवंति विण्णेया ॥११७॥

"**एत्तो य होइ सेढी**" गाहा ॥ सेढी दुविहा पण्णत्ता, अणंतरोवणिहिया १ परंपरोवणिहिया य २ । अनन्तरादनन्तर एव स्थाने उपनिधीयत इत्यनन्तरोपनिधिका । परम्परया व्यवधानेन उपनिधीयत इति परम्परोपनिधिका । इयं च द्विविधाऽपि किम् ? अत आह–खेत्ताइएसु मग्गणादारेसु विण्णेया इति क्रियाऽभिसम्बन्धः । '[१]**ता वि**' त्ति ताओ वि खेत्ताइमग्गणागयाओ सेढीओ जहसंभवेण अट्ठसु मूलदारेसु विण्णेया इत्यक्षरार्थः । विस्तरार्थस्त्वयम्–खेत्तदारमहिकिच्चा सेढी इच्छियव्वा–जे जहण्णगेण खेत्तेण साहरिया सिज्झंति ते बहुगा १, जे पएसाहिगखेत्ते सिज्झंति ते विसेसहीणा २, जे दुपएसाहिगखेत्तसाहरिया ते विसेसहीणा ३, एवं जाव उक्कस्सगं खेत्तं ति, किं भणियं होइ ? पणयालीसं सयसहस्सा, एवं अणंतरोवणिहिया । परंपरोवणिहियाए गुणवड्ढिट्ठाणंतरं वा गुणहाणिट्ठाणंतरं वा णत्थि, दुगुणहीणा वि ण लब्भंति त्ति भावत्थो, एवं ओघओ । विभागओ वि भरहाइसव्वखेत्तेसु एवं चेव दुविहा सेढी दट्ठव्वा । खेत्तसेढी गया ॥ कालसेढी इच्छियव्वा–सुसमसुसमाए पढमे समए सिद्धा थोवा, बितिए समए अप्पाणंतरेण णेयव्वं जाव जहिं भगवं उसभसिरी चुओ तहिं संखेज्जगुणा, तेण परं संखेज्जगुणहीणा पढमे समए । बितिए समए अप्पाणंतरेणं णेयव्वं पुणो जाव जहिं समए जाओ तहिं संखेज्जगुणा, तओऽणंतरसमए संखेज्जगुणहीणा । बितिए समए अप्पाणंतरेण जहिं समए

१. 'ता उ' त्ति ङ।

राया अहिसित्तो तहिं संखेज्जगुणा, तओऽणंतरसमए संखेज्जगुणहीणा । पुणो बितिए समए अप्पाणंतरेण जहिं समए पव्वइओ तहिं संखेज्जगुणा, तओऽणंतरसमए संखेज्जगुणहीणा । बितिए समए अप्पाणंतरेणं जहिं केवलं उप्पण्णं तहिं संखेज्जगुणा, [१]तओऽणंतरसमए संखेज्जगुणहीणा । बितिए समए अप्पाणंतरेण जहिं परिणिव्वुओ तहिं जवमज्झं, तेण परं विसेसहीणा । एवं एक्केक्कम्मि तित्थगरे तित्थगरे । कालसेढी गया ॥ गइसेढी इच्छियव्वा–णेरईएहिं दसवाससहस्सिगेहिं जे अणंतरागया सिज्झंति ते बहुगा, तेण परं विसेसहीणा जाव उक्कस्सिगा ठिइ त्ति । परंपरोवणिहियाए पलियपुहुत्तं गंतुं दुगुणहीणा, एवं जाव उक्कस्सिया ठिइ त्ति अप्पाबहुयं, उक्कस्सियाए ठिईए अणंतरागयसिद्धा थोवा १, जहण्णियाए संखेज्जगुणा २, अजहण्णाणुक्कस्सियाए अणंतरागया संखेज्जगुणा ३, अजहण्णाए विसेसाहिया ४, अणुक्कस्साए विसेसाहिया ५, सव्वासु विसेसाहिया ६ । मणुस्सेहिं जहण्णियाए ठिईए अणंतरागया थोवा सिज्झंति १, तेण परं विसेसाहिया विसेसाहिया जाव चउरासिपुव्वसयसहस्साणि त्ति । तहिं दोसु ट्ठाणेसु जवमज्झं, तेणं परं विसेसहीणा जावुक्कस्सिगा ठिइ त्ति । परंपरोवणिहियाए अंतोमुहुत्तं गंतुं दुगुणा, एवं जाव जवमज्झं, जवमज्झस्सुवरि तत्तियं चेव गंतुं दुगुणहीणा, एतेण कारणेणं जहण्णिगाए ठिईए अणंतरागया थोवा सिज्झंति १, उक्कस्सियाए संखेज्जगुणा २, जवमज्झे संखेज्जगुणा ३, जवमज्झुवरिं असंखेज्जगुणा ४, हेट्ठओ विसेसाहिया ५, सव्वे विसेसाहिया ६ । तिरिक्खजोणिगा जहण्णियाए पज्जत्तगणिव्वत्तीए अणंतरागया सिद्धा थोवा, तेण परं विसेसाहिया । एवं जहा मणुस्साणं दुविहा सेढी अप्पाबहुयं च तहा तिरियाणं पि भाणियव्वं । भवणवासीहिं दसवासहस्सिगाए ठितीए अणंतरागया बहुगा १, तेण परं विसेसहीणा विसेसहीणा जाव उक्कस्सिगा ठिइ त्ति । जहा णेरइयाणं दुविहा सेढी अप्पाबहुयं च तहा भवणवासीणं पि भाणियव्वं भावणवासिणीहिं दसवाससहस्सिगाए ठितीए अणंतरागया बहुगा १, तेण परं

१. 'तओ बितिए समए विसेसाहिया जहिं परिणेव्वुओ' इति ङ।

विसेसहीणा विसेसहीणा जाव उक्कस्सिगा ठिइ त्ति । जहा णेरइयाणं दुविहा सेढी अप्पाबहुयं च तहा भवणवासिणीणं पि । दसवाससहस्सठिइताओ अइबहुगाओ तेण जहण्णठिइयाहिंतो अणंतरागया बहुगा सिद्धा, एवं सर्वत्र भावना । एवं भवणवासीणं पि देवाणं ति । वाणमंतरेहिं थीपुरिसेहिं दसवास-सहस्सियाए ठिईए अणंतरागया बहुगा सिज्झंति, तेण परं विसेसहीणा जाव उक्कोसिया ठिइ त्ति । परंपरोवणिहियाए पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं गंतूण दुगुणहीणा दुगुणहीणा, एवं सव्वत्थ एएण कारणेण उक्कोसियाए ठिईए अणंतरागया थोवा सिज्झंति १, जहण्णियाए ठिईए संखेज्जगुणा २, अजहण्णाणुक्कोसाए संखेज्जगुणा ३, अजहण्णियाए विसेसाहिया ४, अणुक्कोसियाए विसेसाहिया ५, सव्वासु विसेसाहिया ६ । वेमाणिया जहण्णियाए ठिईए अणंतरागया थोवा सिज्झंति, तेण परं विसेसाहिया जाव पलिओवमपुहुत्तं गंतूण दोसुट्ठाणेसु जवमज्झं । तेण परं विसेसहीणा जाव उक्कोसिया ठिइ त्ति ॥ ओगाहणे त्ति दारं—जहण्णियाए ओगाहणाए सिद्धा थोवा १, तेण परं विसेसाहिया विसेसाहिया जाव सत्तरयणीओ । तहिं दोसु ट्ठाणेसु जवमज्झं, तेण परं विसेसहीणा जाव उक्कोसिया ओगाहण त्ति । परंपरो-वणिहियाए उस्सेहंगुलस्स संखेज्जइभागं गंतूण दुगुणा, एवं जाव जवमज्झं । जवमज्झस्स उवरिं तत्तियं चेव गंतुं दुगुणहीणा । एतेण कारणेण उक्कोसियाए थोवा १, जहण्णियाए संखेज्जगुणा २, जवमज्झे संखेज्जगुणा ३, हेट्ठा जवमज्झस्स असंखेज्जगुणा ४, उवरिं विसेसाहिया ५, सव्वे विसेसाहिया ६ । एवं तित्थगरे तित्थगरे । ओगाहणा समत्ता ॥ पडिवतियाणं सेढी इच्छियव्वा-अपडिवडियसिद्धा थोवा, सइं पडिवइया विसेसाहिया, दोवारे पडिवइया विसेसाहिगा, एवं जाव उक्कस्ससंखेज्जगठाणाणं संखेज्जइभागो । एत्थ दोसु ट्ठाणेसु जवमज्झं, तेण परं विसेसहीणा जाव उक्कस्सगं संखेज्जगं ति । परंपरोवणिहियाए अपडिवइयसिद्धा थोवा, तेण परं विसेसाहिया जाव जं जहण्णं पडितासंखेज्जगं तस्सद्धच्छेयणगाणं संखेज्जइभागं गंतूण पुणो अद्धेण

च्छिज्जमाणस्स रासिस्स जो छेयणगरासी तस्स संखेज्जइभागो त्ति भणियं होइ। एवं दुगुणदुगुणठाणाणि ताव णेयव्वाणि जाव जवमज्झं ति। उवरिं जवमज्झस्स तत्तिगं चेव गंतुं दुगुणहीणाणि जाव उक्कस्सगं संखेज्जगं ति। तेण कारणेण उक्कस्सए ठाणे थोवा सिज्झंति १, जहण्णए असंखेज्जगुणा २, जवमज्झे असंखेज्जगुणा ३, जावइओ उक्कोससंखेज्जगस्स च्छेयणगरासी तावइयाणि चेव जइ जवमज्झे हेट्ठोवरि दुगुणवड्ढियाणि ठाणंतराणि होंताणि तो जवहेट्ठगेहिंतो जवोवरिल्लगा विसेसाहिया ण होंता, उवरिट्ठाणाणं संखेज्जगुणत्तणओ संखेज्जगुणहीणा चेव होंता, तम्हा जहन्नगाइगी एरिसी विसेसवड्ढी जीए अंतरंतरुट्टिएहिं दुगुणवड्ढिट्ठाणेहिं जाव जवमज्झं जाइ सेढी ताव असंखेज्ज-गुणसिद्धट्ठाणंतराणि लब्भंति, एएण कारणेण जहन्नगेहिंतो जवमज्झे असंखे-ज्जगुणा, एएण चेव कारणेण संखेज्जपडिवडिएहिंतो असंखेज्जकाल-पडिवडिया संखेज्जगुणा। अप्पाबहुत्तदारे भणियाए एयाए चेव अत्थगतीए असंखेज्जकालअणंतकालपडियसेढीदुगस्स अप्पाबहुत्तं भावेयव्वमित्यल-मतिप्रसङ्गेन। तओ जवमज्झगेहिंतो हेट्ठा जवमज्झस्स असंखेज्जगुणा ४, जवमज्झस्स उवरिं विसेसाहिग ५ त्ति। असंखेज्जकालपडियाणं सेढी इच्छि-यव्वा जहण्णासंखेज्जकालपडिवइयसिद्धा थोवा, तेण परं विसेसाहिगा जाव जहण्णाणंतगं जं, तस्सद्धच्छेयणगाणं असंखेज्जइभागं गंतुं दोसु ठाणेसु जवमज्झं। तेण परं विसेसहीणा जाव उक्कोसगं असंखेज्जगं ति। परंपरोवणिहियाए जहण्णाणंतगस्सद्धच्छेदणगाणं असंखेज्जइ भागं गंतुं दुगुणा दुगुणा जाव जवमज्झं ति। उवरिं जवमज्झस्स तत्तियं चेव गंतुं दुगुणहीणा। तेणप्पाबहुयं उक्कस्सगे ठाणे थोवा १, जहण्णगे अणंतगुणा २ असंखेज्ज-गुणहाणिट्ठाणक्कमेण उक्कस्सगे असंखेज्जगे अणंतगुणहीणा लब्भंति त्ति काउं, ततो जवमज्झे अणंतगुणा ३, भावणा पढमसेढीभणिता दट्ठव्वा। हेट्ठा जवमज्झस्स अणंतगुणा ४, उवरिं जवमज्झस्स विसेसाहिया ५। अणंतकाल-पडिवतिताणं सेढी इच्छियव्वा—जहन्नाणंतकालपडिवडिया सिद्धा थोवा, तेण परं

विसेसाहिया जाव अभवसिद्धिगेहिं अणंतगुणं सिद्धाणं अणंतभागं गंतूण दोसु ठाणेसु जवमज्झं । तेण परं विसेसहीणा जाव उक्कस्सकालपडिवडिय त्ति । परंपरोवणिहियाए अभवसिद्धिएहिं अणंतगुणं सिद्धाणं अणंतभागं गंतुं दुगुणा जाव जवमज्झं ति । उवरिं जवमज्झस्स तत्तिगं चेव गंतुं दुगुणहीणा, एतेण कारणेण उक्कस्सकालपरिवडिया थोवा १, जहण्णगे अणंतगुणा २, जवमज्झे अणंतगुणा ३, हेट्ठा जवमज्झस्स अणंतगुणा ४, उवरि जवमज्झस्स विसेसाहिग त्ति ५ । एगओ अप्पाबहुगं इच्छियव्वं—अणंतकालपडिवइयसिद्धा उक्कस्सगे ट्ठाणे थोवा १, तस्सेव जहण्णए ट्ठाणे अणंतगुणा २, तस्सेव जवमज्झे अणंतगुणा ३, ततो असंखेज्जकालपरिवडियसिद्धा उक्कस्सए ट्ठाणे अणंतगुणा ४, तस्सेव जहण्णगे ट्ठाणे अणंतगुणा ५, तस्सेव जवमज्झे अणंतगुणा ६, ततो संखेज्जकालपडिवइयसिद्धा उक्कस्सए ट्ठाणे अणंतगुणा ७, तस्सेव जहण्णए ट्ठाणे असंखेज्जगुणा ८, तस्सेव जवमज्झे असंखेज्जगुणा ९, तस्सेव जवमज्झस्स हेट्ठा असंखेज्जगुणा १० दसमं पयं, तस्सेव उवरिं विसेसाहिगा ११ एक्कारसमं पयं, तओ असंखेज्जकालपडिवइयसिद्धा जवमज्झस्स हेट्ठा संखेज्जगुणा, अप्पबहुदारे संखेज्जगुणा परिवडिय त्ति । चिरन्तनटीकायामप्येते भङ्गा एवमेव लिखिताः, अतोऽशुद्धेष्वपि शेषेष्वेवमेवार्थगतिर्मन्तव्येति बारसमं पयं १२ । तस्सेव जवमज्झुवरिं विसेसाहिगा १३ तेरसमं । तओ अणंतकाल-पडिवइयसिद्धा हेट्ठा जवमज्झस्स असंखेज्जगुणा, अप्पाबहुदारे तहेव पडियत्तणओ १४ चोद्दसमं पयं, तस्सेव जवमज्झुवरिं विसेसाहिगा १५, अहाथुरेण सिज्झंति त्ति भणियमेयंति ॥११७॥ भणियमंतरदारं ।

साम्प्रतमुपसंहरन्नाशातनापरिहारार्थमिदमाह सूत्रकारः—

ऊणाहियविवरीओ, अत्थो अप्पागमेण जो गहिओ ।
तं खमिऊण सुयहरा, पुण्णेऊणं परिकहंतु ॥११८॥
वीसुत्तरसयमेगं, गाथाबंधेण पुव्वणिस्संदं ।
वित्थारेण महत्थं, सुयाणुसारेण णेयव्वं ॥११९॥

॥ वीसुत्तरसयगणणाणामसिद्धपाहुडं सम्मत्तं अग्गेणियपुव्वणिस्संदं ॥

"**ऊणाहियविवरीओ अत्थो**" गाहा गतार्था ॥११८॥ "**वीसुत्तरसय**" गाहा कण्ठ्या । नवरं पूर्वस्याग्रेणीयाख्यस्य निःष्यन्दं इदं सिद्धप्राभृतकमिति ॥११९॥

गाथासंयोजनार्थोऽयं, प्रयासः केवलो मम ।
अर्थस्तूक्तः स्फुटो ह्येष, टीकाकृद्भिश्चिरन्तनैः ॥१॥

ग्रन्थाग्रं० श्लोकमानतः ८१५॥ ससूत्रस्य ९५० ॥

॥ समाप्तमिदं सटीकं श्रीसिद्धप्राभृतकम् ॥

●●●

- વર્તમાન ભોગને છોડી ભાવી આત્મસુખના માર્ગે લાગી જવું એમાં મૂર્ખાઈ નથી, એનું કારણ એ જ કે ભોગોની આસક્તિને દિલમાં ઘાલ્યા પછી તો એ એવી વધે છે કે ભોગનાં સાધન ખૂટે, ભોગનો સમય એટલે કે આયુષ્ય ખૂટે, પણ ભોગની આસક્તિ મટતી નથી.
- વચગાળા માટેની જીવનભરની મહેનત ! જેમાં પરિણામે મીંડું ! અને શાશ્વત સ્થાનની કોઈ મહેનત કે કોઈ વિચારણા સરખી નહીં ! જીવની કેટલી બધી મૂર્ખાઈ !
- પુણ્યનો વિશ્વાસ કરવા જેવો નથી, કે એનો ગુમાન ધરવા જેવો નથી. કયા ભવના પાપ ક્યારે ઉદયમાં આવે એનો કોઈ પત્તો નથી.
- અસાર સંસારના પુણ્યો પાપથી કલંકિત ! સુખ એ દુઃખથી કલંકિત.
- સંસારમાં માનેલું સુખ એ ઘોર દુઃખોને કંકોત્રી લખવા જેવું છે.
- કૂથલી જન્મે છે કાનમાંથી, પણ તેનો ઉછેર જીભ પર થાય છે.
- આપણે કેટલું અલ્પ જાણીએ છીએ તે જાણવા માટે આપણે કેટલું *જાણવું પડે છે !*

શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિવિરચિત

શ્રીસિદ્ધપંચાશિકા

અજ્ઞાતકર્તૃક અવચૂરિ સહિત

પદાર્થસંગ્રહ

શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિજીએ શ્રીસિદ્ધપ્રાભૃતમાંથી ઉદ્ધાર કરીને શ્રીસિદ્ધપંચાશિકાની રચના કરી છે. તેની ઉપર અજ્ઞાતકર્તૃક અવચૂરિ છે. આ બન્નેના આધારે આ પદાર્થોનો સંગ્રહ કર્યો છે.

સિદ્ધો બે પ્રકારના છે -

૧) **અનંતરસિદ્ધ** - સિદ્ધપણાના પહેલા સમયે રહેલા સિદ્ધો તે અનંતરસિદ્ધ.

૨) **પરંપરસિદ્ધ** - વિવક્ષિત સિદ્ધપણાના પહેલા સમયની પૂર્વે બીજા વગેરે સમયોમાં અનંત ભૂતકાળ સુધી રહેલા સિદ્ધો તે પરંપરસિદ્ધ.

(I) અનંતરસિદ્ધોને ૮ દ્વારો વડે ૧૫ દ્વારોમાં વિચારવાના છે.

(II) પરંપરસિદ્ધોને ૯ દ્વારો વડે ૧૫ દ્વારોમાં વિચારવાના છે.

● ૮ દ્વારો આ પ્રમાણે છે -

૧) સત્પદપ્રરૂપણા	૨) દ્રવ્યપ્રમાણ
૩) ક્ષેત્ર	૪) સ્પર્શના
૫) કાળ	૬) અંતર
૭) ભાવ	૮) અલ્પબહુત્વ

● ૯ દ્વારો આ પ્રમાણે છે -

ઉપરના ૮ અને (૯) સંનિકર્ષ - વિવક્ષિત કોઈ એકને આશ્રયીને વિવક્ષિત બીજાનું થોડાપણું કે ઘણાપણું વિચારવું તે.

● ૧૫ દ્વારો આ પ્રમાણે છે -

૧) ક્ષેત્ર	૨) કાળ	૩) ગતિ
૪) વેદ	૫)તીર્થ	૬) લિંગ
૭) ચારિત્ર	૮) બુદ્ધ	૯) જ્ઞાન
૧૦) અવગાહના	૧૧) ઉત્કર્ષ	૧૨) અંતર
૧૩) અનુસમય (નિરંતર)	૧૪) ગણના	૧૫) અલ્પબહુત્વ

(I) અનંતરસિદ્ધોની ૮ દ્વારો વડે ૧૫ દ્વારોમાં વિચારણા -

(i) સત્પદપ્રરૂપણા -

(૧) ક્ષેત્ર - ત્રણ લોકમાં સિદ્ધ થાય છે.

ઊર્ધ્વલોકમાં પંડકવન વગેરેમાં સિદ્ધ થાય છે.

અધોલોકમાં અધોલૌકિકગ્રામોમાં સિદ્ધ થાય છે.

તિર્ચ્છાલોકમાં મનુષ્યક્ષેત્રમાં સિદ્ધ થાય છે.

સંહરણથી સમુદ્ર-નદી-વર્ષધર પર્વતો વગેરે ઉપર સિદ્ધ થાય છે.

તીર્થંકરો અધોલૌકિકગ્રામોમાં અને તિર્ચ્છાલોકમાં ૧૫ કર્મભૂમિમાં સિદ્ધ થાય છે. તેમનું સંહરણ થતું નથી.

૨) કાળ - સંહરણથી અવસર્પિણી-ઉત્સર્પિણીના છએ આરામાં સિદ્ધ થાય છે.

જન્મને આશ્રયીને-

અવસર્પિણીના ત્રીજા-ચોથા આરાઓમાં જન્મેલા ત્રીજા-ચોથા-પાંચમા આરાઓમાં સિદ્ધ થાય છે.

ઉત્સર્પિણીના બીજા-ત્રીજા-ચોથા આરાઓમાં જન્મેલા ત્રીજા-ચોથા આરાઓમાં સિદ્ધ થાય છે.

મહાવિદેહક્ષેત્રમાં હંમેશા ચોથો આરો હોય છે. ત્યાં હંમેશા સિદ્ધ થાય છે.

તીર્થંકરોનો અવસર્પિણી-ઉત્સર્પિણીમાં જન્મ અને મોક્ષ ત્રીજા-ચોથા આરાઓમાં જ થાય છે.

૩) **ગતિ** - સામાન્યથી-ચારે ગતિમાંથી આવેલા મનુષ્યો સિદ્ધ થાય છે.

વિશેષથી-

પહેલી ચાર નરકમાંથી આવેલા મનુષ્યો સિદ્ધ થાય છે. શેષ નરકોમાંથી મનુષ્યો આવેલા સિદ્ધ થતાં નથી.

પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, વનસ્પતિકાય, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચમાંથી આવેલા મનુષ્યો સિદ્ધ થાય છે. શેષ તિર્યંચોમાંથી આવેલા મનુષ્યો સિદ્ધ થતાં નથી.

પુરુષમનુષ્ય, સ્ત્રીમનુષ્ય, નપુંસકમનુષ્યમાંથી આવેલા મનુષ્યો સિદ્ધ થાય છે.

ચારે પ્રકારના દેવોમાંથી આવેલા મનુષ્યો સિદ્ધ થાય છે.

તીર્થંકરો દેવગતિ કે નરકગતિમાંથી આવેલા સિદ્ધ થાય છે.

તીર્થંકરો પહેલી ત્રણ નરકમાંથી આવેલા જ સિદ્ધ થાય છે. શેષ નરકોમાંથી આવેલા જીવો તીર્થંકર થતાં જ નથી.

તીર્થંકરો વૈમાનિકદેવોમાંથી આવેલા જ સિદ્ધ થાય છે. શેષ દેવોમાંથી આવેલા જીવો તીર્થંકર થતાં જ નથી.

વર્તમાનનયને આશ્રયીને મનુષ્યગતિમાં રહેલા જ સિદ્ધ થાય છે.

૪) **વેદ** - વર્તમાનનયને આશ્રયીને અવેદી જ સિદ્ધ થાય છે.

છેલ્લા ભવમાં પૂર્વે અનુભવેલા વેદની અપેક્ષાએ અને બાહ્ય આકારની અપેક્ષાએ ત્રણે વેદમાં રહેલા સિદ્ધ થાય છે.

તીર્થંકરો પુરુષવેદ કે સ્ત્રીવેદમાં રહેલા સિદ્ધ થાય છે.

૫) **તીર્થ** - તીર્થંકરના તીર્થમાં અને તીર્થંકરીના તીર્થમાં સિદ્ધ થાય છે. તીર્થ સ્થાપના પૂર્વે પણ સિદ્ધ થાય છે.

૬) **લિંગ** - દ્રવ્યલિંગની અપેક્ષાએ સ્વલિંગ, ગૃહસ્થલિંગ અને અન્યલિંગ એમ ત્રણે લિંગમાં સિદ્ધ થાય છે.

સંયમરૂપભાવલિંગની અપેક્ષાએ સ્વલિંગમાં જ સિદ્ધ થાય છે.

૭) **ચારિત્ર** - ક્ષાયિક યથાખ્યાત ચારિત્રમાં રહેલા જ સિદ્ધ થાય છે.

છેલ્લા ભવમાં પૂર્વે અનુભવેલા ચારિત્રની અપેક્ષાએ ૩, ૪ કે ૫

ચારિત્ર પામીને સિદ્ધ થાય છે. તે આ પ્રમાણે - કેટલાક સામાયિક, સૂક્ષ્મસંપરાય, યથાખ્યાત - આ ૩ ચારિત્ર પામીને સિદ્ધ થાય છે. કેટલાક સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, સૂક્ષ્મસંપરાય, યથાખ્યાત - આ ૪ ચારિત્ર પામીને સિદ્ધ થાય છે. કેટલાક સામાયિક, પરિહારવિશુદ્ધિ, સૂક્ષ્મસંપરાય, યથાખ્યાત - આ ૪ ચારિત્ર પામીને સિદ્ધ થાય છે. કેટલાક સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, પરિહારવિશુદ્ધિ, સૂક્ષ્મસંપરાય, યથાખ્યાત આ ૫ ચારિત્ર પામીને સિદ્ધ થાય છે.

તીર્થંકરો સામાયિક, સૂક્ષ્મસંપરાય, યથાખ્યાત - આ ૩ ચારિત્ર પામીને સિદ્ધ થાય છે.

૮) **બુદ્ધ** - સ્વયંબુદ્ધ, બુદ્ધીબોધિત, બુદ્ધબોધિત અને પ્રત્યેકબુદ્ધ સિદ્ધ થાય છે. **સ્વયંબુદ્ધ** - બાહ્ય નિમિત્ત વિના સ્વયં બોધ પામે તે.

બુદ્ધીબોધિત - બુદ્ધી એટલે મલ્લિનાથ પ્રભુ કે સામાન્ય સાધ્વી વગેરે. તેનાથી બોધ પામેલા તે બુદ્ધીબોધિત.

બુદ્ધબોધિત - બુદ્ધ એટલે તીર્થંકર કે આચાર્ય વગેરે. તેનાથી બોધ પામેલા તે બુદ્ધબોધિત.

પ્રત્યેકબુદ્ધ - બાહ્ય નિમિત્તથી સ્વયં બોધ પામે તે.

આ ચારેનો બોધિ (સમ્યક્ત્વ), ઉપધિ, શ્રુત, લિંગ કૃત ભેદ છે.

(i) બોધિ - સ્વયંબુદ્ધ બાહ્ય નિમિત્ત વિના જાતિસ્મરણ જ્ઞાન વગેરેથી બોધિ પામે છે. પ્રત્યેકબુદ્ધ બાહ્ય બળદ વગેરે નિમિત્તથી બોધિ પામે છે. તેઓ એકલા વિચરે છે, ગચ્છવાસીઓની જેમ સાથે વિચરતાં નથી. બુદ્ધીબોધિત અને બુદ્ધબોધિત બીજાના ઉપદેશથી બોધિ પામે છે.

(ii) ઉપધિ - સ્વયંબુદ્ધોની ઉપધિ ૧૨ પ્રકારની છે. તે આ પ્રમાણે રજોહરણ, મુહપત્તિ, ઊનનો કપડો (કાંબળી), સુતરના બે કપડા, પાત્રાસન, પાત્રા, પૂંજણી, પલ્લા, રજસ્ત્રાણ, ઝોળી, ગુચ્છા. પ્રત્યેકબુદ્ધોની ઉત્કૃષ્ટ ઉપધિ ૯ પ્રકારની છે - ત્રણ કપડા વિના ઉપર પ્રમાણે. તેમની જઘન્ય ઉપધિ ૨ પ્રકારની છે - રજોહરણ અને મુહપત્તિ. બુદ્ધીબોધિત અને બુદ્ધબોધિતની ઉપધિ ૧૪ પ્રકારની છે - ઉપર પ્રમાણે ૧૨ પ્રકારની ઉપધિ

તથા ચોલપટ્ટો અને માત્રક. શ્રમણીઓની ઉપધિ ૨૫ પ્રકારની છે.

(iii) શ્રુત (iv) લિંગ - સ્વયંબુદ્ધોને પૂર્વે ભણેલું શ્રુત હોય અથવા ન પણ હોય. જો હોય તો લિંગ દેવતા આપે અથવા ગુરુ પાસે સ્વીકારે. જો એકલા વિચરવા સમર્થ હોય અથવા તેવી ઇચ્છા થાય તો એકલા વિચરે, અન્યથા ગચ્છમાં જ રહે. જો પૂર્વે ભણેલું શ્રુત ન હોય તો લિંગ ગુરુ પાસે જ સ્વીકારે અને ગચ્છને છોડે નહીં. પ્રત્યેકબુદ્ધોને પૂર્વે ભણેલું શ્રુત અવશ્ય હોય. તે જઘન્યથી ૧૧ અંગનું અને ઉત્કૃષ્ટથી ન્યૂન ૧૦ પૂર્વનું હોય. તેમને લિંગ દેવતા આપે અથવા તે લિંગ રહિત હોય. બુદ્ધીબોધિત અને બુદ્ધબોધિતને જઘન્યથી અષ્ટપ્રવચનમાતાનું જ્ઞાન હોય અને ઉત્કૃષ્ટથી દ્વાદશાંગીનું જ્ઞાન હોય. તેઓ લિંગ ગુરુ પાસે સ્વીકારે.

૯) જ્ઞાન - કેવળજ્ઞાનમાં રહેલા જ સિદ્ધ થાય છે.

છેલ્લા ભવમાં પૂર્વે અનુભવેલા જ્ઞાનની અપેક્ષાએ કેટલાક બે જ્ઞાનવાળા હોય - મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન; કેટલાક ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય - મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, અથવા મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન; કેટલાક ચાર જ્ઞાનવાળા હોય - મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન.

તીર્થંકરો છેલ્લા ભવમાં કેવળજ્ઞાન પૂર્વે ચાર જ્ઞાનવાળા જ હોય.

૧૦) અવગાહના - સિદ્ધ થનારાની જઘન્ય અવગાહના - ૨ હાથ છે.

સિદ્ધ થનારાની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના - ૫૦૦ ધનુષ્ય[૧] છે.

તીર્થંકરોની જઘન્ય અવગાહના - ૭ હાથ છે.

તીર્થંકરોની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના - ૫૦૦ ધનુષ્ય છે.

જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટની વચ્ચેની અવગાહના તે મધ્યમ અવગાહના છે.

૧૧) ઉત્કર્ષ - સમ્યક્ત્વથી પડી કેટલાક ઉત્કૃષ્ટથી અર્ધપુદ્ગલ-પરાવર્તરૂપ અનંતકાળે સિદ્ધ થાય છે, કેટલાક અસંખ્યકાળે સિદ્ધ થાય છે,

---

૧. મતાંતરે મરુદેવી માતાની અવગાહના નાભિ કુલકરની અવગાહનાની સમાન છે. તેથી સિદ્ધ થનારની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ૫૨૫ ધનુષ્ય પણ હોય.

કેટલાક સંખ્યાતકાળે સિદ્ધ થાય છે. કેટલાક સમ્યક્ત્વથી પડ્યા વિના સિદ્ધ થાય છે.

૧૨) અંતર - સિદ્ધ થનારાનું જઘન્ય અંતર - ૧ સમય
સિદ્ધ થનારાનું ઉત્કૃષ્ટ અંતર - ૬ માસ

૧૩) અનુસમય (નિરંતર) - જઘન્યથી ૨ સમય સુધી નિરંતર સિદ્ધ થાય છે. ઉત્કૃષ્ટથી ૮ સમય સુધી નિરંતર સિદ્ધ થાય છે.

૧૪) ગણના - જઘન્યથી ૧ સમયમાં એક સાથે ૧ સિદ્ધ થાય છે. ઉત્કૃષ્ટથી ૧ સમયમાં એક સાથે ૧૦૮ સિદ્ધ થાય છે. દા.ત. ઋષભદેવપ્રભુના નિર્વાણ વખતે ૧૦,૦૦૦ મુનિઓ સિદ્ધ થયા. તેમાંથી ૧ સમયે ૧૦૮ મુનિઓ સિદ્ધ થયા. શેષ ૯૯,૮૯૨ મુનિઓ તે જ નક્ષત્રમાં અન્ય અન્ય સમયોમાં સિદ્ધ થયા.

૧૫) અલ્પબહુત્વ - ૧ સમયમાં એક સાથે ૨, ૩ વગેરે સિદ્ધ થયેલા અલ્પ છે. તેમના કરતા ૧ સમયમાં એક સાથે ૧ સિદ્ધ થયેલા સંખ્યાતગુણ છે, વિવક્ષિત સમયે ૧ સિદ્ધ થયેલા ઘણા હોવાથી.

(ii) દ્રવ્યપ્રમાણ -

(૧) **ક્ષેત્ર -**

ક્ષેત્ર	**૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?**	
	ઉત્કૃષ્ટ	**જઘન્ય**
ઊર્ધ્વલોક,મેરુપર્વત, નંદનવન,જલ[1]	૪ (સંહરણથી)	૧
અધોલોક (અધોલૌકિક ગ્રામ)	૨૦ પૃથક્ત્વ[2]	૧

૧. **જિનભદ્રગણિક્ષમાશ્રમણજી**કૃત **બૃહત્સંગ્રહણિ**માં કહ્યું છે કે - 'જલમાં ૩ સિદ્ધ થાય છે.' અહીં તત્ત્વ કેવળીગમ્ય છે.

૨. પૃથક્ત્વ =૨ થી ૯. **જિનભદ્રગણિક્ષમાશ્રમણજી**કૃત **બૃહત્સંગ્રહણિ**માં કહ્યું છે કે - 'અધોલોકમાં ૨૨ સિદ્ધ થાય છે.' **ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર**માં કહ્યું છે કે - 'અધોલોકમાં બે વીશ એટલે ૪૦ સિદ્ધ થાય છે.' અહીં તત્ત્વ કેવળીગમ્ય છે.

ક્ષેત્ર	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
૧ વિજય	૨૦	૧
તિર્ચ્છાલોક, ૧૫ કર્મભૂમિ[૧]	૧૦૮	૧
સમુદ્ર, પંડકવન	૨ (સંહરણથી)	૧
૩૦ અકર્મભૂમિ[૨]	૧૦ (સંહરણથી)	૧

૨) કાળ -

અવસર્પિણી	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
૧લો આરો	૧૦ (સંહરણથી)	૧
૨જો આરો	૧૦ (સંહરણથી)	૧
૩જો આરો	૧૦૮	૧
૪થો આરો	૧૦૮	૧
૫મો આરો	૨૦	૧
૬ઠ્ઠો આરો	૧૦ (સંહરણથી)	૧

ઉત્સર્પિણી	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
૧લો આરો	૧૦ (સંહરણથી)	૧
૨જો આરો	૧૦ (સંહરણથી)	૧

---

૧. ૧૫ કર્મભૂમિ = ૫ ભરતક્ષેત્ર, ૫ મહાવિદેહક્ષેત્ર, ૫ ઐરવતક્ષેત્ર.

૨. ૩૦ અકર્મભૂમિ = ૫ હિમવંતક્ષેત્ર, ૫ હરિવર્ષક્ષેત્ર, ૫ દેવકુરુ, ૫ ઉત્તરકુરુ, ૫ રમ્યકક્ષેત્ર, ૫ હિરણ્યવંતક્ષેત્ર.

ઉત્સર્પિણી	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
૩જો આરો	૧૦૮	૧
૪થો આરો	૧૦૮	૧
૫મો આરો	૧૦ (સંહરણથી)	૧
૬ઠ્ઠો આરો	૧૦ (સંહરણથી)	૧

૩) ગતિ -

કઈ ગતિમાંથી આવેલા મનુષ્યો ?	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા, વાલુકા-પ્રભા, ભવનપતિ, વ્યંતર, મનુષ્ય, જ્યોતિષ, તિર્યંચ, તિર્યંચ સ્ત્રી	૧૦	૧, ૨ કે ૩
વૈમાનિક	૧૦૮	૧, ૨ કે ૩
વનસ્પતિકાય	૬	૧, ૨ કે ૩
પંકપ્રભા, પૃથ્વીકાય, અપ્કાય	૪	૧, ૨ કે ૩
જ્યોતિષ દેવી, વૈમાનિક દેવી, મનુષ્ય સ્ત્રી	૨૦	૧, ૨ કે ૩
ભવનપતિ દેવી, વ્યંતર દેવી	૫	૧, ૨ કે ૩

૪) વેદ -

જીવો	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
સ્ત્રી	૨૦	૧

જીવો	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
નપુંસક	૧૦	૧
પુરુષ	૧૦૮	૧
પુરુષવેદમાંથી આવી પુરુષ થયેલા	૧૦૮	૧
સ્ત્રીવેદમાંથી આવી પુરુષ થયેલા	૧૦	૧
નપુંસકવેદમાંથી આવી પુરુષ થયેલા	૧૦	૧
પુરુષવેદમાંથી આવી સ્ત્રી થયેલા	૧૦	૧
સ્ત્રીવેદમાંથી આવી સ્ત્રી થયેલા	૧૦	૧
નપુંસકવેદમાંથી આવી સ્ત્રી થયેલા	૧૦	૧
પુરુષવેદમાંથી આવી નપુંસક થયેલા	૧૦	૧
સ્ત્રીવેદમાંથી આવી નપુંસક થયેલા	૧૦	૧
નપુંસકવેદમાંથી આવી નપુંસક થયેલા	૧૦	૧

૫) તીર્થ -

જીવો	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
તીર્થંકરી	૨	૧
તીર્થંકર	૪	૧
શેષ જીવો	૧૦૮	૧

● સારી તક તે કે જે ઝડપી લેવા પાછળ આત્મગુણોનો વિકાસ થાય છે.

૬) લિંગ -

લિંગ	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
ગૃહીલિંગ	૪	૧
અન્યલિંગ	૧૦	૧
સ્વલિંગ	૧૦૮	૧

૭) ચારિત્ર -

ચારિત્ર	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
સામાયિક-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર, સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીય-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર	૧૦૮	૧
સામાયિક-પરિહારવિશુદ્ધિ-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર, સામાયિક-છેદોપ-સ્થાપનીય-પરિહારવિશુદ્ધિ-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર	૧૦	૧

૮) બુદ્ધ -

જીવો	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
સ્વયંબુદ્ધ	૪	૧
પ્રત્યેકબુદ્ધ	૧૦	૧
બુદ્ધબોધિત પુરુષો	૧૦૮	૧
બુદ્ધબોધિત સ્ત્રીઓ	૨૦	૧

જીવો	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
બુદ્ધબોધિત નપુંસકો	૧૦	૧
બુદ્ધીબોધિત પુરુષ-સ્ત્રી-નપુંસક	૨૦ પૃથક્ત્વ	૧
બુદ્ધીબોધિત સ્ત્રીઓ	૨૦	૧

૯) જ્ઞાન -

જીવો	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાનવાળા	૪	૧
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા	૧૦	૧
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-અવધિજ્ઞાનવાળા	૧૦૮	૧
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-અવધિજ્ઞાન-મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા	૧૦૮	૧

૧૦) અવગાહના-

અવગાહના	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
ઉત્કૃષ્ટ (૫૨૫ ધનુષ્ય) અવગાહના	૨	૧
જઘન્ય (૨ હાથ) અવગાહના	૪	૧
[1]યવમધ્ય (૨૬૨½ ધનુષ્ય) અવગાહના	૮	૧
મધ્યમ અવગાહના	૧૦૮	૧

૧. યવમધ્ય એટલે ઉત્કૃષ્ટનું અડધું. એમ આગળ પણ બધે યવમધ્ય એટલે અડધું જાણવું.

૧૧) ઉત્કર્ષ -

જીવો	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
સમ્યક્ત્વથી પડ્યાને અનંતકાળ થયો હોય તેવા	૧૦૮	૧
સમ્યક્ત્વથી પડ્યાને અસંખ્યકાળ થયો હોય તેવા, સમ્યક્ત્વથી પડ્યાને સંખ્યાતકાળ થયો હોય તેવા	૧૦	૧
સમ્યક્ત્વથી નહીં પડેલા	૪	૧

૧૨) અંતર-

જીવો	૧ સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
અંતરપૂર્વક સિદ્ધ થનારા	૧૦૮	૧

૧૩) અનુસમય -

૧ થી ૩૨ જીવો નિરંતર ૮ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. પછી અવશ્ય અંતર પડે.

૩૩ થી ૪૮ જીવો નિરંતર ૭ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. પછી અવશ્ય અંતર પડે.

૪૯ થી ૬૦ જીવો નિરંતર ૬ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. પછી અવશ્ય અંતર પડે.

૬૧ થી ૭૨ જીવો નિરંતર ૫ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. પછી અવશ્ય અંતર પડે.

૭૩ થી ૮૪ જીવો નિરંતર ૪ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. પછી અવશ્ય અંતર પડે.

૮૫ થી ૯૬ જીવો નિરંતર ૩ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. પછી અવશ્ય અંતર પડે.

૯૭ થી ૧૦૨ જીવો નિરંતર ૨ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. પછી અવશ્ય અંતર પડે.

૧૦૩ થી ૧૦૮ જીવો નિરંતર ૧ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. પછી અવશ્ય અંતર પડે.

૧૪) ગણના -

જઘન્યથી ૧ સમયમાં એક સાથે ૧ સિદ્ધ થાય છે.

ઉત્કૃષ્ટથી ૧ સમયમાં એક સાથે ૧૦૮ સિદ્ધ થાય છે.

૧૫) અલ્પબહુત્વ -

૧ સમયમાં એક સાથે ૨, ૩ વગેરે સિદ્ધ થયેલા અલ્પ છે. તેના કરતા ૧ સમયમાં એક સાથે ૧ સિદ્ધ થયેલા સંખ્યાતગુણ છે.

(iii) ક્ષેત્ર - સિદ્ધો મનુષ્યક્ષેત્રમાં શરીરને છોડીને સિદ્ધશિલાની ઉપર લોકના અગ્ર ભાગે રહેલા છે. અલોકમાં ધર્માસ્તિકાય ન હોવાથી તેઓ લોકના અગ્રભાગથી આગળ જતાં નથી. ક્ષેત્ર વગેરે ૧૫ દ્વારોમાં આ મૂળ ક્ષેત્ર દ્વારની વિચારણા સ્વયં કરવી.

(iv) સ્પર્શના - એક સિદ્ધ પોતાના બધા આત્મપ્રદેશો વડે અનંતા સિદ્ધોને સ્પર્શે છે. તે પોતાના દેશ (થોડા) આત્મપ્રદેશો વડે અસંખ્યગુણ સિદ્ધોને સ્પર્શે છે. ક્ષેત્ર વગેરે ૧૫ દ્વારોમાં આ મૂળ સ્પર્શના દ્વારની વિચારણા સ્વયં કરવી. ક્ષેત્ર કરતા સ્પર્શના કંઈક વધુ હોય છે.

(v) કાળ - જ્યાં જ્યાં ૧ સમયમાં ૧૦૮ સિદ્ધ કહ્યા હોય ત્યાં ત્યાં નિરંતર ઉત્કૃષ્ટથી ૮ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. જ્યાં જ્યાં ૧ સમયમાં ૨૦ સિદ્ધ કહ્યા હોય ત્યાં ત્યાં નિરંતર ઉત્કૃષ્ટથી ૪ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. જ્યાં જ્યાં ૧ સમયમાં ૧૦ સિદ્ધ કહ્યા હોય ત્યાં ત્યાં નિરંતર ઉત્કૃષ્ટથી ૪ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. શેષ સ્થાનોમાં નિરંતર ઉત્કૃષ્ટથી બે સમય સુધી સિદ્ધ થાય. યવમધ્યમાં નિરંતર ઉત્કૃષ્ટથી ૪ સમય સુધી સિદ્ધ થાય. બધે જઘન્યથી ૧ સમય સુધી સિદ્ધ થાય છે.

૧) ક્ષેત્ર -

ક્ષેત્ર	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
૧૫ કર્મભૂમિ	૮ સમય	૧ સમય
૩૦ અકર્મભૂમિ, અધોલોક	૪ સમય	૧ સમય
નંદનવન, પંડકવન, લવણસમુદ્ર	૨ સમય	૧ સમય

૨) કાળ -

અવસર્પિણી	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
૧લો આરો	૪ સમય	૧ સમય
૨જો આરો	૪ સમય	૧ સમય
૩જો આરો	૮ સમય	૧ સમય
૪થો આરો	૮ સમય	૧ સમય
૫મો આરો	૪ સમય	૧ સમય
૬ઠ્ઠો આરો	૪ સમય	૧ સમય

ઉત્સર્પિણી	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
૧લો આરો	૪ સમય	૧ સમય

ઉત્સર્પિણી	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
૨જો આરો	૪ સમય	૧ સમય
૩જો આરો	૮ સમય	૧ સમય
૪થો આરો	૮ સમય	૧ સમય
૫મો આરો	૪ સમય	૧ સમય
૬ઠ્ઠો આરો	૪ સમય	૧ સમય

૩) ગતિ -

કઈ ગતિમાંથી આવેલા મનુષ્યો ?	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
દેવગતિ	૮ સમય	૧ સમય
નરકગતિ, મનુષ્યગતિ, તિર્યંચગતિ	૪ સમય	૧ સમય

૪) વેદ-

જીવો	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
પુરુષ	૮ સમય	૧ સમય
સ્ત્રી	૪ સમય	૧ સમય
નપુંસક	૪ સમય	૧ સમય

જીવો	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
પુરુષવેદમાંથી આવી પુરુષ થયેલા	૮ સમય	૧ સમય
સ્ત્રીવેદમાંથી આવી પુરુષ થયેલા	૪ સમય	૧ સમય
નપુંસકવેદમાંથી આવી પુરુષ થયેલા	૪ સમય	૧ સમય
પુરુષવેદમાંથી આવી સ્ત્રી થયેલા	૪ સમય	૧ સમય
સ્ત્રીવેદમાંથી આવી સ્ત્રી થયેલા	૪ સમય	૧ સમય
નપુંસકવેદમાંથી આવી સ્ત્રી થયેલા	૪ સમય	૧ સમય
પુરુષવેદમાંથી આવી નપુંસક થયેલા	૪ સમય	૧ સમય
સ્ત્રીવેદમાંથી આવી નપુંસક થયેલા	૪ સમય	૧ સમય
નપુંસકવેદમાંથી આવી નપુંસક થયેલા	૪ સમય	૧ સમય

૫) તીર્થ -

જીવો	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
તીર્થંકરના તીર્થમાં અતીર્થંકરસિદ્ધ	૮ સમય	૧ સમય
તીર્થંકરીના તીર્થમાં અતીર્થંકરસિદ્ધ	૮ સમય	૧ સમય
તીર્થંકર	૨ સમય	૧ સમય
તીર્થંકરી	૨ સમય	૧ સમય

૬) લિંગ -

લિંગ	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
ગૃહીલિંગ	૨ સમય[૧]	૧ સમય
અન્યલિંગ	૪ સમય	૧ સમય
સ્વલિંગ	૮ સમય	૧ સમય

૭) ચારિત્ર -

ચારિત્ર	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
સામાયિક-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર, સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીય-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર	૮ સમય	૧ સમય
સામાયિક-પરિહારવિશુદ્ધિ-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર, સામાયિક- છેદોપસ્થાપનીય-પરિહારવિશુદ્ધિ-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર	૪ સમય	૧ સમય

૮) બુદ્ધ -

જીવો	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
સ્વયંબુદ્ધ	૨ સમય	૧ સમય

૧. સિદ્ધપ્રાભૃતની ટીકામાં અહીં ૪ સમય કહ્યા છે.

જીવો	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
પ્રત્યેકબુદ્ધ	૪ સમય	૧ સમય
બુદ્ધબોધિત	૮ સમય	૧ સમય
બુદ્ધીબોધિત સ્ત્રીઓ	૪ સમય	૧ સમય
બુદ્ધીબોધિત પુરુષ-સ્ત્રી-નપુંસક	૪ સમય	૧ સમય

૯) જ્ઞાન -

જીવો	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાનવાળા	૨ સમય	૧ સમય
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા	૪ સમય	૧ સમય
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-અવધિજ્ઞાનવાળા	૮ સમય	૧ સમય
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-અવધિજ્ઞાન-મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા	૮ સમય	૧ સમય

૧૦) અવગાહના -

અવગાહના	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના	*૨ સમય*	*૧ સમય*

અવગાહના	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
જઘન્ય અવગાહના	૨ સમય	૧ સમય
યવમધ્ય અવગાહના	૪ સમય	૧ સમય
મધ્યમ અવગાહના	૮ સમય	૧ સમય

૧૧) ઉત્કર્ષ -

જીવો	નિરંતર કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ થાય ?	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
સમ્યક્ત્વથી પડ્યાને અનંતકાળ થયો હોય તેવા	૮ સમય	૧ સમય
સમ્યક્ત્વથી પડ્યાને સંખ્યાતકાળ થયો હોય તેવા, સમ્યક્ત્વથી પડ્યાને અસંખ્યકાળ થયો હોય તેવા.	૪ સમય	૧ સમય
સમ્યક્ત્વથી નહીં પડેલા	૨ સમય	૧ સમય

૧૨) ૧૩) ૧૪) ૧૫) અંતર, અનુસમય, ગણના, અલ્પબહુત્વ

આ દ્વારોનો અહીં અવતાર થતો નથી.

(vi) અંતર -

૧) ક્ષેત્ર -

ક્ષેત્ર	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
જંબૂદ્વીપ, ધાતકીખંડ, જંબૂદ્વીપ-ધાતકીખંડના ૩ મહાવિદેહક્ષેત્ર	વર્ષપૃથક્ત્વ	૧ સમય
પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપ, તેના ૨ મહાવિદેહક્ષેત્ર	સાધિક વર્ષ	૧ સમય

૨) કાળ -

કાળ	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી (જન્મથી)	ન્યૂન ૧૮ કોડાકોડી [૧]સાગરોપમ	૧ સમય
ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી (સંહરણથી)	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

૩) ગતિ -

કઈ ગતિમાંથી આવેલા મનુષ્યો ?	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
નરકગતિ	૧,૦૦૦ વર્ષ	૧ સમય
તિર્યંચગતિ	શતપૃથક્ત્વ વર્ષ	૧ સમય

---

૧. ઉત્સર્પિણીના ચોથા-પાંચમા-છઠ્ઠા આરા અને અવસર્પિણીના પહેલા-બીજા-ત્રીજા આરાનો કાળ.

કઈ ગતિમાંથી આવેલા ?	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
તિર્યંચ સ્ત્રી, દેવ, મનુષ્ય, મનુષ્ય સ્ત્રી, દેવી-આ ગતિઓમાંથી આવેલા ઉપદેશથી સિદ્ધ થનારા	સાધિક ૧ વર્ષ	૧ સમય
તિર્યંચ સ્ત્રી, દેવ, મનુષ્ય, મનુષ્ય સ્ત્રી, દેવી-આ ગતિઓમાંથી આવેલા સ્વયં બોધ પામીને સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, વનસ્પતિકાય, સૌધર્મ, ઈશાન, રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા-આ ગતિઓમાંથી આવેલા સ્વયં કે ઉપદેશથી બોધ પામી સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

૪) વેદ-

જીવો	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
પુરુષ	સાધિક વર્ષ	૧ સમય
સ્ત્રી	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
નપુંસક	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
પુરુષવેદમાંથી આવી પુરુષ થયેલા	સાધિક વર્ષ	૧ સમય
સ્ત્રીવેદમાંથી આવી પુરુષ થયેલા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
નપુંસકવેદમાંથી આવી પુરુષ થયેલા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

જીવો	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
પુરુષવેદમાંથી આવી સ્ત્રી થયેલા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
સ્ત્રીવેદમાંથી આવી સ્ત્રી થયેલા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
નપુંસકવેદમાંથી આવી સ્ત્રી થયેલા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
પુરુષવેદમાંથી આવી નપુંસક થયેલા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
સ્ત્રીવેદમાંથી આવી નપુંસક થયેલા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
નપુંસકવેદમાંથી આવી નપુંસક થયેલા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

૫) તીર્થ-

જીવો	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
તીર્થંકર	પૂર્વસહસ્રપૃથક્ત્વ	૧ સમય
તીર્થંકરી	અનંતકાળ	૧ સમય
શેષ જીવો	સાધિક વર્ષ	૧ સમય

૬) લિંગ -

લિંગ	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
ગૃહીલિંગ	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

લિંગ	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
અન્યલિંગ	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
સ્વલિંગ	સાધિક વર્ષ	૧ સમય

૭) ચારિત્ર -

ચારિત્ર	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
સામાયિક-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર	સાધિક વર્ષ	૧ સમય
સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીય-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર, સામાયિક-પરિહારવિશુદ્ધિ-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર, સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીય-પરિહારવિશુદ્ધિ-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર	ન્યૂન[૧] ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ સમય

૮) બુદ્ધ -

જીવો	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
સ્વયંબુદ્ધ	પૂર્વસહસ્રપૃથક્ત્વ	૧ સમય
પ્રત્યેકબુદ્ધ	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
બુદ્ધબોધિત પુરુષ	સાધિક વર્ષ	૧ સમય
બુદ્ધબોધિત સ્ત્રી	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

૧. **સિદ્ધપ્રાભૃત**ની **ટીકા**માં અહીં સાધિક ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમ કહ્યું છે.

૯) જ્ઞાન -

જીવો	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાનવાળા	પલ્યોપમ/અસંખ્ય	૧ સમય
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-અવધિજ્ઞાનવાળા	સાધિક વર્ષ	૧ સમય
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-મન:પર્યવજ્ઞાનવાળા, મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-અવધિજ્ઞાન-મન:પર્યવજ્ઞાનવાળા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

૧૦) અવગાહના-

અવગાહના	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના, જઘન્ય અવગાહના, યવમધ્ય અવગાહના	સૂચિશ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલા આકાશપ્રદેશોનો અપહારકાળ	૧ સમય
મધ્યમ અવગાહના	સાધિક વર્ષ	૧ સમય

- જેને શિખામણ સાંભળતાં રીસ ચઢે તેણે સમજી રાખવું કે તેણે આગળ વધવાનું, ભાગ્ય-દશા સુધારવાનું માંડી વાળ્યું.

૧૧) ઉત્કર્ષ-

જીવો	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
સમ્યક્ત્વથી પડ્યાને અનંતકાળ થયો હોય તેવા	સાધિક વર્ષ	૧ સમય
સમ્યક્ત્વથી પડ્યાને સંખ્યાતકાળ થયો હોય તેવા, સમ્યક્ત્વથી પડ્યાને અસંખ્યકાળ થયો હોય તેવા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય
સમ્યક્ત્વથી નહીં પડેલા	સાગરોપમ / અસંખ્ય	૧ સમય

૧૨) અંતર -

જીવો	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
અંતરપૂર્વક સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

૧૩) અનુસમય -

જીવો	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
નિરંતર સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

- સવારથી કાર્યવાહી શું ચાલે છે, જન્મને વધારવાની કે ઘટાડવાની ?

૧૪) ગણના-

જીવો	સિદ્ધોનું અંતર	
	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય
એક સિદ્ધ થનારા, અનેક સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ	૧ સમય

(૧૫) અલ્પબહુત્વ - આ દ્વારનો અહીં અવતાર નથી.

(vii) ભાવ - બધા દ્વારોમાં ક્ષાયિકભાવમાં સિદ્ધ થાય છે.

(viii) અલ્પબહુત્વ -

જીવો	અલ્પબહુત્વ	હેતુ
૪ સિદ્ધ થનારા, ૧૦ સિદ્ધ થનારા	તુલ્ય	ઉત્કૃષ્ટથી ૧ સમયે તેટલા જ મળતા હોવાથી
૨૦ સિદ્ધ થનારા	અલ્પ	૫મા આરામાં કે ૧ વિજયમાં મળતા હોવાથી
૨૦ પૃથક્ત્વ સિદ્ધ થનારા	તુલ્ય	અધોલૌકિક ગામોમાં કે બુદ્ધીબોધિત સ્ત્રીઓમાં મળતા હોવાથી, ક્ષેત્ર-કાળ અલ્પ હોવાથી અને ક્યારેક થવાથી.
૧૦૮ સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ	–

ક્ષેત્ર વગેરે દ્વારોમાં વિશેષ અલ્પબહુત્વ પાના નં. ૧૭૬ થી ૧૯૧ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જાણવું.

આમ અનંતરસિદ્ધોને ૮ દ્વારો વડે ૧૫ દ્વારોમાં વિચાર્યા.

(II) પરંપરસિદ્ધોની ૯ દ્વારો વડે ૧૫ દ્વારોમાં વિચારણા -

(i) સત્પદપ્રરૂપણા - બધા દ્વારોમાં અનંતર સિદ્ધોની જેમ જાણવું.

(ii) દ્રવ્યપ્રમાણ - બધા દ્વારોમાં અનંત પરંપરસિદ્ધ થયા છે.

(iii) ક્ષેત્ર - બધા દ્વારોમાં અનંતરસિદ્ધોની જેમ જાણવું.

(iv) સ્પર્શના - બધા દ્વારોમાં અનંતરસિદ્ધોની જેમ જાણવું.

(v) કાળ - બધા દ્વારોમાં પરંપરસિદ્ધોનો કાળ અનાદિ અનંત છે.

(vi) અંતર - પરંપરસિદ્ધોનું બધા દ્વારોમાં અંતર નથી.

(vii) ભાવ - બધા દ્વારોમાં પરંપરસિદ્ધો ક્ષાયિકભાવમાં છે.

(viii) અલ્પબહુત્વ -

(૧) **ક્ષેત્ર** -

ક્ષેત્ર	**સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ**
સમુદ્ર	અલ્પ
દ્વીપ	સંખ્યાતગુણ

ક્ષેત્ર	**સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ**
જલ	અલ્પ
સ્થલ	સંખ્યાતગુણ

ક્ષેત્ર	**સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ**
ઊર્ધ્વલોક	અલ્પ
અધોલોક	સંખ્યાતગુણ
તિર્ચ્છાલોક	સંખ્યાતગુણ

ક્ષેત્ર	**સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ**
લવણસમુદ્ર	અલ્પ
કાલોદધિ	સંખ્યાતગુણ

ક્ષેત્ર	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
જંબૂદ્વીપ	સંખ્યાતગુણ
ધાતકીખંડ	સંખ્યાતગુણ
પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપ	સંખ્યાતગુણ

જંબૂદ્વીપમાં-

ક્ષેત્ર	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ	વિશેષ
લઘુહિમવંતપર્વત-શિખરીપર્વત	અલ્પ	પરસ્પર તુલ્ય
હિમવંતક્ષેત્ર-હિરણ્યવંતક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
મહાહિમવંતપર્વત-રુક્મીપર્વત	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
હરિવર્ષક્ષેત્ર-રમ્યકક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ[1]	પરસ્પર તુલ્ય
નિષધપર્વત-નીલવંતપર્વત	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
ભરતક્ષેત્ર-ઐરવતક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય, સ્વસ્થાન હોવાથી
મહાવિદેહક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	સદા સિદ્ધો થતાં હોવાથી અને ક્ષેત્ર મોટું હોવાથી

● ઝેરી તક સાધવા પાછળ દોષોના પોટલા જ હોય છે.

૧. *સિદ્ધપ્રાભૃતની ટીકામાં અહીં વિશેષાધિક કહ્યું છે.*

ધાતકીખંડમાં-

ક્ષેત્ર	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ	વિશેષ
લઘુહિમવંતપર્વત-શિખરીપર્વત	અલ્પ	પરસ્પર તુલ્ય
મહાહિમવંતપર્વત-રુક્મીપર્વત	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
નિષધપર્વત-નીલવંતપર્વત	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
હિમવંતક્ષેત્ર-હિરણ્યવંતક્ષેત્ર	વિશેષાધિક	પરસ્પર તુલ્ય
દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
હરિવર્ષક્ષેત્ર-રમ્યકક્ષેત્ર	વિશેષાધિક	પરસ્પર તુલ્ય
ભરતક્ષેત્ર-ઐરવતક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય, સ્વસ્થાન હોવાથી
મહાવિદેહક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	સદા સિદ્ધો થતાં હોવાથી અને ક્ષેત્ર મોટું હોવાથી

પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપમાં -

ક્ષેત્ર	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ	વિશેષ
લઘુહિમવંતપર્વત-શિખરીપર્વત	અલ્પ	પરસ્પર તુલ્ય
મહાહિમવંતપર્વત-રુક્મીપર્વત	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
નિષધપર્વત-નીલવંતપર્વત	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
હિમવંતક્ષેત્ર-હિરણ્યવંતક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય

ક્ષેત્ર	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ	વિશેષ
હરિવર્ષક્ષેત્ર-રમ્યકક્ષેત્ર	વિશેષાધિક	પરસ્પર તુલ્ય
ભરતક્ષેત્ર-ઐરવતક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય, સ્વસ્થાન હોવાથી
મહાવિદેહક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	સદા સિદ્ધો થતાં હોવાથી અને ક્ષેત્ર મોટું હોવાથી

લઘુહિમવંતપર્વત વગેરે ઉપર સંહરણથી સિદ્ધ થાય છે.

મનુષ્યક્ષેત્રના સર્વ ક્ષેત્ર-પર્વતોમાં -

ક્ષેત્ર	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ	વિશેષ
જંબૂદ્વીપમાં લઘુહિમવંતપર્વત અને શિખરીપર્વત	અલ્પ	પરસ્પર તુલ્ય
જંબૂદ્વીપમાં હિમવંતક્ષેત્ર અને હિરણ્યવંતક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
જંબૂદ્વીપમાં મહાહિમવંતપર્વત અને રુક્મીપર્વત	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
જંબૂદ્વીપમાં દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુ	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
જંબૂદ્વીપમાં હરિવર્ષક્ષેત્ર અને રમ્યકક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ[1]	પરસ્પર તુલ્ય

૧. **સિદ્ધપ્રાભૃત**ની **ટીકા**માં અહીં વિશેષાધિક કહ્યું છે.

ક્ષેત્ર	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ	વિશેષ
જંબૂદ્વીપમાં નિષધપર્વત અને નીલવંતપર્વત	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
ધાતકીખંડમાં લઘુહિમવંતપર્વત અને શિખરીપર્વત	વિશેષાધિક	પરસ્પર તુલ્ય
ધાતકીખંડમાં મહાહિમવંત પર્વત અને રુક્મીપર્વત તથા પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપમાં લઘુહિમવંતપર્વત અને શિખરીપર્વત	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
ધાતકીખંડમાં નિષધપર્વત અને નીલવંતપર્વત તથા પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપમાં મહાહિમવંતપર્વત અને રુક્મીપર્વત	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
ધાતકીખંડમાં હિમવંતક્ષેત્ર-હિરણ્યવંતક્ષેત્ર	વિશેષાધિક	પરસ્પર તુલ્ય
પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપમાં નિષધપર્વત-નીલવંતપર્વત	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
ધાતકીખંડમાં દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
ધાતકીખંડમાં હરિવર્ષક્ષેત્ર-રમ્યકક્ષેત્ર	વિશેષાધિક	પરસ્પર તુલ્ય

● પુણ્ય સલામત તો સુખ સલામત ! અને ધર્મ સલામત તો પુણ્ય સલામત !

ક્ષેત્ર	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ	વિશેષ
પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપમાં હિમવંતક્ષેત્ર-હિરણ્યવંતક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપમાં દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપમાં હરિવર્ષક્ષેત્ર-રમ્યકક્ષેત્ર	વિશેષાધિક	પરસ્પર તુલ્ય
જંબૂદ્વીપમાં ભરતક્ષેત્ર-ઐરવતક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
ધાતકીખંડમાં ભરતક્ષેત્ર-ઐરવતક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપમાં ભરતક્ષેત્ર-ઐરવતક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
જંબૂદ્વીપમાં મહાવિદેહક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	–
ધાતકીખંડમાં મહાવિદેહક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	–
પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપમાં મહાવિદેહક્ષેત્ર	સંખ્યાતગુણ	–

(૨) કાળ - અવસર્પિણીમાં -

કાળ	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
છઠ્ઠો આરો	અલ્પ
પમો આરો	સંખ્યાતગુણ
૩જો આરો	અસંખ્યગુણ (કાળ અસંખ્ય હોવાથી)

કાળ	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૨જો આરો	વિશેષાધિક
૧લો આરો	વિશેષાધિક
૪થો આરો	સંખ્યાતગુણ

ઉત્સર્પિણી -

કાળ	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૧લો આરો	અલ્પ
૨જો આરો	સંખ્યાતગુણ
૪થો આરો	અસંખ્યગુણ
૫મો આરો	વિશેષાધિક
૬ઠ્ઠો આરો	વિશેષાધિક
૩જો આરો	સંખ્યાતગુણ

ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણીમાં-

કાળ	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ	વિશેષ
ઉત્સર્પિણીનો ૧લો આરો, અવસર્પિણીનો ૬ઠ્ઠો આરો	અલ્પ	પરસ્પર તુલ્ય
ઉત્સર્પિણીનો ૨જો આરો	વિશેષાધિક	—
અવસર્પિણીનો ૫મો આરો	સંખ્યાતગુણ	—
ઉત્સર્પિણીનો ૪થો આરો, અવસર્પિણીનો ૩જો આરો	અસંખ્યગુણ	પરસ્પર તુલ્ય

કાળ	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ	વિશેષ
ઉત્સર્પિણીનો ૫મો આરો, અવસર્પિણીનો ૨જો આરો	વિશેષાધિક	પરસ્પર તુલ્ય
ઉત્સર્પિણીનો ૬ઠ્ઠો આરો, અવસર્પિણીનો ૧લો આરો	વિશેષાધિક	પરસ્પર તુલ્ય
ઉત્સર્પિણીનો ૩જો આરો, અવસર્પિણીનો ૪થો આરો	સંખ્યાતગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
[1]અવસર્પિણી	સંખ્યાતગુણ	–
ઉત્સર્પિણી	વિશેષાધિક	–

(૩) ગતિ -

કઈ ગતિમાંથી આવેલા મનુષ્યો ?	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
મનુષ્ય સ્ત્રી	અલ્પ
શેષ મનુષ્ય	સંખ્યાતગુણ
નરક	સંખ્યાતગુણ
તિર્યંચ સ્ત્રી	સંખ્યાતગુણ
શેષ તિર્યંચ	સંખ્યાતગુણ
દેવી	સંખ્યાતગુણ
દેવ	સંખ્યાતગુણ

૧. **સિદ્ધપ્રાભૃત**ની **ટીકા**માં અવસર્પિણીના ૪થા આરાના સિદ્ધો અને ઉત્સર્પિણીના ૩જા આરાના સિદ્ધો કરતા ઉત્સર્પિણીના સર્વસિદ્ધો સંખ્યાતગુણ અને તેના કરતા અવસર્પિણીના સર્વસિદ્ધો વિશેષાધિક કહ્યા છે.

કઈ જાતિમાંથી આવેલા મનુષ્યો ?	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
એકેન્દ્રિય	અલ્પ
પંચેન્દ્રિય	સંખ્યાતગુણ

કયા કાયમાંથી આવેલા મનુષ્યો ?	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
વનસ્પતિકાય	અલ્પ
પૃથ્વીકાય	સંખ્યાતગુણ
અપ્કાય	સંખ્યાતગુણ
ત્રસકાય	સંખ્યાતગુણ

ક્યાંથી આવેલા મનુષ્યો ?	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
પંકપ્રભા	અલ્પ
વાલુકાપ્રભા	સંખ્યાતગુણ
શર્કરાપ્રભા	સંખ્યાતગુણ
પર્યાપ્તા બાદર પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય	સંખ્યાતગુણ
પર્યાપ્તા બાદર પૃથ્વીકાય	સંખ્યાતગુણ
પર્યાપ્તા બાદર અપ્કાય	સંખ્યાતગુણ
ભવનપતિ દેવી	સંખ્યાતગુણ
ભવનપતિ દેવ	સંખ્યાતગુણ
વ્યંતર દેવી	સંખ્યાતગુણ
વ્યંતર દેવ	સંખ્યાતગુણ
જ્યોતિષ દેવી	સંખ્યાતગુણ

ક્યાંથી આવેલા મનુષ્યો ?	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
જ્યોતિષ દેવ	સંખ્યાતગુણ
મનુષ્ય સ્ત્રી	સંખ્યાતગુણ
શેષ મનુષ્ય	સંખ્યાતગુણ
રત્નપ્રભા	સંખ્યાતગુણ
તિર્યંચ સ્ત્રી	સંખ્યાતગુણ
શેષ તિર્યંચ	સંખ્યાતગુણ
અનુત્તરવાસી દેવ	સંખ્યાતગુણ
ગ્રૈવેયક	સંખ્યાતગુણ
અચ્યુત દેવલોક	સંખ્યાતગુણ
આરણ દેવલોક	સંખ્યાતગુણ
પ્રાણત દેવલોક	સંખ્યાતગુણ
આનત દેવલોક	સંખ્યાતગુણ
સહસ્રાર દેવલોક	સંખ્યાતગુણ
મહાશુક્ર દેવલોક	સંખ્યાતગુણ
લાંતક દેવલોક	સંખ્યાતગુણ
બ્રહ્મલોક દેવલોક	સંખ્યાતગુણ
માહેન્દ્ર દેવલોક	સંખ્યાતગુણ
સનત્કુમાર દેવલોક	સંખ્યાતગુણ
ઈશાન દેવલોકની દેવી	સંખ્યાતગુણ
સૌધર્મ દેવલોકની દેવી	સંખ્યાતગુણ

ક્યાંથી આવેલા મનુષ્યો ?	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
ઈશાન દેવલોકના દેવો	સંખ્યાતગુણ
સૌધર્મ દેવલોકના દેવો	સંખ્યાતગુણ

(૪) વેદ

વેદ	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
નપુંસકસિદ્ધ	અલ્પ
સ્ત્રીસિદ્ધ	સંખ્યાતગુણ
પુરુષસિદ્ધ	સંખ્યાતગુણ

(૫) તીર્થ-

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
તીર્થંકરીસિદ્ધ	અલ્પ
તીર્થંકરીના તીર્થમાં પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ	સંખ્યાતગુણ
તીર્થંકરીના તીર્થમાં અતીર્થંકર શ્રમણીસિદ્ધ	સંખ્યાતગુણ
તીર્થંકરીના તીર્થમાં મુનિસિદ્ધ	સંખ્યાતગુણ
તીર્થંકરસિદ્ધ	અનંતગુણ
તીર્થંકરના તીર્થમાં પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ	સંખ્યાતગુણ
તીર્થંકરના તીર્થમાં શ્રમણીસિદ્ધ	સંખ્યાતગુણ
તીર્થંકરના તીર્થમાં મુનિસિદ્ધ	સંખ્યાતગુણ

● જૈન શાસનના ત્યાગ, તપશ્ચર્યા એ તો સાચી આઝાદી છે.

(૬) લિંગ -

લિંગ	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
ગૃહીલિંગ	અલ્પ
અન્યલિંગ	અસંખ્યગુણ
સ્વલિંગ	અસંખ્યગુણ

(૭) ચારિત્ર -

ચારિત્ર	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
[1]છેદોપસ્થાપનીય-પરિહારવિશુદ્ધિ-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર	અલ્પ
સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીય-પરિહારવિશુદ્ધિ-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર	સંખ્યાતગુણ
છેદોપસ્થાપનીય-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર	અસંખ્યગુણ
સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીય-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર	સંખ્યાતગુણ
સામાયિક-સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાત ચારિત્ર	સંખ્યાતગુણ

(૮) બુદ્ધ-

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
સ્વયંબુદ્ધ	અલ્પ
પ્રત્યેકબુદ્ધ	સંખ્યાતગુણ

---

૧. સામાયિક વિનાનું છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર ચરિત્રનું ખંડન કરી જેણે ફરી ચારિત્ર લીધું હોય. તેને હોય.

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
બુદ્ધીબોધિત	સંખ્યાતગુણ
બુદ્ધબોધિત	સંખ્યાતગુણ

(૯) જ્ઞાન -

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા	અલ્પ
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાનવાળા	સંખ્યાતગુણ
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-અવધિજ્ઞાન-મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા	અસંખ્યગુણ
મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-અવધિજ્ઞાનવાળા	સંખ્યાતગુણ

(૧૦) અવગાહના

અવગાહના	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
જઘન્ય (૨ હાથ) અવગાહના	અલ્પ
ઉત્કૃષ્ટ (૫૨૫ ધનુષ્ય) અવગાહના	અસંખ્યગુણ
મધ્યમ અવગાહના	અસંખ્યગુણ

અવગાહના	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૭ હાથ	અલ્પ
૫૦૦ ધનુષ્ય	વિશેષાધિક[1]

(૧૧) ઉત્કર્ષ -

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
સમ્યક્ત્વથી નહીં પડેલા	અલ્પ

૧. સિદ્ધપ્રાભૃતની ટીકામાં અહીં અસંખ્યગુણ કહ્યું છે.

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યાને સંખ્યાતકાળ થયો હોય તેવા	અસંખ્યગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યાને અસંખ્યકાળ થયો હોય તેવા	સંખ્યાતગુણ
સમ્યક્ત્વથી પડ્યાને અનંતકાળ થયો હોય તેવા	અસંખ્યગુણ

(૧૨) અંતર -

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૬ માસના અંતરે સિદ્ધ થનારા	અલ્પ
૧ સમયના અંતરે સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ
૨ સમયના અંતરે સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ
⋮[1] ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
૩ માસના અંતરે સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ
૩ માસ + ૧ સમયના અંતરે સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણહીન
૩ માસ + ૨ સમયના અંતરે સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણહીન
⋮[2] ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
૬ માસ – ૧ સમયના અંતરે સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણહીન

૧. યવમધ્ય (૩ માસ)ના અંતરે સિદ્ધ થનારા સુધી ૧-૧ સમય વૃદ્ધ અંતરે સિદ્ધ થનારા ઉત્તરોત્તર સંખ્યાતગુણ છે.

૨. યવમધ્યના અંતરે સિદ્ધ થનારા પછી ૬ માસના અંતરે સિદ્ધ થનારા સુધી ૧-૧ સમય વૃદ્ધ અંતરે સિદ્ધ થનારા ઉત્તરોત્તર સંખ્યાતગુણહીન છે.

(૧૩) અનુસમય-

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૮ સમય સુધી નિરંતર સિદ્ધ થનારા	અલ્પ
૭ સમય સુધી નિરંતર સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ
૬ સમય સુધી નિરંતર સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ
૫ સમય સુધી નિરંતર સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ
૪ સમય સુધી નિરંતર સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ
૩ સમય સુધી નિરંતર સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ
૨ સમય સુધી નિરંતર સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ

(૧૪) ગણના-

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૧ સમયે ૧૦૮ સિદ્ધ થનારા	અલ્પ
૧ સમયે ૧૦૭ સિદ્ધ થનારા	અનંતગુણ
૧ સમયે ૧૦૬ સિદ્ધ થનારા	અનંતગુણ
૧ સમયે ૧૦૫ સિદ્ધ થનારા	અનંતગુણ
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
૧ સમયે ૫૦ સિદ્ધ થનારા	અનંતગુણ
૧ સમયે ૪૯ સિદ્ધ થનારા	અસંખ્યગુણ
૧ સમયે ૪૮ સિદ્ધ થનારા	અસંખ્યગુણ
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૧ સમયે ૨૫ સિદ્ધ થનારા	અસંખ્યગુણ
૧ સમયે ૨૪ સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ
૧ સમયે ૨૩ સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ
⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮	⋮
૧ સમયે ૨ સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ
૧ સમયે ૧ સિદ્ધ થનારા	સંખ્યાતગુણ

(૧૫) અલ્પબહુત્વ - અહીં અલ્પબહુત્વ દ્વારનો અવતાર નથી.

બીજી રીતે વિશેષ અલ્પબહુત્વ આ પ્રમાણે છે -

જીવો	અલ્પબહુત્વ
[1]અધોમુખસિદ્ધ	અલ્પ
ઊભા ઊભા કાઉસ્સગ્ગમાં સિદ્ધ	સંખ્યાતગુણ
[2]ઉત્કટિકાસનસિદ્ધ	સંખ્યાતગુણ
[3]વીરાસનસિદ્ધ	સંખ્યાતગુણ
[4]ન્યુબ્જાસનસિદ્ધ	સંખ્યાતગુણ
પાર્શ્વસ્થિતસિદ્ધ (પડખે સૂતેલા સિદ્ધ)	સંખ્યાતગુણ
ઉત્તાનકસિદ્ધ (ચત્તા સૂતેલા સિદ્ધ)	સંખ્યાતગુણ

૧. પૂર્વના વૈરી તેમને પગથી ઉપાડીને લઈ જતાં હોય અથવા માથુ નીચું અને પગ ઊંચા રાખીને કાઉસ્સગ્ગ કરતા હોય અને તે અવસ્થામાં સિદ્ધ થયા હોય તે.

૨. ઉત્કટુકાસન = ઉભડક પગે બેસવું તે.

૩. વીરાસન = સિંહાસન પર બેઠેલાનું સિંહાસન લઈ લેવા છતાં તેમજ બેસવું તે.

૪. ન્યુબ્જાસન = બેઠા બેઠા અધોમુખ થવું, ઊંધા થવું તે.

(ix) સંનિકર્ષ -

જ્યાં જ્યાં ૧ સમયમાં ૧૦૮ સિદ્ધ થાય છે ત્યાં ત્યાં આ વ્યાપ્તિ જાણવી–

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૧ સિદ્ધ	સૌથી વધુ
૨ સિદ્ધ	સંખ્યાતગુણહીન
૩ સિદ્ધ	સંખ્યાતગુણહીન
⋮ ⋮	⋮
૨૫ સિદ્ધ	સંખ્યાતગુણહીન
૨૬ સિદ્ધ	અસંખ્યગુણહીન
૨૭ સિદ્ધ	અસંખ્યગુણહીન
⋮ ⋮	⋮
૫૦ સિદ્ધ	અસંખ્યગુણહીન
૫૧ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન
૫૨ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન
⋮ ⋮	⋮
૧૦૮ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન

જ્યાં જ્યાં ૧ સમયમાં ૨૦ સિદ્ધ થાય છે. ત્યાં ત્યાં આ વ્યાપ્તિ જાણવી–

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૧ સિદ્ધ	સૌથી વધુ
૨ સિદ્ધ	સંખ્યાતગુણહીન
: :	:
૫ સિદ્ધ	સંખ્યાતગુણહીન
૬ સિદ્ધ	અસંખ્યગુણહીન
: :	:
૧૦ સિદ્ધ	અસંખ્યગુણહીન
૧૧ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન
: :	:
૨૦ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન

જ્યાં જ્યાં ૨૦ પૃથક્ત્વસિદ્ધ થાય છે ત્યાં ત્યાં આ વ્યાપ્તિ જાણવી - પહેલા ચોથા ભાગમાં સંખ્યાતગુણહાનિ, બીજા ચોથા ભાગમાં અસંખ્યગુણહાનિ, ત્રીજા ચોથા ભાગથી માંડીને સર્વત્ર અનંતગુણહાનિ.

જ્યાં જ્યાં ૧ સમયમાં ૧૦ સિદ્ધ થાય છે ત્યાં ત્યાં આ વ્યાપ્તિ જાણવી -

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૧ સિદ્ધ	સૌથી વધુ
૨ સિદ્ધ	સંખ્યાતગુણહીન
૩ સિદ્ધ	સંખ્યાતગુણહીન

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૪ સિદ્ધ	અસંખ્યગુણહીન
૫ સિદ્ધ	અસંખ્યગુણહીન
૬ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન
૭ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન
⋮ ⋮	⋮
૧૦ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન

જ્યાં જ્યાં ૧ સમયમાં ૮ સિદ્ધ થાય છે ત્યાં ત્યાં આ વ્યાપ્તિ જાણવી-

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૧ સિદ્ધ	સૌથી વધુ
૨ સિદ્ધ	સંખ્યાતગુણહીન
૩ સિદ્ધ	સંખ્યાતગુણહીન
૪ સિદ્ધ	સંખ્યાતગુણહીન
૫ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન
૬ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન
૭ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન
૮ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન

જ્યાં જ્યાં ૧ સમયમાં ૪ સિદ્ધ થાય છે ત્યાં ત્યાં આ વ્યાપ્તિ જાણવી-

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૧ સિદ્ધ	સૌથી વધુ
૨ સિદ્ધ	અસંખ્યગુણહીન
૩ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન
૪ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન

જ્યાં જ્યાં ૧ સમયમાં ૨ સિદ્ધ થાય છે ત્યાં ત્યાં આ વ્યાપ્તિ જાણવી -

જીવો	સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ
૧ સિદ્ધ	સૌથી વધુ
૨ સિદ્ધ	અનંતગુણહીન

આમ અહીં દ્રવ્યપ્રમાણમાં વિસ્તારથી સંનિકર્ષની વિચારણા કરી. શેષ દ્વારોમાં સંનિકર્ષની વિચારણા સિદ્ધપ્રાભૃતની ટીકામાંથી જાણી લેવી.

આમ પરંપરસિદ્ધોને ૯ દ્વારો વડે ૧૫ દ્વારોમાં વિચાર્યા.

શ્રીસિદ્ધપંચાશિકાનો પદાર્થસંગ્રહ સમાપ્ત

●●●

આ સંપૂર્ણ પુસ્તકમાં જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ કંઈ પણ નિરૂપણ થયું હોય તો તેનું ત્રિવિધે ત્રિવિધે મિચ્છામિદુક્કડં દઉં છું.

- આત્મા ખરાબ ચાલવાળો, અસંયમી, સ્વચ્છંદી, સ્વેચ્છાચારી બને તો પોતે જ દુઃખભાર નોંતરી શત્રુનું કામ કરે છે. આત્મા સારી ચાલવાળો, સંયમી, જ્ઞાનીને સમર્પિત, સદાચારી બને તો સુખ નક્કી કરી પોતે પોતાના મિત્રનું કાર્ય કરે છે.

तपागच्छाधिपश्रीमद्देवेन्द्रसूरिसन्दब्धा

श्रीसिद्धपञ्चाशिका

अवचूर्या समलङ्कृता

प्रस्तावना

इदं **सिद्धपञ्चाशिकाभिधानं** प्रकरणरत्नं प्रकरणकारैः ऐदंयुगीनमन्दमतीनां हितहेतवे सिद्धप्राभृतात्समुद्धृत्य गाथानुबन्धेन निबद्धम्, तच्चाद्यगाथागतस्य–"**सिरिसिद्धपाहुडाओ**" इति पदस्यावलोकनेन, अस्यावसानगाथागतस्य–"**लिहिअं**" इति पदस्य–"**लिखितमक्षरविन्यासीकृतं सिद्धप्राभृतादिति शेषः**" इति व्याख्यालवावलोकनेन च प्रकटमेव । "**देविंदसूरीहिं**" इत्यनेन मूलपाठेन, संशोधनकाले एकीकृतानां पुस्तकादर्शानां मध्यादेकस्यैव पुस्तकस्य–"करालकलिकालपातालतलावमज्जद्विशुद्धधर्मधुरोद्धरणधुरीणश्रीमज्जगच्चन्द्रसूरिचरणसरसीरूहचञ्चरीकैरिति" इत्यवचूरिगतपाठेन चास्य प्रणेतारः तपागच्छभट्टारकपुन्दर**श्रीमद्देवेन्द्रसूरय** एवेति सुप्रतितम् । एतेषां सत्तासमयोऽपीह निर्विरोधं विक्रमार्कीयत्रयोदशशताब्द्यां सुप्रसिद्ध एव । अस्यावचूरिकारकालमानं तु निर्णेतुं न शक्यते, क्वाप्येतस्य नामाद्यनुपलम्भात् ।

अस्यां सिद्धपञ्चाशिकायां सत्पदप्ररूपणादिभिर्नवभिद्वारैः पञ्चदशसु क्षेत्रादिद्वारेषु अनन्तरसिद्धानां परम्परसिद्धानां च स्वरूपं विगतविकारैः प्रकरणकारैः सङ्क्षेपेण प्रतिपादितमस्ति । तत्तु स्वयमेवावभोत्स्यते पण्डितप्रकाण्डैरिति नात्रास्माकं कथनावश्यकतेति ।

सवृत्तिकस्यास्य प्रकरणस्य संशोधनसमये पुस्तकमेकं पूज्यपादप्रवर्तकश्रीमत्कान्तिविजयसत्कम्, द्वे च प्रवर्तकशिष्यमुनिश्रीभक्तिविजयसत्के, द्वे तु पत्तनसङ्घसत्कचित्कोशीये, एकं पुनः पत्तनस्थसागरगच्छोपाश्रयसत्कचित्कोशीयम्, एतानि षट् पुस्तकानि सम्प्राप्तानि । ततः शोधनकर्मणि साहाय्यमुपलभमानः पुस्तकप्रेषणेनानुग्रहं वितन्वताममीषां मन्येऽहं महतीमुपकृतिम् ।

एतत्पुस्तकषट्काधारेण संशोधितेऽप्यत्र निबन्धे यत्र क्वचनाशुद्धिः कृता जाता वा भवेत्तत्र संशोधनीयं प्रवचनविचारज्ञैरिति प्रार्थयते–

प्रकल्पिताञ्जलिः प्रवर्तकपादपाथोजपरागः चतुरविजयो मुनिः ॥

॥ अर्हम् ॥

श्रीमद्देवेन्द्रसूरिकृता

श्रीसिद्धपञ्चाशिका

अवचूरिसमलङ्कृता

सिद्धं सिद्धत्थसुअं, नमिउं तिहुअणपयासयं वीरं ।
सिरिसिद्धपाहुडाओ, सिद्धसरूवं किमवि वुच्छं ॥१॥

[१]संतपयपरूवणया, [२]दव्वपमाणं च [३]खित्त [४]फुसणा य ।
[५]कालो अ [६]अंतरं तह, [७]भावो [८]अप्पाबहू दारा ॥२॥

[१]गाथे स्पष्टे । नवरं सिद्धं निष्ठितार्थं प्रसिद्धं शाश्वतं [२]बद्धध्मातकर्माणं वा । सिद्धाः प्रतिष्ठिताः सत्यत्वेन केनाप्यचाल्याः, अर्था [३]जीवाजीवादिपदार्थाः, श्रुते [४]द्वादशाङ्गरूपे यस्य । अथवा सिद्धार्थाः सिद्धप्रयोजना मोक्षावाप्तेः, सुता इव सुताः शिष्या [५]गणधरादयो यस्य[६] ॥१॥ ॥२॥

एहिँ अणंतरसिद्धा, परंपरा सन्निकरिसजुत्तेहिं ।
तेहिं विआरणिज्जा, इमेसु पनरससु दारेसु ॥३॥

एभिः पूर्वोक्तैरष्टभिः सत्पदप्ररूपणादिभिर्द्वारैरनन्तराः सिद्धा विचारणीयाः । परम्पराः सिद्धास्तु **'तेहिं'** तैः सत्पदप्ररूपणादिभिर्द्वारैः सन्निकर्षयुक्तै-र्नवभिर्द्वारैरित्यर्थः । न विद्यते समयेनाप्यन्तरं व्यवधानं येषां तेऽनन्तराः, सिद्धत्वप्रथमसमयवर्त्तिन इत्यर्थः । प्राकृतत्वाज्जसो लोपः । विवक्षिते प्रथमे समये यः सिद्धस्तस्य यो द्वितीयसमये सिद्धः स परः, तस्यापि यस्तृतीयसमये सिद्धः [७]स परम्परः । एवमन्येऽपि वाच्याः । परम्परे च ते सिद्धाश्च परम्पर-

---

१. 'गाथाद्वयं स्पष्टम्' इति । क्वचित्सर्वथापि नास्ति । २. 'सितं बद्धं ध्मातं कर्म येन स तथा तं इति वा' इति क्वचित् । ३. 'जीवादयः' इत्यपि । ४. 'सिद्धान्ते' इत्यपि । ५. 'गणधरादयः' इति क्वचित् नास्ति । ६. 'सिद्धार्थनरेन्द्रसुत इति वा' क्वचिदित्यधिकम् । ७. 'स परः' इत्यपि ।

सिद्धाः । विवक्षितसिद्धत्वप्रथमसमयात्प्राग् द्वितीयादिषु समयेष्वनन्तामतीताद्धां यावद्वर्त्तमाना इत्यर्थः । सन्निकर्षो नाम संयोगः । ह्रस्वदीर्घयोरिव विवक्षितं किञ्चित्प्रतीत्य विवक्षितस्याल्पतया बहुत्वेन वा अवस्थानरूपः सम्बन्धः । उभयेऽपि सिद्धाः । केषु विषयेषु विचारणीयाः ? इत्याह–'**इमेसु**' इति एषु पञ्चदशसु द्वारेषु ॥३॥

तान्येवाह–

खित्ते[१] काले[२] गइ[३] वेअ[४] तित्थ[५] लिंगे[६] चरित्त[७] बुद्धे[८] य ।
नाणो[९]गाहु[१०]क्कस्से[११], अंतरमणु[१२]समयगणण[१३]अप्पबहु[१४] ॥४॥[१]

'उक्कस्से' इति उत्कर्षद्वारम् ॥४॥

प्रथमत एषु पञ्चदशसु द्वारेषु सत्पदप्ररूपणयाऽनन्तरसिद्धाश्चिन्त्यन्ते–

खित्ति तिलोगे १ काले, सिज्झंति अरेसु छसुवि संहरणा ।
अवसप्पिणि ओसप्पिणि, दुतिअरगे जम्मु तिदुसु सिवं २ ॥५॥

क्षेत्रद्वारे त्रिलोके । तत्रोर्ध्वलोके पण्डकवनादौ, अधोलोकेऽधोलौकिकग्रामेषु, तिर्यग्लोके मनुष्यक्षेत्रे सिध्यन्तीति क्रिया सर्वत्र योज्या । संहरणात् समुद्रनदीवर्षधरादिष्वपि । तीर्थकृतः पुनः संहरणाभावात् अधोलौकिकग्रामेषु तिर्यग्लोके वा पञ्चदशसु कर्मभूमिषु[२] १। कालद्वारेऽवसर्पिण्यामुत्सर्पिण्यां च षट्स्वप्यरकेषु सिध्यन्ति । देवादिकृतसंहरणादप्येवमेव । जन्माश्रित्य पुनरवसर्पिण्युत्सर्पिण्योर्यथासङ्ख्यं द्वयोस्त्रिषु चारकेषु जन्म । त्रिषु द्वयोश्च शिवं मोक्षः । अयमर्थः–अवसर्पिण्यां जन्म चरमशरीरिणां नियमतस्तृतीयचतुर्थारकयोः । सिद्धिगमनं तु एवमेव । परं केषांचित्पञ्चमारकेऽपि यथा जम्बूस्वामिनः । उत्सर्पिण्यां तु द्वितीयतृतीयचतुर्थारकेषु जन्म । सिद्धिगमनं तु तृतीयचतुर्थयोरेव । महाविदेहेषु पुनः कालः सदैव सुषमदुःषमारूपः तद्वक्तव्यताभणनेनैव भणितो द्रष्टव्यः । तीर्थकृतां पुनरवसर्पिण्यामुत्सर्पिण्यां च जन्म सिद्धिगमनं च सुषमदुःषमादुःषमसुषमारूपयोरेवारकयोर्ज्ञेयम् २ ॥५॥

---

१. 'गीतिच्छन्दः' । २. इतोऽग्रे 'न शेषस्थानेषु' इत्यधिकं क्वचित् ॥

चउगइआगय नरगइठिय सिव ३ वेयतिग ४ दुविहतित्थेऽवि ५ ।
[1]गिहि-[2]अन्न-[3]सलिंगेसु अ ६, चरणे अहखाइ वट्टंता ॥६॥

ति चउ पण पुव्वि तिचरण, जिणा ७ [1]सयं-[2]बुद्धि-[3]बुद्ध-[4]पत्तेया ।
दु-ति-चउनाणा ९ लहुतणु, दुहत्थ गुरु पणधणुसयाओ १० ॥७॥

गतिद्वारे चतुर्गत्यागताः सामान्यतः सिध्यन्तीति शेषः । विशेषचिन्तायां पुनश्चतसृभ्यो नरकपृथिवीभ्यो न शेषाभ्यः । तिर्यग्गतेः पृथिव्यम्बुवनस्पति-पञ्चेन्द्रियेभ्यो न शेषेभ्यः । मनुष्यगतेः [1]स्त्रीभ्यो नरेभ्यो नपुंसकेभ्यो वा । देवगतेश्चतुर्भ्योऽपि देवनिकायेभ्यः । तीर्थकृतः पुनर्देवगतेर्नरकगतेर्वा अनन्तरा-गताः सिध्यन्ति । तत्राप्याद्यपृथिवीत्रयादेव न शेषाभ्यः । वैमानिकेभ्यो न शेषदेवेभ्यः । वर्तमाननयमाश्रित्य मनुष्यगतिस्था एव शिवं प्राप्नुवन्तीति शेषः ३ । वेदद्वारे प्रत्युत्पन्ननयमाश्रित्यापगतवेद एव सिध्यति । तद्भवानुभूत-पूर्ववेदापेक्षया बाह्याकारमात्रापेक्षया च वेदत्रिकेषु । तीर्थकृतः पुनः स्त्रीवेदे पुरुषवेदे वा[2] ४ । तीर्थद्वारे तीर्थकरतीर्थकरीतीर्थरूपे द्विविधेऽपि तीर्थे ५। लिङ्गद्वारे इदं लिङ्गत्रयं द्रव्यलिङ्गापेक्षया ज्ञेयम् । संयमरूपभावलिङ्गापेक्षया तु स्वलिङ्गे एव ६। चारित्रद्वारे चारित्रे यथाख्याते क्षायिके एव वर्त्तमानाः सिध्यन्ति ॥६॥ तद्भवपूर्वानुभूतचरणापेक्षया त्रिकं चतुष्कं पञ्चकं च प्राप्य सिध्यन्ति । अयमर्थः— केचित्सामायिकसूक्ष्मसम्पराययथाख्यातचारित्राणि, केचित्सामायिकच्छेदोप-स्थापनीयसूक्ष्मसम्परायथाख्यातानि, केचित्सामायिकपरिहारविशुद्धिकसूक्ष्म-सम्परायथाख्यातानि, केचित्सामायिकच्छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिक-सूक्ष्मसम्परायथाख्यातानि चारित्राणि प्राप्य सिध्यन्ति । जिनास्त्रिचरणा एव प्राप्तसामायिकसूक्ष्मसम्परायथाख्यातचारित्राः ७। बुद्धद्वारे '**सयंबुद्धिबुद्ध-पत्तेआ**' इति सूचनात्सूत्रस्य स्वयं [3]बाह्यप्रत्ययनिरपेक्षं बुद्धाः स्वयंबुद्धाः । बुद्धी मल्लिस्वामिनी सामान्यस्त्री वा तया बोधिता बुद्धीबोधिताः । बुद्धा आचार्यादयः, तैर्बोधिता बुद्धबोधिताः । प्रत्येकं किमपि बाह्यप्रत्ययं दृष्ट्वा

१. इतः प्राग् 'गर्भजेभ्यः' इत्यधिकं क्वचित् । २. इतोऽग्रे-'न नपुंसकवेदे' इत्यपि । ३. 'बाह्यं निमित्ताद्यनपेक्ष्य' इत्यपि क्वचित् ।

बुद्धाः प्रत्येकबुद्धा इति निर्देशो ज्ञेयः । ततः स्वयं च बुद्धी च बुद्धाश्च प्रत्येकाश्च स्वयंबुद्धीबुद्धप्रत्येकाः । प्राकृतत्वाद् ह्रस्वः । स्वयंबुद्धीबुद्धप्रत्येकबुद्धानां बोधि १ उपधि २ श्रुत ३ लिङ्ग ४ कृतो विशेषः । स्वयंबुद्धा बाह्यप्रत्ययमन्तरेण जातिस्मरणादिना बोधिभाजः । प्रत्येकबुद्धाश्च प्रत्येकं बाह्यं वृषभादिकं हेतुमभिवीक्ष्य बोधिभाजः, ततस्ते प्रत्येकमेव विहरन्ति न गच्छवासिन इव संहिताः । स्वयंबुद्धानामुपधिर्द्वादशविध एव पात्रादिकः । प्रत्येकबुद्धानां तु द्विधा, उत्कर्षतो जघन्यतश्च । उत्कर्षतो नवविधः प्रावरणवर्जः । जघन्यतो द्विविधो रजोहरणमुखवस्त्रिकारूपः । तथा स्वयंबुद्धानां पूर्वाधीतं श्रुतं भवति वा न वा । यदि भवति ततो लिङ्गं देवता समर्पयति, गुरुसन्निधौ वा प्रतिपद्यते । यदि चैकाकी विहरणसमर्थः, इच्छा वा तस्य तथारूपा जायते, तत एकाक्येव विहरति, अन्यथा गच्छ एव तिष्ठति । अथ पूर्वाधीतं श्रुतं न स्यात् तर्हि नियमाद्गुरुसन्निधौ लिङ्गं प्रतिपद्यते, गच्छं चावश्यं न मुञ्चति । प्रत्येकबुद्धानां पूर्वाधीतं श्रुतं नियमाद्भवति, तच्च जघन्यत एकादशाङ्गानि, उत्कर्षतः किञ्चिन्न्यूनानि दशपूर्वाणि । लिङ्गं च तस्मै देवता समर्पयति । लिङ्गरहितो वा कदाचित्स्यात् ८ । ज्ञानद्वारे केवलज्ञाने एव वर्त्तमानाः सिध्यन्ति । तद्भवानु-भूतपूर्वज्ञानापेक्षया केचिद् द्विज्ञाना मतिश्रुतज्ञानाः, केचित्त्रिज्ञाना मति-श्रुतावधिज्ञानाः, यद्वा मतिश्रुतमनःपर्यायज्ञानाः, केचिच्चतुर्ज्ञाना मति-श्रुतावधिमनःपर्यायज्ञानाः । तीर्थकृतस्तु चतुर्ज्ञानिन एव ९ । अवगाहनाद्वारे लघ्वी जघन्या तनुर्द्विहस्ता द्विहस्तप्रमाणा, गुरुरुत्कृष्टा पञ्चधनुश्शता धनुश्शत-पञ्चकप्रमाणा । तुशब्दाद् धनुषां पञ्चविंशत्याधिकापि । सा च मरुदेव्या अवसेया तस्या आदेशान्तरेण नाभिकुलकरतुल्यत्वात् '**संघयणं संठाणं, उच्चत्तं चेव कुलगरेहिँ समं**' इति वचनात् । इत्थं सिद्धप्राभृतटीकायामप्युक्तम् । ततः सिद्धस्तुशब्दार्थः । शेषा तु मध्यमावगाहना । तीर्थकृतां जघन्या सप्तहस्त-प्रमाणा, उत्कृष्टा पञ्चशतधनुर्माना शेषा मध्येमति १० ॥७॥

काल[1]मणंत[2]मसंखं, [3]संखं चु[1]असम्म [2]अचुअसम्मत्ता ११ ।

[1]लहु [2]गुरु अंतर [1]समओ, [2]छम्मास १२ अडसमय अव्वहिआ १३ ॥८॥

जहनिअर इक्क अडसय १४, अणेग एगा य थोव संखगुणा १५ ।

उत्कर्षद्वारे कालशब्दस्य प्रत्येकं योगात् अनन्तं कालं असङ्ख्यं सङ्ख्यं च कालं च्युतसम्यक्त्वाः सिध्यन्ति अच्युतसम्यक्त्वाश्च । अयमर्थः—च्युतसम्यक्त्वाः केचिदनन्तं कालं अर्धपुद्गलपरावर्त्तलक्षणं संसारे भ्रान्त्वोत्कर्षतो लब्धसम्यक्त्वादिरत्नत्रयाः सिध्यन्ति । अपरेऽनुत्कर्षतोऽसङ्ख्यातम् । अन्ये तु सङ्ख्येयम् । केचनाच्युतसम्यक्त्वा अपि सिध्यन्तीति ११ । अन्तरद्वारे जघन्यत एकसमयः, उत्कर्षतः षण्मासाः १२ । अनुसमयद्वारे निरन्तरद्वारे जघन्यतो द्वौ समयौ निरन्तरं सिध्यन्ति, उत्कर्षतोऽष्टौ समयाः । अव्यवधानं निरन्तरतेत्यर्थः १३ ॥८॥ गणनाद्वारे जघन्यत एकः, इतरत उत्कर्षतोऽष्टाधिकं शतं सिध्यति । श्रीनाभेयस्य निर्वाणसमयेऽष्टोत्तरशतमेकसमयेन सिद्धम् । आह च **संघदासगणिर्वसुदेवहिण्डौ**–"**उसभो अभीइणा नक्खत्तेणं एगूणपुत्तसएहिं अट्ठहिं सह एगसमएणं निव्वुए । सेसाणवि अणगाराणं दससहस्साणि अट्ठसयऊणगाणि तंमि चेव नक्खत्ते बहुसु समयंतरेसुत्ति**" १४ । अल्पबहुत्वद्वारे युगपद्द्वित्रादिकाः सिद्धाः स्तोकाः, तेभ्य एककाः सिद्धाः सङ्ख्येयगुणा विवक्षितसमये एकैकसिद्धानां बाहुल्यादिति भावः १५ । गतं सत्पदप्ररूपणाद्वारम् १ ।

[1]सम्प्रति द्रव्यमानं क्षेत्रादिषु पञ्चदशसु द्वारेष्वभिधीयते—

चउ उड्ढ नंदणजले, वीस पहुत्तं अहोलोए ॥९॥

इगविजय वीस अडसय, पत्तेयं कम्मभूमि तिरिलोए ।

दु दु जलहि पंडगवणे, अकम्ममहि दस य संहरणा ॥१०॥

तत्र क्षेत्रद्वारे चतुश्शब्दस्य प्रत्येकं योगात् । ऊर्ध्वलोके सामान्यतो मेर्वादौ नन्दनवने जले सामान्यतो नद्यादिगते च जले "**चउक्कं दुवे समुद्दंमि**" इति वचनात् । श्रीजिनभद्रगणिक्षमाश्रमणरचितसङ्ग्रहण्याम्—"**तओ जले चेव**" इत्युक्तम् । तदत्र तत्त्वं केवलिनो विदन्ति । यदुक्तम्—"**वीसपहुत्तं अहोलोए**" इति **सिद्धप्राभृते** । **सङ्ग्रहण्यां** पुनः—"**बावीसमहोलोए**" इत्युक्तम् । "**दो**

१. 'सम्प्रति द्रव्यमानमाह' इत्यपि ।

अ वीसा अहोलोए" इत्युत्तराध्ययने उक्तम् । तदत्र तत्त्वं ज्ञानिनो विदन्ति । पृथक्त्वं द्विप्रभृतिरानवभ्यः ॥९॥ एकस्मिन् विजये २० पञ्चदशकर्मभूमिषु प्रत्येकं १०८ तिर्यग्लोकेऽप्येवं सिध्यन्ति । सामान्यतः समुद्रे पण्डकवने च द्वौ द्वौ । अकर्ममहीषु हैमवत ५ हरिवर्ष ५ देवकुरु ५ उत्तरकुरु ५ रम्यक ५ ऐरण्यवत ५ रूपासु त्रिंशत्सङ्ख्यास्वपि संहरणं प्रतीत्य दश दश सिध्यन्ति १ ॥१०॥

ति चउत्थ अरे अडसय, पंचमए वीस दस दस य सेसे २ ।
नरगतिग भवण-वण-नर-जोइस-तिरि-तिरिखिणी दसगं ॥११॥
वेमाणिअ अट्ठसयं, हरिय छऊ पंकपुढविजल चउरो ।
जोइविमाणिनरित्थी, वीसं भवणवणथी पणगं ३ ॥१२॥

कालद्वारे उत्सर्पिण्यामवसर्पिण्यां च प्रत्येकं तृतीये चतुर्थे चारकेऽष्टशतम् । सामान्योक्तावपि "**व्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिः**" इति न्यायात् अवसर्पिण्यां पञ्चमारके विंशतिः । '**सेसे**' इति जातावेकचवनम् । ततः शेषेष्वरकेषु प्रत्येकं उत्सर्पिण्यामवसर्पिण्यां च संहरणतो दश दश २ । गतिद्वारे नरकत्रिकात् रत्नशर्करावालुकाप्रभालक्षणात् भवनपत्यादिभ्य आगता दश दश सिध्यन्ति ॥११॥ वैमानिकेभ्योऽत्रागता अष्टशतम् । वनस्पतिभ्यः षट् । पङ्कप्रभायाश्चतुर्थ-नरकपृथिव्याः पृथिव्यप्कायाभ्यां च प्रत्येकं चत्वारः । ज्योतिष्कादीनां त्रयाणां स्त्रीभ्यो विंशतिर्विंशतिः, व्यन्तरस्त्रीभ्यो भवनपतिस्त्रीभ्यश्चागताः पञ्च पञ्च सिध्यन्तीति शेषः । जघन्यतो नरकत्रिकादिषु एको वा द्वौ वा त्रयो वा । उत्कर्षतो दशेति सर्वत्र ३ ॥१२॥

वीसत्थि दस नपुंसग, पुरिसट्ठसयं नरा नरुव्वट्टा ।
इय भंगे अट्ठसयं, दस दस सेसट्ठ भंगेसु ४ ॥१३॥

वेदद्वारे स्त्रियो विंशतिः, इत्यादि । तथा नरा देवादिपुरुषाः नरेभ्यो देवादिपुरुषेभ्य उद्वृत्ता इति आद्यो भङ्गः १, स्त्रीभ्यो नराः २, षण्ढेभ्यो नराः ३ इति भङ्गत्रयम् । एवं स्त्रीनपुंसकयोरपि भङ्गत्रयम् । सर्वे नव । तत्राद्यभङ्गे अष्टशतम् । शेषेषु अष्टभङ्गेषु दश दश ४ ॥१३॥

[१]तित्थयरी [२]जिण [३]पत्तेअबुद्ध [४]संबुद्ध [१]दु चउ[२] दस[३] [४]चउरो ५ ।
[१]चउ [२]दस [३]अडसय [१]गिहि [२]पर, [३]सलिंग ६ परिहार विणु ओहो ॥१४॥
दस परिहारजुए ७ बुद्धिबोहिथी वीस जीव वीस पहु ८ ।
चउ [१]मइसुअ [२]मइसुअमणनाणे दस [३]सेस दुगि ओहो ९ ॥१५॥

तीर्थद्वारे तीर्थकर्यः १ जिनाः २ प्रत्येकबुद्धाः ३ स्वयंबुद्धाश्च ४ एकसमयेन सिध्यन्ति यथासङ्ख्यं द्वौ चत्वारो दश चत्वारः । उपलक्षणत्वादष्टशतमतीर्थकृताम् ५ । लिङ्गद्वारे गृहि १ पर २ स्व ३ लिङ्गे यथाक्रमं चत्वारो दशाष्टशतम् ६ । चारित्रद्वारे '**परिहार विणु ओहो**' इति यत्र यत्र चारित्रभङ्गे परिहारविशुद्धिपदं न भवति तत्र तत्र ओघोऽष्टशतं सिध्यन्तीति ज्ञेयम् । इदमुक्तं भवति—सामायिक-सूक्ष्मसम्परायथाख्यातचारित्रिणाम् , सामायिकच्छेदोपस्थापनीयसूक्ष्मसम्पराय-यथाख्यातचारित्रिणां च प्रत्येकमष्टशतम् ॥१४॥ परिहारविशुद्धिपदयुते भङ्गे दश दश । इदमुक्तं भवति—सामायिकपरिहारविशुद्धिसूक्ष्मसम्पराययथाख्यातचारित्रि-णाम्, सामायिकच्छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकसूक्ष्मसम्पराययथाख्यात-चारित्रिणां दश दश ७ । बुद्धद्वारे बुद्धीबोधिताः स्त्रियो विंशतिरेकसमयेन सिध्यन्ति । तथा बुद्धिबोधितजीवानां पुंस्त्रीषण्ढविशेषितानां विंशतिपृथक्त्वम् । अयं च सिद्धप्राभृतोक्तो विशेषः । बुद्धबोधितानां पुरुषाणामष्टशतम् । स्त्रीणां विंशतिः । नपुंसकानां दशकम् । प्रत्येकबुद्धानां दशकम् ८ । ज्ञानद्वारे पूर्वभावमपेक्ष्य मतिश्रुतज्ञानिनश्चत्वारः । मतिश्रुतमनःपर्यायज्ञानिनो दश । शेषभङ्गद्विके मति-श्रुतावधिज्ञानिनो मतिश्रुतावधिमनःपर्यायज्ञानिन इत्येवंलक्षणे 'ओहो' इति अष्टशतं सिध्यतीति ९ ॥१५॥

[१]मज्झ [२]गुरु [३]लहुवगाहण, [१]अडसय [२]दुग [३]चउर अट्ठ जवमज्झे १० ।
चुअणंतकाल[१]सम्मा, अडसय चउ [२]अचुअ दस [३]सेसा ११ । १२ ॥१६॥

अवगाहनाद्वारे मध्यावगानायामष्टशतम् । उत्कृष्टायां द्वौ । लघ्व्यां चत्वारो युगपत्सिध्यन्तीति । अष्टौ यवमध्ये । यवमध्यं नाम उत्कृष्टावगाहनायाः पञ्चविंशत्यधिकपञ्चशतधनूरूपाया अर्धं (सार्ध)द्विषष्ट्युत्तरद्विशतधनूंषि । एवमग्रेऽपि समार्धस्य यवमध्यमिति सञ्ज्ञा ज्ञेया १० । उत्कृष्टद्वारे अनन्तकाल-च्युतसम्यक्त्वा अष्टशतम् । अच्युतसम्यक्त्वाश्चत्वारः । शेषा असङ्ख्यातकाल-

च्युतसम्यक्त्वाः सङ्ख्यातकालच्युतसम्यक्त्वाश्च प्रत्येकं दश दश सिध्यन्ति ११ । अन्तरद्वारेऽल्पविषयत्वात्सूत्रेऽनुक्तमपि दर्श्यते । अन्तरद्वारे एको वा सान्तरः सिध्यति । बहवो वा तत्र बहवो यावदष्टशतम् १२ ॥१६॥

अड[१] १०८ दुरहिअ[२] १०२ सय छनुई[३],
चुलसी[४] दुगसयरि[५] सट्ठि[६] अडयाला[७] ।
बत्तीस[८] इक्क[१] दु[२] ति[३] चउ[४],
पण[५] छग[६] सग[७] अड[८] निरंतरिया १३ ॥१७॥

अनुसमयद्वारे अष्टाधिकं शतम्, द्व्यधिकं शतं चेत्यर्थः । अष्टोत्तर-शतादयोऽष्टौ यथासङ्ख्यं एकसमयादीन् (दि) यावदष्टौ समयान्निरन्तरं सिध्यन्तीति सम्बन्धः । त्र्युत्तरशतं यावदष्टशतं सिध्ये(ध्य)त् एकसमयमेव यावल्लभ्यते, ततः परतो नियमादन्तरं भवति । तथा सप्तनवत्यादयो द्व्यधिकशतपर्यन्ता द्वौ समयौ यावन्निरन्तरं सिध्यन्ति, ततः परमवश्यमन्तरम् । एवं पञ्चाशीत्यादयः षण्णवतिपर्यन्तास्त्रीन् समयान् यावत् । त्रिसप्तत्यादयश्चतुरशीतिपर्यन्ताश्चतुरः समयान् यावत् । एकषष्ट्यादयो द्वासप्ततिपर्यन्ताः पञ्चसमयान् यावत् । एकोनपञ्चाशदादयः षष्टिपर्यन्ताः षट्समयान् यावत् । त्रयस्त्रिंशदादयोऽष्ट-चत्वारिंशत्पर्यन्ताः सप्त समयान् यावत् । तथा एकादयो द्वात्रिंशत्पर्यन्ता अष्टौ समयान् यावन्निरन्तरं सिध्यन्तः प्राप्यन्ते, ततः परमवश्यमन्तरम् । अत्राय-माशयः—आद्यसमये जघन्यत एको द्वौ वा उत्कर्षतो द्वात्रिंशत् सिध्यन्तः प्राप्यन्ते । द्वितीयसमयेऽपि जघन्यत एको द्वौ वा उत्कर्षतो द्वात्रिंशत् । एवं तृतीयसमये यावदष्टमसमयेऽपि । ततः परमवश्यमन्तरमेव । एवं सर्वत्रापि योज्यम् १३ ॥१७॥

गणनाद्वारमल्पबहुत्वद्वारं च प्रागिव द्रष्टव्यम् । तदेवमुक्तं द्रव्यप्रमाणं मौलं द्वितीयं द्वारम् । साम्प्रतं क्षेत्रद्वारं स्पर्शनाद्वारं चैकगाथयाह—

लोअग्गठिआ सिद्धा, इह बुंदिं चइय पडिहय अलोए ३ ।[१]
फुसइ अणंते सिद्धे, सव्वपएसेहि सो सिद्धो[२] ४ ॥१८॥

---

१. मौलं क्षेत्रद्वारम् । २. मौलं स्पर्शनाद्वारम् । इदं द्वारद्वयं पञ्चदशसु द्वारेषु स्वबुद्ध्या भावनीयं सूत्रे सुगमत्वान्नोक्तम् ।

क्षेत्रद्वारे लोकाग्रे सिद्धशिलातललक्षणे सिद्धाः स्थिताः । इह मनुष्यक्षेत्रे बुन्दि शरीरं सर्वपरिशाटेन त्यक्त्वा, अलोके प्रतिहता लग्ना न परतोऽपि गमनं सम्भवति, धर्मास्तिकायाभावादिति ३ । स्पर्शनाद्वारे स्पृशत्यनन्तान् सिद्धान् स विवक्षितसमयसिद्धः सर्वप्रदेशैर्जीवसम्बन्धिभिर्ये तु तद्देशप्रदेशैः स्पृष्टास्ते-ऽसङ्ख्येयगुणाः । '**फुसइ अणंते सिद्धे, सव्वपएसेहिँ नियमसो सिद्धो । तेऽवि असंखिज्जगुणा, देसपएसेहिँ जे पुट्ठा** ॥१॥' ४ ॥१८॥

जत्थट्ठसयं सिज्झइ, अट्ठ उ समया निरंतरं तत्थ ।
वीस दसगेसु चउरो, दु सेसि जवमज्झि चत्तारि ५ ॥१९॥

कालद्वारे चेयं परिभाषा सर्वेषु द्वारेषु यत्र यत्र स्थानेऽष्टशतं सिध्येत् एकसमयेनोक्तम्, तत्र तत्राष्टौ समयान् यावन्निरन्तरं कालो वाच्यः[1] । यत्र यत्र विंशतिस्तत्र तत्र चतुरः समयान् यावन्निरन्तरं सिद्धिकालो वाच्यः । यत्रापि दश दश एकसमयेन सिध्यन्त उक्तास्तत्रापि चतुरः समयान् यावन्निरन्तरं कालः । शेषेषु स्थानेषु द्वौ समयौ । यवमध्ये चत्वारः । इदं सङ्क्षिप्ततरमुक्तम् । सम्प्रत्येतदेव मन्दमतिविनेयानुग्रहार्थं सविस्तरं पञ्चदशस्वपि द्वारेषु तदेव चिन्तयामः—तत्र क्षेत्रद्वारे पञ्चदशस्वपि कर्मभूमिष्वष्टौ समयान् यावन्निरन्तरं सिध्यन्तः प्राप्यन्ते । हरिवर्षादिष्वधोलोके च चतुरश्चतुरः समयान् । नन्दन-पण्डकवनयोर्लवणाब्धौ च द्वौ द्वौ समयौ १ । कालद्वारे उत्सर्पिण्यामवसर्पिण्यां च प्रत्येकं तृतीयचतुर्थारकयोरष्टावष्टौ समयान् शेषेषु चतुरश्चतुरः समयान् २ । गतिद्वारे देवगतेरागता अष्टौ समयान्, शेषगतिभ्य आगताश्चतुरः समयान् ३ । वेद द्वारे पुरुषवेदा अष्टौ समयान् । स्त्रीनपुंसकवेदाः प्रत्येकं चतुरश्चतुरः समयान् । पुरुषेभ्य उद्वृत्त्य पुरुषा एव सन्तः सिध्यन्तोऽष्टौ समयान् यावत् । शेषेषु चाऽष्टभङ्गेषु चतुरश्चतुरः समयान् ४ । तीर्थद्वारे तीर्थकरतीर्थे तीर्थकरीतीर्थे चातीर्थकरसिद्धा उत्कर्षतोऽष्टौ समयान् । तीर्थकरस्तीर्थकर्यश्च द्वौ समयौ ५ । लिङ्गद्वारे स्वलिङ्गेऽष्टौ समयान्, अन्यलिङ्गे चतुरः समयान् , गृहिलिङ्गे द्वौ समयौ

---

१. इतोऽग्रे 'सङ्ख्यामधिकृत्य द्वितीयचतुर्थसमयादिषु अष्टशतं न्यूनमेव भवतीति ज्ञेयम्' इति लभ्यतेऽधिकम् ।

६ । चारित्रद्वारे अनुभूतपरिहारविशुद्धिकचरित्राश्चतुरः समयान् । शेषा अष्टावष्टौ समयान् ७ । बुद्धद्वारे स्वयंबुद्धा द्वौ समयौ, बुद्धबोधिता अष्टौ समयान्, प्रत्येकबुद्धा बुद्धीबोधिताः स्त्रियो नरादयो वा सामान्यतः प्रत्येकं चतुरः समयान् ८ । ज्ञानद्वारे मतिश्रुतज्ञानिनो द्वौ समयौ, मतिश्रुतमनःपर्यायज्ञानिनश्चतुरः समयान्, मतिश्रुतावधिज्ञानिनो मतिश्रुतावधिमनःपर्यायज्ञानिनो वाष्टावष्टौ समयान् ९ । अवगाहनाद्वारे उत्कृष्टायां जघन्यायां चावगाहनायां द्वौ द्वौ समयौ, यवमध्ये चतुरः समयान्, मध्यमावगाहनायां पुनरष्टौ समयान् १० । उत्कृष्टद्वारे अपतितसम्यक्त्वा द्वौ समयौ सङ्ख्येयकालप्रतिपतिता असङ्ख्येयकालप्रतिपतिताश्च चतुरश्चतुरः समयान्, अनन्तकालप्रतिपतिता अष्टौ अष्टौ समयान् ११ । इत्यन्तरादीनि चत्वारि द्वाराणि नेहावतरन्ति ॥१९॥

गतं मौलं पञ्चमं काल इति द्वारम् । साम्प्रतं षष्ठमन्तरद्वारमाह—

जंबुद्दीवे धायइ, ओह विभागे य तिसु विदेहेसु ।
वासपहुत्तं अंतर, पुक्खरदुविदेह वासहियं १ ॥२०॥

क्षेत्रविभागे '**ओह**' इति सामान्येन जम्बूद्वीपे धातकीखण्डे च विभागेन विशेषचिन्तायां जम्बूद्वीपसत्के एकस्मिन् विदेहे द्वयोश्च धातकीखण्डसत्कयोरेवं त्रिषु विदेहेषु उत्कृष्टं वर्षपृथक्त्वमन्तरं सिद्धिगमनलक्षणम् । तथा पुष्करवरद्वीपार्द्धे ओघेन विभागेन च तद्विदेहयोश्च वर्षमधिकमन्तरमिति १ ॥२०॥

भरहेरवए जम्मा, कालो जुगलीण[1] संखसमसहसा ।
संहरण २ नरय[1]तिरिए[2], समसहसा[1] समसयपहुत्तं[2] ॥२१॥
तिरिई[1]सुर[2]नर[3]नारी[4]सूरीहिं[5], उवएससिद्धिलद्धीए ।
वासाहिअंतर अह सय[1]-बोहीओ संखसमसहसा[2] ॥२२॥
सयमुवएसा भू[1]जल[2]वण[3]सुहमी[4]साण[5]पढमदुगनरया[6] ३ ।

कालद्वारे भरतैरावतेषु जन्मतः कालो युगलिनां युगलिकालः किञ्चिदूनाष्टादशसागरकोटाकोटीलक्षणं । अवसर्पिण्या आद्यद्वितीयतृतीयारकाः उत्सर्पिण्याश्चतुर्थपञ्चमषष्ठारका इति भावः । संहरणतः सङ्ख्येयानि वर्षसहस्राणि

२ । गतिद्वारे नरकतिर्यग्गत्योरागत्य सिध्यन्तो यथाक्रमं वर्षसहस्रं समाशत-पृथक्त्वं चान्तरम् ॥२१॥ तिरश्च्यादिभ्य आगत्योपदेशेन सिध्यतां सिद्धिलब्धेः शिवप्राप्तेरनन्तरं वर्षं साधिकम् । अथ स्वयंबोधिस्ततः सङ्ख्यातसमासहस्राः ॥२२॥ पृथिव्यब्वनस्पतिसौधर्मेशानाद्यद्वितीयनरकेभ्य आगत्य स्वयमुपदेशाद्वा सिध्यन्तः सङ्ख्याताः समासहस्राः ३ ॥

थीकीवेसुं भंगट्ठगे असंखिज्जसमसहसा ॥२३॥
नरवेअ पढमभंगे, वरिसं ४ पत्ते[1]अजिण[2]जिणी[3]सेसा ।
संखसमसहस[1] पुव्वासहसपिहू[2]णं[3]तहिअ[4]वरिसं ५ ॥२४॥

वेदद्वारे स्त्रीक्लीबवेदयोः शेषभङ्गाष्टके च नराः स्त्रीभ्य आगत्य सिध्यन्ती-त्यादिपूर्वोक्तलक्षणे सङ्ख्येयाः समासहस्राः ॥२३॥ नरवेदे तथा प्रथमभङ्गे पुरुषाः पुरुषेभ्य उद्वृत्त्य सिध्यन्तीतिलक्षणे वर्षं साधिकमित्यध्याहारः ४ । तीर्थद्वारे प्रत्येकबुद्धजिनजिनी शेषाः जिनीति प्राकृतत्वाद् ङीप्रत्यये तीर्थकरी, शेषाः सामान्यतः सर्वपुरुषाः, एतेषु यथासङ्ख्यं सङ्ख्यातसमासहस्राणि, पूर्वसहस्रपृथक्त्वम्, '**अणंत**' इति अनन्तकालः, समधिकं च वर्षमुत्कृष्टमन्तरम् ५ । '**पुव्वासहसपिहू**' इत्यत्र पूर्वशब्दस्य दीर्घत्वं '**दीर्घह्रस्वौ मिथो वृत्तौ**' इति सूत्रेण ॥२४॥

संखसमसहस गिहि अन्नलिंगहिअ वरिस तिचरण सलिंगे ।
सेसचरित्ते जुअली, ६ । ७ बुहबोहि अ पुरिस वरिसहिअं ॥२५॥
संखसमसहस सेसा, पुव्वसहस्सप्पहुत्त संबुद्धे ८ ।
मइसुअ पलियअसंखो, भागोहिजुएऽहिअं वरिसं ॥२६॥
सेसदुभंगे संखा, समसहसा ९ गुरुलहूइ जवमज्झे ।
सेढीअसंखभागो, मज्झवगाहे वरिसमहिअं १० ॥२७॥

लिङ्गद्वारे गृहिलिङ्गेऽन्यलिङ्गे च सङ्ख्यातसमासहस्राणि । स्वलिङ्गे च वर्षं समधिकम् ६ । चारित्रद्वारे '**तिचरण**' इति चारित्रत्रये सामायिकसूक्ष्म-सम्परायथाख्यातस्वरूपे समधिकं वर्षम्, शेषचारित्रे च्छेदोपस्थापनपरिहार-

विशुद्धियुक्ते पूर्वोक्तचारित्रत्रये । किमुक्तं भवति—सामायिकच्छेदोपस्थापनसूक्ष्मसम्परायथाख्यातचारित्रिणां, सामायिकपरिहारविशुद्धिसूक्ष्मसम्परायथाख्यातचारित्रिणां सामायिकच्छेदोपस्थापनपरिहारविशुद्धिसूक्ष्मसम्परायथाख्यातचारित्रिणां च '**जुअली**' इति युगलिकालोऽष्टादशातरकोटाकोट्यः किञ्चिदूनाः । यत एते चरणे भरतैरावतेषु प्रथमचरमतीर्थकरतीर्थ एव प्राप्येते, तत्र चेदमन्तरमुत्कर्षतो लभ्यत इति ७ । बुद्धद्वारे बुद्धबोधितानां पुरुषाणां समधिकं वर्षम् । सूत्रे च '**तिचरण सलिंगे**' इति द्वारव्यत्ययो गाथाबन्धानुलोम्यादिति ज्ञेयम् ॥२५॥ '**सेसा**' इति षष्ठ्यर्थे प्रथमा । ततः शेषाणां बुद्धबोधितस्त्रीणां प्रत्येकबुद्धानां च सङ्ख्यातसमासहस्राण्यन्तरम्, स्वयंबुद्धे पूर्वसहस्रपृथक्त्वम् ८ । ज्ञानद्वारे मतिश्रुतज्ञानिनामुत्कृष्टमन्तरं पल्याऽसङ्ख्यातभागः, अवधियुक्ते मतिश्रुतज्ञाने समधिकं वर्षम् ॥२६॥ शेषभङ्गद्विके मतिश्रुतमनःपर्यायलक्षणे मतिश्रुतावधिमनःपर्यायलक्षणे च सङ्ख्यातसमासहस्राणि ९ । अवगाहनाद्वारे गुर्ववगाहनायां लघ्ववगाहनायां च यवमध्ये च प्रत्येकं "**चउदसरज्जू लोगो, बुद्धिकओ सत्तरज्जुमाणघणो । तद्दीहेगपएसा सेढी पयरो य तव्वग्गो ॥१॥**" इत्येवंलक्षणश्रेण्यसङ्ख्येयभागः श्रेण्यसङ्ख्येयभागगतप्रदेशापहारकाल इत्यर्थः । मध्यमावगाहने वर्षमधिकम् १० ॥२७॥

अचुअ असंखं सुअही, अणंतहिअवास सेस संखसमा ११ ।
संतर १२ अणंतरं १३ इग, अणेग १४ समसहस संखिज्जा ॥२८॥

उत्कृष्टद्वारे सूचनात्सूत्रस्य अच्युतसम्यक्त्वानां असङ्ख्यांशो भाग उदधेः सागरोपमस्य । '**अणंत**' इति अनन्तकालच्युतसम्यक्त्वानां साधिकं वर्षम् । '**सेस**' इति असङ्ख्यातकालपतितसङ्ख्यातकालपतितानाम् '**संखसमा**' इति "**व्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिः**" इति न्यायात् सङ्ख्यातसमासहस्राणि ११ । अन्तरद्वारे सान्तरं सिध्यताम् १२ । अनुसमयद्वारे निरन्तरं सिध्यताम् १३ । गणनाद्वारे एककानामनेककानां च सिध्यतां उत्कृष्टमन्तरं सङ्ख्येयानि वर्षसहस्राणि १४ ॥२८॥

उपसंहरन्नाह—

इअ गुरुयअंतरमुत्तं, लहु समओ ६ भावु सव्वहिं खइओ ७ ।

इत्येवं '**जंबुद्दीवे धायई**' इत्यादिपूर्वोक्तप्रमाणेन गुरुमुत्कृष्टमन्तरं सिद्धिगमनविरहकाले उक्तम् । लघु जघन्यमन्तरं सर्वत्र पञ्चदशस्वपि द्वारेषु एकसमयः ६ । इत्युक्तं मौलं षष्ठमन्तरद्वारम् । सम्प्रति भावद्वारमाह—सर्वत्र सर्वद्वारेषु भावः क्षायिक एव ७ ।

सम्प्रत्यल्पबहुत्वद्वारमाह—

चउ दस वीसा वीसप्पहुत्त अट्ठस्सयं कमसो ॥२९॥
सम थोव समा संखागुणिआ इय भणिअणंतरा सिद्धा ।
अह उ परंपरसिद्धा, अप्पबहुं मुत्तु भणिअत्था ॥३०॥

'**चउ दस**' इत्यादि । तत्र ये तीर्थङ्करा ये च जले ऊर्ध्वलोकादौ चत्वारश्चत्वारः सिध्यन्ति, ये च हरिवर्षादिषु संहरणतो दश दश सिध्यन्ति, ते परस्परं समास्तुल्याः । तथैवोत्कर्षतो युगपदेकसमयेन प्राप्यमाणत्वात् । तेभ्यो विंशतिसिद्धाः स्तोकाः तेषां स्त्रीषु दुःषमायामेकस्मिन् विजये वा प्राप्यमाणत्वात् । तैस्तुल्या विंशतिपृथक्त्वसिद्धाः, यतस्तेऽधोलौकिकग्रामेषु बुद्धीबोधितस्त्र्यादिषु वा लभ्यन्ते, ततो विंशतिसिद्धैस्तुल्याः । क्षेत्रकालयोः स्वल्पत्वात्कादाचित्कत्वेन च सम्भवादिति । तेभ्योऽष्टशतसिद्धाः सङ्ख्यातगुणिताः सङ्ख्येयगुणाः इत्यर्थः । गतमल्पबहुत्वद्वारम् । इत्येवं प्रागुक्तप्रकारेणानन्तराः सिद्धाः भणिताः । अथानन्तरं पुनः परम्परासिद्धा भणितव्याः । ते पुनरल्पबहुत्वं मुक्त्वा भणितार्थाः । अयं विशेषः—द्रव्यप्रमाणे सर्वेष्वपि द्वारेषु सर्वत्रैवानन्ता वक्तव्याः । क्षेत्रस्पर्शने प्रागिव । कालः पुनरनादिरूपोऽनन्तो वक्तव्यः, अत एवासम्भवादन्तरं न वाच्यम् ॥२९॥ ३०॥

सम्प्रति अवशिष्टमल्पबहुत्वं उच्यते—

सामुद्द दीव जल थल, थोवा संखगुणा ।
उड्ढ अह तिरिअलोए, थोवा दुन्नि पुण संखगुणा ॥३१॥
लवणे कालोअम्मि य, जंबुद्दीवे य धायईसंडे ।
पुक्खरवरदीवड्ढे, कमसो थोवा उ संखगुणा ॥३२॥

हिमवंते हेमवए, महहिमवं कुरुसु हरि निसढ भरहे ।
संखगुणा य विदेहे, जंबूद्दीवे समा सेसे ॥३३॥

समुद्रे द्वीपे च सिद्धाः यथाक्रमं स्तोकाः सङ्ख्यातगुणाश्च । तथा जलसिद्धाः स्तोकाः, तेभ्यः सङ्ख्यातगुणाः स्थलसिद्धाः तथा ऊर्ध्वलोकसिद्धाः स्तोकाः, तेभ्योऽधोलोकसिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽपि तिर्यग्लोकसिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः ॥३१॥ लवणे सिन्धौ सिद्धाः स्तोकाः, तेभ्यो यथोत्तरं कालोदादौ सिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः ॥३२॥ जम्बूद्वीपे हिमवत्सिद्धाः स्तोकाः, ततो हैमवते सङ्ख्येयगुणाः, ततो महाहिमवति, ततो देवकुरुषु, ततो हरिवर्षे, ततो निषधे, ततो भरते, स्वस्थानत्वात्, ततो विदेहे सङ्ख्येयगुणाः सदाभावात् महत्त्वाच्च । '**समा सेसे**' इति समास्तुल्याः शेषे, जातावेकचवनम् । शेषेषु क्षेत्रेषु तुल्यायामविस्तरेषु । इयमत्र भावना—शिखरिणि हिमवत्तुल्याः, [1]हैरण्यवते हैमवत्तुल्याः, रूपिणि[2] महाहिमवत्तुल्याः, उत्तरकुरुषु देवकुरुतुल्याः, रम्यके हरिवर्षतुल्याः, नीलवति निषधतुल्याः, ऐरवते भरततुल्याः सिद्धाः । हेतुः सर्वत्र क्षेत्रतुल्यबाहुल्यमेव ॥३३॥

चुल्ल महहिमव निसढे, हेम कुरू हरिसु भारह विदेहे ।
चउ छट्ठे साहीया, धायइ सेसा उ संखगुणा ॥३४॥
पुक्खरवरेऽवि एवं, चउत्थठाणंमि नवरि संखगुणा ।
एसुं संहरणेणं, सिज्झंति समा य समगेसु ॥३५॥

धातकीखण्डे क्षुद्रहिमवति सिद्धाः स्तोकाः १ ततो महाहिमवति सङ्ख्यातगुणाः २ ततो निषधे सङ्ख्यातगुणाः ३ ततो हैमवते विशेषाधिकाः ४ ततो देवकुरुषु सङ्ख्यातगुणाः ५ ततो हरिवर्षे विशेषाधिकाः ६ ततो भरते सङ्ख्यातगुणाः ७ । '**भारह**' इति सूत्रे आकारः '**अतः समृद्ध्यादौ वा**' इति प्राकृतसूत्रे पाठः । ततो विदेहेषु सङ्ख्यातगुणाः ८ । क्षेत्रबाहुल्यात्स्वस्थानत्वाच्च '**चउ छट्ठे साहीया**' इत्यादि भावितमेव ॥३४॥ पुष्करार्द्धेऽप्येवं धातकीखण्डवत् [illegible] विशेषः [illegible] क्षेत्र [illegible] सङ्ख्यातगुणाः [illegible]

[illegible]

ननु हिमवदादिषु मनुष्योत्पत्त्यभावात् कथं सिद्धिसम्भवः ? इत्याह–'**एसुं संहरणेणं**' इति एषु हिमवदादिषु संहरणेन देवादिसंहरणमधिकृत्य सिध्यन्तीति । यद्येवं शिखरिगिर्यादिषु तर्हि सिध्यतां का वार्त्ता ? इत्याह–'**समा य समगेसु**' इति समास्तुल्याः समकेषु समक्षेत्रपर्वतेषु । यथा हैमवतस्य हैरण्यवतस्य च तुल्याः । देवकुरूणामुत्तरकुरूणां चेत्यादि । तथा हिमवतः शिखरितुल्याः । महाहिमवतो रूप्यितुल्या इत्यादि ॥३५॥

अथ सर्वक्षेत्रपर्वतादिसमवायेनाल्पबहुत्वमाह गाथाद्वयेन–

जंबु निसहंत मीसे, जं भणिअं पुव्वमहिअ बीअहिमे ।
दु ति महहिम हिमवंते, निसढ महाहिमवबिअहिमवे ॥३६॥
तिअनिसहे बिअकुरुसुं, हरिसु अ तह तइअहेमकुरु हरिसु ।
दु दु संख एग अहिआ, कमभरहविदेहतिग संखा १ ॥३७॥

अत्रैवं पदघटना–'**मीसे**' इति क्षेत्रद्विकादियोगे '**जंबु**' इति जम्बूद्वीपे हिमवदादिनिषधान्तं यद्भणितं पूर्वं तत्तथैव ज्ञेयम् । तथाहि–जम्बूद्वीपसत्के हिमवति सिद्धाः स्तोकाः १ ततो हैमवते सङ्ख्यातगुणाः २ ततो महाहिमवति ३ ततो देवकुरुषु ४ ततो हरिवर्षे ५ ततो निषधे सङ्ख्येयगुणाः ६ ततः '**अहिअ**' इति विशेषाधिकाः '**बीअहिमे**' इति द्वितीयहिमवति धातकीखण्ड-हिमवतीत्यर्थः ७। '**दु ति महहिम हिमवंते**' इति ततो द्वितीयमहाहिमवति धातकीसत्के इत्यर्थः ८ तृतीये हिमवति पुष्करार्द्धसत्के इत्यर्थः सङ्ख्येयगुणाः ९ । तेभ्यः 'दु ति' इत्यनुवर्त्तते ततो द्वितीये धातकीखण्डसत्के निषधे १० तृतीये पुष्करार्द्धसत्के महाहिमवति च सिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः ११ ततः '**बिअहिमवे**' इति धातकीखण्डसत्के हैमवते विशेषाधिकाः १२ तेभ्योऽपि तृतीयनिषधे पुष्करार्द्धसत्के सिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः १३ ततो द्वितीयकुरुषु धातकीखण्ड-सत्केषु कुरुषु देवकुरुषु सङ्ख्येयगुणाः १४ तेभ्यो धातकीखण्डसत्क एव हरिवर्षे विशेषाधिकाः १५ तथा तृतीये पुष्करार्द्धसत्के हैमवते सङ्ख्यातगुणाः १६ ततोऽपि पुष्करार्द्धे एव देवकुरुषु सिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः १७ तेभ्योऽपि तत्रैव हरिवर्षे विशेषाधिकाः १८ '**दु दु संख एग अहिआ**' इति द्वयोर्द्वयोः

स्थानयोः सङ्ख्यातगुणा इति वाच्यम् । एकस्मिन् स्थाने विशेषाधिका इति वाच्यम् । एतच्च पूर्वमेव सविस्तरं भावितम् । '**कम**' इति ततः क्रमेण भरतत्रिकसिद्धाः विदेहत्रिकसिद्धाश्च यथोत्तरं सङ्ख्यातगुणा वाच्याः । इदमुक्तं भवति—पुष्करार्द्धहरिवर्षसत्केभ्यः सिद्धेभ्यो जम्बूद्वीपभरतसिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः १९ तेभ्यो धातकीखण्डभरतसिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः २० ततः पुष्करार्द्धभरतसिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः २१ ततो जम्बूद्वीपविदेहसिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः २२ ततो धातकीखण्डविदेहसिद्धाः सङ्ख्यातगुणाः २३ ततः पुष्करवरद्वीपार्द्धविदेहसिद्धाः सङ्ख्यातगुणाः २४ । समानक्षेत्रेषु समानगिरिषु च निजनिजवर्षैर्वर्षधरैश्च समं तुल्या वाच्याः ॥३६॥ ॥३७॥

गतं क्षेत्रद्वारम् । सम्प्रति कालद्वारमाह—

दुसमदुसमाइ थोवा, दूसमसंखगुण सुसमसुसमाए ।
अस्संखा पण छट्ठे, अहिआ तुरिअंमि संखगुणा ॥३८॥
अवसप्पिणि अरएसुं, एवं ओसप्पिणीइ मीसेवि ।
परमवसप्पिणि दुस्समअहिआ सेसेसु दुसुवि समा २ ॥३९॥

अवसर्पिण्यां संहरणतो दुःषमदुःषमायां सिद्धाः स्तोकाः १ दुःषमायां सङ्ख्यातगुणाः २ तेभ्यः सुषमदुःषमायामसङ्ख्येयगुणाः कालस्यासङ्ख्येयत्वात् ३ '**पण छट्ठे अहिआ**' इति ततः पञ्चमारके सुषमाभिधे 'अधिका' विशेषाधिकाः ४ ततः षष्ठे सुषमसुषमाख्ये विशेषाधिकाः ५ तेभ्यः '**तुरिये**' चतुर्थे दुःषमसुषमारके सिद्धाः सङ्ख्यातगुणाः ६ ॥३८॥ एवमवसर्पिण्या अरकेषु गणितम् । उत्सर्पिण्या अरकेष्वप्येवमेव ज्ञेयम् । '**मीसेवि**' इति अवसर्पिण्युत्सर्पिणीरूपे मिश्रेऽप्येवमेव, परं केवलमयं विशेषः—उत्सर्पिणीदुःषमारके 'अधिका' विशेषाधिका वाच्याः । द्वयोरप्यवसर्पिण्युत्सर्पिण्योः शेषेष्वरकेषु 'समाः' तुल्या वाच्याः । इदमुक्तं भवति—द्वयोरप्येकान्तदुःषमासिद्धाः सर्वस्तोकाः १ तत उत्सर्पिणीदुःषमारके सिद्धा विशेषाधिकाः २ ततोऽवसर्पिण्यां दुःषमासिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः ३ ततो द्वयोरपि सुषमदुःषमासिद्धा असङ्ख्येयगुणाः ४ तेभ्योऽपि द्वयोरपि सुषमासिद्धा विशेषाधिकाः ५ तेभ्योऽपि द्वयोरपि

सुषमसुषमासिद्धा विशेषाधिकाः ६ तेभ्योऽपि द्वयोरपि दुःषमसुषमासिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः ७ ततोऽवसर्पिण्यां सर्वसिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः ८ तेभ्योऽप्युत्सर्पिण्याः सर्वसिद्धा विशेषाधिकाः ९ । २ ॥३९॥ गतं कालद्वारम् ।

सम्प्रति गतिद्वारमाह—

थी १ नर १ नरय ३ तिरित्थी ४,
तिरि ५ देवी ६ देव ६ थोव १ संखगुणा ६ ।
इग १ पणिंदि २ थोव १ संखा २,
तरु १ भू २ जल ३ तसिहि ४ संखगुणा ॥४०॥
चउ १ ति २ दुग ३ नरय तरु ४,
महि ५ जल ६ भवण ७ ।
८ वणिंद ९ १० जोइ ११ देविसुरा १२ ।
नारी १३ नर १४ रयणाए १५,
तिरिई १६ तिरि १७ णुत्तरा १८ य सुरा २९ ॥४१॥
दु पढमदिवदेवि ३०, ३१ सुरा ३२, ३३

मानुषीभ्योऽनन्तरमुद्वृत्त्य सिद्धाः सर्वस्तोकाः, शेषेभ्यो यथोत्तरं सङ्ख्येयगुणा वाच्याः, तथा एकेन्द्रियेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्त्य सिद्धाः स्तोकाः, तेभ्यः पञ्चेन्द्रियेभ्योऽनन्तरागता सिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः । तथा तरुभ्योऽनन्तरागताः सिद्धाः स्तोकाः, ततः पृथिवीकायेभ्यः, जलकायेभ्यः, त्रसकायेभ्योऽनन्तरागता यथोत्तरं सङ्ख्यातगुणाः ॥४०॥ चतुर्थनरकागताः सिद्धाः सर्वस्तोकाः सङ्ख्येयगुणाः १ एवं तृतीय २ द्वितीयनरकागताः सिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः ३ तरुभ्यः पर्याप्तबादरप्रत्येकवनस्पतिभ्यः ४ महीकायिकेभ्यः पर्याप्तबादर-पृथिवीकायिकेभ्यः ५ ततो बादरजलकायिकेभ्यः ६ ततो भवनपतिदेवीभ्यः ७ ततो भवनपतिदेवेभ्यः ८ ततो व्यन्तरदेवीभ्यः ९ ततो व्यन्तरदेवेभ्यः १० ततो ज्योतिष्कदेवीभ्यः ११ ततो ज्योतिष्कदेवेभ्यः १२ नारीभ्यः १३ नरेभ्यः १४ ततो रत्नप्रभायाः १५ तिरश्चीभ्यः १६ तिर्यग्भ्यः १७ ततोऽनुत्तरोपपातिदेवेभ्यः १८

ग्रैवेयकेभ्यः[१] १९ ततोऽच्युतदेवलोकेभ्यः २० ततोऽप्यारणात् २१ ततः प्राणतात् २२ एवमधोमुखं तावज्ज्ञेयं यावत्सनत्कुमारादनन्तरमुद्वृत्त्य सिद्धा यथोत्तरं सङ्ख्येयगुणाः २९ ततो द्वितीयदिवो देवीभ्यः ३० सौधर्मदेवीभ्यः ३१ द्वितीयदिवो देवेभ्यः ३२ ततः प्रथमदिवो देवेभ्यः ३३ अनन्तरमुद्वृत्त्य सिद्धा यथोत्तरं सङ्ख्येयगुणाः ४ । उक्तं च—

''नरगचउत्था पुढवी, तच्चा दुच्चा तरुपुढविआऊ ।
भवणवइदेविदेवा, एवं वणजोइसाणंपि ॥१॥
मणुई मणुस्स पढमा, नारय तत्तो तिरित्थि तिरिआ य ।
देवो अणुत्तराई, सव्वेवि सणंकुमारंता ॥२॥
ईसाणदेविसोहम्मदेविईसाणदेवसोहम्मा ।
सव्वेवि जहा कमसो, अणंतराया य संखगुणा ॥३॥''

गतं गतिद्वारम् ३ ।

सम्प्रति वेदद्वारमाह—

कीवित्थी नर ४ गिहन्ननिअलिंगे ५ ।
तित्थयरि तित्थपत्ते, समणी मुणि कमिणसंखगुणा ॥४२॥
तित्थयर तित्थि पत्ते समणी मुणिणंतसंखसंखगुणा ६ ।

वेदद्वारे क्लीबसिद्धाः स्तोकाः, ततः स्त्रीसिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः, ततः पुरुषसिद्धाः सङ्ख्यातगुणाः ४ । लिङ्गद्वारे गृहलिङ्गसिद्धाः स्तोकाः, तेभ्योऽन्यलिङ्गसिद्धा असङ्ख्येयगुणाः, ततः स्वलिङ्गसिद्धा असङ्ख्येयगुणाः । अत्र च द्वारे '**मुणि कमिणसंखगुणा**' इत्यत्र सूत्रपाठेऽकारविश्लेषो द्रष्टव्यः '**गिहिअन्नसलिङ्गेहिं थोवा दुवे असंखगुणा**'' (**सिद्धप्राभृतः १०१**) ५ । तीर्थद्वारे तीर्थकरीसिद्धाः स्तोकाः, तेभ्यः तत्तीर्थ एव प्रत्येकबुद्धसिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यस्तत्तीर्थ एवातीर्थकरी श्रमणीसिद्धाः सङ्ख्यातगुणाः

---

१ अनन्तरच्युताः सङ्ख्यातगुणा आरणे, ततः सङ्ख्यातगुणाः प्राणते, प्राणतादेवं [illegible]

[1]तेभ्यस्तत्तीर्थमुनिसिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः ॥४२॥ तीर्थकरीतीर्थमुनिसिद्धेभ्यः तीर्थकरसिद्धा अनन्तगुणाः, तेभ्यस्तत्तीर्थ एव प्रत्येकबुद्धसिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः, ततः श्रमणीसिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः, ततस्तत्तीर्थ एव मुनिसिद्धाः सङ्ख्यातगुणाः ६ ।

परिहार चउग पणगे, छेय ति चउ सेसचरणंमि ॥४३॥
संख असंख दु संखा ७, सं पत्ते बुद्धि बुद्ध संखगुणा ८ ।
मणजुअ थोवा मइसुअ, संख चउ असंख तिग संखा ९ ॥४४॥

चारित्रद्वारे च्छेदोपस्थापनपरिहारविशुद्धिकसूक्ष्मसम्परायययथाख्यातचारित्रसिद्धा इति चतुष्कसिद्धाः स्तोकाः १। सामायिकरहितं च च्छेदोपस्थापनं भग्नचारित्रस्यावगन्तव्यम् । ततः सामायिकच्छेदोपस्थापनपरिहारविशुद्धिकसूक्ष्मसम्पराययथाख्यातचारित्रसिद्धा इति पञ्चकसिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः २, तेभ्यः च्छेदोपस्थापनसूक्ष्मसम्पराययथाख्यातचारित्रत्रिकसिद्धा असङ्ख्यातगुणाः ३, ततोऽपि सामायिकच्छेदोपस्थापनसूक्ष्मसम्पराययथाख्यातरूपचतुष्कसिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः ४, शेषचारित्रभङ्गे ॥४३॥ ततः सामायिकसूक्ष्मसम्पराययथाख्यातचारित्रसिद्धाः सङ्ख्यातगुणाः ५।७। बुद्धद्वारे '**सं**' इति स्वयंबुद्धसिद्धाः स्तोकाः १, तेभ्यः प्रत्येकबुद्धसिद्धाः २ तेभ्योऽपि बुद्धीबोधिताः सिद्धाः ३ तेभ्योऽपि बुद्धबोधिताः सिद्धाः ४ क्रमेण त्रयोऽपि सङ्ख्यातगुणाः ८ । ज्ञानद्वारे मतिश्रुतज्ञानसिद्धाः मनःपर्यायज्ञानयुक्ताः स्तोकाः मतिश्रुतमनःपर्यायज्ञानसिद्धाः सर्वस्तोकाः १ तत आ आवृत्त्या '**मइसुअ**' इति पदमेव व्याख्यायते, तेभ्यो मतिश्रुतज्ञानसिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः २ '**चउ**' इति तेभ्योऽपि मतिश्रुतावधिमनःपर्यायज्ञानसिद्धाः असङ्ख्येयगुणाः ३ ततो मतिश्रुतावधिज्ञानत्रयसिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः ४ । ९ ॥४४॥

इत ऊर्ध्वं गाथाबन्धानुलोम्यात् द्वाराणां व्यत्ययेन व्याख्यानमाह–

---

१. [illegible]

अडसमयसिद्ध थोवा, संखिज्जगुणा उ सत्तसमयाई १३ ।
अचुअ चुअतीसु थोवा, असंख संखा असंखा य ११ ॥४५॥

अनुसमयद्वारे सर्वस्तोका अष्टसमयसिद्धाः, अष्टौ समयान् यावन्निरन्तरं सिध्यतां जीवानां स्तोकानामेव लभ्यमानत्वात् । ततः सप्तसमयसिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः एवं समयसमयहान्या तावद्वाच्यं, यावद्द्विसमयसिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः । एकसमयस्य तु नैरन्तर्याभावात् अत्रासम्भव १३ । उत्कृष्टद्वारे '**अचुअ**' इति अच्युतसम्यक्त्वसिद्धाः स्तोकाः '**चुअतीसु**' इति त्रिषु च्युत-सम्यक्त्वेषु सङ्ख्यातकालच्युतसम्यक्त्वेष्वसङ्ख्यातकालच्युतसम्यक्त्वेष्व-नन्तकालच्युतसम्यक्त्वेषु च यथोत्तरं असङ्ख्यातसङ्ख्यातासङ्ख्यातगुणत्वं वाच्यम् । अत्रायमर्थः—सर्वस्तोका अप्रतिपतितसम्यक्त्वसिद्धाः, ततः सङ्ख्येयकालप्रतिपतितसम्यक्त्वसिद्धा असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽसङ्ख्येय-कालप्रतिपतितसम्यक्त्वसिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽप्यनन्तकालप्रतिपतित-सम्यक्त्वसिद्धा असङ्ख्येयगुणाः ११ ॥४५॥

एगो जा जवमज्झं, संखगुण परा उ संखगुणहीणा ।
छम्मासंता १२ लहु गुरु, मज्झ तणू थोव दुअसंखा १० ॥४६॥

अन्तरद्वारे षण्मासान्तरसिद्धाः स्तोकाः, तत एकसमयान्तरसिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः । ततो द्विसमयान्तरसिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः । एवं तावद्वाच्यं यावद्यवमध्यम् । ततः परं सङ्ख्यातगुणहानिः सङ्ख्यातगुणहानिः तावद्वाच्या यावदेकसमयहीनषण्मासान्तरसिद्धेभ्यः षण्मासान्तरसिद्धाः सङ्ख्येयगुणहीनाः । अत्रायमाशयः—यवमध्यात्परतः सङ्ख्यातगुणहीनसङ्ख्यातगुणहीनास्तावद्वाच्या यावदेकसमयहीनषण्मासान्तरसिद्धाः सङ्ख्यातगुणहीनाः १२ । अवगाहनाद्वारे लघुतनुसिद्धाः स्तोकाः, ततो गुरुतनुसिद्धा असङ्ख्येयगुणाः, ततो मध्यतनु-सिद्धा असङ्ख्येयगुणाः । अत्रायं विशेषः-सर्वस्तोकाः सप्तहस्तावगाहनाः सिद्धाः, ततः पञ्चधनुःशतप्रमाणावगाहनाः सिद्धा विशेषाधिकाः १० ॥४६॥

अट्ठसयसिद्धा थोवा, सत्तहिअ अणंतगुणिअ जा पन्ना ।
जा पणवीसमसंखा, एगंता जाव संखगुणा १४ ॥४७॥

गणनाद्वारे अष्टशतसिद्धाः स्तोकाः, तेभ्यः सप्ताधिकशतसिद्धा अनन्तगुणाः, एवमेकैकहान्याऽनन्तगुणास्तावद्वाच्या यावदेकपञ्चाशत्सिद्धेभ्यः पञ्चाशत्सिद्धा अनन्तगुणाः । ततस्तेभ्यः एकोनपञ्चाशत्सिद्धा असङ्ख्येयगुणाः, ततोऽप्यष्ट-चत्वारिंशत्सिद्धा असङ्ख्येयगुणाः, एवमेकैकहान्या तावद्वाच्यं यावत् षड्विंशतिसिद्धेभ्यः पञ्चविंशतिसिद्धा असङ्ख्येयगुणाः । ततस्तेभ्यश्चतुर्विंशतिसिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः, एवमेकैकहान्या तावद्वाच्यं यावद्द्विकसिद्धेभ्य एकैकसिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः १४ ॥४७॥

सम्प्रत्यत्रैवाल्पबहुत्वद्वारे यो विशेषस्तमाह—

उम्मंथिअ उद्धट्ठिअ, उक्कडि वीरासणे निउंजे अ ।
पासिल्लग उत्ताणग, सिद्धा उ कमेण संखगुणा १५ ॥४८॥

सर्वस्तोका उन्मन्थितसिद्धाः अधोमुखसिद्धाः । ते च पूर्ववैरिभिः पादेनोत्पाट्य नीयमाना अधोमुखकायोत्सर्गस्था वा वेदितव्याः १। तेभ्य ऊर्ध्वस्थितकायोत्सर्ग-सिद्धाः २, तेभ्यः उत्कटिकासनसिद्धाः २, तेभ्यो वीरासनसिद्धाः ४ तेभ्योऽपि न्युब्जासनसिद्धाः, न्युब्ज उपविष्ट एवाधोमुख द्रष्टव्यः ५, तेभ्यः पार्श्वस्थितसिद्धाः ६ तेभ्योऽप्युत्तानकस्थितसिद्धाः ७ । एते क्रमेण यथोत्तरं सङ्ख्येयगुणाः १५ ॥४८॥ तदेवमुक्तमल्पबहुत्वद्वारम् ।

सम्प्रति सर्वगताल्पबहुत्वविशेषोपदर्शनाय सन्निकर्षद्वारमुच्यते । तत्र सन्निकर्षो नाम संयोगो ह्रस्वदीर्घयोरिव विवक्षितं किञ्चित्प्रतीत्य विवक्षितस्याल्पत्वेन बहुत्वेन वाऽवस्थानरूपः सम्बन्धः—

पणवीस पन्न अडसय, पण दस वीसा य ति पण दसगं च ।
संख असंख अणंत य, गुणहाणि चउट्ठआइं ता ॥४९॥
इग दुग इग दुग चउ, बहुणंत बहु असंखणंतगुणहीणा ।
इय सिद्धाण सरूवं, लिहिअं देविंदसूरीहिं ॥५०॥

यत्र यत्राष्टशतं सिद्धा(सिध्य)दुपलभ्यते, तत्र तत्रेयं व्याप्तिः । सर्वबहव एककसिद्धाः, ततो द्विकद्विकसिद्धाः सङ्ख्येयगुणहीनाः, ततस्त्रिकत्रिकसिद्धाः

सङ्ख्येयगुणहीनाः, एवं तावद्वाच्यं यावत्पञ्चविंशतिसिद्धाः सङ्ख्येयगुणहीनाः । ततोऽपि षड्विंशतिसिद्धा असङ्ख्येयगुणहीनाः, ततः सप्तविंशतिसिद्धा असङ्ख्येयगुणहीनाः, एवमेकैकवृद्ध्या असङ्ख्येयगुणहानिस्तावद्वक्तव्या यावत्पञ्चाशत् । तेभ्योऽपि एकपञ्चाशत्सिद्धा अनन्तगुणहीनाः, ततोऽपि द्विपञ्चाशत्सिद्धाः, एवमेकैकवृद्ध्या अनन्तगुणहानिस्तावद्वक्तव्या यावदष्टाधिकशतसिद्धा अनन्तगुणहीनाः । यत्र यत्र पुनर्विंशतिसिद्धास्तत्र तत्रेयं व्याप्तिः- एककसिद्धाः सर्वबहवः, तेभ्यो द्विकद्विकसिद्धाः सङ्ख्यातगुणहीनाः, एवं तावद्वाच्यं यावत्पञ्च । ततः षडादिसिद्धा असङ्ख्यातगुणहीनाः, यावद्दश । तत एकादशादयः सर्वेऽप्यनन्तगुणहीनास्तावद्वाच्या यावद्विंशतिसिद्धा अनन्तगुणहीनाः । एवमधोलोकादिष्वपि । विंशतिपृथक्त्वसिद्धौ प्रथमचतुर्थभागे सङ्ख्येयगुणहानिः, द्वितीयचतुर्थभागेऽसङ्ख्येयगुणहानिः, तृतीयस्माच्चतुर्थभागादारभ्य पुनः सर्वत्राप्यनन्तगुणहानिः । यत्र पुनर्दश दश सिध्यन्ति, तत्रैवं व्याप्तिः—एककसिद्धाः सर्वबहवः, ततो द्विकद्विकसिद्धाः सङ्ख्येयगुणहीनाः, ततस्त्रिकत्रिकसिद्धाः सङ्ख्यातगुणहीनाः, तेभ्यश्चतुष्कचतुष्कसिद्धाः असङ्ख्यातगुणहीनाः, ततः पञ्च पञ्च सिद्धा असङ्ख्यातगुणहीनाः, ततः षडादयः सर्वेऽप्यनन्तगुणहीना वाच्याः । '**संख असंख अणंत य गुणहाणि**' इति भावितमेव । तथा '**चउद्वआइं**' इति यत्र यत्र यवमध्यादावष्टौ सिध्यन्ति तत्र तत्र चतुष्कं यावदाद्या सङ्ख्यातगुणहानिः, ततः परं पञ्चकादावन्त्यानन्तगुणहानिर्वाच्या । अत्र मध्यासङ्ख्येयगुणहानिर्न विद्यते । एतदुक्तं भवति— एककसिद्धाः सर्वबहवः, ततो द्विकद्विकसिद्धाः सङ्ख्यातगुणहीनाः, ततस्त्रिकत्रिकसिद्धाः सङ्ख्यातगुणहीनाः, ततश्चतुष्कचतुष्कसिद्धाः सङ्ख्यातगुणहीनाः, ततः पञ्चादयोऽष्टपर्यन्ताः सर्वेऽप्यनन्तगुणहीनाः ॥४९॥ '**इग**' अत्रैवमक्षरघटना—यत्र लवणादौ द्वयं द्वयं सिध्यति, तत्र सर्वबहव एककसिद्धाः, ततो द्विकद्विकसिद्धा अनन्तगुणहीनाः । यत्र पुनरूर्ध्वलोकादौ चत्वारः सिध्यन्ति, तत्रैवं व्याप्तिः तत्र सर्वबहव एककसिद्धाः, ततो द्विकद्विकसिद्धाः असङ्ख्येयगुणहीनाः, तेभ्यस्त्रिकत्रिकसिद्धा अनन्तगुणहीनाः, तेभ्योऽपि चतुश्चतुःसिद्धा अनन्तगुणहीनाः । तदेवमिह सन्निकर्षो द्रव्यप्रमाणे सप्रपञ्चं चिन्तितः । शेषेषु

द्वारेषु सिद्धासिद्धप्राभृतटीकातो (सिद्धप्राभृतटीकातो) भावनीयाः । इत्येवं पूर्वोक्तप्रकारेण सिद्धानां मुक्तिपदप्राप्तानां स्वरूपं लिखितं अक्षरन्यासीकृतं श्रीसिद्धप्राभृतादिति शेषः । कैः श्रीदेवेन्द्रसूरिभिः ॥५०॥ इति श्रीसिद्ध-पञ्चाशिकावचूरिः समाप्ता ॥

॥ समाप्तेयं श्रीमद्देवेन्द्रसूरिविरचिता सावचूरिका सिद्धपञ्चाशिका ॥

• • •

- કોણ બળવાન કર્મ કે આત્મા ? જો કર્મ બળવાન હોય તો આત્માનો મોક્ષ કેમ થઈ શકે ? જો આત્મા બળવાન હોય તો તીર્થંકરપ્રભુને જ કર્મ કેમ નડે ? ભૂતકાળમાં પગભર કરેલા કર્મ બળવાન છે. માટે ભલભલાને ય એનું દેવું ચૂકવવું પડે છે. પાપભરી પ્રવૃત્તિ ન કરે તો બિચારા નવા કર્મ પગભર થઈ શકતાં નથી. આ દૃષ્ટિએ કર્મ કરતાં આત્મા બળવાન છે.
- મહાન લોકોની કાર્યની સિદ્ધિનો આધાર સાધનો ઉપર નહીં પણ સત્ત્વશીલતા ઉપર રહેલો છે.
- દુઃખ છે દરિયા જેવું. એ પહેલાં અંદર ડૂબાડે, પછી તે મોતી આપે !
- બંધન બહાર નથી, અંદર છે.
- જેની તૃષ્ણા વધતી રહે છે, તે ગરીબ છે.
- માણસની જેમ જીવીએ એવી અમારા પર કૃપા કર પ્રભુ !
- ભયના મધ્યબિંદુમાંથી ચિંતાનાં વર્તુળ અંકાય છે.
- પરિવર્તન માટે તમને દરરોજ તક મળે જ છે, પરંતુ તે માટે તમે સમય ફાળવો છો ખરા ?
- હોડી લઈને કિનારે બેસી રહેવાથી નદીની સામે પાર જવાતું નથી.

સુકૃતની કમાણી કરનાર
પુણ્યશાળી

પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૮ના પ્રકાશનનો સંપૂર્ણ લાભ
પરમ પૂજ્ય સાધ્વીજીશ્રી દિવ્યયશાશ્રીજી મહારાજની પ્રેરણાથી
હેમ-પ્રભા-દિવ્ય આરાધના ભવન,
ભગવાનનગરનો ટેકરો, પાલડી, અમદાવાદ તરફથી
જ્ઞાનનિધિમાંથી લેવાયેલ છે.
અમે તેમની ભૂરિ ભૂરિ અનુમોદના કરીએ છીએ.

MULTY GRAPHICS
(022) 23873222 23884222